

Antal Tamás
A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története
(1867–1944/45)

Készült a Szegedi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Karának
Európai Jogtörténeti Tanszékén.

Tanszékvezető:
Balogh Elemér
egyetemi tanár

Antal Tamás

*A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium
története
(1867–1944/45)*

Iurisperitus Kiadó
Szeged, 2022

A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára

Sorozatszerkesztő:

Balogh Elemér
egyetemi tanár

© *Antal Tamás, 2022*

Műszaki szerkesztő:

Kovács Ildikó

Felelős kiadó:

Görög Márta dékán, a Pólay Elemér Alapítvány kuratóriumának elnöke

Készült az Innovariant Kft.-ben

Felelős vezető: Drágán György

ISSN 1786-352X

ISBN 978-615-6268-20-4

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
I. SZERVEZÉS ÉS SZERVEZET	9
1. A minisztérium létrejötte	9
2. A minisztérium belső szervezete és hatáskörelosztása	13
2.1. A 19. század utolsó harmadában	13
2.2. A forradalmak korában	16
2.3. A Horthy-korszakban	23
3. Életutak: jogtudós igazságügy-miniszterek	29
3.1. Horvát Boldizsár	29
3.2. Pauler Tivadar	29
3.3. Szilágyi Dezső	30
3.4. Erdély Sándor	31
3.5. Plósz Sándor	31
3.6. Balogh Jenő	32
3.7. Vladár Gábor	33
4. Életutak: politikus igazságügy-miniszterek	33
4.1. Günther Antal	33
4.2. Tomcsányi Vilmos Pál	34
4.3. Nagy Emil	34
4.4. Pesthy Pál	35
4.5. Zsitvay Tibor	35
4.6. Lázár Andor	36
4.7. Radocsay László	36
5. Az igazságügy-miniszter jogállása, alkotmányos felelőssége	37
6. Az igazságügyi igazgatás személyzete	42
7. A szakminisztérium és a minisztertanács viszonya	46
II. A JOGALKOTÁSI TEVÉKENYSÉG	51
1. Az igazságügyi szervezeti jogszabályok	51
1.1. A struktúra vázlata	51
1.2. Változások és joghatósági kérdések a trianoni békeszerződés nyomán	54
1.3. A területi gyarapodások kihívásai	58
2. A büntetőjogi kodifikációk	60
2.1. Anyagi jog	60
2.2. Eljárásjog	62
3. A polgári jogi kodifikációk	66
3.1. Anyagi magánjog	66
3.2. Eljárásjog	69

III. FEJEZETEK A MINISZTERIUM KÖZIGAZGATÁSI TEVÉKENYSÉGÉBŐL.	73
1. A történelmi háttér	73
2. Igazságügyi beruházások.	75
3. A törvénykezési szervezet személyi ügyei.	79
4. Igazságügyi és külügyi együttműködés az anarchizmus ellen	84
5. A törvénykezési szervezet igazgatása a hadiállapot idején	87
6. A tanácsköztársaság alatti cselekmények vizsgálata.	95
7. Az utolsó magyar király jogállása	104
8. Közreműködés egyéb minisztériumokkal a békekötés időszakában	112
9. Károlyi Mihály vagyonekobbzási ügyének jogi háttéréhez.	121
10. Törekvések a magyarság és a nemzetiségek jogi védelmére.	123
11. A fegyelmi és a kegyelmi jog, valamint a legfelsőbb elhatározások gyakorlásának egyes kérdései	133
12. A bírósági szervezet és az ügyvédség igazságügyi felügyelete a Horthy-korszak második felében.	142
13. A világháborús rendeletek revíziója.	150
14. A minisztérium tevékenysége 1939-ben.	156
15. A katonai büntetőjog a II. világháború előestéjén	160
16. Az Államvédelmi Központ ügyésze és az Államvédelmi Ügyészség terve.	163
17. Árdragítások	167
18. A második világháború időszakában	169
IV. ÖSSZEGZÉS	175
HISTORY OF THE ROYAL HUNGARIAN MINISTRY OF JUSTICE (1867–1944/45) (SUMMARY)	181
RÖVIDÍTÉSEK.	185
IRODALOMJEGYZÉK.	187
FÜGGELÉK: MAGYARORSZÁG IGAZSÁGÜGY-MINISZTEREI 1848 ÉS 1944/45 KÖZÖTT	203
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	205

BEVEZETÉS

A hazai igazságügyi igazgatás történetének kutatását jelentősen hátráltatja az a körülmény, miszerint az 1956. évi szabadságharc folyamán a Magyar Országos Levéltárt ért találatok az ott őrzött iratok egy részét tűzben megsemmisítették. Ilyenképp a volt Magyar Királyi Igazságügyminisztérium (1972-ig hivatalosan egy szóba írva) csaknem teljes archívuma odaveszett: az 1120 iratfolyóméter 61,88-ra apadt, minek következtében a működésére vonatkozóan jobbára csak közvetett forrásokból nyerhetünk érdemi adatokat. E minisztérium részletes történetét sem azelőtt, sem azóta nem készítették el. A *Jogpolitika* hasábjain 1982 és 1987 között publikált tanulmányok bár rendszerezetten, de csupán röviden, általában levéltári bűvárlatok nélkül mutatták be a minisztérium történeti korszakait.¹ Noha részeredményeket feltártak az utóbbi évek kutatásai is – főként az egyes jogászai professziókon keresztül, ideértve különösen a bírósági, az ügyészségi, az ügyvédségi és a közjegyzői szervezettel, továbbá a magyar kormányok tevékenységével kapcsolatos munkákat –, az összkép kontúrjai máig homályosak.

A jelen kötet első változatában² arra tettünk kísérletet, hogy az ismert és a még fel nem tárt kútfők, új saját kutatások, illetve az eddigi szakirodalom segítségével egy, a teljességre nem törekvő összegzést nyújtsunk az igazságügyi igazgatás polgári kori – szűkebben az 1867-től 1944 decemberéig terjedő – történetéről, amely a korábbi fragmentumokénál több eredeti adatot tartalmaz. A kutatáshoz rendelkezésre állt idő relatív rövidsége és főként a megmaradt archivált iratok rendkívüli egyenetlensége miatt a klasszikus, kronologikus feldolgozásra nem volt lehetőség, hanem tematikusan törekedtünk a minisztérium történetének jellemző fejezeteit kidolgozni. Ez a módszertan a mostani kiadásra nézve is fennáll.

A Magyar Nemzeti Levéltárban, pontosabban az országos levéltári kútfőkben meglévő, a megsemmisülést különböző okokból elkerült, kutatható dokumentumok a K577. és K578. számú állományokban találhatóak. Ezek jobbára törzskönyvek, szálankénti iratok vagy jegyzőkönyvek a 19. század végéről s a 20. század elejének 1945-ig tartó időszakából, igen heterogén tartalommal. A munkánk módszerét az utóbbiak egyenkénti áttanulmányozása képezte, ugyanakkor, a terjedelmi korlátokra is tekintettel, mégsem kerülhetett feldolgozásra minden újonnan ismertté vált okirat. Jelentős részben a minisztérium központi anyagaiból s a bizalmas elnöki iratokból szelektáltunk. Mindezekre tekintettel az alábbi témaköröket alakítottuk ki: az Igazságügyminisztérium szervezése, belső struktúrája és személyzete; a fontosabbnak ítélt igazságügy-miniszterek sommás életrajzai; az igazságszolgáltatási, polgári és büntetőjogi kodifikációk vázlata, kibővítve egyéb jogszabály-előkészítő és -kibocsátó tevékenységekkel; végül a központi igazságügyi igazgatás némely tárgykörei, kiegészítve a bizalmasan kezelt elnöki dokumentumokkal.

A szerzői célkitűzés: arra törekedni, hogy a szóban lévő minisztérium működését feltárjuk olyan mértékben, hogy ezáltal ne csak új tények váljanak megismerhetővé, hanem

¹ BELLÉR 1983a, 1983b, 1984; LUKÁCS 1987; MÁTHÉ 1982b; MEZEY 1982, 1983; RÉVÉSZ 1983; SCHÖNWALD 1986; POMOGYI 1983.

² ANTAL TAMÁS: *Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1944. Fejezetek a polgári kor évtizedeiből.* = *Az Igazságügyi Minisztérium története, 1867–1990, 1. kötet.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2018. (Előszó: Trócsányi László)

általuk megalapozott következtetések legyenek levonhatók az igazságügyi szaktárcának – mindenkori vezetőinek, tisztviselőinek – az alkotmányos közjogi keretek között elfoglalt helyéről és kifejtett igazgatási, jogpolitikai tevékenységéről, valamint a polgári kori parlamentarizmussal és jogállamisággal fennálló – nemegyszer ellentmondásos – viszonyáról. A szakmai konklúziók az utolsó, összegző fejezetben olvashatók. Ugyanakkor a következő mű, értelemszerűen, számos kérdést mellőzni vagy nyitva hagyni kénytelen. Inkább része, mint teljessége annak a kutatómunkának, amellyel a magyar igazságügyi kormányzat története a jövőben megismerhetővé válik. Ennek ellenére (vagy épp ezért) az elérni kívánt cél fontossága nem hangsúlyozható eléggé: a nemzeti történelmünk lényeges részét szándékozunk bemutatni nem csak jogtörténeteseknek, hanem minden érdeklődő számára a dualizmus, az 1918/19. évi forradalmak, a Horthy-korszak és a világháborúk periódusából.

I. SZERVEZÉS ÉS SZERVEZET

1. A minisztérium létrejötte

Az első magyar független és parlamentáris felelősség alatt álló minisztériumot, mely kifejezés akkor magát a kormányt jelentette, az 1848. évi III. tc. hozta létre a márciusi törvények egyik legfontosabbikaként, amely az évenkénti országgyűlésről és a népképviselői választójogról szólókkal együtt „új alkotmányt” adott Magyarországnak.³ A rendi történeti alkotmány (1790) reformját azonban az 1848-i törvényhozásunk csupán megkezdte, de a szabadságharc miatt nem fejezhette be, így annak kiteljesítése, illetve tényleges végrehajtása 1867-ig, az osztrák és magyar realunió létrehozásáig, ismertebb nevén a *kiegyezésig* várattott magára.⁴

A Deák Ferenc vezette igazságügyi főosztály (minisztérium) megszervezése 1848-ban még a volt Helytartótanács és a Magyar Kancellária ügyosztálystruktúrájára emlékeztetett. Egy, az év április 22-én kelt és István helytartó-nádorhoz (királyi alteregóhoz) címzett előterjesztés szerint a miniszter államtitkára (az „álladalmi titoknok”) Ghyczy Kálmán, az osztályfőnökök Dubraviczky Simon, Bónis Sámuel, Nagy Károly és Szalay László, míg az osztálytanácsosok Beöthy Lajos, Hadzsics János és Kis Lajos voltak, a miniszteri titkár (a „miniszteri titoknok”) állását Tóth Lőrinc, az osztálytitoknokokéit Krajnik Imre, Pap Antal, Kendelényi Ferenc, Farkas Ágoston és Irányi Dániel töltötték be. Belsőleg öt részre tagolódott a főosztály: az államtitkári, a polgári törvénykezési, a politikai bíraskodási, a büntetőtörvénykezési és úrbéri, valamint a kodifikációs ügyosztályokra. Az apparátusból fogalmazókként és fogalmazó segédeként a különböző források útján többen név szerint ismertek,⁵ akikhez e helyütt Békey Istvánt tesszük még hozzá.⁶ Az ún. segédhivatalt Öry István vezette. Maga a főosztály április 7. és szeptember 10. között Budán az Országház utcában működött a 26–28. szám alatt, ahol korábban a Klarissza-apácák zárdája, majd a rendi országgyűlés táblái s a Helytartótanács székeltek. E palotában az egyéb miniszterek és hivatalaik is bírtak helyiségekkel.⁷

Az igazságügyi *hatáskörökről* az első szakminiszter május 5-én bocsátott ki körlevelet. Eszerint ő és apparátusa „felügyel az egész polgári törvénykezésre, ideértve a szentszéki, bányászati s váltói bíróságokat is. Felügyel a büntető törvénykezésre, börtönökre, közbádlókra s esküdtszékekre, az ügyvédi kar viszonyaira s a hiteles helyekre.” A politikai bíraskodást addig az Udvari Kancellária gyakorolta, 1848-ban ez is az igazságügy-miniszterre szállt. E jogkörében minden ítéletet felfüggeszthetett, s felügyelt az ítélezés során elkövetett formai hibákra.⁸ Bár ez egy feudális kori intézmény volt, a dualizmuskori igazságügyi főfelügyeleti jog – nézetünk szerint – mégis innen eredeztethető.

³ RUSZOLY 2002a, 7–17. p.; MARJANUCZ 2005, 209–215. p.

⁴ MÁTHÉ 2021, 40–52. p.; MÁTHÉ 2007; STIPTA 2020, 13–34. p.

⁵ F. KISS 1987, 386–388. p.; NEMES 1941, 4. p.; lásd még: *A M. Kir. Igazságügyminisztérium muzeális gyűjteménye.* (Ismeretetés a gyűjtemény anyagáról.) Budapest, 1943. 26. p.

⁶ BOTH 2009, 99–105. p.

⁷ NEMES 1941, 3–4. p.; MEZEY 1982, 11. p.

⁸ CSIZMADIA 1976, 220–221. p.

Deák és hű munkatársai a polgári átalakulás szolgálatában álltak: a kibocsátott miniszteri rendeletekkel megkezdték a későbbi szabadelvű magyar igazságügy alapjainak kidolgozását. A rövid életű Batthyány-kormány működése alatt kiadott liberális rendeletek közül kiemeljük az esküdtbíráskodás eljárásának szabályozásáról szólót, amely az 1848. évi sajtótörvény vétségekre irányuló részének végrehajtását célozta.⁹ Ennek értelmében az április 29-i dátummal ellátott rendelet – kiindulva a reformkori örökségből: az 1843/44. évi végül el nem fogadott országgyűlési javaslatból – elsőként tartalmazta a korának egyik legtöbbször értékelt eljárásjogi intézménye, az *esküdtszék* anyagi és eljárási normáit, amelynek jelentőségét nem csorbítja az, hogy a szabadságharc miatt Pozsony városán kívül *de facto* nem jutott mód az alkalmazására, miként a rendi kori törvénykezési viszonyok átalakításával szükségképpen együtt járó más reformokra: a polgári igazságszolgáltatás intézményi fundamentumának megalkotására sem volt elég idő. Az igazságügyi tárcaán belül egyébként a bíráskodási gyakorlat közelítése végett a fent említett második ügyosztályban egy Dunai és egy Tiszai osztályt különítettek el; ezek a törvényhatóságokban funkcionáló – tehát országosan még nem egységes rendszerű, s a közigazgatástól csak részben elválasztott – bíróságok irányítását szolgálták volna a magánjog terén. A minisztertanács döntése nyomán szándékában állhatott Deáknak egy külön erdélyi és egy horvátországi törvénykezési osztály kialakítása is, de végül ezek nem valósultak meg.¹⁰

Közben az ideiglenes alkotmányos kormányzás az Osztrák Császárságban szintén létrejött, amelyben elsőként – Franz Anton von Kolowrat-Liebsteinsky és Franz von Pillersdorf miniszterelnöksége alatt – Ludwig Patrick Johannes Taaffe gróf (a későbbi miniszterelnök, Eduard Taaffe édesapja) látta el a birodalmi igazságügyek vezetését.¹¹

A Batthyány-minisztérium kényszerű távozása után 1848 októberében alakult ideiglenes magyar kormányzserv, az Országos Honvédelmi Bizottmány nagyobb igazságügyi küldetésre nem vállalkozhatott, azonban a rögtönbíráskodásról szóló „vésztörvény” előkészítése és debreceni elfogadtatása így is a vívmányok közé tartozott, mivel egy *sui generis* jogterület normatív szabályozására törekedett a hadiállapotban történő visszaélések megelőzése végett, és a vonatkozó osztrák jogszabályok alkalmazása helyett. Az igazságügyi igazgatást ekkor Szemere Bertalan vette át, de a „vésztörvény” eredeti szövegezése még Deáktól származott.¹² Az 1849 áprilisában deklarált trónfosztást követő átmeneti közjogi időszakban pedig – amelyet a köztársaság tényleges kinyilvánításának szándékolt elmulasztása és a monarchikus állami hatalom visszaállítása miatt alkotmánytörténetileg inkább egyfajta interregnumnak tekinthetünk, mint republikának – Vukovics Sebő látta el a szakminiszteri feladatokat. Lényeges változtatásként megszervezte a minisztériumában az „álladalmi ügyészi osztályt”.¹³

Az 1849 augusztusától 1867 tavaszáig tartó neoabszolutizmus alatt sem alkotmányos magyar kormány, sem miniszterek nem léteztek, helyettük az 1848-ban feloszlott *dikasztériumokat* – köztük az említett Helytartótanácsot és a Kancelláriát – állította helyre Ferenc József: ezek továbbra is csak az uralkodónak felelős közigazgatási orgánumok voltak, amelyek által az ország közjogi státusza – legalábbis hazai nézőpontból tekintve –

⁹ BOTH 2009, 83–131. p.; RÉSŐ 1867, XII. p.; BALOGH 2005, 190–196. p.

¹⁰ F. KISS 1987, 388. p.; SARLÓS 1970, 57–67. p.

¹¹ ÖBL Bd. 14: 182–183. p.

¹² STIPTA 1998, 110–111. p.; SARLÓS 1970, 67–71. p.

¹³ F. KISS 1987, 90–98. p.; SARLÓS 1970, 78–101. p.; NÁNÁSI 2011a, 18. p.; LUKÁCS 1987 (II.), 16–17. p.

még az ún. alkotmányos monarchia szintjét sem érte el, ami teljesen anakronisztikus volt a korabeli közép-, dél- és nyugat-európai államok között.

Az országgyűlés 1865 decemberében való ismételt összeülése,¹⁴ majd pedig a kiegyezési tárgyalások nyomán – a reálunió keretében – újjászülető *alkotmányos rendszerben*¹⁵ az osztrák tartományokétól független, az 1848. évi alapokon álló magyar minisztérium (kormány) igazságügy-miniszterének feladatait csupán igen szűkszavúan határozta meg az 1867. február 20-i legfelsőbb elhatározás. A Helytartótanáctól átvett hatáskörök jegyzékében a törvényhatóságok s a fegyintézetek büntönügyei, a be- és kivándorlások jogi szempontjai, az árvaügyek, a hitbizományok, a holtak nyilvánítások, a kivégzések és a bakók, a kegyelmezések és a büntetések elengedése, a rögtönbíráskodás engedélyezése s a rögtönítélő bíróságok, továbbá a telekkönyvi hirdetések, a vagyonzárolások, a bírói letétemények, a bírósági közidézések, valamint az összes úrbéri ügyek jogi kérdései – ideértve az italmérés, illetve a más kisebb királyi haszonvételek gyakorlata körüli intézkedéseket – szerepeltek.¹⁶ Azonban hamarosan megmutatkoztak a – mai kifejezéssel élve – bennük foglalt egyéb hatáskörök is az új igazságügyi szervek létrehozása közben: különösen közéjük tartozott a sajtóesküdtszék, a mellettük működő vizsgálóbírák s közzvádlók,¹⁷ illetve a jövedéki kihágások felett ítélő bíróságok szervezése,¹⁸ a sajtóvétségi és politikai vádak alóli amnesztia végrehajtása,¹⁹ az ügyvédi vizsgák átmeneti szabályozása, a nem királyi, hanem még mindig városi, vármegyei bíróságok állami legitimációja, s az erdélyi legfőbb törvényszék joghelyzetének szavatolása.²⁰ Azon ügýtípusok felsorolását, melyek általában véve miniszteri ellenjegyzéssel ellátandó „végelhatározás” céljából a király elé voltak terjesztendőek, a 64/1867. évi miniszterelnöki rendelet (szabályzat) tartalmazta.²¹

A *rendes törvénykezési szervek és a bírák jogállása* tekintetében viszont még nem kerültek szóba azok a lényeges változások, amelyek a következő években, 1868 és 1872 között majdan végbementek: „a provisoriumok változandósága által jogérzelmében megingatott nemzet valódi igazságszolgáltatás után eped. Gyors, törvényes és szigorúan igazságos bíráskodás csak törvényben jártas és szeplőtlen jellemű bírák által érvényesíthető. A bírák megválasztásában tehát szigorú eljárást követel a kormány a nemzet nevében és annak érdekében” – fogalmazott a törvényhatóságokhoz intézett közjogi proklamációjában a dualizmus első magyar kormánya, s részletesen foglalkozott a sajátos erdélyi igazságügyi

¹⁴ RUSZOLY 2016, 345–351. p.

¹⁵ MÁTHÉ 2021, 62–81. p.

¹⁶ A magy. kir. Ministeriumhoz beosztott s eddig a magy. kir. Helytartótanácsnál tárgyalt ügyek jegyzéke. In: MRT 1867. Pest, 1868. 16–22. p., különösen: 21. p.; királyi rendelet 1867. évi febr. hó 20-ról a magyar felelős ministerium kinevezése tárgyában. In: MRT 1867. Pest, 1868. 22–23. p.

¹⁷ Részletesen lásd: ANTAL 2006, 181–184. p.; RÉVÉSZ 1986, 37–54. p.

¹⁸ A m. kir. pénzügy- és igazságügyminisztériumoknak 1867. évi márczius 20-kán kibocsátott rendelete a jövedéki kihágások iránt követendő eljárásra nézve. In: MRT 1867. Pest, 1868. 59–62. p.; a m. k. igazságügyi ministeriumnak 1867. évi ápr. 29-én kelt értesítője a Magyar- és Erdélyországban felállítandó jövedéki bíróságok tárgyában. In: MRT 1867. Pest, 1868. 109. p.; a m. k. pénz- és igazságügyministeriumnak 1867. június 2-án kibocsátott hirdetménye több jövedéki törvényszékek működésének megkezdése iránt. In: MRT 1867. Pest, 1868. 151. p.

¹⁹ Királyi rendelet 1867. ápril. 11-ről a sajtó vétségek megkegyelmezése tárgyában. In: MRT 1867. Pest, 1868. 91. p.; a m. kir. igazságügyministeriumnak 1867. jún. 18-án kelt, az elkobzott javakhoz igényt tartókhöz intézett felszólítása. In: MRT 1867. Pest, 1868. 167. p.

²⁰ A m. kir. igazságügyministernek 1867. ápr. 10-án kelt intézkedése az ügyvédi vizsga tárgyában. In: MRT 1867. Pest, 1868. 102–103. p.; a m. k. igazságügyi ministernek 1867. júl. 9-én kibocsátott rendelete az erdélyi legfőbb törvényszék iránt. In: MRT 1867. Pest, 1868. 214–215. p.

²¹ IVÁNYI 1960, 531–532. p.

állapotok fenntartásával is.²² Egyebekben pedig úgy rendelkezett, miszerint „addig is, míg a szervezés teljes befejeztével, az egyes ministeriumok közti szakfelosztás közhírré tétethetnék, mindazon tárgyak, a melyekre nézve a szakilletőség kérdése kétségesnek látszik, a »Magyar kir. ministeriumhoz Budán« intézendők – [így] gondoskodva lévén arról, hogy az ily cím alatt beérkező tárgyak az illető szakministeriumhoz haladék nélkül áttétessenek”.²³

Az Igazságügyminisztérium ismét a volt helytartótanácsi palotába, az elnöki irodája pedig a Váci utcába került, majd 1867 júliusától két évtizeden át a későbbi V. kerületi Deák Ferenc utcában működött egy háromemeletes bérelt székházban, amely 1870-ig a Securitas nevű bécsi biztosítótársaság tulajdona volt, de mivel azután is magántulajdonban állt, a rá vonatkozó bérleti szerződést időről időre meg kellett hosszabbítani. Az említett évben már az MTA palotájában is használtak helyiségeket: a törvényelőkészítő ügyosztály költözött oda, 1878-tól pedig a minisztérium számvevősége szintén külön, a IV. kerületi Koronaherceg utcában dolgozott. Hosszabb távú elhelyezést végül csak a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium új széképületében nyert az igazságügyi tárca 1887-ben.²⁴

A dualizmus időszakának első igazságügy-minisztere Horvát Boldizsár lett, aki vezetésével 1868-ban megkezdődött a modern jogrendszerünk judikatúrával összefüggő intézményeinek kialakítása a következő irányelv mentén: „diadalra jutván a Deák-párt politikai hitelvei, nem lehetett többé szó arról, hogy az alkotmány mely alapon és mely törvények kizárásával állíttassék helyre, hanem csonkítás nélkül vissza kellett állítani a teljes magyar alkotmányt, vagyis a törvények összességét, következőleg az 1848. évi törvényeket is, minden törvény kötelező erejűnek lévén tekintendő mindaddig, amíg egy újabb törvény által részben vagy egészben hatályon kívül nem helyeztetett.”²⁵ Ennek a megtartó és megújító munkának a szakmai tetőpontját az 1914-ig hatályban állt *Polgári törvénykezési rendtartás* megalkotása (1868: LIV. tc.), benne a szolgabírák hatszáz éves törvénykezési jogának csaknem teljes elvonása, illetve a bírászkodás és a közigazgatás szervezetének egyébkénti szétválasztása (1869: IV. tc.) jelentette. A második legiszlációs „hullámot” az állami bírói szolgálati jogviszony s a „királyi” jelzővel ellátott – tehát immár országosan egységesülő – bírósági és ügyészségi szervezet létrehozása képezte 1870–71-ben megannyi más, rendeleti szinten szabályozott jogalkotási tárgy (pl. büntetés-végrehajtás, vegyes bíróságok, telekkönyvi igazgatás, úrbéri elkülönítési és megváltási ügyek stb.) mellett.²⁶ Horvát ekként élte meg a nagy munkát: az „sem több, sem kevesebb, mint újra szervezni az államot. Mert Magyarországon mindenki érzi és tudja, hogy midőn a 48-ki törvényhozás e félig hűbéri államot az újabb kor elveire fekteté [...], akkor a régi Magyarország helyett egy a kor szellemében átalakult új Magyarországnak vetette meg alapját. De viszont azt is érezzük és tudjuk mindnyájan, hogy azon intézmények, melyek ezen

²² Az összes m. kir. ministeriumnak 1867. ápril. 10-én kelt intézvénye a megyék és sz. k. városok közönségeihez a törvényhatóságoknak a felelős kormányhozi viszonyát és az önkormányzattal járó felelősséget illetőleg. In: MRT 1867. Pest, 1868. 87–90. p., ide: 89. p.; az összes m. k. ministeriumnak 1867. évi jún. 27-kén közzétett rendelete az erdélyi köztörvényhatóságok alkotmányos hatáskörének visszaállítása iránt. In: MRT 1867. Pest, 1868. 186–194. p., ide: 14–20. pontok; az erdélyi kir. biztosnak 1867. évi június hó 28-án kelt rendelete az erdélyi városok szervezése tárgyában. In: MRT 1867. Pest, 1868. 194–202. p., ide: 25., 26. pontok.

²³ Ministeri rendelet 1867. márcz. 10-ről a kormány tényleges átvétele, az egyes ministeriumok hivatalos helyiségei, beadványok elfogadása tárgyában. In: MRT 1867. Budapest, 1868. 36–37. p.; a m. k. igazságügyministeriumnak 1867. május 27.[-én] kelt hirdetménye a törvénykezési ügyekre vonatkozó távirati kérvények sikertelensége iránt. In: MRT 1867. Pest, 1868. 149–150. p.

²⁴ NEMES 1941, 6–9. p.

²⁵ HORVÁTH–CIEGER–MATOLCSI 2021, 69. p.

²⁶ MÁTHÉ 1982a, 17–160. p.; MÁTHÉ 2017, 261–262. p.; MEZEY 2004a; LAKY 2004; PÉTERVÁRI 2021a, 145–151. p.

átalakult állam életműködésére okvetlenül szükségesek, a legnagyobb részben hiányzanak; azon intézmények pedig, melyeket a múltból örököltünk, majdnem kivétel nélkül a hűbéri viszonyok korából veszik eredetüket, és ennél fogva nem csak harmóniában nincsenek, de sőt sok tekintetben a legnagyobb dissonanciában állanak éppen azon elvekkel, melyeket a 48-ik törvényhozás inaugurált.”²⁷

Érdemes megemlíteni összevetésképpen, hogy az Osztrák Császárságban az ottani birodalmi Igazságügyminisztérium (*Justizministerium*) nem szűnt meg létezni az 1850-es években sem,²⁸ azonban a kiegyezést követően mégis nehezebben formálódtak ki a reformok, mint hazánkban. Legalábbis erre enged következtetni azon férfiak száma, akik igazságügy-miniszterek voltak 1867 és 1871 között: Julius Glaser, a neves jogtudós és politikus kinevezéséig²⁹ hatan váltották egymást a képzeletbeli bársonyszékben e néhány év alatt (Emanuel Heinrich Komers von Lindenbach, Anton Freiherr Hye von Glunek, Eduard Herbst, Adolf Ignaz von Tschabuschnigg, Karl Habietinek, Georg von Mitis).³⁰ Glaser (1871–1879) mellett a dualizmus időszakának talán legemblematikusabb osztrák szakminisztere Friedrich Carl Franz von Schönborn gróf volt (1888–1895)³¹ – éppen Szilágyi Dezső „kollégája”.

2. A minisztérium belső szervezete és hatáskörelosztása

2.1. A 19. század utolsó harmadában

Horvát Boldizsár a minisztériumát az *Elnöki osztályon* kívül nyolc főosztályban szervezte meg: az *I.* törvényszerkesztéssel, a *II.* bírósági és ügyvédi ügyekkel, a *III.* a hitbizományokkal, a gondnoksággal és árvaügyekkel, a *IV.* a váltókkal és az egyletekkel foglalkozott, míg az *V.*-hez tartoztak a volt úrbériségből, valamint a kisebb királyi haszonvételek gyakorlásából és a telekkönyvezésből eredő feladatok, a *VI.*-hoz a polgári törvénykezés és a csődjog, a *VII.*-hez az országos börtönügy, a büntető törvénykezés és a kegyelmi kérvények intézése, végül a *VIII.* látta el az Erdéllyel kapcsolatos igazságügyi igazgatás teendőit. 1872-től mindez akként módosult, hogy az *Elnökség* mellett, amely általában a kinevezésekért is felelt, négy ügyosztályba és szintén négy számvevőségi osztályba vonták össze a belső szervezetet. Az *I.* ügyosztályhoz utalták a nemzetközi vonatkozású tárgyakat s az egyleti alapszabályokkal, statisztikákkal, kisajátítással, hitbizományokkal és a jogszabály-előkészítéssel kapcsolatos tevékenységeket, a *II.*-hoz tartoztak a bíróságokkal kapcsolatos személyi és anyagi ügyek, a *III.*-hoz a polgári bíróságok felügyelete

²⁷ MÁTHÉ 2021, 84–85. p.

²⁸ Az osztrák igazságügy-miniszterek gróf Taaffe után, 1848 és 1867 között: Franz Freiherr von Sommaruga (1848. IV. 22. – VII. 18.), Alexander Bach (1848. VII. 18. – 1849. VII. 28.), Anton Ritter von Schmerling (1849. VII. 28. – 1851. I. 23.), Karl Ritter von Krauß (1851. I. 23. – 1857. V. 18.), Franz Graf Nádasdy (1857. V. 18. – 1860. X. 20.), Joseph Lasser Ritter von Zollheim (1860. X. 20. – 1861. II. 4.), Adolph Freiherr von Pratobevera-Weisborn (1861. II. 4. – 1862. XII. 18.), Franz Hein (1862. XII. 18. – 1865. VII. 27.), Emanuel Heinrich Komers von Lindenbach (1865. VII. 27. – 1867. II. 7.). RUMPLER–HEINDL 1970, Tabellen (am Ende); BRAUNEDER 1987, 119–124. p., 146–152. p.

²⁹ BRAUNEDER 1987, 184–189. p.

³⁰ ÖBL Bd. 2: 127., 280–281. p., Bd. 3: 22. p., Bd. 4: 100. p., Bd. 6: 320–321. p., Bd. 14: 480–481. p.; BRAUNEDER 1987, 152–155. p.

³¹ ÖBL Bd. 11: 57–58. p.

az örökbefogadással és törvényesítéssel együtt, míg a *IV.*-hez az ügyészségek, a bűnvádi eljárások és a büntetőintézetek felügyeletét osztották be.³² Az ügyosztályok száma ezután – olykor rövidebb tartamú kivételekkel – rendszerint négy volt (1875, 1878, 1884, 1886). Szilágyi Dezső megbízatása alatt, azon belül 1890 és 1892 között a minisztérium hatásköre és belső szerkezete a következőképpen alakult:³³

Az *Elnöki osztály* ügykörébe a következők tartoztak. 1. A személyi jellegű feladatokból a minisztérium fogalmazó, számvevő, segédhivatali és szolgaszemélyzetének ügyei. 2. A központi ügymenet ellenőrzésére vonatkozó intézkedések megtétele, a hivatali és irodaátalányok utalványozása. 3. A bíróságok szervezése, bírósági és ügyészségi állások létesítése, az összes bíróságok, ügyészségek és a központi telekhivatal személyzetének kinevezése, áthelyezése, ha ezek nem tartoztak más hatóság hatáskörébe, valamint 4. a közjegyzők, a bírósági végrehajtók és a békebírák jogviszonyának létesítése, megszüntetése, illetve a szolgabírák esetenként községi bíráskodással való megbízása. 5. Itt állították egybe a tárca költségvetésének tervezetét, döntöttek szakbizottságok felállításáról, kitüntetések adományozásáról, az állami szolgálattal kapcsolatos korengedélyekről. 6. Nyilvántartották a minisztériummal összefüggő interpellációkat és országgyűlési határozatokat, s őrizték a minisztertanácsi jegyzőkönyveket. 7. Szintén ezen osztályban döntöttek a királyi ügyészeknek a törvényhatósági közigazgatási bizottságokba történő kirendeléséről, a közjegyzőknek nyelvjogosítvánnyal való felruházásáról, továbbá 8. az alapítványi ügyekről, és 9. ellátták az igazságügyi igazgatáshoz tartozó tisztviselők törzskönyveinek vitelét is.

Az *I. ügyosztály* a hazai bíróságok és ügyészségek ellen polgári és büntető ügyekben emelt panaszokat intézte, ha azok nem a nemzetközi jog alkalmazásával függtek össze, valamint a bírák, a királyi ügyészek, a bírósági s ügyészségi hivatalnokok és szolgák elleni fegyelmi panaszok és kártérítési követelések tekintetében járt el.

A *II. ügyosztályhoz* tartoztak az alábbiak: 1. A hazai törvénykezés területén a nemzetközi jog alkalmazásával, továbbá a külföldi és az osztrák igazságügyi szervekkel való érintkezéssel kapcsolatos feladatkörök. 2. A konzuli bíráskodással s az elítéltek kiadatásával vagy más államba szállíttatásával összefüggő teendők. 3. A közjogi, közigazgatási és magánjogi szakvélemények kiadása. 4. A polgári törvénykezést, a hitbizományokat, a törvényesítést és az örökbefogadást érintő, valamint 5. a bírókiküldési, városi lakbérszabályozási és cégbejegyzési ügyek. 6. A bírósági tolmácsok nyilvántartása, 7. az erdélyi birtokrendezés, a volt úrbéri jogviszonyok megszűnéséből származó egyes feladatok elvégzése. 8. A minisztériumi könyvtár kezelése.

A *III. ügyosztály* a büntető jogszolgáltatással összefüggő szakigazgatást irányította. 1. Véleményezést végzett, 2. felügyelte az országos fegyházak, kerületi börtönök, közvetítő és javítóintézetek működését, gazdálkodását, illetve a rabszállításokat. 3. Felügyelte a királyi főügyészségek és ügyészségek személyzeti és gazdasági viszonyait a kinevezések kivételével. 4. Vitte a sajtóbíráskodási ügyekkel, 5. fennállásukkor a rögtönbíróságokkal, valamint 6. a kegyelmezési kérvényekkel s a feltételes szabadon bocsátással kapcsolatos adminisztratív teendőket. 7. Igazgatta az országos vegyészeti műtermet, kezelte a fogházi alapítványokat, a rabsegélyező egyleteket és a pénzbüntetésekből befolyó összegeket. 8. Megadta a rágalmozás miatt hivatalból megindítandó eljárásokhoz az engedélyeket. 9. Hatásköri Bíróság még nem lévén feloldotta az igazságügyi hatásköri összeütközéseket.

³² CSIZMADIA 1976, 221–222. p.

³³ *Magyarország tiszti cím- és névtára, 1893.* Szerk. és kiadta az Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1892. 463–465. p.; ANTAL 2016a, 64–73. p.

A *IV. ügyosztály* felelt a bíróságok ügyviteli és ügykezelési tevékenységéért. Különösen 1. a szükségese nyomtatványok rendszeresítéséért, 2. a határozott időre megbízott díjnyokok engedélyezéséért, a bírói letétekért, az államkincstárt illető bíróságok szabályozásáért, 3. a vagyontalan perlekedők jogi képviseltetéséért, továbbá a zugírászat üldözéséért. 4. A bírósági személyzet javadalmazási ügyei keretében döntött a szabadságolások engedélyezéséről, az illetményekről s az illetmény-előlegekről, a segélyekről, az állami ellátásokról. 5. Ellenőrizte a bíróságok gazdálkodását és a telekkönyvezési átalányokat. 6. Általában felügyelte a járásbíróságok telekkönyvviteli munkáját, a betétszerkesztést és az ezzel összefüggő hatáskör-telepítést. 7. Elvégezte a kisebb polgári peres ügyek intézésének s a közjegyzők illetékességének földrajzi elosztását. 8. Igazságügyi statisztikákat szerkesztett. 9. Ellátta az ügyvédi karral és kamarákkal, illetve a papi javadalmakkal kapcsolatos teendőket. 10. A törvény-előkészítésre (kodifikációra) beosztott vezető szakemberek: Vavrik Béla budapesti ítéltáblai tanácselnök, Schedius Lajos és Imling Konrád kúriai bírák, Lányi Bertalan pozsonyi ítéltáblai bíró és Fodor Ármin budapesti V. kerületi járásbírósági albíró szintén ehhez az ügyosztályhoz tartoztak. Érdekesség: önálló kodifikációs osztálya a minisztériumnak 1872 után nem volt, de 1890-től létezett e tevékenységet irányító államtitkára Teleszky István személyében.

Ez a struktúra 1893-ban változott meg: összevonásokkal az Elnöki osztály mellett három ügyosztály keletkezett. Az első főként a nemzetközi joggal, a kiadatással és a jogsegéllyel, továbbá a közjoggal, a magánjogi ügyekkel és a polgári törvénykezéssel, valamint a konzuli bíraskodással; a második a büntető tárgyú szakigazgatással, a büntetés-végrehajtással és a királyi ügyészségekkel; míg a harmadik a szervezési, fegyelmi, bírói ügyviteli s személyzeti teendőkkel, panaszokkal és a statisztikákkal foglalkozott.³⁴

Erdély Sándor 1895-ben egy elnöki és összesen hét – köztük egy önálló törvényelőkészítő – szakosított ügyosztályt alakított ki, valamint újból szabályozta a minisztériuma *belső ügyvitelét* is. Az 1896-ban hatályba lépett *körözüvény* szerint³⁵ az osztályok vezetői minden hónap 16. napján kimutatást terjesztettek a miniszter elé a szervezeti egységük valamennyi tagjának tevékenységéről. Az ügyintézési rend a sürgős természetű tárgyakban „haladéktalan” volt, egyébként akkor kellett külön részletezni az időtartamot, ha az a két hetet meghaladta, vagyis az ügyintézési határidő a nem azonnal elintézendő ügyekben rendszerint két hét volt. Erről azonban maguk a beosztott tisztviselők az ügyfeleknek nem adhattak közvetlen felvilágosítást: csak arról nyilatkozhattak, vajon elintézték-e az ügydarabot vagy nem (1–4. §§). A hivatalos órák hétköznap kilenctől délután kettőig, vasárnap és ünnepnapokon tíztől délután egyig tartottak. Az utasítás részletesen szabályozta a munkavégzés alóli rendkívüli mentesítést és a rendes „szabadságidőt”, amely utóbbit az Elnöki osztályban tartották nyilván, továbbá az osztályok s a segédhivatalok kapcsolattartását, illetve a hivatali beszerzéseket (5–14. §§).

Az *Elnöki osztály* adminisztrált az uralkodó, az igazságügy-miniszter és az ítéltáblák elnökei által igazságügyi szolgálatra kinevezett minden személyt, de a minisztérium a saját tisztviselőinek és alkalmazottainak lajstromát – a számvéviségi főszámtanácsos által – az összlétszám- és rangsorkimutatás keretében külön is vezette (15–19. §§). A *segédhivatalok* élén – személyes vagyoni felelősség terhével – az Elnöki osztálynak alárendelt főigazgató

³⁴ Új ügybeosztás a kir. igazságügyminisztériumnál. In: IK 1893:1. szám. 12–14. p., 1893:5. szám. 130–132. p.; STIPTA 2015, 118–120. p.

³⁵ Körözüvény a m. kir. igazságügyminisztérium belső ügyvitele tárgyában (4.777/1895. I.M.E.). Budapest, Légrády Testvérek, 1896. [Kelt 1895. december 22-én. (31 p.) Lelőhely: Országgyűlési Könyvtár, Budapest.]

állt. A feladata volt többek között a személyzet beosztása és ellenőrzése, az évi kimutatások előterjesztése, a házi pénztár kezelése, az iroda- s anyagszerek beszerzése, kiosztása, a leltár nyilvántartása, ötvenente főleltár készítése, a letétek és beérkezett okmányok kezelése, aapidíjasok és a nem állandó segédszolgák felfogadása, a minisztériumban rendszeresített szolgaszemélyzet beosztása, felügyelete, a hivatali helyiségek felszerelése, karbantartása, a szükséges havi költségelőirányzatok és a számadások beterjesztése, illetve a használt közlekedési eszközök (fiákerek) fuvarbérének megtérítése. Fegyelmi jogot gyakorolt – a számvevőségi alkalmazottak kivételével – mindenapidíjas és rendes hivatali szolga felett, minek keretében akár rendbírságot is kiszabhatott reájuk, vagy részükre segélyeket, jutalmazásokat javasolhatott (20–30. §§).

Az *elnöki irodát* az igazgató vezette. Elnöki szám alatt csak azon ügydarabok voltak iktathatók, amelyeket a miniszter, az államtitkárok vagy az említett irodaigazgató ilyenként engedélyeztek. Az ott kezelt bizalmas és személyes iratok belső használatra való kiadása az érintett osztály vezetőjének láttamozása mellett volt lehetséges, ami rendszerint a kikérő irat aláírásával történt. A titoktartást igénylő ügyek iratait az irodaigazgató csak az Elnöki osztály vezetőjének adhatta át, illetve az ezen ügyosztályhoz érkezett iratok iktatását is ő végeztette, egyébként a minisztériumban működő *iktatóhivatal* járt el (31–37. §§). A segédhivatalok közé tartozott még a kiadóhivatal és az irattár (38–51. §§).

A minisztérium szervezetének különös egységei voltak a már részben említett *számvevőség*, az 1890-ben létrehozott *Igazságügy Orvosi Tanács* és a minisztériumi *könyvtár*, mely utóbbira egy oda kinevezett irodatiszt ügyelt.³⁶ A tárgyalat utasítás szabályozta továbbá aapidíjasok, valamint az altisztek és a szolgaszemélyzet munkavégzésének rendjét is (52–67. §§).

2.2. A forradalmak korában

A századforduló körül és után a hivatali struktúra többször megváltozott, benne az osztályok száma lényegesen emelkedett egészen tízig.³⁷ A minisztérium hatáskörébe tartozó ügyek elosztása s az ügyosztályi szerkezet a következő – egyben a polgári kori története során a legtagoltabb – volt 1919. január 1-jétől, vagyis az első népköztársaság, a tanácsköztársaság és az ellenforradalmi hatalomátvétel évében.³⁸

Elnöki ügyosztály: 1. Az igazságügyi alkalmazottak kinevezése és áthelyezése az illetékes ügyosztály meghallgatásával; a vizsgálóbírák, az ügyészségi megbízottak s az állandó helyetteseik kirendelése; a fiatalkorúak bíráinak kijelölése az V. ügyosztály meghallgatásával, valamint a fiatalkorúak törvényszéki tanácsainak nyilvántartása; a munkásbiztosítási választott bíróságok elnökeinek és helyettes-elnökeinek kinevezése. *2.* Az igazságügyi alkalmazottak személyi táblázatainak s az összlétszámuknak (rangsoruknak) a vezetése, az illetményeik utalványozása, megszüntetése s a végellátásuk adminisztrációja; részük-

³⁶ *A M. Kir. Igazságügyminisztérium könyvtárának címjegyzéke.* Budapest, Légrády Testvérek, 1894. (283 p.) [Lelőhely: SZTE Egyetemi Könyvtár, Szeged.]

³⁷ A következő igazságügy-miniszteri elnöki rendeletek (I.M.E.) alapján: 1.480/1898. = IK 1898:5. szám. 163–166. p., 4.629/1900. = IK 1900:9. szám. 363–367. p., 13.417/1906. = IK 1906:12. szám. 480–485. p., 8.972/1910. = IK 1910:10. szám. 334–341. p., 8.561/1914. = IK 1914:6. szám. 287–288. p.

³⁸ Az Igazságügyminisztérium hatáskörébe tartozó ügyeknek a 31.728/1918. I.M.E. számú rendelettel megállapított új beosztása. In: IK 1918:12. szám. 647–655. p.

re fizetési előlegek engedélyezése. A fegyelmi eljárások nyilvántartása és egyéb személyi ügyek ellátása, kivéve a más ügyosztályokhoz utaltakat. 3. Közreműködés a bírósági és államügyészégi állások rendszeresítésénél, 4. illetve az igazságügyi alkalmazottak ügyeiben a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél. 5. A közjegyzők kinevezése, áthelyezése és felmentése, valamint 6. a Curia ügyvédi tanácsa tagjainak, továbbá a fiumei ügyvédeknek a kinevezése. 7. Az államügyészeknek a törvényhatósági közigazgatási bizottságokba való kirendelése. 8. Az igazságügyi költségvetés szerkesztése az egyes ügyosztályoktól beszerzett adatok felhasználásával. 9. Az Igazságügyminisztériumot illető interpellációk, határozatok nyilvántartása. 10. A minisztertanácsi jegyzőkönyvek megőrzése. 11. A központi ügyvitelre vonatkozó intézkedések. 12. A központi hivatali és egyéb irodaátalányok utalványozása, 13. az ottani igazgatásban a jutalmazások, segélyezések, 14. valamint a kiküldetések és hivatali utazások költségeinek megállapítása. 15. A minisztérium épületére vonatkozó ügyek, továbbá 16. a Waisz-féle alapítvány kezelése.³⁹

I. ügyosztály (Magánjogi osztály): 1. Magánjogi és közigazgatási jogi vélemények (kivéve a birtokrendezési és telekkönyvi ügyekre vonatkozókat), illetve 2. a hazai törvényekről külföldi használatra kért bizonyítványok elkészítése. 3. Házassági és anyakönyvi ügyek. 4. Hitbizományok. 5. Törvényesítés. 6. Örökbefogadás. 7. A városok lakbérleti szabályai. 8. A Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítése az igazságügyi személyzet ügyeiben az Elnöki, büntető ügyekben pedig a IV. ügyosztály közreműködésével. 9. Rendelkezés a képviselőt íránt a Hatásköri Bíróság tárgyalásain.

II. ügyosztály (Birtokrendezési és telekkönyvi osztály): 1. A birtokrendezési, különösen a tagosítási, arányosítási, úrbéri elkülönítési és legelő felosztási, valamint a birtokrendezésnek tekintendő birtokelosztási ügyek általában. 2. A birtokrendezés központi nyilvántartása az ítéletek, egyezségek, az utóbbiakra vonatkozó határozatok, a földmérőkkel kötött szerződések, valamint a költségvetések esetében. 3. Az elveszett vagy használhatatlanná vált birtokrendezési térképek pótlása tárgyában kötött szerződések nyilvántartása. 4. A birtokrendezés költségeire vonatkozó központi tennivalók ellátása, nevezetesen az állami alap kezelése, a törvényszékek számára megfelelő hitel nyújtása, arányosítási ügyekben az utalványozás engedélyezése. 5. A birtokrendezésben működő bírák, bírósági hivatalnokok napidíjaira és egyéb illetményeire, a szakértők díjazására, valamint a telekkönyvi másolatok s a műszaki munkálatok költségeire vonatkozó központi tennivalók ellátása. 6. A birtokrendezési ügyekben felmerült panaszok kivizsgálása, azok felügyeleti úton történő vizsgálata. 7. A földmérők, bejegyzett segédek és vállalataik nyilvántartása. 8. A vizsgálóbizottságok összeállítása és ellenőrzése, némely esetben a földmérő vizsgára bocsátás engedélyezése. 9. A szőlőváltási, maradvány- és irtványföld-váltási, valamint a majorsági zsellérbirtok- s a hasonló megváltási ügyek kezelése a földtehermentesítési utólagos kárpótlásokkal és a majorsági zsellérbirtok-váltási biztosok ügyeivel együtt. 10. A mező- vagy erdőgazdasági kérdésekben jogi vélemények kiadása. 11. A telekkönyvek birtokrendezés alapján történő átalakításának országos vezetése és a végrehajtásának ellenőrzése, illetve 12. a betétek s a földadókataszter közötti összhang fenntartására, helyesbítésére vonatkozó ügyek. 13. A telekjegyzőkönyvek helyesbítésének községek egész területére

³⁹ A Dr. Vaisz (Waisz) József udvari ágens által 1850-ben létrehozott alapítvány eredeti célja a magyar joggyakorlók bécsi tanulmányainak támogatása volt. 1868-tól az Igazságügyminisztérium kezelésébe került, s a tevékenysége a Budapesten székelő bíróságokhoz kinevezett joggyakornokok anyagi támogatására irányult. 1891-ben például huszonketten részesültek az alaplól. In: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium működése 1888–1891*. Közzétesszi a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium. Budapest, 1892. 1. könyv, 145–146. p.

való elrendelése, annak országos irányítása. 14. Az árterek telekkönyvi kitüntetésével és 15. az országos határrendezéssel kapcsolatos kérdések. 16. A telekkönyvi átvitelre vonatkozó ügyek, az egyesítések és elkülönítések. 17. A központi telekkönyvi hivatal ügyvitelére vonatkozó felügyelet. 18. A rendes és a bányatelekkönyvi kérdésekben jogi vélemények adása. 19. A telekkönyv-átalakításnál alkalmazott személyzet nyilvántartása, javaslatétel a létszámának tárgyában, 20. a telekkönyv-átalakító díjnyelvi felfogadásának engedélyezése s önálló működési körrel történő felruházása. 21. Egyéb telekkönyvi igazítási ügyek, kivéve a gazdasági természetűeket.

III. ügyosztály (Telekkönyvi betétszerkesztő osztály): 1. Telekkönyvi betétszerkesztés elrendelése, 2. a kivételes betétszerkesztő eljárások szabályozása, 3. a munkálatok országos vezetése, a végrehajtásuk ellenőrzése. 4. A telekjegyzőkönyvek és telekkönyvi betétek pótlásának ellenőrzése. 5. A telekkönyvi térképek pótlásának és helyesbítésének elrendelése, a végrehajtásuk ellenőrzése. 6. Telekkönyvi helyszínelés és póthelyszínelés elrendelése, ellenőrzése. 7. A betétszerkesztő személyzet nyilvántartása és kirendelése: részükre rendkívüli szabadság engedélyezése vagy távozási engedély kiadása, közreműködés a telekkönyvi betétszerkesztő személyzet részére jutalom és segély engedélyezésénél (VIII. ügyosztály), továbbá javaslatétel e személyzet létszámának megállapítása tárgyában. 8. A telekkönyvi betétszerkesztő szakdíjnyelvi és másolódíjnyelvi felfogadásának engedélyezése, kirendelése. 9. A betétszerkesztő írnokok és szakdíjnyelvi önálló működési körrel való felruházása.

IV. ügyosztály (Büntetőjogi osztály): 1. Államügyészségi hivatali állások rendszerezése és megszüntetése az Elnöki ügyosztállyal egyetértve. 2. Közreműködés az államügyészségek szervezésére (XIV. ügyosztály) vonatkozó intézkedéseknél. 3. Kegyelmezés büntető ügyekben, ideértve az e törvénykezés terén kiszabott rendbüntetések és bírságok elengedésére irányulókat is. 4. Büntetőjogi szakvélemények kiadása. 5. A törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek elintézése, szükség esetében a jogegység érdekében perorvoslat kezdeményezése, kivéve a fiatalkorú terheltekre vonatkozó ügyeket. 6. Közreműködés a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél. 7. A felhatalmazás megadása rágalmozás és becsületsértés esetében (Btk. 271. §).⁴⁰ 8. Engedély kiadása a főtárgyalásnak a bíróság székhelyén kívüli megtartására. 9. A közérdeket érintő nagyobb jelentőségű bűncselekmények miatt indított bűnyelvi nyilvántartása. 10. A zugírászat megtorlásával kapcsolatos intézkedések. 11. Az uzsora miatti eljárás hivatalból való elrendelése az 1883. évi XXV. tc. 10. § alapján,⁴¹ s az uzsoraügyek nyilvántartása. 12. A kártalanítás összegének megállapítása az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és szabadság büntetés esetében.⁴² 13. Esküdttbírószággal kapcsolatos ügyek, különösen az ülészakok számának s idejének megállapítása. 14. Az államügyészségek ügyviteli szabályainak megállapítása a XIV. ügyosztállyal egyetértve, 15. az ezek feletti főfelügyelet gyakorlása. 16.

⁴⁰ „Bíróságok, bírák, bírósági hivatalnokok, a kir. ügyészségnek vagy tagjainak hivatali kötelességeire vonatkozó olyan állítás miatt, mely valódisága esetében azok ellen bűnvádi vagy fegyelmi büntetést volna maga után: a bűnvádi eljárás rágalmozásért csak hivatalból, és az igazságügyminiszter felhatalmozása folytán indítható meg.”

⁴¹ „Ha egyes községekben, vagy vidékeken az elszegényedés általánosan mutatkozik, és gyanúnyelvi mérülnek fel az iránt, hogy azt az elharapódzott uzsora okozza, vagy más jelek az uzsora elharapódzására mutatnak, a közigazgatási bizottság az ügyállást megvizsgálhatja, s ha a gyanút alaposnak találja, az igazságügyminiszterhez indokolt felterjesztést intéz, ki annak alapján az eljárást hivatalból elrendelheti. Ezen rendelkezését azonban az igazságügyminiszter az okok megszüntetével és a közigazgatási bizottság meghallgatása után visszavonhatja; a visszavonó rendelete azonban a már megindított ügyek befejezését nem akadályozza.”

⁴² Lásd az 1896. évi XXX. tc. XXXI. fejezetét!

Az államügyészségek személyzetének szabadságotlasi ügyei, kivéve a fogházi személyzetét. 17. A több főállamügyészség vagy ezek kerületéhez tartozó ügyészségek közti illetékességi összejútközés eldöntése. 18. Az Igazságügyi Orvosi Tanácsra és a törvényszéki orvosi vizsgákra vonatkozó tennivalók elvégzése, valamint a büntető bírósági szakértők kinevezése. 19. Az államügyészségek személyzete részére jutalom és segély engedélyezése.

V. ügyosztály (A fiatalkorúak ügyeit intéző osztály): 1. A fiatalkorú terheltekre vonatkozó törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek intézése, szükség esetén a jogegység érdekében perorvoslat kezdeményezése. 2. Közreműködés a fiatalkorúak bíróságainak szervezésére (XIV. ügyosztály), elhelyezésére (X. ügyosztály) és felügyeletére (VIII. ügyosztály), valamint a fiatalkorúak bírúainak kijelölésére (Elnöki ügyosztály) vonatkozó igazgatási ügyekben. 3. Közreműködés a fiatalkorúakra vonatkozó jogszabályok (XIII. ügyosztály) előkészítésénél. 4. A fiatalkorúakkal szemben a büntető novella és a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény értelmében⁴³ tett intézkedések végrehajtásának irányítása. 5. A pártfogó tisztviselők, illetve 6. a fiatalkorúak felügyelő hatóságainak személyi és gazdasági ügyei, valamint a működésük irányítása, ellenőrzése, úgyszintén a javítónevelő intézetek s a fiatalkorúak fogházai részére az állandó látogatók kijelölése. 7. A javítónevelő intézetek személyi (kivéve az állások betöltését s a végellátást), továbbá gazdasági ügyei, ideértve az építkezéseket és a felszereléseket is. 8. Közreműködés az előző pontban említett állások betöltésénél. 9. A javítónevelő intézeti alkalmazottak részére jutalom, segély engedélyezése. 10. A javítónevelés végrehajtására alkalmas magánintézetek ügyei, különösen az intézetek kijelölése, a szervezeti és működési szabályaik jóváhagyása, valamint a fenntartóikkal a növendékekre vonatkozó szerződések megkötése. 11. A javítónevelést kiegészítő intézmények (gyógypedagógiai intézetek, mezőgazdasági telepek, foglalkoztató műhelyek, ideiglenes elhelyezésre szolgáló menedékhelyek stb.) ügyei. 12. A javítónevelő intézetek gazdasági és ipari termelésének koordinálása a XI. ügyosztállyal egyetértve. 13. A növendékek kihelyezésének engedélyezése, a kísérleti kihelyezés visszavonása. 14. Gondoskodás a fogházra, államfogházra vagy elzárásra ítélt fiatalkorúak elhelyezéséről, a feltételes szabadságuk engedélyezéséről. 15. A fiatalkorúak országos fogházának és kerületi fogházainak szervezése: az országos fogház személyi ügyei (kivéve az állások betöltését és a végellátást), továbbá gazdasági ügyei, ideértve az építkezéseket és a felszereléseket is. 16. A patronázs egyesületek nyilvántartása, segélyezése, irányítása; a fiatalkorúak visszacsésésének és általában erkölcsi romlásának megakadályozására irányuló feladatok ellátása.

VI. ügyosztály (Börtönügyi osztály): 1. Főfelügyelet gyakorlása a büntetések végrehajtása felett; az elítéltek beutalása az országos büntető intézetekbe, részükre feltételes szabadság engedélyezése. 2. A Legfőbb Államügyészség (a volt Magyar Királyi Koronaügyészség), a főállamügyészségek s az államügyészségek gazdasági, valamint 3. a büntetőintézetek mezőgazdasági, ipari termelésének ügyei a XI. ügyosztállyal egyetértve. 4. A dologházak igazgatása. 5. A fogházgondnokok és -felügyelők személyi ügyei (kivéve az állások betöltését és a végellátást), továbbá a bírósági fogházak gazdálkodása. 6. Az országos büntető intézetek tisztviselői és altiszti személyzetének (kivéve az állások betöltését és a végellátást), valamint gazdaságának ügyei, ideértve az építkezéseket és a felszereléseket is. 7. Az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet dologi és személyi viszonyai (kivéve az állások betöltését és a végellátást). 8. Közreműködés az 5–7. pontokban említett állások betöltésénél, 9. az említettek részére jutalom és segély engedélyezése. 10. A törvényszéki orvosi s fogházorvosi állások rendezése, betöltése. 11. A börtönügyi tanfolyam és 12. a

⁴³ Lásd az 1908. évi XXXVI. tc.-et és az 1913. évi VII. tc.-et!

börtönügyi tanács működtetése. 13. A bűnügyi, börtönügyi múzeumok fenntartása. 14. Rabsegélyezés és az erre szolgáló alapok felügyelete. 15. A fiatalokruak kivételével a szabadultak visszaesésének megakadályozására irányuló feladatok ellátása.

VII. ügyosztály (Nemzetközi jogi osztály): 1. Igazságügyi vonatkozású nemzetközi szerződések, egyezmények, nyilatkozatok és egyéb ilyen jellegű nemzetközi megállapodások előkészítése és végrehajtása tárgyában való intézkedés. 2. A nemzetközi jogra vonatkozó vélemények kiadása. 3. A hazai bíróságok által a külföldi törvények és általában a külföldi jog iránt tett kérdések elintézése. 4. A hazai igazságügyi hatóságokkal a külföldi igazságügyi hatóságok érintkezésének közvetítése. 5. Hazai és külföldi bíróságok közötti összeütközések feloldása. 6. Hazai ügyfelek és a magyar igazságügyi hatóságok által külföldi igazságügyi hatóságok és közegek ellen emelt panaszok. 7. Hazai igazságügyi hatóságok és közegek ellen nem Magyarországon tartózkodó felek részéről emelt olyan panaszok, amelyek a nemzetközi jog alkalmazására vonatkoznak. 8. Hazai ügyfeleknek külföldön és külföldieknek belföldön érvényesítendő jogaiban történő közvetítés. 9. A szegényjog nemzetközi vonatkozásai. 10. Büntettesek kiadatása és átszállítása, valamint az ezzel kapcsolatos ügyek. 11. A Btk. 9. §-a alapján szükséges intézkedések.⁴⁴ 12. Büntetőlapok kicserélésének közvetítése. 13. A Bp. 471. §-a alapján teendő intézkedés.⁴⁵ 14. Hatásköri összeütközések feloldása, delegálások a konzuli bíróságok és a magyar bíróságok, hatóságok között. 15. A postai szállításból kitiltott külföldi nyomtatványok ügyei. 16. Felülhitelesítések. 17. Fordítási, bírósági tolmácsolási ügyek. 18. Az állami közjegyzőknek és helyetteseiknek nyelvjogosítvánnyal való felruházása.

VIII. ügyosztály (Bírósági felügyeleti osztály): 1. Bírósági hivatali állások rendszerezése, megszüntetése az Elnöki ügyosztállyal egyetértve. 2. Közreműködés a bíróságok szervezésére (XIV. ügyosztály) vonatkozó intézkedéseknél. 3. A polgári törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek. 4. Az igazságszolgáltatással és az igazságügyi igazgatással kapcsolatos nyelvkérdés. 5. Főfelügyelet gyakorlása a bíróságok ügyvitele és ügykezelése felett; a forgalmi és tevékenységi kimutatások felülvizsgálata, a bírósági alkalmazottak ellenőrzése. 6. Az elsőfolyamodású bíróságoknál alkalmazottak részére jutalom vagy segély engedélyezése, a tolmácsokra nézve a VII., a telekkönyvi betétszerkesztőkre nézve a III. ügyosztály meghallgatásával. 7. A bírák és bírósági hivatalnokok ellen emelt büntető, fegyelmi vagy egyéb panaszok elintézése, ha azok nem a nemzetközi jog alkalmazására vonatkoztak. 8. Fegyelmi pénzbüntetések, továbbá a polgári törvénykezés terén kiszabott s az államkincstárt illető pénzbüntetések és bíróságok kegyelem útján való elengedését célzó kérelmek elbírálása. 9. Igazságügyi alkalmazottak hivatali működéséből folyó kártérítési kérdések. 10. A munkásbiztosítási választott bíróságok feletti főfelügyelet gyakorlása. 11. Igazságügyi statisztika szerkesztése.

IX. ügyosztály (Közjegyzői és ügyvédi ügyeket intéző osztály): 1. Az állami közjegyzői állások rendszerezése, megszüntetése és területi beosztása a VIII. ügyosztállyal egyetértve.

⁴⁴ „A jelen törvény [= az 1878: V. tc.] határozatai szerint büntetendő azon külföldi is, aki valamely a 7. § 2. pontjában [vagyis az állam elleni bűncselekmények között] meg nem említett büntettet vagy vétséget külföldön követi el, amennyiben kiadatásának a szerződések vagy eddigi gyakorlat szerint helye nincs, és az igazságügyminiszter a bűnvádi eljárás megindítását elrendeli.”

⁴⁵ „Ha külföldi a jelen törvény [= az 1896: XXXIII. tc.] hatályának területén követett el büntettet vagy vétséget, az eljárás idején pedig nem itt tartózkodik, a nyomozás, illetőleg a vizsgálat ekkor is teljesítendő, s a kiadatása, illetőleg átkísértetése iránti intézkedések megteendőek; ha pedig saját hazájában tartózkodik, a további teendőkre nézve a kir. ügyészség a főügyész útján az igazságügyi miniszter utasítását kéri ki, és az igazságügyi miniszter intézkedéséről a bíróságot értesíti.”

2. Az állami közjegyzői és ügyvédi kamarák, valamint az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet feletti főfelügyelet gyakorlása. 3. A közjegyzőkre (közjegyzőjelöltekre) s az ügyvédekre (ügyvédjelöltekre) vonatkozó összes ügyek, kivéve az előbbiekre nézve a kinevezést és nyelvjogositvánnyal való felruházást. 4. A bírói letétekre és az ezekkel kapcsolatos térítményekre vonatkozó kérdések. 5. Az igazságügyi alkalmazottaknak az Igazságügyminisztérium utalványozása alá tartozó illetményeire vezetett végrehajtások során szükséges intézkedések megtétele. 6. A törvénykezési szünetidővel kapcsolatos bejelentések, a bírák és bírósági alkalmazottak részére rendkívüli szabadság és távozási engedély kiadása a telekkönyvi betétszerkesztő személyzet, a díjnokok s az egyéb napidíjasok kivételével. 7. Gyógyfürdői kedvezmények megadása, intézése. 8. A katonai szolgálat alóli felmentések kieszközlése. 9. Az egységes bírói és ügyvédi szakvizsgával, 10. az igazságügyi segédhivatali vizsgával kapcsolatos ügyek. 11. A jogvédő egyesületek felügyeletének gyakorlása. 12. A javadalmat élvező római és görög katolikus főpapok elhalálózása után maradt törzsvagyon elkülönítése, a hagyaték rendezésére szervezett bizottság kinevezése.

X. ügyosztály (Építési és gazdasági osztály): 1. A bíróságok, államügyészségek és fogházak elhelyezése, e célból az ingatlanok megvétele, épületek kibérlése, új építkezések szervezése, a meglévő ingatlanok kibővítése, átalakítása, az épületfenntartás és egyéb, ezzel kapcsolatos munkálatok, illetve az új építkezésekkel kapcsolatos felszerelések teendői. 2. Közreműködés a bíróságok és államügyészségek szervezésére vonatkozó intézkedéseknél. 3. Új közigazgatási beosztással s új adóhivatalok felállításával kapcsolatban szükséges igazságügyi intézkedések. 4. A bíróságok és államügyészségek vezetőinek kezelése alatt álló ingatlanok hasznosítása, amelyek nem hivatali célokra szolgálnak. 5. A bíróságoknál alkalmazott díjnokok, egyéb napidíjasok személyi ügyei, kivéve a telekkönyv-átalakítási és betétszerkesztési munkáknál alkalmazott díjnokokét. A díjnoki átalányok megállapítása, utalványozása, a napidíjas szolgák ruhailletményeinek ügyei. 6. A Curia és az ítéletablák jutalom- és segélyalapjának megállapítása. 7. A bíróságok gazdasági működésének ellenőrzése, az ezekre vonatkozó irodai és telekkönyvi átalányok megállapítása. 8. A bíróságok könyvtáralapjának kezelése. 9. Az utazási átalányok megállapítása, az útszámlák érvényesítése. 10. A számadási viszonyból és illetmény-túlélvezményből eredő kincstári követelések behajtása. 11. A törvénykezési s építési költségekhez nyújtott járulékok beszedése, nyilvántartása. 12. Az építési és gazdasági tanács ügyei. 13. Főfelügyelet a bírósági alapok (alapítványok) felett, kivéve a Waisz-féle alapítványt.⁴⁶ A Röck Szilárd-féle alapítványi segélydíjak és nevelési járulékok engedélyezése, utalványozása.⁴⁷

XI. ügyosztály (Beszerző ügyosztály): 1. Az igazságügyi beszerző csoportok szervezeti és üzletviteli szabályzatainak felülvizsgálata, jóváhagyása, 2. felügyelet az igazságügyi beszerző csoportok felett. 3. Az e csoportok kérelmeinek támogatása, és tagjaik részére a tömegszükségleti cikkek beszerzését szolgáló intézkedések megtétele. 4. Az Igazság-

⁴⁶ A Dr. Vaisz (Waisz) József udvari ágens által 1850-ben létrehozott alapítvány eredeti célja a magyar joggyakorlók bécsi tanulmányainak támogatása volt. 1868-tól az Igazságügyminisztérium kezelésébe került, s a tevékenysége a Budapesten székelő bíróságokhoz kinevezett joggyakornokok anyagi támogatására irányult. 1891-ben például huszonketten részesültek az alapból. Forrás a 39. jegyzetben!

⁴⁷ Röck Szilárd (1799–1888) pesti ügyvéd volt, aki végrendeletében a tekintélyes vagyonát a tudományok és a művészetek előmozdítására, a szociális gyámolításra és kisebb részben az egyházakra hagyta. Az 1885-ben tett akaratnyilatkozata alapján az ott megjelölt vagyontömeget a minisztérium 1889-től az igazságügyi kormányzat alatt álló tisztviselők segélyezésére fordította. In: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium működése 1888–1891*. Közzéteszi a Magyar Királyi Igazságügyminisztérium. Budapest, 1892. 1. könyv, 146–147. p.

ügyminisztérium személyzetének közszükségleti cikkekkkel való ellátása, 5. valamint az árubeszerző, ármegállapító és árulosztó bizottságának ügyei. 6. Intézkedés az V. és a VI. ügyosztályokkal egyetértve a javítónevelő s az országos büntetőintézetek, bírósági fogházak gazdasági termelésének alakításában, ha az az igazságügyi személyzet részére szükséges beszerzésekkel kapcsolatos.

XII. ügyosztály (Általános törvényelőkészítő osztály): 1. Magánjogi és hiteljogi, valamint egyéb igazságügyi törvények és rendeletek előkészítése, amelyek más ügyosztály ügykörébe nem tartoznak. 2. Közreműködés más ügyosztályok munkálatainál a jogalkotás egységének megóvása végett. 3. A törvényszerkesztésre irányuló anyaggyűjtés, nyilvántartás, véleményadás, a külföldi törvényhozások figyelemmel kísérése. 4. Az igazságügyi hatóságok által a törvények hiányaira s a jogalkotásra vonatkozólag tett jelentések kezelése. 5. A minisztériumok magánjogi, hiteljogi és szociális jogi vonatkozású jogalkotó munkálataiban való részvétel, illetve 6. más minisztériumok minisztertanácsi előterjesztéseinek áttekintése igazságügyi szempontból. 7. A magán- és hiteljogi törvények hatásának figyelemmel kísérése. 8. Az Igazságügyminisztérium könyvtárának igazgatási tennivalói. 9. A törvényszerkesztési költségvetési fedezetet érintő ügyek a többi törvényelőkészítő osztállyal egyetértve. 10. A törvényelőkészítő munkálatokra vonatkozó irodai ügyek. A XII. ügyosztály mellett működött: 1. a magyar általános polgári törvénykönyv tervezetét előkészítő bizottság s 2. a kereskedelmi jogi törvényelőkészítő bizottság.

XIII. ügyosztály (Büntetőjogi törvényelőkészítő osztály): 1. Büntető anyagi és eljárásjogi törvények s általában a büntetőjogi vonatkozású jogalkotás előkészítése. 2. A büntetőjogi törvényelőkészítő bizottság igazgatási ügyei. 3. Közreműködés más minisztériumok büntetőjogi vonatkozású jogalkotó munkálatainál. 4. A büntető ítélezés és jogszabályok hatásának figyelemmel kísérése a jogalkotás szempontjából. 5. Irodalmi és gyakorlati anyaggyűjtés a büntetőjogi természetű normaalkotás részére. A XIII. ügyosztály mellett működött: a büntetőjogi törvényelőkészítő bizottság.

XIV. ügyosztály (Szervezeti és polgári eljárási jogi törvényelőkészítő osztály): 1. Az igazságügyi szervezetre és az igazságügyi szervek szociális ügyeire vonatkozó jogszabályok előkészítése. 2. A polgári peres és nem peres eljárásokra, valamint a bírósági ügyvitelre vonatkozó jogalkotói munkálatok ellátása. 3. A polgári eljárásra vonatkozó törvények hatásának figyelése a jogalkotás szempontjából. 4. A bíróságok és államügyészségek szervezésének ügyei: a felállításukra, megszüntetésükre, területköreik és székhelyeik megállapítására vonatkozó intézkedések a IV., a VIII. és a X. ügyosztállyal egyetértve. 5. A minisztérium működéséről szóló évi jelentés szerkesztése az 1897: XXXV. tc. 5. §-a szerint.⁴⁸ 6. A Curia és az ítélőtáblák elvi határozatainak nyilvántartása, az ellentétes határozatok esetében szükséges intézkedések megtétele. 7. Közreműködés a minisztérium által kiadott sajtótermékek szerkesztésénél, előállításánál. 8. A bíróságok és államügyészségek részére határozatminták, nyomtatványok elkészíttetése. 9. Az Igazságügyi Közlöny, az Igazságügyi Javaslatok Tára és az Igazságügyi Törvények Tára szerkesztése. 10. A Polgári Jogi Határozatok Tára s a Büntetőjogi Határozatok Tára közzététele. 11. Az Igazságügyi Naptár szerkesztése.

XV. ügyosztály (Közjogi törvényelőkészítő osztály): 1. A közjogi vonatkozású törvények előkészítése. 2. Közjogi vélemények kiadása. 3. Az országos határrendezésre vonatkozó ügyek, kivéve a bírósági területbeosztást és a telekkönyvvezetést. 4. Igazságügyi nem-

⁴⁸ „A miniszterelnök az egyes minisztériumok ügykörét felölelő tartalmú statisztikai évkönyvet a minisztériumok működését, valamint az igazgatásuk és felügyeletük alá tartozó ügyeket és közállapotokat ismertető jelentés kíséretében évenként, a költségvetés bemutatásával egyidejűleg az országgyűlés elé terjeszti.”

zetközi szerződések, egyezmények, nyilatkozatok s egyéb megállapodások létrehozatala, végrehajtása tárgyában való intézkedés, egyetértve a VII. ügyosztállyal. 5. Más minisztérium ügykörét illető nemzetközi szerződések, megállapodások létrehozatalánál vagy végrehajtásánál történő közreműködés. 6. Képviselő az igazságügyi irányultságú nemzetközi kongresszusokon és értekezleteken. 7. A katonai bíróságok vagy egyéb hatóságok s az igazságügyi hatóságok között felmerülő ügyek elintézése. 8. A konzuli bíraskodás és 9. az egyiptomi vegyes bíróság⁴⁹ elé tartozó ügyek. 10. A nemzetközi választott bíróságok körüli teendők ellátása.

2.3. A Horthy-korszakban

A következő történelmi periódusban az ügyosztályok száma ekként változott: 1920-ban tizenkettő, 1923-ban tizenegy, 1926-ban tíz, 1932-ben nyolc, 1934-ben kilenc, 1935-ben tíz, 1938-tól pedig ismét kilenc ügyosztály létezett a miniszteri munkaszervezetben belül, amelyet a szintén osztályokra tagolt számvevőség és a segédhivatal nevű adminisztratív egységek egészítettek ki.⁵⁰ Az ügybeosztás 1936-tól kezdve az alábbiak szerint alakult.⁵¹

Elnöki osztály. 1. Az igazságügyi alkalmazottak kinevezése, áthelyezése. Vizsgálóbírák, ügyészégi megbízottak és állandó helyetteseik kirendelése. A fiatakorúak bíráinak kijelölése a VI. ügyosztály meghallgatásával és a fiatakorúak törvényszéki tanácsainak nyilvántartása. 2. Az igazságügyi alkalmazottak személyi táblázatainak s összlétszámának (rangsorának) vezetése; az illetményeik utalványozása vagy megszüntetése, a végellátásuk megállapítása, részükre fizetési előleg engedélyezése, a fegyelmi és egyéb személyi ügyeik nyilvántartása, kivéve a más ügyosztályhoz utaltakat. 3. A díjnokok s egyéb napidíjasok személyi és illetményügyei, kivéve a telekkönyv-átalakítási és betétszerkesztési munkálatoknál alkalmazottakét. 4. A m. kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság alkalmazottainak személyi ügyei. 5. A m. kir. Curia ügyvédi tanácsa, továbbá az egységes bírói és ügyvédi vizsgabizottság tagjainak, valamint a társadalombiztosítási szakértőknek a kinevezése. 6. A kir. közjegyzők kinevezése, áthelyezése és felmentése. 7. A javadalmat élvező római és görög katolikus főpapok elhalálózása után maradt törzsvagyon elkülönítése, s a hagyaték rendezése érdekében szervezett bizottság kinevezése. 8. A kir. ügyészeknek a közigazgatási

⁴⁹ Az egyiptomi „nemzetközi vegyes bíróság” megnyitására 1875-ben került sor. Az egyezményben részes államok (Németország, Osztrák Császárság, Magyarország, Belgium, Dánia, Spanyolország, Amerikai Egyesült Államok, Franciaország, Egyesült Királyság, Görögország, Olaszország, Svédország, Hollandia, Portugália és Oroszország) a polgáraiknak Egyiptom területén fennálló egymás közti és egyiptomi állampolgárokkal vagy az ottani kormánnyal szembeni – főként magánjogi – jogvitáik elintézésére szerveztek speciális fórumokat Kairóban, Alexandriában és Zagazigban. Mindez a konzuli bíraskodással mutatott rokonságot. Bár Egyiptom szuverenitása 1882-ben *de facto* megszűnt, az összefoglaló néven vegyes bíróságként emlegetett törvényszékek 1949-ig működtek. (A m. kir. igazságügyminiszternek 9753. szám alatt kibocsátott körrendelete: az egyiptomi alkirályságban szervezett bíróság működésének f. é. [1876.] februárius 1-én megkezdéséről és az egyiptomi kormány ellen függőben levő magánjogi követelések iránti felszólamlások elintézésének tényleg megtörténtéről. In: MRT 1876. Budapest, 1876. 84–86. p.). HARGITAI 2005, 256–266. p., ANTAL 2016a, 35–39. p.

⁵⁰ A következő igazságügy-miniszteri elnöki rendeletek (I.M.E.) alapján: 743/1920. = IK 1920:1. szám. 9–17. p.; 2.139/1923. = IK 1923:1. szám. 11–18. p.; 1.173/1926. = IK 1926:1. szám. 3–8. p.; 10.400/1932. = IK 1932:10. szám. 187–191. p.; 1.273/1934. = Vladár 1965, 158. p.; 20.794/1935. = IK 1935:12. szám. 310–314. p.

⁵¹ A m. kir. igazságügyminisztérium ügybeosztása a 20.794/1935. I.M.E. számú rendelet szerint. In: IK 1935:12. szám. 310–314. p.

bizottságokba való kirendelése. 9. Kitüntetésekkel kapcsolatos feladatok elvégzése. 10. A központi ügyvitelre vonatkozó intézkedések szabályozása. 11. A központi hivatali és irodaátalány utalványozása. 12. A központi igazságügyi igazgatásban jutalmazások, segélyezések intézése, 13. a kiküldetések, hivatalos utazások költségeinek megállapítása s utalványozása. 14. Az Igazságügyminisztérium épületére vonatkozó ügyek vitele. 15. A külön eljárásokból beszedett költségek kezelése. 16. Közreműködés az igazságügyi alkalmazottak ügyeiben a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél az I. ügyosztállyal. 17. Az Igazságügyminisztériumot illető országgyűlési interpellációk és határozatok nyilvántartása. 18. Az igazságügyi költségvetés szerkesztése az ügyosztályok adatainak felhasználásával. 19. A kir. bírósági és ügyészségi hivatali állások rendszeresítése, megszüntetése, a bírósági állásokra nézve a VIII., az ügyészségi állásokra a IV. ügyosztállyal egyetértésben. 20. Az igazságügyi tárca költségvetési fedezetének igénylésével kapcsolatos, valamint az ellátmányi ügyek vitele (kivéve az V. ügyosztályhoz utaltakat). 21. A hivatalos kiküldetésekből és áthelyezésekből folyó illetményügyek (büntetőintézetek, bírósági fogházak és állami javítónevelő intézetek esetén az V. ügyosztállyal egyetértve). 22. A bíróságok és ügyészségek könyvtáralapjának megállapítása és ellenőrzése. 23. A számadási viszonyból s illetmény-túlélvezményből eredő kincstári követelések nyilvántartása, behajtása.

I.a. ügyosztály (Polgári jogi törvényelőkészítő osztály) és *I.b. ügyosztály* (Büntetőjogi és közjogi törvényelőkészítő osztály) 1. Az igazságügyi törvények előkészítése. 2. Megbízás alapján törvénytervezetek és indokolásaik, valamint rendelettervezetek kidolgozása. 3. Közreműködés a más ügyosztályok ügykörébe utalt jogszabálytervezetek előkészítésében, 4. részvétel más minisztériumok jogszabály-előkészítő munkálataiban. 5. Az igazságügyi törvények hatásának figyelemmel kísérése a jogalkotás szempontjából. 6. Az igazságügyi hatóságok által a törvények hiányaira és a jogalkotásra vonatkozóan tett jelentések vizsgálata. 7. A jogegység biztosítása végett szükséges igazgatási intézkedések. 8. A törvényszerkesztés céljára szolgáló anyaggyűjtés és nyilvántartás, ideértve a külföldi törvényhozás figyelemmel kísérését is. 9. Más miniszterek minisztertanácsi előterjesztéseinek átvizsgálása igazságügyi szempontból, ha tárgyuknál fogva nem voltak egyéb ügyosztályhoz utalva. 10. Alkotmányjogi vélemények szerkesztése. 11. A Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítése: az igazságügyi személyzet ügyeiben az Elnöki, polgári ügyekben a II/b., büntető ügyekben a IV. ügyosztály közreműködésével; rendelkezés a képviselőlet iránt. 12. A minisztérium könyvtárának igazgatása. 13. A törvényszerkesztési költségvetést érintő ügyek.

II.a. ügyosztály (Magánjogi osztály): 1. A házassági és anyakönyvi, valamint 2. az örökbecsítési és törvényesítési ügyek vitele.

II.b. ügyosztály (Magánjogi osztály): 1. Magánjogi és közigazgatási jogi vélemények kiadása. 2. A hazai törvényekről külföldi használatra kért bizonyítványok, továbbá 3. a magyar jogról kért felvilágosításoknak a külföldi kormányok vagy bíróságok, valamint külképviseleti hatóságaink részére való kibocsátása a VII. ügyosztály közreműködésével. 4. Szabályrendeletek és alapszabályok jóváhagyásának kérdései, ha nem voltak más ügyosztály feladatkörébe utalva. 5. A hitbizományok nyilvántartása. 6. Közreműködés polgári ügyekben a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél. 7. Az igazságügyi alapítványok ügyei. 8. A Kincstári Jogügyi Igazgatóság jogi vonatkozású felterjesztéseinek elintézése.

III. ügyosztály (Birtokrendezési és telekkönyvi osztály): 1. A birtokrendezési, különösen a tagosítási, arányosítási, úrbéri elkülönítési, legelő-felosztási és nagyobb birtokfelosztási ügyek általában, ideértve a tagosítási állami alap kezelését, a hitelnyitást, az utalványozások

és díjazások engedélyezését, valamint e tárgykörben a főfelügyeleti jog gyakorlását is. 2. A telexkönyvi és betétszerkesztési ügyek, kivéve az Elnöki osztályhoz tartozó gazdasági jellegűeket. 3. Közreműködés a birtokrendezésre és telexkönyvekre vonatkozó, az I. ügyosztályhoz tartozó jogszabályalkotásban. 4. A telexkönyvi helyszínelés, póthelyszínelés, helyesbítés és térképpótlás elrendelése, az ezeknek, valamint a telexkönyvi átalakítás, átvitel, egyesítés és elkülönítés foganatosításának ellenőrzése. 5. A betétszerkesztő s a telexkönyvek átalakításával foglalkozó személyzet nyilvántartása, kirendelése, közreműködés részükre a jutalom- és segélyengedélyezéseknél, javaslatétel az Elnöki osztály felé a létszámuk megállapítására. 6. A betétszerkesztő szakdíjnokok és másoló díjnokok felfogadásának engedélyezése, a szakdíjnokoknak az egyes telexkönyvi hatóságokhoz történő kirendelése, valamint 7. a betétszerkesztő irodasegédtsztek és szakdíjnokok önálló működési körrel való felruházása. 8. A telexkönyvi átalakítással foglalkoztatott díjnokok felfogadásának engedélyezése s önálló működési körrel felruházása. 9. A birtokrendezésre jogosított földmérők és bejegyzett segédek ügyei, a földmérők vállalatainak központi nyilvántartása. 10. A földmérő vizsgálóbizottság ügyeinek vitele.

IV. ügyosztály (Büntetőjogi osztály): 1. A büntető törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek elintézése, és szükség esetén a jogegység érdekében perorvoslat kezdeményezése. 2. Büntetőjogi vélemények kiadása. 3. Kegyelmezési ügyek vitele büntető ügyekben, ideértve az e törvénykezés terén kiszabott rendbüntetések és bírságok elengedésére irányulókat is. 4. A közérdeket érintő nagyobb jelentőségű bűncselekmények miatt indított bűnügyek nyilvántartása. 5. A zugírászat megtorlásával kapcsolatos intézkedések, továbbá 6. az uzsoraügyek nyilvántartása és figyelemmel kísérése. 7. A kir. ügyészségek ügyviteli, ügykezelési szabályainak megállapítása az I. és a VIII. ügyosztállyal egyetértve. 8. A főfelügyelet gyakorlása a kir. ügyészségek ügyvitele és személyzete felett, a kir. ügyészek és ügyészségi alkalmazottak elleni büntető, fegyelmi vagy egyéb panaszok elintézése, ha nem a nemzetközi jog alkalmazására vonatkoztak. 9. Közreműködés az Elnöki osztállyal a kir. ügyészségi hivatali állások rendszeresítésében és megszüntetésében. 10. A kir. ügyészségek szervezésére, felállításukra, megszüntetésükre vonatkozó intézkedések a VIII. ügyosztállyal s az Elnöki osztállyal egyetértve. 11. Közreműködés büntető ügyekben a Hatásköri Bírósághoz intézett nyilatkozatok előkészítésénél. 12. Felhatalmazás megadása rágalmozási és becsületsértési deliktumok üldözésére. 13. Az esküdtbíróóságok szervezésével kapcsolatos ügyek, különösen az ülészakok számának s idejének megállapítása.⁵² 14. Engedély megadása a főtárgyalásnak a bíróság székhelyén kívüli megtartására. 15. A kir. ügyészségek személyzetének szabadságotólasi ügyei, kivéve a fogházi személyzetét, illetve 16. részükre jutalom és segélyek engedélyezése. 17. A kártalanítás összegének megállapítása az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és szabadságbüntetések eseteiben. 18. A kir. főügyészségek, ügyészségek illetékességi vitáinak eldöntése. 19. Az Igazságügyi Orvosi Tanácsra s a kir. törvényszéki orvosi vizsgákra vonatkozó ügyek; a büntető bírósági szakértők kinevezése a törvényszéki orvosok kivételével.

V. ügyosztály (Gazdasági osztály): 1. A büntetőintézetek (ideértve a bírósági fogházakat és az állami javítónevelő intézeteket is) mezőgazdasági s ipari termelésének, valamint gazdasági vezetésének irányítása, ellenőrzése. 2. A büntetőintézetek anyagbeszerzéseinek (közszállításoknak) az ügyei, ideértve az összes ruházati, fűtési, háztartási és egyéb

⁵² Az esküdtbíróóságok működése *de facto* 1918 óta szünetelt Magyarországon. Ezt az állapotot 1919 végén Huszár Károly kormánya határozatlan időre – tényleg azonban véglegesen – fenntartotta. Az aktiválásuk kérdése 1923 után nem szerepelt a magyar kormányok programjaiban.

cikkek beszerzését. 3. A büntetőintézetek élelmezési és egyéb gazdasági ügyei, valamint az ezekkel kapcsolatos ellátmányok. 4. A büntetőintézetekben és bírósági fogházakban letartóztatottak, úgyszintén a fiatalkorúak intézeteiben neveltek munkáltatásának gazdasági irányítása, foglalkozási ágak szerint különböző intézetekben való számszerű szétosztása, csoportosítása. 5. Rabbiztosítás. 6. A mezőgazdasági és ipari termelésnél szerződés alapján alkalmazottak ügyei. 7. Közreműködés a gazdasági ügyek vitelével kapcsolatos állások betöltésénél, az alkalmazottak szolgálati beosztásánál. 8. A büntetőintézetek alkalmazottainak kiküldetése gazdasági ügyekben, közreműködés az Elnöki osztállyal az ilyen útiszámlák felülvizsgálatánál. 9. A bíróságok, ügyészségek és fogházak, valamint a büntető és az állami javítónevelő intézetek elhelyezése, e célból az ingatlanok megvétele, kibérlése, átalakítása, az épületfenntartási, felszerelési s egyéb munkálatok szervezése, az ezt szolgáló költségvetési hitelek feletti rendelkezés. 10. A büntetőintézetek részére mezőgazdasági vagy ipari célokra szükséges ingatlanok vétele vagy bérlete, az ezek berendezésére és felszerelésére vonatkozó ügyek. 11. A bíróságok, ügyészségek, valamint a büntetőintézetek vezetői kezelése alatt álló ingatlanrészek hasznosítása. 12. Az igazságügyi intézményekben termelt vagy előállított termények és áruk feletti rendelkezés, ezekre a vásárlási engedélyek kiadása, kedvezmények engedélyezése. 13. Az igazságügyi intézmények munka- és fuvarszközei feletti rendelkezés. 14. Javítóneveléssel foglalkozó nem állami intézetek gazdasági ügyei. 15. A fiatalkorúak felügyelőhatóságainak dologi ügyei. 16. Az igazságügyi altisztek, szolgák ruhailletményeinek biztosítása. 17. Az építési költségekhez nyújtott járulékok nyilvántartása és beszedése.

VI. ügyosztály (Börtönügyi és fiatalkorúak ügyeit intéző osztály): 1. Az igazságügy-miniszteri főfelügyelet gyakorlása a büntetések végrehajtása felett; az elítéltek beutalása az országos büntetőintézetekbe, a szabadságvesztés büntetések elhalasztása és félbeszakítása, feltételes szabadság engedélyezése és visszavonása. 2. A fiatalkorúakkal szemben a büntető novella s a fiatalkorúak bíróságáról szóló törvény⁵³ értelmében tett intézkedések irányítása, ellenőrzése. 3. A fogházfelügyelői és altiszti személyzet személyi ügyei, kivéve a végellátást. 4. Az országos büntető- és állami javítónevelő intézetek tisztviselői s altiszti személyzetének személyzeti ügyei, kivéve a végellátást. 5. A dologházakra vonatkozó személyi ügyek. 6. A fiatalkorúak országos fogházának és kerületi fogháza-
inak szervezése, személyi ügyei, kivéve a végellátást. 7. Közreműködés a fiatalkorúak bíróságainak szervezésében, elhelyezésében s felügyeletében (VIII. ügyosztály), valamint a fiatalkorúak bíráinak kijelölésében (Elnöki osztály), továbbá 8. a fiatalkorúakra vonatkozó jogszabályok előkészítésében. 9. A fiatalkorúak felügyelőhatóságainak személyi ügyei, a működésük irányítása, ellenőrzése, az állami javítónevelő intézetek és a fiatalkorúak fogházai részére állandó látogatók kijelölése. 10. A pártfogó tisztviselők igazgatása. 11. A javítónevelés végrehajtására alkalmas magánintézetek szerződötése, 12. s a kiegészítő intézmények (gyógypedagógiai intézetek, mezőgazdasági telepek, foglalkoztató műhelyek, ideiglenes elhelyezésre szolgáló menedékhelyek stb.) irányítása az V. ügyosztályhoz tartozók kivételével. 13. A javítónevelésben részesített növendékek kísérleti kihelyezésének engedélyezése, visszavonása. 14. A fogházra, államfogházra vagy elzárásra ítélt fiatalkorúaknak feltételes szabadság engedélyezése és visszavonása. 15. Az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet személyi ügyei, kivéve a végellátást. 16. Az országos büntetőintézetek, az állami javítónevelő intézetek, a dologházak, a Bírósági Vegyészeti Intézet és a bírósági fogházak személyzetének jutalom és segélyek

⁵³ Lásd az 1908. évi XXXVI. tc.-et és az 1913. évi VII. tc.-et!

engedélyezése. 17. A törvényszéki s fogházorvosi állások betöltése. 18. A börtönügyi és fogházi tanfolyamok szervezése. 19. A bűnügyi múzeumok, a börtönügyi múzeum, illetve a Tauffer-könyvtár gondozása.⁵⁴ 20. Rabsegélyezés, valamint az erre szolgáló alapok, intézmények ügyei. 21. A szabadultak, kiemelten a fiatalok visszaesése és az erkölcsi romlásuk megakadályozása iránti feladatok ellátása.

VII. ügyosztály (Nemzetközi jogi osztály): 1. Az igazságügyi vonatkozású nemzetközi szerződések, nyilatkozatok s egyéb megállapodások előkészítése, a végrehajtásukban való intézkedés az érdekelt ügyosztállyal egyetértve. 2. Más minisztérium ügykörét illető nemzetközi szerződések, nyilatkozatok s egyéb megállapodások létrehozatalánál és végrehajtásánál történő közreműködés. 3. A nemzetközi jogra vonatkozó vélemények és 4. a nemzetközi vonatkozású magyar jogszabályokról külföldi használatra kért bizonyítványok kiadása. 5. Igazságügyi vonatkozású nemzetközi értekezletek szervezése. 6. A hazai bíróságok által a külföldi törvények és általában a külföldi jog iránt tett kérdések megválaszolása. 7. A külföldi igazságügyi hatóságok érintkezésének közvetítése a hazai igazságügyi hatóságok felé. 8. Közreműködés a hazai jogról külföldi kormányok, bíróságok, valamint a magyar külképviseleti hatóságok által kért felvilágosításokban (II. b. ügyosztály). 9. A hazai és külföldi bíróságok közötti joghatósági összeütközések feloldása. 10. A hazai ügyfelek s igazságügyi szervek által külföldi igazságügyi hatóságok és közegek ellen emelt panaszok elintézése. 11. A hazai igazságügyi szervek és közegek ellen nem Magyarországon tartózkodó felek vagy külföldi hatóságok részéről emelt panaszok intézése a nemzetközi jog alkalmazására vonatkozóan. 12. Közvetítés a hazai ügyfelek külföldön, illetve a külföldiek belföldön érvényesítendő jogügyeiben és 13. a szegényjog nemzetközi vonatkozásaiban. 14. Büntetettek kiadatása, hazai- és átszálltatása. 15. A Btk. 9. §-a alapján szükséges intézkedések.⁵⁵ 16. Büntetőlapok kicserélésének közvetítése. 17. A Bp. 471. §-a alapján teendő intézkedés.⁵⁶ 18. A konzuli bíraskodás, illetve 19. a nemzetközi vegyes és választott bíróságok ügyeinek vitele. 20. A postai szállításból kitiltott külföldi nyomtatványok kezelése. 21. Felülhitelesítések, 22. fordítási ügyek, bírósági tolmácsok nyilvántartása. 23. A kir. közjegyzők nyelvjogositvánnyal való felruházása.

VIII. ügyosztály (Bírósági, kir. közjegyzői és ügyvédi felügyeleti osztály): 1. A polgári törvénykezéssel kapcsolatos igazgatási ügyek. 2. A bírósági ügyvitel szabályainak megállapítása az I., III. és IV. ügyosztályokkal egyetértve. 3. Az igazságszolgáltatással és az igazságügyi igazgatással kapcsolatos nyelvkérdések eldöntése. 4. A bírói letételekre s az ezekkel kapcsolatos térítményekre vonatkozó kérdések. 5. Az igazságügyi főfelügyelet gyakorlása a bíróságok ügyvitele, ügykezelése és személyzete felett. 6. A bírák és bírósági alkalmazottak ellen emelt büntető, fegyelmi vagy egyéb panaszok, ha nem

⁵⁴ *Tauffer Emil* (1845–1891) börtönügyi szakíró, a lipótvári és az illavai fegyházak igazgatója volt, aki a hazai s a külföldi börtönviszonyok egyik elismert kutatójaként számos művet hagyott hátra főként a német, a magyar, a horvát és a boszniai büntetés-végrehajtással összefüggésben. In: MÉL 2. 828. p.

⁵⁵ „A jelen törvény [= az 1878: V. tc.] határozatai szerint büntetendő azon külföldi is, aki valamely a 7. § 2. pontjában [vagyis az állam elleni bűncselekmények között] meg nem említett büntetett vagy vétséget külföldön követi el, amennyiben kiadatásának a szerződések vagy eddigi gyakorlat szerint helye nincs, és az igazságügyminiszter a bűnvádi eljárás megindítását elrendeli.”

⁵⁶ „Ha külföldi a jelen törvény [= az 1896: XXXIII. tc.] hatályának területén követett el büntetett vagy vétséget, az eljárás idején pedig nem itt tartózkodik, a nyomozás, illetőleg a vizsgálat ekkor is teljesítendő, s a kiadatása, illetőleg átkísértetése iránti intézkedések megteendők; ha pedig saját hazájában tartózkodik, a további teendőkre nézve a kir. ügyész a főügyész útján az igazságügyi miniszter utasítását kéri ki, és az igazságügyi miniszter intézkedéséről a bíróságot értesíti.”

a nemzetközi jog alkalmazására irányulnak. 7. A m. kir. Kincstári Jogügyi Igazgatóság feletti felügyelet gyakorlása az Elnöki osztállyal egyetértve. 8. Közreműködés a bírósági hivatali állások rendszeresítésében vagy megszüntetésében. 9. A bíróságok szervezésére, területköreik és székhelyeik megállapítására vonatkozó intézkedések az Elnöki osztállyal egyetértve. 10. Az új közigazgatási beosztással és adóhivatalok felállításával kapcsolatos igazságügyi intézkedések megtétele. 11. A törvénykezési szünetidővel kapcsolatos bejelentések, a bírácoknak, bírósági alkalmazottaknak rendkívüli szabadság és távozási engedély megadása (a telekkönyvi betétszerkesztő személyzet kivételével). 12. A bírósági alkalmazottak részére jutalom és segély engedélyezése, a tolmácsokra nézve a VII., a telekkönyvi betétszerkesztő személyzetre nézve a III. ügyosztály meghallgatásával. 13. Az igazságügyi alkalmazottak illetményeire vezetett bírósági végrehajtások folytán szükséges intézkedések megtétele. 14. A fegyelmi eljárásban, továbbá a polgári törvénykezés terén kiszabott s az államkincstárt illető pénzbüntetések és -bírságok kegyelem útján való elengedését célzó kérelmek elintézése. 15. Az igazságügyi alkalmazottak hivatali működéséből folyó kártérítési kérdések elbírálása. 16. A kir. közjegyzői állások rendszeresítése, megszüntetése és területi beosztása. 17. A kir. közjegyzőkre (közjegyzőjelöltekre) s az ügyvédekre (ügyvédjelöltekre) vonatkozó ügyek, kivéve a közjegyzői kinevezést, áthelyezést (Elnöki osztály), valamint a nyelvjogosítvánnyal való felruházást (VII. ügyosztály). 18. A kir. közjegyzői és az ügyvédi kamarák, továbbá az előbbieket nyugdíjintézete, illetve az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet felett a főfelügyelet gyakorlása. 19. Az egységes bírói és ügyvédi vizsgával (kivéve a bizottsági tagok kinevezését), továbbá 20. a segédhivatali tisztviselői és telekkönyvi vizsgával kapcsolatos ügyek vitele. 21. Az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal igazgatása. 22. Igazságügyi statisztikák készítése. 23. Az Igazságügyminisztérium működéséről szóló jelentések megszerkesztése a többi ügyosztályból szerzett adatok felhasználásával az 1929: XIX. tc. 22–23. §-ai szerint.⁵⁷ 24. Közreműködés a minisztérium részéről kiadott sajtótermékek szerkesztésénél és előállításánál. 25. A bíróságok és ügyészségek használatára szolgáló nyomtatványok s iratminták megállapítása. 26. Az Igazságügyi Közlöny, az Igazságügyi Javaslatok Tára, az Igazságügyi Törvények Tára s az Igazságügyi Naptár szerkesztése, a Polgári Jogi Határozatok Tára és a Büntetőjogi Határozatok Tára közzététele. 27. A jogvédő egyesületek feletti felügyelet gyakorlása.

Később érdemben már nem változtattak ezen a szervezeti struktúrán, amelyet 1938-ban a két törvényelőkészítő ügyosztály egyesítésével, majd 1942-ben az önálló Családjogi osztály (a volt II.a. rendszámából a *II. számon*), valamint a Magánjogi és közigazgatási jogi osztály (a volt II.b. rendszámából a *IX. számon*) létrehozásával módosítottak.⁵⁸

⁵⁷ „A miniszterelnök a közérdekű adatgyűjtések főbb eredményeit tartalmazó Statisztikai Évkönyvet – a minisztériumok működését és az ország közállapotait ismertető jelentés kíséretében – évenként az országgyűlés elé terjeszti. Ennek a törvénynek rendelkezései nem vonatkoznak a belső igazgatási célú vagy helyi jelentőségű adatgyűjtésekre. Amennyiben kétség merül fel, hogy valamely adatgyűjtés belső igazgatási célú, illetve helyi jelentőségű-e, végső fokon az Országos Statisztikai Tanács meghallgatása után a minisztertanács dönt.”

⁵⁸ A 11.480/1938. I.M.E. és a 18.832/1942. I.M.E. számú rendeletek. In: VLADÁR 1965, 165–166. p.

3. Életutak: jogtudós igazságügy-miniszterek

3.1. *Horvát Boldizsár*

Szombathelyen született 1822. január 1-jén. Tanulmányait a győri jogakadémián végezte, majd alig húsz évesen, 1843-ban hites ügyvédi vizsgát tett, és szülővárosában irodát nyitott. A gyakorlat mellett korán fogékonyságot mutatott a megélenkülő politikai élet iránt, minek eredményeként 1848-ban országgyűlési képviselő lett a szombathelyi választókerületben, majd követte a Képviselőházat 1849-ben Debrecenbe is. Az ügyvédi gyakorlatot 1850-től folytathatta. 1861-ben az országbírói értekezlet tagja volt, és ismét képviselővé választották. 1862-ben külföldi utazást tett, hazatérve pedig a Földhitelintézet létrehozója s a jogügyi igazgatójaként az egyik vezetője lett. 1865-ben újból képviselővé vált, azután a kegyezési tárgyalások folyamába kapcsolódva – Deák Ferenc és Andrássy Gyula javaslatára – a király igazságügy-miniszterre nevezte ki 1867. február 19-én. A legnehezebb feladatra vállalkozott: az első igazságügyi szervezeti és eljárási reformokra, amelyek sikere ellenére a konzervatív arisztokrácia jelentős politikai nyomás alá vonta, minek következtében 1871 júniusában távozott hivatalából, de élete végéig megmaradt szabadelvű politikusnak. 1868-ban az MTA tiszteletbeli tagjává, 1887-ben a Kisfaludy Társaság tagjává választották.⁵⁹ 1898. október 28-án hunyt el. Szilágyi Dezső ekként méltatta egykori mentora jogászai pályafutását: „hitt, talán túlságosan bízott a jogegyenlőségre alapozott intézmények átalakító hatásában és a nemzet összeforrasztó erejében. Túlságosan bízott a társadalom önzetlenségében és segítőkészségében. Lelki szemei előtt eszmények lebegtek: a negyvenes és a negyvennyolcas korszak hagyományai. [...] Akart egy oly bírói kart, mely erős tudományban, kötelességérzetben, hagyományokban, melyet a nemzet bizalma környez, mert független és mert lelkiismeretesen hű feladatához; ügyvédi kart, melyet hivatásának nemes felfogása vezet és lelkesít, mely tisztaságát önmaga óvja meg; oly eljárásokat, melyekben a művelt nyugaton a jog védelmének és érvényesítésének legjobb biztosítékait találták; az anyagi [jogi] törvényekbe humánus szellemet, mely erkölcsi erőt ad a jognak, midőn szigorát enyhíti, és hosszú életet biztosít a törvénynek, mert az ember nemesebb természetére építi”.⁶⁰

3.2. *Pauler Tivadar*

Budán született 1816. április 9-én, Pauler Gyula történész, akadémikus fiaként, ő maga Pauler Ákos későbbi filozófus atyja. 1838 és 1848 között a zágrábi, 1848-ban a győri jogakadémia tanára, majd szintén 1848-ban a pesti egyetem professzora lett, ahol 1852-től 1878-ig mint a büntetőjog tanára működött, az 1861/62. tanévben az egyetem rektora tisztségét is betöltötte. 1869-ben a Curia országos főtörvényszéki bírója, majd 1871-től br. Eötvös József utódként vallás- és közoktatásügyi, 1872-től 1875-ig igazságügy-miniszter

⁵⁹ *Horvát Boldizsár*. In: MÉL 1. 742. p.; MÁTHÉ 1982b (I–II.); MÁTHÉ 2021, 110–112. p.; MEZEY 2007; HORVÁTH–CIEGER–MATOLCSI 2021, 11–98. p.

⁶⁰ SZILÁGYI 1898, az idézet: 542–543. p.

volt Lónyay Menyhért, Szlavy József és Bittó István, 1878-tól pedig gr. Tisza Kálmán kormányaiban az elhunytáig, 1886. április 30-ig. 1871-ben országgyűlési képviselő, 1858-ban az MTA rendes tagja, 1880-tól az utóbbi másodelnöke lett. Tudósként elsősorban a büntetőjogot és az észjogot művelte; a többször – első alkalommal 1864–65-ben – kiadott *Büntetőjogtan* című könyve évtizedekig meghatározta a joggyakorlatot, filozófusként pedig a kései természetjogot képviselte. Hosszú miniszteri tevékenységéből az igazságszolgáltatási szervezet reorganizációja, a modern ügyvédi és a közjegyzői kamarák létrehozása, az anyagi s eljárásjogi kodifikációk elindítása, és a büntető törvénykönyvek elfogadtatása emelendő ki; ez utóbbival Csemegi Károlyt bízta meg.⁶¹ Kautz Gyula így méltatta: „merész concepció, radikális belenyúlás a dolgok rendjébe vagy menetébe, nem volt természetében; de ugyane vonása jellemének, amely vonás pedig államférfiúban sohasem kicsinylendő: biztosítékul is szolgált az iránt, hogy az, ami kezéből kikerül, egy – alapjában úgy, mint részleteiben – jól átgondolt s bevégzett alkotás, amelyen valami mihamarább változtatni vagy visszacsinálni való nincs, s a maradandóság garantiáit hordja magában. Szóval Paulert államférfiúi tevékenységében az az elv vezérelte mindig: »előbb mérni s aztán merni!«, hogy oktalan dolog a politikában a létezőt felbolygatni s helyébe igazán jobbat tenni nem tudni [...]”.⁶²

3.3. Szilágyi Dezső

Nagyváradon látta meg a napvilágot 1840. április 1-jén, kálvinista értelmiségi családban. A jogi tanulmányait Pesten és Bécsben végezte, majd 1865-ben ügyvédi irodát nyitott a magyar fővárosban, ahol a *Pesti Napló* és a *Magyarország* című politikai napilapok újságírója is lett. Ott került először kapcsolatba Deák Ferencsel, Csengery Antallal, Falk Miksával és Horvát Boldizsárral, akik támogatták a lángoló szellemű fiatal jogászt, így léphetett be 1867-ben Horvát Igazságügyminisztériumába elnöki titkárnak, ahol 1869-ben már osztálytanácsos volt. 1869–70-ben angliai tanulmányutat tett, ahol a büntető anyagi és eljárásjogot sajátította el és vált az esküdtszék hazai zászlóvivőjévé. 1871-ben mégis a könnyebben irányítható Csemegi Károlyt nevezték ki államtitkárrá, Szilágyit pedig a miniszterelnökségnek alárendelten működő, új kodifikáló bizottsághoz helyezték, azonban e szerv 1874-ben megszűnt. Ekkor került a budapesti egyetemre a politikatan (alkotmányjog és közigazgatási jog), valamint a büntetőjog rendes tanáráként. 1871-ben lett először országgyűlési képviselő a Deák-párt színeiben. 1875-ben még a Szabadelvű Párttal tartott, de 1878-ban az ellenzékbe lépett át, amelynek Apponyi Alberral az egyik vezéregyénisége lett, 1886-tól pedig párton kívülként politizált. 1889-ben tért vissza a Szabadelvű Pártba, s nyert kinevezést gr. Tisza Kálmán kormányába igazságügy-miniszternek; ekkor feladta az egyetemi katedrát. A dualizmus korának talán legjelentősebb jogászpolitikusaként az igazságügyi szervezeti kérdésektől az eljárásjogi kodifikációkon át az egyházjogi reformokig szinte minden téren maradandót alkotott. 1895-ben vált meg a tárcától; nemsokára az országgyűlés Képviselőháza elnökévé választották, amit 1898-ig töltött be, ekkor ismét kilépett a pártjából, és oda csak Bánffy Dezső miniszterelnök távozása után csatlakozott

⁶¹ *Pauler Tivadar*. In: MÉL 2. 374. p.; P. MIKLÓS 2004; SZABADFALVI 2015; FINKEY 1948, 151–158. p.; NAGY 2013, 65–67. p.

⁶² KAUTZ 1887, az idézet: 34–35. p.

vissza. 1897-ben vált az akadémia tiszteletbeli tagjává, 1898-ban pedig a Duna-melléki Református Egyházkerület világi főgondnokává. 1901. július 31-én hunyt el.⁶³ Vavrik Béla a Magyar Jogászegyesület elnökeként később e szavakkal tisztelgett a géniusza előtt: „mint e síremlék gránit oroszlánja, egy darabból kivésott férfiú volt, egy és ugyanaz az élet minden viszonyai közt – képviselve mind azt az erőt és félelmet nem ismerő bátorságot, mely török, de nem hajlik abban a hosszú küzdelemben, melyet a jogért, a haza dicsőségének és felvirágzásának szent céljaiért folytatott, amelynek egész életét szentelte”.⁶⁴

3.4. Erdély Sándor

A Bihar vármegyei Kisjenőn született 1839. augusztus 1-jén. A jogi tanulmányait Pesten végezte, ott doktori oklevelet is szerzett, majd ügyvédi tevékenységet folytatott 1863-tól. A kiegyezés évében Pest szabad királyi város tiszti aljegyzője, 1869–70-ben főjegyzője lett. 1870-ben került a Curia Semmítőszékére segédelőadónak, majd 1871-ben királyi táblai pót-, 1875-ben rendes bíróvá emelkedett. 1877-től immár bíróként újból a Semmítőszéken szolgált; 1881-ben curiai bíróvá, 1888-ban pedig ítéltáblai tanácselnökké nevezték ki. A felsőbbírószági decentralizáció alkalmával 1891-ben a győri királyi ítéltábla első elnöke lett, majd 1892-ben Szilágyi Dezső az egyik államtitkárává nevezte ki a minisztériumába, mígnem 1895-ben Bánffy Dezső kormányában maga is igazságügy-miniszterré lett. 1892-től tizenöt évig a Szabadelvű Párt tagjaként a dunaszerdahelyi, illetve a Trencsén vármegyei báni választókerület országgyűlési képviselője volt, az utóbbiban a Nemzeti Munkapárt programjával ismét megválasztották 1910-ben. Bírói pályáján magánjogi ügyszakokban ítélt. A miniszteri megbízatása alatt befejezte az elődje által megkezdett eljárásjogi kodifikációkat a Bűnvádi perrendtartás és az azt kiegészítő törvények elfogadtatásával (1896–97), ehhez kapcsolódóan az esküdtbíráskodás átszervezésével, továbbá az országos illetőségű M. Kir. Közigazgatási Bíróság felállításával (1896). Az 1898. évi hitelszövetkezeti törvény javaslatát szintén ő terjesztette az országgyűlés elé, miként ő kezdeményezte a polgári törvénykönyv szövegezésével foglalkozó minisztériumi állandó bizottság létrehozását is. Budapesten hunyt el 1922. május 14-én.⁶⁵

3.5. Plósz Sándor

Pesten született 1846. június 10-én, az egyetemet is a fővárosban végezte, ügyvédi oklevelet szerzett, nem sokkal később bírói kinevezést nyert 1872-ben. Ugyanabban az évben a kolozsvári egyetem szervezése keretében nyilvános professzori státuszba került: polgári törvénykezési, valamint váltó- és kereskedelmi jogot tanított, 1881-ben hasonló minőségben a budapesti egyetem jogi karára ment át, ahol egész hátralévő életében oktatott. Szilágyi Dezső mellett lett igazságügyi államtitkár 1894-ben, Erdély Sándor után pedig

⁶³ E sorok írója az életéről és munkásságáról több monográfiát s tanulmányt közölt: ANTAL 2006, ANTAL 2016a; ANTAL 2005; ANTAL 2010; ANTAL 2015b; lásd még STIPTA 2004, STIPTA 2020, 70–71. p.

⁶⁴ VAVRIK 1908, az idézet: 8. p.

⁶⁵ Erdély Sándor. In: ÚMÉL 2. 384. p.; ANTAL 2006, 50–51. p.; BELLÉR 1983b.

igazságügy-miniszter, amely tisztséget 1899 februárjától 1905 júniusáig töltötte be Széll Kálmán, Khuen-Héderváry Károly és Tisza István kormányaiban, míg 1895-től országgyűlési képviselő is volt. Közben akadémikussá vált, 1913-ban az MTA másodelnökévé választották, 1914-ben főrendi házi taggá is kinevezték. Tudósi és miniszteri munkásságának középpontjában a kodifikáció állt: még Szilágyi mellett kezdte meg a polgári eljárási kódex előmunkálatait, amelyek az 1893. évi perjogi reformokban mutatták első eredményeiket, az élete főműve pedig maga az 1911. évi Polgári perrendtartás, illetve annak kommentárja volt, amely az 1868-ban elfogadott Polgári törvénykezési rendtartást váltotta fel 1915-től. A törvénykezés tárgykörében számos tudományos művet írt, az összegyűjtött szakmai munkáit az 1925. május 29-én bekövetkezett halála után az MTA adta ki.⁶⁶ Szladits Károly így értékelte a minisztérium vezetésével töltött éveit: „Plósz Sándor tudós lelkülete nehezen idomult hozzá a miniszteri álláshoz. Nem volt a cselekvés embere, noha nem félt a felelősségtől. Az a magasabb fajta bátorság lakozott benne, amelyről ő maga mondta: »nem az bátor, aki nem fél, mert annak csak jó idegei vannak; bátor az, aki fél a veszedelemtől és mégis nekimegy«. Neki a miniszterség áldozat volt, melyet azért vett magára, hogy perrendtartását révbe segítse”.⁶⁷

3.6. Balogh Jenő

1864. május 14-én született Devecseren. A jogi tanulmányai befejezte után mindjárt egyetemi magántanár lett a budapesti egyetemen a büntetőjogi szakágban 1888-ban. Rövid bírósági szolgálatot követően ő is Szilágyi Dezső meghívására kezdte el a törvényelőkészítő munkásságát az Igazságügyminisztériumban 1891-ben, ahol az egyik főalakja volt a Bünvádi perrendtartás és az azt kiegészítő törvények sikeres kodifikációjának. Ezt követően ítélőtáblai bírónak nevezték ki 1897-ben, 1900-tól pedig ismét a budapesti egyetemen oktatott immár a büntetőjog nyilvános, rendes tanáráként. 1910-ben lett országgyűlési képviselő a többséget adó Nemzeti Munkapárthoz illeszkedő programjával, valamint államtitkár a Közoktatásügyi Minisztériumban. 1913 januárjától 1917 júniusáig töltötte be az igazságügy-miniszteri tisztséget gr. Tisza István kormányaiban. 1912-ben az MTA a rendes tagjai sorába választotta. A világháború után visszavonult a politikától, s inkább a tudománnyal foglalkozott: így az akadémiának 1920 és 1935 között a főtitkára, 1940 és 1943 közt a másodelnöke volt. 1932-ben belépett az országgyűlés Felsőházába a Református Egyetemes Konvent világi elnökeként, ahol elsősorban népjóléti, közoktatási és külügyi kérdésekkel foglalkozott, de egyébként is támogatta a korabeli patronázs-mozgalmat. 1953. február 15-én tért örök nyugalomra. Széles körű tudósi tevékenysége középpontjában a büntető eljárásjog elmélete és gyakorlata, a börtönügy és a kialakuló kriminológia, valamint a fiatalkorúak büntetőjoga állt, módszertanát az elmélyülés élménye hatotta át.⁶⁸ A legfrissebb szakirodalomban Stipta István e szavakkal értékelte az életútját: „kiterjedt műveltség és hatalmas szakmai tudás birtokában volt. [...] Hallgatóira figyelő professzor volt, aki nem csupán tankönyvet írt, hanem jogászai ethoszt is közvetített. A jogtörténet tanítása terén képviselt, a történeti

⁶⁶ Plósz Sándor. In: MÉL 2. 421. p.; KENGYEL 2014; POMOGYI 1983; KAJTÁR 2003, 234. p.; SZIVÓS 2020, 552–556. p.; UEDA–KAWANO–IKEDA 2016; UEDA 2017; UEDA 2019, 123–124. p.

⁶⁷ SZLADITS 1925, 89–90. p.

⁶⁸ Balogh Jenő. In: MÉL 1. 98. p.; BÓDINÉ 2016a; FINKEY 1948, 195–209. p.; NAGY 2013, 73–75. p.

értékek megőrzésének fontosságát hangsúlyozó, a belső fejlődés abszolutizálását elutasító, a kitekintő elemzést szorgalmazó álláspontja ma is figyelemre és követésre méltó”.⁶⁹

3.7. *Vladár Gábor*

A Pest vármegyei Bián született 1881. október 14-én. A budapesti egyetemen, melyet 1903-ban fejezett be, államtudományi és jogi doktorátust szerzett. A pályát bírósági fogalmazóként kezdte, majd 1918-ban az Igazságügyminisztériumba rendelték be, ahol hamarosan miniszteri titkár lett, majd 1929-től a magánjogi kodifikációért felelős osztályt, később az egyesített törvényelőkészítő ügyosztályt vezette, s mint ilyen részt vett a *Magánjogi törvényjavaslatok* elkészítésében, valamint számos jogszabály szövegezésében. Emellett aktív bíró, kúriai tanácselnök volt. A törvényelőkészítő munkásságában megnyilvánult nagy értékű tudományos működéséért az MTA levelező tagjává választotta 1939-ben, 1942-ben pedig a debreceni egyetem a díszdoktorává avatta. 1944. augusztus 29-től október 16-ig volt igazságügy-miniszter a sikertelenül végződött kiugrási kísérletet előkészítő Lakatos Géza kormányában: október 14-én ő adta ki a politikai foglyok egy részének szabadon bocsátására irányuló, valamint a szélsőjobboldali sajtó betiltását célzó rendeleteket. A nyugdíjazását követően, 1945-től élénk tevékenységet fejtett ki az evangélikus egyházban. 1950-ben a nyugdíját megvonták, azután 1951-ben a politikailag nemkívánatos személyek között kitelepítették Tomorra másfél évre, csak ezután költözhetett ismét Biára, ahol a szülőfalujától messzebb, egy présházban élt és dolgozott tíz esztendőn keresztül. 1972. július 19-én hunyt el Budapesten.⁷⁰ Az MTI a miniszteri kinevezésekor ekként méltatta: „a jogi élet minden terére kiterjedő ismereteivel, rendkívül éles ítélőképességével és páratlan munkabíráásával hamarosan kitűnt [a minisztériumban], s a törvényelőkészítő osztály élén teljesített értékes szolgálatával pedig különösen jelentős érdemeket szerzett”.⁷¹

4. Életutak: politikus igazságügy-miniszterek

4.1. *Günther Antal*

1847. szeptember 23-án látta meg a napvilágot Székesfehérvárott. 1863 és 1868 között a piaristáknál tanult, majd a pesti Magyar Királyi Tudományegyetemen jogi tanulmányokba kezdett. A diploma és a doktori titulus megszerzése után ügyvédi irodát nyitott. 1869-től évtizedekig az országgyűlés gyorsíró irodájában dolgozott, „Gyorsírási oktató levelek” címmel kiadványt készített, miközben újságírással is foglalkozott. 1871-től a *Pesti Napló* munkatársa volt 1894-ig, azután a *Nemzeti Újság* felelős szerkesztője lett. 1896-tól a *Hazánk* című lapban is közölt cikkeket. 1901 és 1909 között országgyűlési képviselő volt kezdetben szabadelvű párti programmal, később a Függetlenségi és 48-as Párt taborában. 1906-ban igazságügyi államtitkárrá nevezték ki, az igazságügy-miniszteri tisztséget 1907

⁶⁹ STIPTA 2016, az idézet: 38. p.

⁷⁰ VLADÁR 1997; RÉVÉSZ 2016; ANTAL 2016c.

⁷¹ RÉVÉSZ 2015, 91–131. p., az idézet: 49. p.

és 1909 közt töltötte be Wekerle Sándor koalíciós kormányában, azután a Magyar Királyi Curia elnöke lett; ez utóbbi méltóságot haláláig, 1920. február 24-ig viselte. Mint ilyen a Főrendi Ház tagja, 1917–18-ban az első alelnöke volt. Miniszteri megbízatása alatt készült el az első büntetőjogi novella (1908: XXXVI. tc.), megvalósult a bírák hosszú ideje várt státuszrendezése 1908-ban, a Főudvarnagyi Bíróságot 1909-ben hozatta létre. Herczegh Mihály az alábbi gondolatát, jogászi ars poeticáját kiemelve laudálta: „Ha a méltányosságot, ezt az ügynevezett »felsőbbrendű igazságot« nem alkalmazzuk: beáll a »summum jus summa injuria, summum jus summa crux« állapot. Ennek pedig, mondta a megboldogult elnök, nem szabad elkövetkezni a jó igazságszolgáltatásban, még akkor sem, mikor a jogesetek hasonlóknak látszanak is. Mert sokszor a legkisebb körülmény is lényeges befolyást gyakorol az ügy érdemére.”⁷²

4.2. Tomcsányi Vilmos Pál

1880. február 8-án született Budapesten. Hazai és külföldi jogi tanulmányai után 1906-tól dolgozott az Igazságügyminisztériumban, ahol 1918-ban lett miniszteri tanácsos. 1914-ben egyetemi magántanári képesítést szerzett; a mentelmi jogról és a törvényhozó szervekről írt tudományos munkákat, bár e tevékenységének jelentősége nem érte el testvére, Tomcsányi Móric tudósi teljesítményét, aki a közigazgatási jog művelője volt. Mindkét nemzetgyűlésbe bejutott képviselőként a Kisgazdapárt, majd az Egységes Párt színeiben (1920–26), 1927-től pedig szintén kormánypárti programmal az országgyűlés Képviselőházába, ahol 1939-ig foglalt helyet. Az utóbbi évben a Felsőház tagja lett, 1942 és 1944 között pedig Kárpátalja kormánybiztosaként vett részt az országos politikában. A legfontosabb szakmai tevékenysége azonban az igazságügy-miniszteri megbízatása volt, amelyet 1920 júliusától két éven át látott el gr. Teleki Pál és gr. Bethlen István kormányaiban. Jelentős szerepet játszott a trianoni békeszerződés ratifikálásában, valamint az átmeneti igazságügyi jogalkotásban, amely a világháborús a forradalmak utáni közjogi stabilizációban a törvénykezési szervek átalakításához, a békeszerződésből és a területi veszteségekből eredő kényszerű kihívások – bennük a magyar igazságszolgáltatás joghatósági s illetékességi szervezeti kérdéseinek – megoldásához volt szükséges. 1945 után visszavonult, 1959. május 7-én hunyt el.⁷³

4.3. Nagy Emil

Kaposváron született 1871. november 16-án. Budapesten szerzett jogász doktori oklevelet, majd Párizsban folytatott ügyvédjelölti joggyakorlatot, 1898-ban a magyar fővárosban lett ügyvéd. Eleinte büntetőjoggal foglalkozott, azután 1923-ig hg. Esterházy Miklós és hg. Esterházy Pál jogtanácsosa volt. 1905-ben választották először országgyűlési képviselővé a szolnoki kerületben függetlenségi és 48-as programjával, azután ellenzéki képviselőként

⁷² Günther Antal. In: ÚMÉL, II:1143. p.; BÓDINÉ 2015; BÓDINÉ 2018, 14–16. p.; BÓDINÉ 2020, 139–201. p. Az idézett latin mondás fordítása: a legteljesebb mértékben érvényre juttatott jog vezet a legnagyobb mértékű jogtalansághoz (BÓDINÉ 2020, 200–201. p.).

⁷³ Tomcsányi Vilmos Pál. In: MÉL 2. 878. p.; FEDINEC 2002, 385–386. p., 410. p.

tevékenykedett 1911-ig, amikor ellentétbe kerülve pártjával megvált a mandátumától, és ismét ügyvédként praktizált. Egy évtizeddel később tért vissza a politikába: 1922-től a második nemzetgyűlésben képviselő lett a jászladányi választókerületben, 1923 júniusában pedig igazságügy-miniszterré nevezte ki a kormányzó gr. Bethlen István kormányába, amely megbízatást csak 1924 februárjáig látta el a miniszterelnökkel szemben támadt konfliktusa miatt. Ez követően a magyar területi revíziót támogató brit sajtómágnás, Lord Rothermere kampányának egyik aktivistája lett, ami eredményeként végleg szakított az Egységes Párttal, de folytatta politikai pályáját immár párton kívüli országgyűlési képviselőként 1935-ig; ennek keretében az ún. 33-as bizottságba mint ellenzékit választották be. Az erőteljes jobbratolódásban nem vett részt. Széles körű publicisztikai munkát is végzett főként a *Budapesti Hírlap* és a *Pesti Napló* hasábjain. 1951-ben Budapestről kitelepítették, s csak 1953-ban térhetett haza. 1956. augusztus 20-án tért örök nyugalomra.⁷⁴

4.4. Pesthy Pál

1873. július 9-én született Uzdborjádón, Tolna vármegyében. Tanulmányai után 1908-ban Szekszárdra járásbíróvá nevezték ki, ahol 1914-től már törvényszéki elnökként szolgált az igazságügyet. 1922-ben az Egységes Párt programjával nemzetgyűlési, 1926-ban ugyanazzal országgyűlési képviselő lett, 1923–24-ben a nemzetgyűlés alelnökévé is megválasztották. A mindenkori kormánypárt tagjaként 1939-ig vett részt a törvényhozás Képviselőházában. 1924 márciusától 1929 januárjáig, majdnem öt éven keresztül volt igazságügy-miniszter gr. Bethlen István kormányaiban. Ebbéli tevékenysége idejére esett többek között a választójogi s az egyéb, különösen a Felsőházat érintő alkotmányjogi reformok elfogadtatása, a bírósági szervezet és az eljárásjogok újabb módosítása, az igazságügyi tisztviselők, a bírák s az ügyészek javadalmának a gazdasági viszonyok miatti kényszerű megszorítása, a magánjogi kodifikáció befejezése, a közigazgatási és a törvényhatósági modernizáció jogi szempontú előkészítése. 1929 és 1931 között az Egységes Párt elnöke, 1936-ig a földbirtokrendezést végző magyar hitelintézeti szövetség, majd az évtől az Országos Földhitelintézet elnöke volt. A Felsőház munkájához tagként 1940 és 1944 közt csatlakozott. Közel húsz esztendeig a Bányai Evangélikus Egyházkerület világi felügyelőjeként is működött. Sárszentlőrincen 1952. május 7-én halt meg.⁷⁵

4.5. Zsitvay Tibor

Pozsony szülötte volt, 1884. november 10-én látta meg a napvilágot. A jogi tanulmányait ő is Budapesten folytatta, már ekkor közéleti tevékenységet végzett az Egyetemi Kör, a Budapesti Egyetemi Atlétikai Club (BEAC) s az általa alapított Egyetemi Turista Egyesület elnökeként. Pályája elején ügyvéd, valamint a MÁV ügyésze, 1919 augusztusában pedig az egyik alapítója volt a Keresztény Nemzeti Pártnak, de 1920-ban kilépett onnan, közben Kecskemét kormánybiztos főispánja lett. Mindkét nemzetgyűlésben a Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt programjával képviselte a várost. 1924-ben a nem-

⁷⁴ Nagy Emil. In: ÚMÉL 4. 930. p.

⁷⁵ Pesthy Pál. In: ÚMÉL 5. 268. p.

zetgyűlés alelnökévé, 1926-ban a frankhamisítási ügy politikai hátterének kivizsgálására alakított bizottság elnökévé választották. 1927-től 1931-ig az országgyűlésben a rétsági, azután 1939-ig ismét a kecskeméti választókerület érdekeit képviselte igen hatékonyan, emellett 1927 és 1929 között a Képviselőház elnöke volt. A Nemzeti Egység Pártjában szintén vezető szerepet játszott, mígnem 1938 őszén inkább kilépett abból. 1929 februárjától 1932 októberéig gr. Bethlen István és gr. Károlyi Gyula kormányaiban az igazságügy-miniszter tisztségét töltötte be; e korszakra esett többek között a megélenkülő szélsőbaloldali mozgalmakkal szembeni aktív bírói fellepés, a közigazgatási reformok és a gazdasági válságkezelés igazságügyi hátterének kidolgozása, a kartellvita, továbbá az 1930. évi széles körű amnesztia kieszközlése is. 1944-ben emigrált, Svájcban halt meg 1969. július 9-én.⁷⁶

4.6. *Lázár Andor*

Pápán született 1882. március 8-án. 1903-ban szerzett jogászdiplomát a budapesti egyetemen, 1906-ban pedig ügyvéd lett a fővárosban. Beutazta Nyugat-Európát és az Amerikai Egyesült Államokban is járt. Alapító tagja volt a Területvédő Ligának s alelnöke a Magyar Nemzeti Szövetségnek. Szerepet vállalt a Magyar Pénzjegynyomda létrehozásában. 1933-ig az MTI alelnöke, illetve a Magyar Telefonhírmondó és Rádió Rt. igazgatósági tagja, 1931-ben egy rövid ideig a Honvédelmi Minisztérium államtitkára volt. A Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt támogatásával Szentes (1931–1935), majd a Nemzeti Egység Pártja listáján Debrecen országgyűlési képviselője lett (1935–1939), ezek mellett a Dunántúli Református Egyházkerület jogtanácsosa, majd a Dunamelléki Református Egyházkerület világi főgondnoka volt. A Horthy-korszakban ő vezette a leghosszabb ideig az igazságügyi tárcát: Gömbös Gyula és Darányi Kálmán kormányaiban töltötte be e miniszteri tisztséget (1932. október – 1938. március). A legjelentősebb jogpolitikai eredményei közé a közigazgatási bíráskodás végül el nem fogadott módosításának előkészítése (1932–1933), a bírói és ügyészi fegyelmi jog reformja, illetve az ügyvédi kamarai rendszer centralizált átalakítása tartozott, az utóbbi egyben az ügyvédség belső autonómiája megtöréséhez vezetett. A jobbratolódás radikálissá válásakor távozott a hivatalából. A jog szolgálata mellett számos gazdaságpolitikai tárgyú művet is alkotott. 1951 és 1953 között kitelepítették Fegyvernekre, majd 1956-ban Leányfaluban telepedett meg. 1971. június 12-én tért örök nyugalomra.⁷⁷

4.7. *Radocsay László*

Istvánföldén született 1878. november 18-án. A felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte, fiatal jogászként Temesváron kezdett ügyvédi tevékenységet, 1912-ben Temes vármegye tiszti alügyésze, majd 1914-ben ugyanott városi tiszti főjegyző lett, az első világháborúban frontszolgálatot is teljesített. 1918-tól az Országos Közélelmezési Hivatal főjegyzője, 1922-ben makói kerületi lakásügyi miniszteri biztos volt. 1924-től tíz éven át a Duna-Tisza Közi Mezőgazdasági Hitelszövetkezet ügyvezető igazgatójaként tevékenykedett Kecskeméten.

⁷⁶ Zsitvay Tibor. In: MÉL 3. 869. p.; ZSITVAY-SIPOS 1999, 19–44. p.

⁷⁷ Lázár Andor. In: MÉL 3. 468–469. p.; LADÁNYI 1994; LÁZÁR 1994.

1934 és 1938 között Komárom és Esztergom, 1935–36-ban egyúttal Győr, Moson és Sopron közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék, valamint Győr törvényhatósági jogú város főispánja, majd az első bécsi döntés után egy évig Esztergom vármegye főispánja volt. Ezután, 1939 novemberétől 1944 márciusáig látta el az Igazságügyminisztérium vezetését, erre az időre országgyűlési képviselőnek is megválasztották a Magyar Élet Pártja listáján a tapolcai–balatonfüredi kerületben. A második világháború alatti kormányok tagjaként gr. Teleki Pál, Bárdossy László és Kállay Miklós miniszterelnökök mellett vett részt a jobboldali politikában – többek között a harmadik és a negyedik „zsidótörvény” kidolgozásában –, azonban az 1944. évi ún. „zsidórendeletek” kibocsátásában s a Sztójay-kormányban már nem. A Szovjetunióval szembeni hadba lépést sem támogatta 1941-ben. Levelező tagja volt a Német Jogakadémiának. 1944-ben az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatósága elnöki tisztét töltötte be. A világháborút követően a népbíróságok általi felelősségre vonásból és a politikai tisztogatásokból feltűnően kihagyták. 1968. november 14-én hunyt el Budapesten.⁷⁸

5. Az igazságügy-miniszter jogállása, alkotmányos felelőssége

Az 1848. évi III. tc. sommás szabályozása szerint a magyar királyi miniszterek *közjogi felelősségét* – akiket a miniszterelnök javaslatára 1918-ig a király (V. Ferdinánd, I. Ferenc József, IV. Károly), 1920-tól a kormányzó (Horthy Miklós) nevezett ki – az alábbi esetekben lehetett érvényesíteni: *a)* oly tettek vagy rendeletek, utasítások miatt, amelyek az ország függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvényeket, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sértették, ha azokat hivatalos minőségükben követték el vagy adták ki; *b)* a kezeikre bízott közpénz és egyéb értékek elsikkasztásáért, jogellenes alkalmazásáért; végül *c)* a törvények végrehajtásában vagy a közcsend és közbátorság fenntartásában elkövetett mulasztásokért, ha azok a rendelkezésükre bízott eszközökkel elháríthatók lettek volna.

Az igazságügy-miniszter vád alá helyeztetését a Képviselőház a szavazatainak többségével rendelhette el. E törvény alapján a közjogi bíraskodást a Főrendi Ház egy, a saját tagjai közül, titkos szavazással választandó testület nyilvános eljárása mellett gyakorolta, és a büntetést a vétség mértékéhez képest határozta meg. Először 36 tagjelöltet kellett választani, akik közül tizenkettőt a Képviselőház által a „vádpör elévitelére” kiküldött biztosok, tizenkettőt pedig a vád alá vont miniszter vethetett vissza. Az így esküdtszéki jelleggel megalakított, tizenkét személyből álló különleges bíróság mondta ki az ítéletet. Az elmarasztalt miniszterre nézve a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében volt gyakorolható, elkerülendő a politikai diszpenzációt. Mindez az angol *impeachment*-re emlékeztetett,⁷⁹ ugyanakkor ilyen eljárásra a dualizmus évtizedeiben ténylegesen nem került sor.⁸⁰

⁷⁸ Radocsay László. In: MÉL 3. 638. p.

⁷⁹ Az *impeachment* a közjogi felelősségre vonás angolszász eredetű formája, amely során a törvényhozó szerv két kamarája – az angol Parlamentben a Közösségek Háza és a Lordok Háza, az Amerikai Egyesült Államok Kongresszusában a Képviselőház és a Szenátus – egymással együttműködve jár el. A népképviselői kamara által emelt vád felett a felsőház határoz egy különleges eljárás keretében. A 14. századi Angliában jelent meg, de a 17. században – a Stuartok uralmának idején – vált igazán jelentőssé. Az utolsó alkalom, amikor *impeachment* kísérletre került sor a szigetországban, 1848-ban történt Lord Palmerstonnal szemben. Ott ma már csak elméletben létezik, de az USA-ban 2021-ben is alkalmazták. Bővebben lásd: CARTER 1944, 64–67. p., MAITLAND 1908, 245–246. p., 317–318. p.

⁸⁰ SZABÓ 2017, 422–423. p.

A hivatalos minőségükön kívül elkövetett *egyéb jogsértésekre* nézve a miniszterek is a köztörvény hatálya alatt álltak, mihez képest a rendes bíróságok vagy a különbíróságok útján voltak felelősségre vonhatók, mint bármely állampolgár. Ilyen ügyekre már annál többször volt példa, különösen a politikai viták során elhangzott rágalmozó vagy becsület-sértő állítások, sajtóvétségek, olykor tiltott párbajok miatt. A politikai bizalom megvonása bizalmatlansági indítvánnyal történhetett a Képviselőházban.

Megemlítjük, hogy az időben és tárgyában párhuzamos osztrák jogszabály, az 1867-ben kihirdetett „decemberi alkotmány” ide vonatkozó alaptörvénye (RGI 1867/101, 208–212. p.) a közjogi felelősség érvényesítésének más útját tartalmazta: a Birodalmi Tanács által kezdeményezett eljárásban a huszonnégy tagú Állambíróság (*Staatsgerichtshof*) volt hivatva dönteni a miniszter vétkeisége felett, ami lényegében a francia modell követését jelentette.⁸¹ (E szerv nem azonos a Birodalmi Bírósággal, azaz a *Reichsgericht*-tel, noha az utóbbi szintén közjogi bíraskodást végzett.⁸²) A gyakorlatban a „Lajtán túl” sem történt olyan eset, amikor az Állambíróságnak el kellett járnia, noha a bírák magas számából kiindulva e fórum akár nagy fontosságú perek színhelye is lehetett volna.⁸³

A magyar Igazságügyminisztérium a hadiállapot és a forradalmak alatt is működött: éppen 1918 őszén költözött be az új székházába, ami hosszú várakozás után akkorra készült el. A népköztársaság hónapjaiban a minisztériumok továbbra is az 1848. évi III. tc. jogi bázisán álltak⁸⁴ – annyival egészítették ki, hogy a minisztereket a kezeikre bízott pénzek vagy egyéb értékek netalán elsikkasztásáért a törvény rendes útján kellett felelősségre vonni (1919: XXII. ntv.) –, valamint ahhoz képest bővültek is, mivel a vallás- és közoktatásügyi igazgatás ketté vált egy-egy önálló szakminisztériumra, továbbá a kormány döntött a Német Minisztérium és a Népgazdasági Minisztérium felállításáról (1919: VI. és X. ntv.) is. A tanácsköztársaság alatti igazságügyi igazgatás azonban nem volt ily módon a korábbi jogszabályainkhoz kapcsolható, a létezését csak a „hatalom átadására” (1919. március 21.) és a szükségszerű folytonosságra alapozhatta.

Friedrich István és Huszár Károly kormányai kimondva, kimondatlanul is visszatértek az 1848/1867. évi gyökerekhez, ugyanakkor a kinevezésük – nem lévén legitim államfő – a történeti alkotmányra tekintettel nem volt szabályos, és a közjogi felelősségük sem volt tisztázott. Az előbbi problémát a *kormányzói méltóság* konstruálása oldotta meg (1920: I. tc.), a közjogi felelősség tekintetében – igazodva az egykamarássá vált törvényhozó szervhez és az 1918. október 31. után 1919 augusztusának közepéig kiadott jogszabályok megkérdőjelezett alkalmazhatóságához – szintén változtatásokra volt szükség.

E célból fogadta el az első Nemzetgyűlés (1920–1922) az 1920. évi X. tc.-et, mely szerint a miniszterek felelősségre vonására irányuló *közjogi bíraskodást* egy újonnan létrehozott testület, az *Alkotmányvédelmi Bizottságból* alakuló bíróság gyakorolta, amely a vád alá helyezetttekkel szemben a Nemzetgyűlés feloszlata esetén is köteles volt eljárni. Az Alkotmányvédelmi Bizottságba a Nemzetgyűlés titkos szavazással elnököt, két helyettes elnököt és harminc tagot választott a magyar állam olyan „független állású” polgárai közül, akik nem voltak tagjai a törvényhozó szervnek.⁸⁵ Ezzel egy időben a Curia és a Közigaz-

⁸¹ RUSZOLY 2011, 439. p.

⁸² NESCHWARA 2005, 167–182. p.

⁸³ OLECHOWSKI 2019, 10–11. p.; BRAUNEDER 1980, 160–161. p., 186. p.

⁸⁴ SZABÓ 2017, 421–424. p.; RUSZOLY 2002a, 23–24. p.

⁸⁵ Az 1920-ban megválasztott elnök dr. Tőry Gusztáv volt igazságügy-miniszter, az elnökhelyettesek dr. Szilassy Aladár volt közigazgatási bírósági másodelnök és dr. Concha Győző egyetemi tanár, kir. udvari tanácsos lettek. A Nemzetgyűlés által választott tagok: Raffay Sándor bányakerületi ágostai evangélikus püspök, gr. Mikes

gatási Bíróság a teljes üléseikben titkos szavazással tizenöt-tizenöt tagot választottak az elnökeik, a másodelnökeik, a tanácselnökeik s az egyéb bíráik sorából.⁸⁶ A megválasztott összesen hatvan személy e tisztelet nem utasíthatta vissza. A Nemzetgyűlés a miniszter vád alá helyezését a képviselők általános többségének szavazatával rendelhette el. Ennek megtörténte a törvény alapján az ítéldbíróságot az Alkotmányvédelmi Bizottság elnöke az alábbiak szerint alakította meg, míg a vádlóbiztost maga a Nemzetgyűlés jelölte ki.

A Bizottság elnöke a kitűzött határnapon a megjelentekhez kérdést intézett, ti., hogy nem állt-e a tagok valamelyike a vádlottal egyenes ágon vagy unokatestvérig bezárólag oldalágon rokonságban, vagy a tagok valamelyikére nézve a vádlott elítélése, illetve felmentése nem járt-e vagyoni előnnyel vagy kárral, és általában volt-e tudomásuk olyan viszonyról vagy körülményről, amely a megválasztott tagok valamelyikének elfogulatlanságát aggályossá tette. Az esetleg bejelentett akadályok felett az elnök a jelenlevő bizottsági tagok előtt – az illető tagnak, a vádlóbiztosnak és a vádlottnak vagy a védőjének meghallgatása után – határozott. Ha az elnök a rokonsági viszonyt vagy a vagyoni érdekeltséget megállapította, illetve az aggályt alaposnak találta, az érintettet a bírói tiszttól felmentette, valamint azt is, akit e tisztség ellátásában súlyos betegség gátolt. Az *ítélőbíróság* megalakítását akkor lehetett folytatni, ha mind a tagsággal rendelkező bírák, mind az egyéb polgárok sorából választottak közül legalább tizennyolc-tizennyolc fő benmaradt és jelen is volt.

A bíróságot tizenkét rendes és négy póttag kiválasztásával úgy kellett létrehozni, hogy hat rendes és két póttagja a bírák, illetve ugyanennyi az egyéb polgárok sorából választottak közül származó legyen. E tagok kiválogatásánál fele-fele arányban mind a vádlóbiztost (vádlóbiztosokat), mind a vádlottat (vádlottakat) esküdtszéki jellegű visszautasítási jog illette meg (*voir dire*).⁸⁷ Mindkét csoportból annyi tagot utasíthattak vissza, ahánnyal több volt a megmaradtak száma a bíróság megalakításához szükséges rendes és póttagokénál. Ha ez a szám páratlan volt, a vádlott eggyel több személyt utasíthatott el. A bíróság az így kiválasztott tizenkét rendes tagból állt, de a vádbeli kérdések tárgyalásánál e tagokon felül a póttagoknak is jelen kellett lenniük, ugyanis a rendes tag

János szombathelyi püspök, Hanauer A. István váci püspök, dr. Zsigmondy Jenő ügyvéd, bániai evangélikus felügyelő, Petri Elek református püspök, dr. Juhász Andor budapesti kir. ítéltáblai elnök, gr. Dessewffy Aurél belső titkos tanácsos, gr. Esterházy László belső titkos tanácsos, Nagy Ödön volt kereskedelmi és váltótörvényés elnök, Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter, Dubravszky Róbert volt földművelésügyi államtitkár, gr. Somssich László belső titkos tanácsos, gr. Széchenyi Bertalan belső titkos tanácsos, Pap Elek nyugalmazott államtitkár, dr. Gaál Jenő műegyetemi tanár, dr. Popovics Sándor volt pénzügyminiszter, Bernáth István magyar gazdaszövetségi alelnök, Berzeviczy Albert az MTA elnöke, br. Kürthy Lajos volt közéleti miniszter, Végh József nyugalmazott kúriai bíró, Grosschmid Béni egyetemi tanár, dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár, dr. Nagy Ernő egyetemi tanár, dr. Réz Mihály egyetemi tanár, dr. Polner Ödön egyetemi tanár, dr. Kossalka János műegyetemi tanár, dr. Sebess Dénes volt igazságügyi államtitkár, Németh István református püspök, Barthely István nyugalmazott tábornagy és Csanády Frigyes belső titkos tanácsos. Forrás: MNL OL K577, L8. (1920).

⁸⁶ A bíró tagok felsorolása (1920): Vargha Ferenc, Deák Péter és dr. Balogh György kúriai tanácselnökök, Adolf Sebestyén, Röttl László, Füzesséry Tibor, Istvánffy Lajos, Dániel Lajos, Olchváry Zoltán, Agoraszto Péter, Magyar István, Dicsőfi Sándor, Jákey Dániel, Módly Béla és Csizinszky Ágost kir. kúriai bírák; Sárfy Guidó és dr. Szinyei-Merse József közigazgatási bírósági tanácselnökök, Baróti Ede, Gulya László, Gyurkovich László, Horváth Géza, Lampel Hugó, Szeless László, Várady József, LeFevre Dezső, Szász Béla, Majzik Viktor, Bothos Gyula, Kéler Gyula és Székács Aladár kir. közigazgatási bírák. Forrás: MNL OL K577, L8. (1920).

⁸⁷ BADÓ 2016, 248–251. p., 259–276. p.; ANTAL 2006, 197–200. p., 265–277. p.

akadályoztatása esetén a helyébe a sorshúzás sorrendje szerinti és ugyanazon csoportba tartozó egyik póttag lépett.⁸⁸

A bíróság az elnökét a saját kebelében titkos szavazással választotta meg, aki ezután a tárgyalás előkészítése végett a tagokból egy *háromtagú tanácsot* hozott létre. A beérkezett indítványok felől, valamint általában a tárgyalás kitűzése előtt esetleg felmerülő minden olyan kérdésben, amely előzetes bírói intézkedést tett szükségessé, e tanács határozott. Maga az érdemi bizonyítás-felvétel nyilvános, szóbeli *tárgyaláson* történt. A vád alá helyezett miniszter bűnösségének megállapításához legalább nyolc szavazatra volt szükség, egyéb kérdésekben a bíróság egyszerű szavazattöbbséggel határozott. Szavazategyenlőség esetében az vált határozattá, ami a vádlottra kedvezőbb volt. Az eljárási rendjét egyebekben a bíróság a bűnvádi s a polgári perrendtartás alapelveinek figyelembe vételével maga állapította meg.

A vádlott bűnösségének és a cselekmény súlyának figyelembe vételével a bíróság a büntető törvényekben ismert bármely büntetést a belátása szerint, szabadon alkalmazhatta, ezen felül a vádlottat az államkincstár javára megállapítandó összeg megfizetésében is marasztalhatta, az alkotmány súlyos megsértése esetén pedig ellene a hazaárulók vagyoni felelősségéről szóló 1915. évi XVIII. tc.-ben megállapított jogkövetkezményeket⁸⁹ szintén kimondhatta. Az állam magánjogi igénye felől a bíróság maga határozhatott. Az ítélettel szemben nem létezett jogorvoslat, azaz végérvényes volt, mivel az 1920. évi XVII. tc.-ben foglalt kormányzói kegyelem erre az esetre nem vonatkozott; végrehajtási kegyelmet legfeljebb csak a törvényhozó szerv adhatott.

E rendelkezéseket – *visszaható hatállyal!* – alkalmazni kellett azokra nézve is, akiket a Nemzetgyűlés, mint az e törvény életbelépte előtt – habár nem alkotmányos úton – létrejött minisztérium (kormány) tagjait, avagy mint az 1919. március 21. előtt alakult népköztársaság elnökét (azaz gr. Károlyi Mihályt) vagy miniszterét az 1848. évi III. tc.-ben meghatározott valamely cselekmény miatt netán vád alá helyezett. A jogszabály célja tehát

⁸⁸ A törvény 8. §-a a *voir dire*-ről ekként rendelkezett:

„(1) A bíróság tagjainak kiválasztása úgy történik, hogy az alkotmányvédelmi bizottság elnöke a megmaradt bizottsági tagoknak külön papírszeletre írt nevét felolvassa és egyfelől az ítélő bírák sorából, másfelől az egyéb polgárok sorából választott tagok nevét külön-külön urnába helyezi. (2) Az elnök az urnában levő papírszeleteket előbb az egyik, azután a másik urnából egyenként kihúzza, és mindegyik papírszeletnek kihúzása és a rajta levő névnek felolvasása után kérdést intéz előbb a vádlóbiztoshoz, azután a vádlotthoz, illetőleg védőjéhez, hogy az illető tagot elfogadják-e? (3) Erre a vádlóbiztos és utána a vádlott «elfogadom» vagy «visszautasítom» szóval nyilatkozik. A nyilatkozás elmulasztását elfogadásnak kell tekinteni. (4) Ha az elnök az urnából annyi olyan tag nevét húzta ki, akiket a jogosultak egyike sem utasított vissza, amennyi az illető csoportból a bíróság megalakításához szükséges, vagy ha a jogosultak visszautasító jogának kimerülte után a szükséges számból még hiányzó tagok neveit az urnából kihúzta: a bíróság tagjainak névsorát felolvastatja. (5) Póttagok azok lesznek, akiknek nevét az elnök utoljára húzta ki az urnából.”

⁸⁹ Az 1915. évi XVIII. tc. 1. és a 2. §-ainak (1) bekezdései ekként rendelkeznek:

„1. § (1) Akit a háború idejében az a nyomatékos gyanú terhel, hogy az ellenséghez pártolt és azt kémkedéssel, fegyveres szolgálattal vagy másnemű szolgáltatással támogatta, vagy evégből ellenséges csapathoz csatlakozott, vagy önként ellenséges területre távozott, annak belföldön található ingó és ingatlan vagyonára az állam igényének biztosítása végett a kir. ügyészség indítványára, akár a polgári, akár a katonai büntetőbíróság hatáskörébe tartozik az elkövetett bűncselekmény miatt a bűnvádi eljárás, azonnal – a veszély igazolása nélkül is – a végrehajtási törvénynek megfelelő zárlatot kell elrendelni. Az ily zárlatot az igazságügyminiszter által külön kijelölendő vizsgálóbíró rendeli el.”

„2. § (1) Aki az 1. §-ban említett cselekménnyel a magyar büntető törvényekben meghatározott felségsértés vagy hűtlenség bűncselekményét követi el, a cselekményéből keletkező kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéséért – tekintet nélkül a hátrány nagyságára és arra, hogy tényleg bekövetkezett-e – a belföldön található vagyonával akként felel, hogy az a bűncselekmény elkövetésével törvénynél fogva az államra száll.”

nem csak a jövő miniszterekre és kormányaira tételeződött, hanem megalapozta a Károlyival szemben érvényesítendő későbbi felelősségre vonás egyik lehetséges módozatát is. A Felsőház 1926–27-ben történt megszervezése után helyre állt a kétkamarás törvényhozás, ezzel az 1848. évi III. és IV. tc. klauzulái *mutatis mutandis* ismét alkalmazhatók lettek, az Alkotmányvédelmi Bizottság pedig megszűnt.⁹⁰

Miniszteri felelősségre vonásra mindezek ellenére *de jure* a Horthy-korszakban sem került sor, noha alkalom éppen lett volna rá – például a frankhamisítási botrány kapcsán (1924–1926), mivel Bethlen miniszterelnök tudott a pénzütanázásról⁹¹ –, de olyan is csak ritkán fordult elő, hogy egy miniszteri előterjesztést vagy választ a kormánypárti többség ne fogadjon el. A damoklészi kard azonban mindvégig a miniszterek feje felett lebegett, erre bizonyosságul a következő példát hozzuk fel.

Az 1929 végén kezdődött világgazdasági válság Magyarországra 1931-ben gyűrűzött be érezhetően, midőn a bécsi Creditanstalt Bankverein május 11-én fizetéképtelenné vált.⁹² A fenyegető krízis július 13-án – a német államcsőd után – váratlan gyorsasággal érte el hazánk monetáris viszonyait, amiért rendkívüli kormányülést kellett tartani a miniszterelnök, Bethlen István távollétében. Ezen az ülésen gr. Klebelsberg Kunó elnökölt, Zsitvay Tibor igazságügy-miniszter személyesen vett rajta részt. A hozzá intézett jogkérdés a következő volt: van-e alkotmányjogilag lehetősége a magyar kormánynak olyan *rendelet kiadására* a gazdasági összeomlás elhárítása érdekében, amely tárgya egyébként törvényalkotást igényelne? „A kormány az előtt a kínos és felelősségteljes alternatíva előtt állt – írta későbbi memoárjában Zsitvay –, hogy vagy betű szerint ragaszkodik a hatásköre törvényes korlátaihoz, és Pilátusként mosva kezét, az előre látott katasztrófa megelőzését és elkerülhetetlen kimélyülésének a feltartóztatását elmulasztja, vagy a nemrégiben ugyan megszűnt, de a magyar közjogban az említett átmeneti időben [ti. a népszövetségi pénzügyi ellenőrzés alatt] ilyen esetre hatályban volt, tehát bizonyos kényszerkörülmények között a jogrendünk természetével megegyeztethető szükségrendelet kibocsátásához folyamodik, és ezzel az erre egyedül alkalmas intézkedéssel a katasztrófa kitörésének gátat vet.” A pénzügyi szakemberek a kivételes és azonnali beavatkozást javasolták, csak hogy ez a megoldás a kormány részéről hatásköri túllépést és ezzel a *közjogi kötelezettsége* megsértését jelentette volna. A felelősségi csapda az volt, hogy az alkotmányos út betartásával pedig „erkölcsileg és politikailag lenne felelős a bekövetkezett káros eseményekért, sőt még jogi alapon is, mert a kármegelőzés mindenkinek a rendes polgári kötelességei közé tartozik, akinek az módjában áll – hát még a kormánynak, amely a közérdek szolgálatára még külön fel is esküdött”.⁹³ A történelmi teljességhez tegyük hozzá: az új országgyűlés még meg sem nyílt, azt a kormányzó július 21-re hívta össze, tehát rendkívüli plenáris ülést nem is lehetett tartani.

Zsitvay nézete szerint, „ha a kormány alkotmányos jogszabályok mögé bújik, csak önmaga fedezésére gondol, ha pedig – vis major hatása alatt – szükségrendelet kibocsátására szánja el magát, az országot menti meg a katasztrófától. Ez a tény részemre már el is dönti a kérdést.” A kormányrendelet kibocsátásával elkövetett kényszerű jogsértést „hiánytalanul orvosolhatja a törvényhozás utólagos jóváhagyása, viszont az intézkedés elmulasztásából

⁹⁰ SZABÓ 2017, 427. p.; PÜSKI 2000, 17–22. p. Lásd ehhez az országgyűlés Felsőházról szóló 1926. évi XXII. tc. 49. §-át, amely az 1920. X. tc. 9. és 11–15. §-ait hatályban tartotta kiegészítésként az 1848. III. tc. 34. §-ához.

⁹¹ ROMSICS 2017, 131–133. p.; ABLONCZY 2008, 40–43. p.; NEMES 1959, 79–105. p., 442–496. p.

⁹² KAPOSÍ 2002, 295–296. p.

⁹³ ZSITVAY-SIPOS 1999, 164–166. p.

eredő katasztrofális következményeket többé senki sem teheti jóvá”. Utalt az igazságügy-miniszter nagynevű elődje, Deák Ferenc egyik beszédére is, amelyben a haza bölcse egyszer azt a tanácsot adta br. Wenckheim Béla akkori belügyminiszternek, miszerint „a kormány a rend fenntartására vonatkozó köteletségének a teljesítését azon a címen, hogy olyan előre nem látott esetről van szó, amelynek az elintézésére a törvényekben külön útmutatása és a törvényhozástól külön felhatalmazása nincs, el nem mulaszthatja”. A jelen esetben két kötelezettség *ütközött egymással*: az ország pénzügyi és gazdasági rendjének megmentése, valamint az alkotmányos hatáskörök betartása. Zsitvay Tibor konklúziója máig példaértékű: „bármelyik köteletségünket sértjük is meg – márpedig valamelyiknek a megszegésére a helyzet kérlelhetetlenül rákényszerít! –, a törvényhozásnak miatta felelősséggel tartozunk. Hogy ezzel tisztában vagyunk, azt haladéktalanul közölnünk kell a nyilvánossággal, és az egész ügyet a legrövidebb idő alatt a törvényhozás alkotmányos döntése alá kell bocsátanunk.” Az újonnan összeülő országgyűlés elé javasolta terjeszteni a minisztertanács szükségrendeleteit s mielőbb a kérdést alkotmányosan rendező szabályos törvényjavaslatot is. „A parlament állásfoglalása után – bárminő legyen is az – a kormánynak le kell mondania, hogy az államfőnek is alkalmat adjon a bizalom kérdésében való állásfoglalásra a történetek után” – tette hozzá Zsitvay.⁹⁴

A jelen lévő miniszterek csatlakoztak ehhez az állásponthoz, s így a szükséges döntéseket aznap éjjel meghozták; a híres 4000/1931. M.E. rendelet háromnapos bankzárlatról, a betét-kifizetések korlátozásáról, továbbá a kötött devizagazdálkodásról intézkedett. A körülmények – és még számos, itt nem tárgyalt előzmény – augusztus 19-én valóban Bethlen István miniszterelnök Horthy Miklós általi felmentéséhez vezettek.⁹⁵ E tekintetben a parlamentáris közjogi felfogás még működött Magyarországon.

6. Az igazságügyi igazgatás személyzete

Az igazságügyi igazgatás személyi állományát, csakúgy, mint az egyéb állami köztisztviselők szolgálati viszonyait, kezdetben az egyes szakági – főként rendeleti szintű – jogszabályok határozták meg; egységesülő szabályozás először csak a képesítési (1883: I. tc.) és a nyugdíjviszonyokra (1885: XI. tc.) alakult ki, mígnem az 1893. évi IV. tc. az illetményekre vonatkozó normákat is törvényi keretek közé emelte.

Például a hivatali állások átjárhatóságának és egymáshoz való viszonyának meghatározása érdekében az 1891. évi XVII. tc.-ben megjelölték az igazságügyi szervezeti rangsort: első szinten állt a királyi alügyész és az albíró; a másodikon a királyi ügyész, a járásbíró, a törvényszéki bíró; a harmadikon a királyi ítélőtáblai bíró, a vidéki törvényszéki elnök és a Budapesten elhelyezett törvényszék alelnöke, a királyi főügyészi helyettes, a miniszteri osztálytanácsos; negyediken a királyi curiai bíró, az ítélőtáblai tanácselnök, a Budapesten elhelyezett törvényszék elnöke, a királyi főügyész, a koronaügyészi helyettes, a miniszteri tanácsos; s legfelül az Igazságügyminisztérium államtitkára, a koronaügyész, a királyi curiai tanácselnök, az ítélőtáblai elnök és a budapesti ítélőtábla alelnöke.⁹⁶ Ennek jelentősége, hogy aki már előbbi állásában magasabb járandóságot élvezett, ezt – a működési

⁹⁴ ZSITVAY-SÍPOS 1999, 166–167. p.

⁹⁵ ROMSICS 2019a, 401–408. p.

⁹⁶ ANTAL 2006, 166. p.

pótlék kivételével – az új állásában is megtarthatta, és az előbbi fizetési fokozatánál alsóbb fokozatúak közé nem volt beosztató.

Az országos igazságügyi személyzetnek a fizetési fokozatok alapján összesített besorolási rendje és *rangsora* a következő volt 1893-tól:

II. fizetési osztály: a miniszter és a kir. Curia elnöke;

III. fizetési osztály: az államtitkár és a kir. Curia másodelnöke;

IV. fizetési osztály: a kir. curiai tanácselnök, a kir. ítélőtáblák elnökei és a koronaügyész;

V. fizetési osztály: a miniszteri tanácsos, a kir. curiai bíró, a kir. táblai tanácselnök és a kir. főügyész;

VI. fizetési osztály: a miniszteri osztálytanácsos, a Curiára beosztott bíró, a kir. táblai bíró, a kir. főügyész-helyettes, a vidéki törvényszéki elnök, a törvényszéki alelnök Budapesten és a központi telekhivatal főnöke;

VII. fizetési osztály: a miniszteri titkár, a számvevőségi főnök, a curiai elnöki titkár, a kir. táblai elnöki titkár, valamint a törvényszéki bírák, a járásbírák, a kir. ügyészek, a fegyintézeti igazgatók egy része és a művegyész;

VIII. fizetési osztály: a miniszteri segédtitkár, a számtanácsos, a segédhivatali főigazgató, a curiai tanácsjegyző, továbbá a törvényszéki bírák, a járásbírák, a kir. ügyészek és a fegyintézeti igazgatók egy része, valamint a művegyészi első segéd;

IX. fizetési osztály: a miniszteri fogalmazó, a számvizsgáló, a segédhivatali igazgató, a kir. táblai fogalmazó s az ottani fordító, a kir. főügyészségi fogalmazó, az aljárásbíró, azután a telekkönyvvezetők, a törvényszéki irodaigazgatók és a fegyintézeti igazgatók egy része, a kir. alügyész, a fegyintézeti ügynök, továbbá a fegyintézeti ellenőrök és orvosok egy része;

X. fizetési osztály: a számellenőr, az irodatiszt, a kir. táblai segédfogalmazó, az igazságügyi jegyző, a telekkönyvvezetők és a törvényszéki irodaigazgatók egy része, a fogházfelügyelő, a központi telekhivatali tiszt, a fegyintézeti ellenőrök és orvosok egy része, a fegyintézeti gondnok, a fegyintézeti lelkész és a művegyészi segéd;

XI. fizetési osztály: az igazságügyi aljegyző, a számtiszt, az iroda-segédtszt, az írnök, a segéd-telekkönyvvezető, a fogházfelügyelő és a fegyintézeti tanító.⁹⁷

Miként látható, az *önálló bírói és ügyészi státusz* ekkor még nem létezett, noha az erre törekvő mozgalom szinte folyamatos volt az érintettek részéről. A szolgálati jogviszonyukat 1869-ben és 1871-ben elválasztották ugyan a közigazgatástól, s ezt az 1891. évi XVII. tc. még finomította, de a javadalmazásuk a köztisztviselőkével azonos rendszerben történt továbbra is. Ebben csak az 1908. évi VI. tc. hozott változást azzal, hogy az egyes fizetési fokozatokba beosztható királyi bírák, ügyészek és igazságügyi jegyzők számát normatíván határozta meg, így arányosítva a század elején, különösen az 1904-ben kibontakozott politikai válság alatt és után kialakult egyenlenségeket, de az alapvető problémán nem változtatott. A csak rájuk vonatkozó *sui generis* bérrendszert végül a forradalmak után sikerült kiharcolniuk: az 1919. évi XXVII. néptörvény nyomán az 1920. évi XX. tc. önálló illetményezést vezetett be a bírák és az ügyészek részére, ami egy rövid időre valóban garantálta a fizetésüket, a lakáspénzüket, a pótlékaikat s az egyéb illetményeiket. E vívmányokat csupán 1924-ig élvezhették, mivel a gazdasági megszorítások és a mesterséges infláció hatásai az e közszolgálatba tartozókat is elérték. Az egymást követő takarékosági

⁹⁷ Az állami tisztviselők, altisztek és szolgák illetményeinek szabályozásáról és a megyei törvényhatóságok állami javadalmazásának felemeléséről szóló 1893. évi IV. tc. „A” mellékletének az *Igazságügyminisztérium* alcímet viselő szakasza. A korabeli közszolgálati pragmatika kérdéseiről ír KAJTÁR 2003, 215–219. p.

programok következtében a korszakban a javadalmaik vásárlóértéke végül sosem emelkedett fel az első világháború előtti szintre.⁹⁸

A világháborúk között megvalósuló gazdasági és monetáris válságkezeléssel, illetve az alkalmazottak számának és bérének többszöri apasztásával, átszámításával, valamint a kötelező takarékosági korlátozásokkal terjedelmi okokból részletesen nem foglalkozunk. A gazdasági világválságot követően a közszolgálat viszonyait, különösen az állami nyugellátást leginkább az 1934. évi I. tc. módosította, a vizsgált időszak utolsó olyan törvénye pedig, amelyik az igazságügyi igazgatás körébe tartozó állami tisztviselők jogállását békeidőben átfogóan szabályozta, a csak részben végrehajtott 1938. évi X. tc. volt. A miniszteri rendeletek vagy elnöki rendeletek útján történő illetményi és/vagy szolgálati korrekció viszont mindvégig gyakorlatban maradt.

Az egyes szervek vagy szervezeti egységek pontos személyi állományát részint az 1873-tól annuálisan kiadott (de 1919 és 1926 között szünetelő) *Tiszti cím- és névtár*ból, részint az 1892-től általában havonta megjelenő hivatalos lapból, az *Igazságügyi Közlöny*ből lehet megtudni.⁹⁹ Egy 1920 márciusában a pénzügyminiszter kérésére készített aktuális, rangsor szerinti összeállítás kilencvennégy minisztériumi alkalmazott szolgálati adatait tartalmazta.¹⁰⁰

Speciális szolgálatot láttak el az ún. *berendelt bírák*. Az igazságügy-minisztert 1886-ban az országgyűlés felhatalmazta, hogy a hatáskörébe tartozó ama tennivalók ellátására, amelyek a királyi bíróságok és ügyészségek ügyvitelének vizsgálatára, a bírói s ügyészi szervezetre irányuló vélemények kiadására, törvényjavaslatok előkészítésére, valamint az e törvények végrehajtásának szabályozására vonatkoztak vagy ezekkel összefüggtek, a minisztériumában ideiglenesen alkalmazhassa azokat az ítélő bírakat és királyi ügyészeket, akik a felhívására ezt a beosztást elfogadták. Az ily módon történt berendelésük idején effektív bírói, illetőleg ügyészi feladatokat nem végezhettek, az időleges alkalmazásuk pedig addig tartott, míg azt az igazságügy-miniszter igénybe vette vagy, amíg a berendelt azt a szándékát, hogy a bírói vagy ügyészi állását újra elfoglalni kívánja, kinyilvánította. Az igazságügyben így működő bíró s ügyész az eredeti állásának rangsorát megtartotta, a minisztériumi szolgálata az előmenetel és a jogállás szempontjából úgy minősült, mintha azt a bíróságnál vagy ügyészségnél töltötte volna. Ha az alkalmazás előreláthatóan huzamosabb ideig tartott, az ekként elvont személy helyett az illető szervhez számszerű bíró vagy ügyész volt kinevezhető, aki a legközelebbi üresedéskor arra az időtartamra a rendes létszámba léphetett. Az említett országgyűlési felhatalmazás eredetileg csak az 1886 és 1889 közti időtartamra szólt, de a hatályát ötévente rendre meghosszabbították.¹⁰¹ E berendelések következtében magas rangú bírák olykor egész szokatlan helyeken is megfordultak. Például dr. Térfy Dezső fővárosi ítéletáblai tanácselnök a Budapesti Központi Lakáshivatal elnöke volt 1920–21-ben, az ugyanazon bíróságon szintén tanácselnök és neves büntetőjogász dr. Degré Miklós pedig az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság elnöki tisztét látta el 1918 és 1920 között.¹⁰²

⁹⁸ Részletesen lásd: ANTAL 2017, 27–29. p.; ANTAL 2015a, 42. p., 56–57. p.; NAVRATIL 2014, 115–139. p.

⁹⁹ Az *Igazságügyi Közlöny*t Szilágyi Dezső indította el: a m. kir. igazságügyminiszternek 41.429/1891. I.M. számú rendelete a kir. igazságügyminiszterium által kiadandó *Igazságügyi Közlöny* tárgyában. In: IK 1892:1. szám. 1–3. p.

¹⁰⁰ MNL OL K577, A1. 1920. csomó, 31–40. f.

¹⁰¹ Lásd e tárgykörben az 1886. évi XXVIII. tc., az 1888. évi XLV. tc., az 1894. évi XXXVII. tc. és az 1899. évi XLVIII. tc. rendelkezéseit, valamint a további hosszabbításokat az alábbi években: 1906, 1910, 1915, 1920, 1925, 1936, 1940, 1945.

¹⁰² MNL OL K577, A1. 1920. csomó, 65–70. f., 235–247. f.

Az állandó kompetencia fenntartása érdekében ugyanakkor előfordult, hogy a rendes nyugdíjjogosultságot megszerzett kiváló tisztviselőket – szükség esetén a minisztertanács engedélyével – tovább foglakoztatták, az akkori kifejezéssel élve: *a tényleges szolgálatban visszatartották*. Erre 1942-ig csak egy jogszabályi analógia segítségével volt lehetőség (1912: LXV. tc. 34. §), mígnem a háború alatt szükséges állomány biztosítása érdekében kiadott kormányrendelet ezt direkt módon is lehetővé tette.¹⁰³ Az Igazságügyminisztériumban 1942 decemberében érintett szakférfiak név szerint ismertek; érdemes róluk is megemlékezni!

Dr. Vitéz Néray László 1906-ban kezdte az igazságügyi szolgálatot; a tárgyidőszakban a törvényelőkészítő osztály vezetőjének helyettese volt, „sokszorosán kipróbált munkaereje a mai idők felelősségteljes jogszabályszerkesztési munkájában nem nélkülözhető”. Dr. Staud Miklós 1908-tól dolgozott az igazságügyért; ekkor épp a családjogi osztályt vezette, „kiváló elméleti és széleskörű gyakorlati tudása az ügyosztály ügykörébe tartozó ügyek intézésének irányításánál ezidőszerint nélkülözhetetlen”. Dr. Schier Árpád 1903-ban kezdte pályafutását; 1942-ben a minisztérium számvevőségének igazgatóhelyetteseként írták róla, miszerint a „vezető és irányító munkásságára a számvevőségi szolgálat zavartalan ellátása érdekében okvetlenül szükség van”. Dr. Marczinka János 1905-től állott közszolgálatban; szintén a számvevőség egyik rangidős tisztviselője volt, aki „széleskörű szakismeretével és nagy gyakorlati tudásával nélkülözhetetlen a számvevőségi személyzetre háruló munka elvégzésénél”.¹⁰⁴

Böröcz József 1907-ben kezdte a szakmai munkát; a minisztériumi gazdasági és építkezési ügyosztálynak „közel 25 év óta egyetlen mérnöki képesítésű tisztviselője, mulaszt-hatatlanul szükséges, hogy a helyébe beosztott fiatalabb mérnök mellett egyelőre még szolgálatban maradjon”. Himmel Károly 1897-ben kezdett dolgozni a magyar államigazgatásban; „mint a telekkönyvvezetői személyzet egyik legképzettebb tagja tevékenyen részt vett a kivételes telekkönyvi munkálatokról szóló 1938: XI. t.c. végrehajtására vonatkozó munkákban; indokolt és feltétlenül szükséges, hogy e munkálatokban továbbra is részt vehessen”. Az 1903 óta tevékenykedő Bukovsky Viktor a romániai telekkönyvi jogszabályok egyik legalaposabb ismerője hírében állt, így az „elméleti és gyakorlati tudására az erdélyi telekkönyvi állapotok rendezésénél nélkülözhetetlenül szükség van”. Kaszás Gyula 1902-ben lépett közszolgálatba; a vizsgált évben a királyi koronaügyészség segédhivatali igazgatójaként működött, és mint ilyen „az igazságügyi segédhivatali tisztviselői személyzet egyik legképzettebb tagja, a koronaügyészség ügykezelésének folyamatos rendje érdekében eddigi beosztásában ezidő szerint nélkülözhetetlen”. Csizmás József ugyancsak 1902-től állt állami szolgálatban; 1942-ben a Curián az elnöki irodát vezette, s a Curia elnöke „igen nagy súlyt helyez arra, hogy nagy gyakorlati ismerettel rendelkező segédhivatali tisztviselője a tényleges szolgálatban visszatartassék” – fogalmazott a nevezettekről egy, a kormányhoz címzett előterjesztés.¹⁰⁵

¹⁰³ A m. kir. minisztérium 1942. évi 6.500. M.E. számú rendelete a közszolgálatban a háború idején előállott személyzeti hiány pótlásáról, háborús különmunka-átalány rendszeresítéséről és a családi pótlék újabb megállapításáról. In: MRT 1942. Budapest, 1943. 2765–2774. p.

¹⁰⁴ MNL OL K577, A1. 1942. csomó, 335–340. f.

¹⁰⁵ MNL OL K577. Uo.

7. A szakminisztérium és a minisztertanács viszonya

Még az 1897. július 14-én tartott minisztertanácsi ülésen keletkezett határozat az igazságügyi igazgatás körébe tartozó ügytípusokról, amelyeket a döntést megelőzően a *kormány vagy az uralkodó elé* kellett terjeszteni:¹⁰⁶ „ezen minisztertanácsi határozat alapján kifejlődött gyakorlat körülbelül a világháború kitöréséig nagyjában szorosan szem előtt is tartotta azt a követelményt, hogy csupán olyan kormányzati, illetve igazgatási ügyek terjesztendők a minisztertanács elhatározása elé, amelyek ezen utóbb említett jegyzékben bennfoglaltak, avagy amelyekre nézve a később keletkezett törvények, esetleg kormányrendeletek, illetve minisztertanácsi megállapodások, illetőleg királyi rendeletek vagy netán házhatározatok tartalmaztak utasítást arra nézve, hogy elintézésükre a minisztertanács döntése kikérendő”. Egy negyed századdal későbbi vizsgálat megállapította, miszerint „a kifejlődött gyakorlat – alkotmányunk szellemének megfelelően is – a lehetően szorosan értelmezte ezt a szabályozást, és az olyan ügyeket, amelyek a miniszterek által önállóan intézhetők, nem juttatta minisztertanácsi elhatározás alá, hanem a miniszteriális hatóság a szóban forgó ügyekben egyénileg és felelősséggel döntött”.¹⁰⁷

A világháború és az 1912. évi LXIII. tc.-en nyugvó kivételes rendeletalkotási hatalom miatt 1914 után mind nagyobb számú ügytípus került a kormány érdemi döntése vagy előzetes állásfoglalása alá, amit a forradalmak éve s a politikai-gazdasági válság még inkább szaporított a következő esztendőken. Mindez oda vezetett, hogy „hova-tovább olyan ügyek tárgyalása és intézése is bekapcsolatott a minisztertanácsba, amely ügyek intézése pedig – törvényesen – az illető szakminiszterek” önálló feladata lett volna.¹⁰⁸ Így az 1920-as évtized közepére elérkezett a belső hatásköri revízió ideje, később, 1929-ben pedig Kaas Albert egyetemi tanár (volt országgyűlési képviselő) fordult azzal a kéréssel Zsitvay Tiborhoz, hogy az egyetemi előadásiban szeretné bemutatni a speciális ügyköröket, miért is kérte: az Igazságügyminisztérium bocsássa rendelkezésére a hatályosnak tekintett tárgyjegyzékeket.¹⁰⁹ A kormányfő ezzel a *revízióval* 1924-ben foglalkozott; gr. Bethlen István a kormány tagjainak mellékelte az 1897. évi lajstromot, valamint egy „szemelvényeket” tartalmazó felsorolást, amelyben összegyűjtötte azon ügyeket, melyeket az addigi gyakorlat szerint még a minisztertanács elé szoktak vinni, noha miniszteri vagy miniszterközi szinten is elintézhettek lennének.¹¹⁰ Az év márciusában több helybeli ügyosztály el is küldte a maga hasonló lajstromát és *pro futuro javaslatait* Pesthy Pálhoz, a frissen kinevezett igazságügy-miniszterhez.

Az Elnöki ügyosztály az államfői (kormányzói) hatáskörbe eső – az 1893. évi IV. tc. szerinti VI. köztisztviselői fizetési osztályba vagy az e felettiébe felvett, valamint a bírói és ügyészi – kinevezéseket, az igazságügy-miniszteri hatáskörben lévő kinevezések közül pedig a VII. fizetési osztályba tartozók iránti előterjesztéseket, továbbá a cím- és jellegadományozási kérdéseket, a legfelsőbb kitüntetésekre való előterjesztéseket, ha nem a miniszterelnökség hatáskörébe voltak utalva, továbbá a kegyelmi ellátásokkal vagy ezek meghosszabbításával kapcsolatos pénzügyeket, a hiteláruházással és póthittel összefüggő

¹⁰⁶ MNL OL K578, B.i. 758. (ad 12.455/M.E.897. számú iratmásolat). Vö.: IVÁNYI 1960, 532–542. p.

¹⁰⁷ MNL OL K578. Uo. („a legszigorúbban bizalmas” megjelölésű irat)

¹⁰⁸ MNL OL K578. Uo.

¹⁰⁹ MNL OL K578. Uo. (Prof. Kaas Albert levele)

¹¹⁰ CSIZMADIA 1983, 172–173. p.

költségvetési tételeket, végül a külföldi kitüntetések viseletének engedélyezését jelölte meg a tárgyalt körbe tartozókként. Az I. számú vagy törvényelőkészítő ügyosztály részéről a törvényjavaslatok, a nemzetgyűlés elé terjesztendő kormányzati (minisztériumi) jelentések, az előkészített és kibocsátandó „minisztériumi rendeletek”, a kormány politikájára kiható fontosabb igazságügy-miniszteri rendeletek, jelentések, előterjesztések s „kijelentések” voltak a minisztertanács elé viendő, amely gyakorlat fenntartását javasolta is. A II. (mágnajogi) ügyosztály csak a hitbizományok alapításával, megerősítésével vagy megváltoztatásával kapcsolatos tárgyakat vitte a kabinet elé. A IV. (büntetőjogi) ügyosztályhoz ekkor nem tartoztak releváns feladatkörök, míg a VI.-ban (büntönügyi) a póthitel és a kinevezések kérdéseinél alkalmazták a rendszeres felterjesztést mint egyébként jogszabályon alapuló kötelezettséget. A X. (építési) ügyosztálytól érkezett kimutatás szerint ugyancsak a túlkiadás miatti pót- és az előirányzat nélküli rendkívüli hitelek kieszközölése, a bírósági és büntetés-végrehajtási építkezések engedélyeztetése, az új járásbíróságok felállítása vagy a meglévők székhelyének, székházának, területének megváltoztatása, valamint a törvényszékek illetékességi területének módosítása tartozott ide. A XI. (gazdasági és jóléti ügyeket intéző) ügyosztály viszont csupán az előbbieknél is említett hitelek igénylését végezte addig a kormánytestület közben jöttével.¹¹¹

A fentiek figyelembe vételével 1924. április 9-én Szász Béla államtitkár küldte el a miniszterelnöknek az *igazságügy-miniszter válaszát*, amelyben a következő megállapítások szerepeltek. A közigazgatási szervek és a bíróságok közti hatásköri összeütközések feloldását már nem kellett a minisztertanácsnak elvégeznie, hiszen létrejött a Hatásköri Bíróság, viszont helyes lett volna felvenni a jegyzékbe, hogy a kormánytestület döntsön az egyes miniszterek vagy az aljuk rendelt hatóságok közti hatásköri viták eseteiben. A közigazgatási terület-átcsatolások eldöntését javasolta megtoldani a járásbíróságok területe, székhelye és száma megváltoztatása jogával (1913: XXV. tc. 3. §), míg az állami tisztviselők kinevezési eljárását, abban főleg a kormányzati kontrollt, az 1920 előttire ajánlotta visszaállítani. A magas összegű pénzjutalmakra irányuló rendelkezéseket kihagyni szándékolta az újabb felsorolásból, mivel az a szakminiszterek közti viták feloldása köréhez tartozott, ugyanis ilyenkor általában a pénzügyminiszter nem értett egyet a társai kezdeményezésével. A költségvetési törvénytől eltérő, valamint a beruházási hitelek és póthitelek igénybe vételére vonatkozó hatáskörök korszerűbb megjelölését is szóba hozta a szóban forgó átirat, tekintettel több új jogszabályra. Az igazságügy-miniszter szerint a törvényjavaslatok és nemzetközi szerződések előzetes jóváhagyását ki kellett volna egészíteni a békeszerződés végrehajtása céljából szükséges, illetve a háború esetére kivételes intézkedésekről szóló 1922. évi XVII. tc. keretein belüli döntések meghozatalával, ideértve az utódállamokkal kötendő szerződéseket, egyezményeket, nyilatkozatokat és egyéb megállapodásokat a végrehajtási rendelkezéseikkel együtt, továbbá általában a nemzetközi megállapodások előkészítését, ha a belső jogban törvényben vagy kormányrendeletben nyertek szabályozást, a nemzetközi tárgyalásokra kiküldendő személyek kiválasztását azonban nem látta szükségesnek a minisztertanácsra bízni. Érdemes volt átgondolni azt is, hogy a kormányrendeleti szintű szabályozások egy részét a jövőben a szakminiszterekre lehetett volna bízni, a kisebb jelentőségű hitbizományi ügyek intézését például éppen az igazságügyi tárca vezetőjére. Végezetül javasolta még Pesthy és Szász, hogy az új ügyrendbe a hatásköri normák mellett az eljárásiak is kerüljenek be.¹¹²

¹¹¹ MNL OL K578, B.i. 758. (ügyosztályi iratok)

¹¹² CSIZMADIA 1983, 173–176. p.

Csizmadia Andor szerint az ügyrendi reform 1925-ben megakadt, mivel aktualizált jegyzéket *de iure* nem fogadott el a kormány, tehát megtartották az 1897. évi alapljajstromot, de ebből kimaradtak azok a pontok, amelyek jogszabályok vagy az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása következtében időközben tárgyalanná váltak, másrészt „hozzájöttek az újabb jogszabályok vagy a minisztertanács határozata által a minisztertanácshoz vont ügyek”.¹¹³ Így a különböző jogforrások – bennük az *alkotmányos szokásjog!* – útján kialakult gyakorlat határozta meg a kormány adminisztratív, testületi működését a két világháború között is. Ezzel együtt a kérdés később még újra felmerülhetett, mivel találtunk egy 1929-ből való iratot, amelyben az akkori IX. (gazdasági) ügyosztály jelentette, hogy a minisztertanács előzetes döntését az alábbi esetekben szokták kikérni: jogszabály alapján állami tulajdonban lévő ingatlanok elidegenítése vagy ingatlanok állami tulajdonba vétele, egyes külföldi gyártmányú iparcikkek beszerzése, pót- vagy rendkívüli költségvetési hitel felvétele, nagyobb értékű ingatlanok rabgazdaságok céljára történő haszonbérbe vétele, és a költségvetésben előirányzott beruházási hitelek igénylése.¹¹⁴

A magyar kormány ez idő táján a hivatali kommunikációval ugyancsak foglalkozott. 1922-ben többször előfordult, hogy a *hivatali titoktartás* fontosságára hívta fel a minisztertanács a tagjainak s a minisztériumok köztisztviselőinek figyelmét, amit az igazságügyi osztályvezetőkkel az év októberében nyomatékosan közöltek is. A sajtónak adandó tájékoztatásokat a kormány szintén több alkalommal korlátozhatta, a levéltári anyagok között egy 1924. december 22-én kelt irat tanúskodik erről: „egyes tisztviselők nem minden körülmények között és nem minden vonatkozásban tartják be a hivatali titoktartásnak rendkívül fontos és a közszolgálat, valamint a kormányzat érdekében mellőzhetetlen követelményét”. A testület döntése nyomán Bethlen István miniszterelnök arra utasította Pesthy Pált, hogy a minisztériumában a legszigorúbban tartassa be a hivatali titok közlésének tilalmát, ha pedig azt észlelné, hogy az alkalmazottak ezt a kötelezettségüket mégis megszegik, „a szükségessé váló megtorló fegyelmi, avagy az elkövetett vétség súlyosabb minőségéhez képest a bünvádi eljárás megindítása iránt a szükséges lépéseket megtenni méltóztatnék”. A felhívást az Igazságügyminisztériumban körözték is, azt minden ügyosztály vezetője tudomásulvételével aláírta.¹¹⁵ Hasonló problémákat a kormány a későbbiekben is megvitatt.

Miután a hadi- és a kivételes közjogi állapot Magyarországon csak 1921-ben, illetve 1923-ban szűnt meg,¹¹⁶ az *állami költségvetés tervezése* is nehézségekbe ütközött, amit jól mutat, hogy az első nemzetgyűlés feloszlásáig az 1922/23. évi büdzsét nem sikerült elfogadnia a törvényhozó szervnek. Ez ugyanakkor az új Bethlen-kormány megalakítását és az Egységes Párt létrehozását politikailag megkönnyítette.¹¹⁷ Minderre tekintettel Kállay Tibor pénzügyminiszter – az 1924. évi fiskális és monetáris stabilizáció egyik kidolgozója¹¹⁸ – csak 1922. augusztus 15-én hívta fel az igazságügy-minisztert és társait arra, hogy az ideiglenesen meghosszabbított 1921/22. évi költségvetésükből kiindulva állíttassák össze

¹¹³ CSIZMADIA 1983, 197. p.

¹¹⁴ MNL OL K578, B.i. 758. (ügyosztályi iratok)

¹¹⁵ MNL OL K578, B.i. 627/4.

¹¹⁶ A m. kir. minisztérium 1921. évi 7200. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződés életbelépéséről. In: MRT 1921. Budapest, 1922. 241–242. p.; a m. kir. minisztériumnak 6310/1922. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzététele tárgyában. In: IK 1922:7. szám. 243. p., a m. kir. minisztériumnak 960/1923. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott egyes rendeletek hatályának megszűnése tárgyában. In: IK 1923:2. szám. 41–42. p. és melléklet.

¹¹⁷ ROMSICS 2019a, 256–260. p.; GERGELY–GLATZ–PÖLÖSKEI 2003, 58–61. p., lásd még: 62–80. p.

¹¹⁸ KAPOSI 2002, 278–282. p.

a tervezeteiket a folyó évi szeptember 30-ig.¹¹⁹ (A költségvetési év ekkoriban július 1-jétől június 30-ig tartott.) Mellékelte ugyanakkor a szempontrendszert, ami egyértelműen rávilágít az ország gazdasági helyzetére. E szerint további szigorú takarékoság volt követendő a személyi kiadásoknál is: „minden közigazgatási ágánál, intézménynél és üzemnél csak olyan számú állás lesz felveendő, amely számú állás elkerülhetetlenül szükséges az illető ágazat, intézmény és üzem leggazdaságosabban berendezendő működésének a fenntartásához. Új állásoknak a felvétele és személyzet szaporításnak az el[ő]irányzása tehát általában elvileg az egész vonalon szigorúan elkerülendő lesz. Amennyiben pedig [...] az 1922. évi június 30-ával a vonatkozó törvények alapján végrehajtott létszámredukció dacára még mindig mutatkoznak feles számú alkalmazottak: úgy ezeknek a feles számú alkalmazottaknak az állásai az illető költségvetési címnél előirányzandók lesznek ugyan, egyidejűleg azonban az egész tárcára nézve egy külön kimutatást kérek készíteni arról, hogy mely címnél és mennyi ilyen felesleges állás van, és kérem ezt a kimutatást a részemre a költségvetési előirányzattal egyidejűleg megküldeni”. Megtoldotta mindezt Kállay azzal, hogy „személyzetszaporítás semmi esetre se foglaljon helyet” az előirányzatokban, „mert ha vannak is egyes ágak, amelyeknél munkaerő többletre van szükség, úgy ezt a szükségletet nézetem szerint nem tisztviselői, hanem kisebb kvalifikációjú és kevesebb igénnyel bíró alkalmazottaknak a felfogadása útján kell törekedni kielégíteni”. A fizetési fokozatban történő előmeneteleket vagy az ezzel járó státuszrendezéseket szintén mellőzni kérte a pénzügyminiszter azzal, hogy erre esetenkénti „megállapodások szerint” kívánt rátérni a költségvetési év folyamán.¹²⁰

A hivatali szervezeti kereteket¹²¹ is megváltoztatni ajánlotta a pénzügyi tárca vezetője: általában összevonásokat s ezzel állások megszüntetését hozta javaslatba, amiről ugyancsak külön kimutatást kért. Már a mesterséges inflációt¹²² jelezte azon iránymutatás, miszerint a 'jutalmak és segélyek' rovatban a tárcavezető „minden egyes címnél olyan összeget méltóztassék előirányozni, amely a háromszorosát teszi ki annak az összegnek, amely az 1921/22. évre előirányoztatott”. A segélyek jogcímén történő kifizetéseket a minimálisra kellett szorítani, mivel azokat a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium vette át. A trianoni határokon kívülről menekült igazságügyi alkalmazottakra nézve pedig megtudhatjuk, hogy e kategóriával már nem számolt az új költségvetés, mert vagy véglegesen elhelyezték, vagy 1922. június 30-i hatállyal végelbánás alá vonták őket, azaz nyugállományba kerültek, illetve az állami közszolgálatuk egyébként megszűnt. „Az újabban netán ide menekülő alkalmazottak pedig a vonatkozó (1922. évi július hó 14-én hozott) minisztertanácsi határozat értelmében jelentkezésük esetén végelbánás alá lesznek veendő; ilyenek részére tehát ténylegességi illetmények az 1922. évi július 1-től kezdve csak az esetben lesznek utalványozhatók, ha az így végelbánás alá vont egyén később netán valamely állásra a tényleges szolgálatban alkalmaztatik.”¹²³ A dologi kiadásokra és bevételekre szintén a szigorú takarékoság volt irányadó, az átiratnak e részleteit itt mellőzzük.

A költségvetési tervszettel s annak indokolásával együtt az állami alkalmazottak *rangsorozati névjegyzékeit* is a pénzügyminiszter rendelkezésre kellett bocsátani, amelyekben

¹¹⁹ MNL OL K578, B.i. 635. (3135/1922. P.M. számú irat, 1–5. p., 16. p.)

¹²⁰ MNL OL K578. Uo. (6–7. p.)

¹²¹ A M. Kir. Igazságügyminisztérium ekkor fennálló belső hivatali struktúráját 1920-ban állapították meg, ami szerint tizenkét ügyosztállyal működött, mindez 1923 elején tizenegyre apadt. Részletesen: 743/1920. I.M.E. in: IK 1920:1. szám. 9–17. p., 2139/1923. I.M.E. in: IK 1923:1. szám. 11–18. p.

¹²² KAPOSZ 2002, 278–280. p.

¹²³ MNL OL K578, B.i. 635. (3135/1922. P.M. számú irat, 8–9. p.)

feltüntették minden alkalmazott nevét, „a fizetés természetével bíró” illetményeik összegét, valamint a közszolgálatuk tényleges kezdetének, nemkülönben az aktuális és a közvetlenül megelőző fizetési fokozatba történt kinevezésüknek napját, továbbá azt, hogy fel voltak-e ruházva valamilyen magasabb állásnak (státusznak) a címével vagy jellegével. Egyelőre nincs teljes jegyzékünk sem az Igazságügyminisztérium, sem az országos igazságügyi igazgatás 1922. évi személyi állományáról, azonban ismerjük a szűken vett minisztériumi tisztviselők 1920 tavaszán készített lajstromát. Ebben a táblázatban 94 személy neve található.¹²⁴ Egy másik lajstromban pedig az országos kiterjedtségű igazságügyben 1921 elején rendkívüli családi pótlékban részesülők nevei olvashatók, szám szerint 143 közszolgálati alkalmazotté (közülük csupán három volt nő).¹²⁵

¹²⁴ MNL OL K577, A1. 1920. (1533/1920. P.M. számú őrzési egység). Tételesen: államtitkárok, helyettes államtitkárok, miniszteri tanácsosok, miniszteri osztálytanácsosok, miniszteri titkárok, miniszteri segédtitkárok, berendelt kúriai tanácselnök, berendelt kúriai és ítéltáblai bírák, berendelt törvényszéki elnök és bírák, berendelt királyi főügyész-helyettes és ügyészek, berendelt járásbíró, továbbá hasonlóan foglalkoztatott törvényszéki és járásbírói jegyzők, végül a központi telekkönyvi hivatal főnökei.

¹²⁵ MNL OL K577, A2. 1920. II. (266/1921. főig. számú iratok)

II. A JOGALKOTÁSI TEVÉKENYSÉG

1. Az igazságügyi szervezeti jogszabályok

1.1. A struktúra vázlata

A polgári korszak igazságügyi szervezete folytonosan változó volt: a minisztérium történetét végig kísérték a módosítások, ami folyamatos jogalkotást s egy rendkívül összetett struktúrát eredményezett. Ennek gerincét a bírósági és az ügyészségi szervek képezték, amik 1867-től kezdve oly sok jogszabályban jelentek meg, hogy a teljes áttekintésükre itt nincs lehetőség. Az egyik kiinduló pontot az 1868. évi Polgári törvénykezési rendtartás adta, amely a Curiából önállóvá tette a *királyi táblát* a fővárosban, és egy újat alapított Marosvásárhelyen (bár a miniszteri tervezetben még hat szerepelt). Ezt követte a *bírói hatalomról és szolgálati jogviszonyról* szóló 1869. évi IV. tc., amely a magyar történeti alkotmány egyik fő pillérévé vált. Az országosan most már *egységes (királyi) törvénykezési szervezet* törvényszékeinek és járásbíróságainak, valamint ügyészségeinek kialakítása – a neoabszolutizmus örökségéből a célszerű elemeket meghagyva s kiegészítve a bírói-ügyészi felelősségi, illetve nyugdíjazási klauzulákkal – 1870–71-ben ment végbe (1871: VIII., IX., XXXI., XXXII., XXXIII. tc.-ek) párhuzamosan a Belügyminisztérium által irányított első vármegyei (törvényhatósági) és községi (városi) közigazgatási reformokkal. A gyakorlati tapasztalatok nyomán 1875-ben még korrigálták a struktúrát, s ezzel zárult a szervezés azon korszaka, amely leginkább Horvát Boldizsár és Pauler Tivadar nevéhez fűződött.¹²⁶

A második reformperiódus 1889-ben, Szilágyi Dezső kinevezésével vette kezdetét és egy évtizeden át zajlott: ide tartozott különösen az *ítélőtáblák decentralizációja* (1890), a *bírói szolgálati jogviszony* korszerűsítése s az osztrák-magyar *konzuli bírászkodás* modernizációja (1891), a *budapesti büntető törvényszék* önállósítása (1895), a *közigazgatási bírászkodás* kiterjesztése (1883, 1896), az *esküdtészek* szervezeti és hatásköri bővítése (1896/97), továbbá a bifurkációs jellegű *választási bírászkodás* bevezetése (1899). Később következett a Hatásköri Bíróság (1907), a Főudvarnagyi Bíróság (1909), majd azután a munkásbiztosítási (1921) s a társadalombiztosítási különbíróságok (1932), a Szabadalmi Bíróság (1920)¹²⁷ és az Országos Földbirtokrendező Bíróság (1920), illetve a Kartellbíróság (1931) felállítása, végül a bírói *fegyelmi jog* újrakodifikálása (1935/36).¹²⁸ Ezek mellett a törvénykezésnek több olyan alrendszere is létezett, amelyet kormány- vagy miniszteri rendeletek szintjén

¹²⁶ Részletesen lásd MÁTHÉ 1982a; MÁTHÉ 2017; STIPTA 1998, 124–133. p.; NÁNÁSI 2011a, 35–69. p.; BÓNIS-DEGRÉ-VARGA 1996, 211–219. p., 225–227. p.; KAJTÁR 2003, 201–202. p.

¹²⁷ A szabadalmi hatóságok addigi szervezetét módosította a Szabadalmi Felsőbíróság megszüntetéséről szóló 1927. évi XX. tc., valamint a m. kir. igazságügyminiszter 1928. évi 36.243. I.M. számú rendelete a m. kir. Kúria szabadalmi ügyekben irányadó eljárási és ügyviteli szabályainak megállapításáról. In: MRT 1928. Budapest, 1929. 1096–1105. p.

¹²⁸ Részletesen lásd: STIPTA 1998, 138–159. p.; ANTAL 2006, 21–207. p., 219–251. p.; ANTAL 2016a, 1–46. p., 64–73. p.; BALOGH 2018; KONCZ 2017; PAPP 2017, 104–108. p.; RUSZOLY 2015, 283–389. p.; VARGA 2020, 36–41. p.

szabályoztak: pl. a munkaügyi bíraskodás,¹²⁹ a jövedéki bíraskodás,¹³⁰ az uzorabíraskodás,¹³¹ a különböző választott bíróságok működése, továbbá az esküdtbíraskodás 1900 előtt.

De e történelmi korszakban is többet jelentett a magyar igazságügyi igazgatás, mint csupán a szakminisztériumot és a bíróságok, ügyészségek országos szervezetét.¹³² E köz-igazgatási területnek volt része még a bíróságok megosztott *adminisztratív* (ügyviteli, ügykezelési) *felügyelete*, melyet elsősorban az ítéletáblai elnökök végeztek az 1891. évi XVII. tc. után; ide illeszkedett az Egységes Bírói és Ügyvédi Vizsgabizottság is, amely e formájában az 1913. évi LIII. tc.-ben jelent meg. A *bírósági végrehajtói* vizsgabizottságok törvényszékeként szerveződtek (1871: LI. tc.), az *igazságügyi segédhivatali tisztviselői* vizsgálóbizottságok pedig az ítéletáblák székhelyein működtek.¹³³ Az ügyészség törvényességi felügyelete az 1871. évi XXXIII. tc. s az 1890. évi XXV. tc., az *ügyvédi kamarák* főfelügyelete az 1874. évi XXXIV. tc. s az 1937. évi IV. tc., a *közjegyzői kamaráké* pedig az 1874. évi XXXV. tc. s az 1930. évi IV. tc. rendelkezései szerint alakult.

Az *országos büntetőintézetek*: a törvényszéki és járásbírói fogházak, a kerületi börtönök és fegyházak, illetve a közveszélyes munkakerülők dologházai s azok felügyelő hatóságai (1913: XXI. tc.) önálló büntetés-végrehajtási szakfeladatokat láttak el. Ezekhez kötődött még a Rabmunkások Biztosítási Alapja (1907: XIX. tc.)¹³⁴ s az Országos Börtönügyi Múzeum¹³⁵ az egyéb bűnügyi múzeumokkal.¹³⁶ Az Igazságügyi Országos Megfigyelő- és Elmeógyógyintézet,¹³⁷ az Országos Bűnügyi Nyilvántartó Hivatal,¹³⁸ az Igazságügyi Or-

¹²⁹ ANTAL 2016d, 13–19. p.

¹³⁰ Pl.: a m. kir. igazságügyminiszter 1916. évi 800. I.M. számú rendelete a jövedéki kihágások eseteiben követendő büntető bírósági eljárás szabályainak megállapításáról. In: MRT 1916. Budapest, 1916. 853–894. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1928. évi 31.000. I.M. számú rendelete a jövedéki kihágások eseteiben követendő büntető bírósági eljárás szabályainak újabb megállapításáról. In: MRT 1928. Budapest, 1929. 1085–1095. p.

¹³¹ A m. kir. minisztériumnak 5950/1920. M.E. számú rendelete az uzorabíróság és az árdragító visszaélések esetében követendő eljárásról. In: MRT 1920. Budapest, 1920. 327–336. p., a m. kir. igazságügyminiszter 16.537/1915. I.M. számú körrendelete valamennyi kir. ügyészség vezetőjéhez az uzorsza üldözéséről. In: MRT 1915. Budapest, 1915. 903–904. p.; lásd még az uzoráról szóló 1932. évi VI. tc.-et!

¹³² Mindezekről részletesen ír MEZNERICS–TORDAY 1937, 407–430. p.; CSIZMADIA 1976, 220–224. p.

¹³³ A m. kir. igazságügyminiszternek 43.600/1911. I.M. számú rendelete az igazságügyi kezelői tanfolyam és kezelői vizsga szabályozása tárgyában. In: IK 1911:9. szám. 273–282. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 27.577/1934. I.M. számú rendelete az igazságügyi segédhivatali tisztviselői tanfolyam és vizsga szabályozására vonatkozó rendelkezések kiegészítése tárgyában. In: IK 1934:9. szám. 271. p.

¹³⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 1913. évi 29.300. I.M. számú rendelete a rabmunkásoknak és a javítónevelő intézetek növendékeinek baleset esetére való biztosításáról. In: MRT 1913. Budapest, 1913. 1391–1423. p.

¹³⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 5.900/1910. I.M. számú rendelete az országos börtönügyi múzeumról. In: IK 1910:3. szám. 77–82. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 5.901/1910 I.M. számú rendelete az országos börtönügyi múzeumról szóló 5.900/1910. I.M. számú rendelet végrehajtása tárgyában. In: IK 1910:3. szám. 82–84. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 27.475/1922. I.M. számú rendelete az országos börtönügyi múzeumról. In: IK 1922:8. szám. 466–469. p.

¹³⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 20.001/1908. I.M. számú rendelete a büntetőtörvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908: XXXVI. tc. hatálybalépítése és végrehajtása tárgyában. In: IK 1908:8. szám. 237–241. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 20.002/1908. I.M. számú rendelete a közigazgatási hatóságok mint rendőri büntetőbíróóságok hatásköréhez tartozó ügyekben a büntetés feltételes felfüggesztésének nyilvántartásáról és a bűnügyi múzeumokról az 1908:XXXVI. t.-cikkben foglalt rendelkezések végrehajtása tárgyában. In: IK 1908:8. szám. 244–248. p.

¹³⁷ A kir. igazságügyminiszternek 9.052/1906. I.M. számú rendelete a budapesti kir. orsz. gyűjtőfogház mellett létesített igazságügyi országos megfigyelő és elmeógyógyító intézet szervezete tárgyában. In: IK 1906:4. szám. 116–123. p.

¹³⁸ A m. kir. igazságügyi és belügyi minisztereknek 24.300/1908. I.M. számú rendelete az országos bűnügyi nyilvántartás tárgyában. In: IK 1908:10. szám. melléklet. 1–36. p.

vosi Tanács (1890: XI. tc.),¹³⁹ az Országos Bírósági Vegyészeti Intézet,¹⁴⁰ a Fiatalokrák Országos Fogháza,¹⁴¹ a fiatalokrák felügyelő hatóságai (Fogházmisszió, Orvoslélektani Laboratórium, Pályaválasztási Tanácsadó Iroda, Munkaközvetítő Iroda; 1908: XXXVI. tc., 1913: VII. tc.),¹⁴² valamint a szerződéses viszonyban lévő magán javító- és nevelőintézetek (Püspöknádasd, Rákospalota, Esztergom, Dunaalmás, Kecskemét, Budapest), továbbá a Büntető törvénykönyvön (1878: V. tc.) alapuló állami nevelő- és átmeneti otthonok (Aszód, Rákospalota, Budapest, Cegléd, Székesfehérvár) ugyancsak igazságügy-miniszteri ellenőrzés alá tartoztak.

A táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság,¹⁴³ az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet (1908: XL. tc.),¹⁴⁴ a Magyar Királyi Közjegyzők és Közjegyzőjelöltek Nyugdíjintézete (1930: IV. tc.), 1928-tól a Magyar Királyi Jogügyi Igazgatóság,¹⁴⁵ a Birtokrendező Mérnökvizsgáló Bizottság,¹⁴⁶ az Országos Hitelvédő Egylet s annak kamarakerületi szervei (Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged),¹⁴⁷ a védett birtokok felett közfelügyeletet gyakorló helyi bizottságok, valamint a gazdaadósságok rendezésének könnyítésére létesült alapok,¹⁴⁸ nemkülönb az Országos Földbirtokrendező Alap (1920: XXXVI. tc., 1931: XXXV. tc.), a Tagosítási Állami Alap¹⁴⁹ s az

¹³⁹ A m. kir. igazságügyminiszternek 35.320. sz. alatt az összes első folyamodású bíróságokhoz, valamint az összes kir. ügyészségekhez intézett körrendelete az igazságügyi orvosi tanács szervezete, ügyrendje és eljárási szabályai tárgyában. In: MRT 1891. Budapest, 1891. 1133–1144. p.

¹⁴⁰ A kir. igazságügyminiszternek 2.146/1897. I.M. számú rendelete az »országos bírósági vegyész« és »országos bírósági vegyészeti intézet« elnevezések használatára tárgyában. In: IK 1897:2. szám. 78. p.

¹⁴¹ A m. kir. igazságügyminiszternek 27.300/1909. I.M. számú rendelete a fiatalokrák fogház-, államfogház- és elzárás büntetésének végrehajtása tárgyában. In: IK 1909:12. szám. melléklet, 81–103. p., a m. kir. igazságügyminiszter 1913. évi 56.000. I.M. számú rendelete a fiatalokrák bíróságáról szóló 1913: VII. törvénycikk életbeléptetéséről és végrehajtásáról. In: MRT 1913. Budapest, 1913. 290–336. p.

¹⁴² A m. kir. igazságügyminiszternek 27.400/1909. I.M. számú rendelete a fiatalokrák felügyelő hatóságáról. In: IK 1909:12. melléklet, 105–136. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 27.500/1909. I.M. számú rendelete a fiatalokrákra vonatkozó bűnügyi statisztikai adatok szolgáltatása tárgyában. In: IK 1909:12. szám. melléklet, 137–140. p.

¹⁴³ A m. kir. minisztériumnak 2.200/1934. M.E. számú rendelete a táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság szervezéséről. In: IK 1934:3. szám. 58–59. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 35.000/1935. I.M. számú rendelete a táppénzigénylők keresőképtelensége kérdésében döntő bizottság ellenőrző orvosszakértőiről. In: IK 1935:10. szám. 192. p.

¹⁴⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 1935. évi 3.500. I.M. számú rendelete az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetről szóló 1934: XXIII. törvénycikk hatálybaléptetéséről és az e törvény, valamint az 1934: II. törvénycikk következtében szükséges átmeneti és végrehajtási rendelkezésekről. In: MRT 1935. Budapest, 1935. 124–129. p., a m. kir. igazságügyminiszter 1936. évi 6.800. I.M. számú rendelete az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézetről szóló 3.500/1935. I.M. számú rendelet módosításáról. In: MRT 1936. Budapest, 1937. 119–120. p.

¹⁴⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 40.100/1936. I.M. számú rendelete a m. kir. kincstári jogügyi igazgatóság ügyviteli szabályairól. In: IK 1936:12. szám. melléklet, 297–328. p., a m. kir. minisztérium 1928. évi 3.530. M.E. számú rendelete a kir. kincstári jogügyi igazgatóság felügyeletének szabályozásáról. In: MRT 1928. Budapest, 1929. 826. p.

¹⁴⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 34.700/1935. I.M. számú rendelete a tagosítási és egyéb birtokrendezési ügyekben követendő eljárás tárgyában. In: IK 1935:10. szám. melléklet, 199–270. p.

¹⁴⁷ A m. kir. minisztériumnak 1.410/1926 M.E. számú rendelete a csődönkívüli kényszeregyezségi eljárásról. In: IK 1926:2. szám. 25–45. p.

¹⁴⁸ A m. kir. minisztériumnak 14.000/1933. M.E. számú rendelete a gazdatartozások fizetésének újabb szabályozása tárgyában. In: IK 1933:10. szám. 135–144. p.

¹⁴⁹ A m. kir. igazságügyminiszternek 60/1909. I.M. számú rendelete az 1908: XXXIX. tc. hatályosságának területén folyó birtokrendezések, különösen úrbéri elkülönítések, arányosítások és tagosítások költségeinek kivetése, beszedése, behajtása és kezelése tárgyában. In: IK 1909:1. szám. melléklet, 365–420. p., a m. kir.

ún. Különeljárási Alap (1925: VIII. tc.) szintén az igazságügyi kormányzat speciális szervei voltak.

1.2. Változások és joghatósági kérdések a trianoni békeszerződés nyomán

Az 1914. július 28-án elrendelt, majd több jogszabály, köztük az 1920. évi VI. tc. által fenntartott *kivételes hatalom* – jó néhány kivétellel – végül 1922. július 26-án szűnt meg Magyarországon.¹⁵⁰ A kormány részletes jegyzéket tett közzé azon jogszabályokról, amelyek hatályukat veszítették az említett időpontban, a többi rendeleti szintű jogforrás viszont ideiglenesen még hatályban maradt.¹⁵¹ Az igazságügy-miniszteriek közül, amelyeket még megtartottak, kiemelendők a sajtótermékek ellenőrzésének szabályozásáról, a gyorsított bünvádi eljárás szabályairól, a moratórium következtében a polgári peres és nem peres eljárásokban szükséges különböző normák megállapításáról, a meghatalmazott útján történő házasságkötésnél követendő eljárásáról, a lakbérleti bizottságok ügyviteléről, szervezetéről és külön eljárási költségéről, a polgári perrendtartásban megállapított értékhatárok felemeléséről, valamint az ország egyes részeiben követendő rögtönbíráskodási (statáriális) szabályok 1919. évi módosításáról szóló miniszteri rendeletek.¹⁵² Az ideiglenesen fenntartott és a költségvetésről alkotott 1922. évi XVII. tc. 6. §-a alapján kibocsátott jogszabályok alkalmazhatósága 1923. február 11-én szűnt meg, ha a tárgyukban törvényjavaslatot nem terjesztettek elő s a békeszerződéssel sem voltak kapcsolatosak, ha más jogalkotói rendelkezés következtében *de jure* hatályukat veszítették, valamint, ha valamely előterjesztett törvényjavaslat elfogadása miatt tartalmilag tárgytalanokká váltak.¹⁵³

A békeszerződéssel kapcsolatban a *magyar bíróságok* új hatáskörére, illetékességére s eljárására vonatkozólag számos – 1920 és 1922 között kibocsátott – jogszabály keletkezett. Különösen lényeges volt a 3330/1920. M.E. számú kormányrendelet a részben megszállt területen levő telekkönyvi hatóságoknak a meg nem szállott területen fekvő ingatlanokra vonatkozó telekkönyvi iratairól, valamint az egyes királyi bíróságok hatóságának az eljárásban akadályozott bíróságok területére való kiterjesztéséről s a bírósági kirendeltségek felállításáról szóló 6930/1920. M.E. számú rendeletben nyert felhatalmazás alapján kiadott több igazságügy-miniszteri rendelet,¹⁵⁴ továbbá az elszakított területeken működő bíróságok személyállapotí ügyekben hozott döntései tárgyában a 9874/1921. M.E. számon kibocsátott

igazságügyminiszternek 5.000/1928. I.M. számú rendelete az 1908. évi XXXIX. törvénycikkben szabályozott birtokrendezési ügyekre vonatkozó szabályok módosítása és kiegészítése tárgyában. In: IK 1928:4. szám. melléklet, 1–30. p.

¹⁵⁰ A m. kir. minisztériumnak 6310/1922. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes hatalom megszűnése napjának közzététele tárgyában. In: IK 1922:7. szám. 243. p.

¹⁵¹ A m. kir. minisztériumnak 6976/1922. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott és az 1922: XVII. t.-c. 6. §-a alapján ideiglenesen hatályban tartott rendeletek tárgyában. In: IK. 1922:8. szám. 457. p. és melléklet 493–510. p.

¹⁵² A m. kir. minisztériumnak 5230/1922. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott rendelkezések hatályon kívül helyezése tárgyában. In: IK 1922:7. szám. 244. p., melléklet 429–430. p.

¹⁵³ A m. kir. minisztériumnak 960/1923. M.E. számú rendelete a kivételes hatalom alapján kibocsátott egyes rendeletek hatályának megszűnése tárgyában. In: IK 1923:2. szám. 41–42. p. és melléklet.

¹⁵⁴ Lásd az 1920. november 22-én 34.500/1920. I.M. szám alatt kibocsátott rendeletet, valamint az ennek módosítása tárgyában 1921. augusztus 30-án 45.200/1921. I.M. szám alatt kibocsátott rendeletet, továbbá az 1921. szeptember 29-én 49.451/1921. I.M. számon s az 1921. november 5-én 57.525/1921. I.M. számon kibocsátott

kormányrendelet. Kiemelendők a budapesti törvényszék kivételes cégbírósági illetékességét megszüntető 2781/1922., valamint az egyes pénzkövetelések bírói érvényesítését felfüggesztő 9590/1922. M.E. számú rendeletek is.¹⁵⁵

Mint ismert, az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződést csak jóval később, az 1921. évi XXXIII. tc.-ben ratifikálta az első nemzetgyűlés, minek következtében a területi veszteséggel összefüggő törvénykezési változások részeként az új földrajzi illetékességgel és hatáskörrel kapcsolatos szabályok megállapítása 1923-ig váratott magára.¹⁵⁶ Különösen az ország új határain kívül indult peres és nem peres eljárások folytatásának rendje volt az idevonatkozó kormányrendelet tárgya, pontosabban azon polgári és büntető ügyeké, amelyekben a békeszerződés értelmében külföldi állampolgárrá vált személyek voltak félként érdekelve, vagy amely ügyek a Magyarországtól elszakított részekkel álltak összefüggésben. Főleg azok tartoztak az utóbbi kategóriába, melyekben a bíróság (ügyészség) illetékességét az eljárás tárgyát tevő ingó vagy ingatlan dolog fekvése, az érdekelt fél lakó- vagy tartózkodási helye, illetve a teljesítés vagy a bűncselekmény elkövetésének helye alapozta meg, de belföldi bíróság a Magyarország megállapított területén kívül fekvő ingatlanokra abban az esetben sem tehetett intézkedést, ha az adott ingatlanról vezetett telekjegyzőkönyv (telekkönyvi betét) még a magyar telekkönyvi hatóság¹⁵⁷ birtokában volt. Az elsőfokú igazságszolgáltatási szervek száma úgy alakult, hogy a 384 járásbíróságból mindössze 138, a 67 törvényszékből pedig 24 maradt magyar államterületen.¹⁵⁸

Az első fokú bíróságnál folyamatban lévő *polgári ügyekben* valamennyi fél (érdekelt) hozzájárulásával a bíróság bármely szakban – kérelemre – megszüntette az eljárást, ha a békeszerződés rendelkezései folytán az illetékességét megalapozó ok megszűnt. Bármelyik fél kérelmére – a többiek hozzájárulása nélkül is – meg kellett szüntetni az eljárást akkor, ha immár nem létezett arra illetékes belföldi bíróság. Az eljárás megszüntetése iránti kérelmet vagy hozzájárulást nem lehetett visszavonni. Nem volt helye az eljárás megszüntetésének annál a bíróságnál, amely a belföldi bíróság számára fenntartott hatáskörben, különösen a fél magyar állampolgársága alapján ítélte. E korlátozással *hivatalból* megszüntette a bíróság az eljárást olyan esetben, 1. ahol a törvény kizárólagos illetékességet állapított meg és 1921. július 26. – vagyis az 1921. évi XXXIII. tc. kihirdetése – után ezen az alapon már nem volt illetékességgel és joghatósággal rendelkező belföldi bíróság; 2. ahol a békeszerződés rendelkezései értelmében egy külföldi állampolgárrá vált egyén személyállapotát tárgyzó s a belföldi bíróságok hatáskörébe nem tartozó eljárásról, vagy általában olyan ügyről volt szó, amelyben a fennálló jogszabályok szerint a belföldi bíróságok nem járhattak el. Nem természetes személy esetében – a Polgári perrendtartásra tekintettel – azt a bíróságot kellett illetékesnek tekinteni, amelynek területén a cég székhelye volt. A belföldi bíróság előtt nem lehetett helye perújításnak, ha az előbbi rendelkezések alkalmazásával az eljárást az alapperben meg kellett (volna) szüntetni. Örökösödési és csődügyekben az eljárást akkor kellett így befejezni, ha nem létezett olyan hagyatéki vagy csődvagyon, melyre nézve az

rendeleteket, úgyszintén az 1922. augusztus 30-án 44.100/1922. I.M. számon és az ennek módosítása tárgyában 1923. július 16-án 35.400/1923. I.M. szám alatt kibocsátott rendeleteket!

¹⁵⁵ A m. kir. minisztériumnak 8300/1923. M.E. számú rendelete polgári és büntető ügyekben a m. kir. bíróságok és ügyészségek hatáskörének és illetékességének a trianoni békeszerződéssel összefüggő szabályairól. In: IK 1923:11. szám. 455–465. p.; különösen a rendelet 29. §-a és az *Igazságügyi Közlöny* ott megjelölt számai.

¹⁵⁶ Lásd az előző jegyzetben hivatkozott jogszabályt, valamint a m. kir. minisztériumnak 1180/1923. M.E. számú rendeletét a fegyelmi bíróságok kivételes illetékessége tárgyában. In: IK 1923:2. szám. 45. p.

¹⁵⁷ MATÚZ 2010, 529–535. p.

¹⁵⁸ KENGYEL 2017, 195–196. p.

örökösödési eljárásról szóló törvényben (1894: XVI. tc. 8. §), illetőleg a csódtörvényt tartalmazó jogszabályban (1881: XVII. tc. 73., 75. §§) foglaltak¹⁵⁹ alapján a belföldi bíróság hatásköre fennállt.

A bíróság a polgári eljárás megszüntetésének kérdésében az ügy érdemétől elkülönítve – rendszerint a felek meghallgatása után – végzéssel határozott, de mellőzhette a meghallgatásukat, ha a megszüntetést valamennyien kérték vagy, ha az ügy hivatalból vált megszüntetendővé. Mellőzhették annak a félnek a meghallgatását is, akinek részére az idézést külföldön kellett volna kézbesíteni, belföldön pedig meghatalmazottja nem volt. A szabályszerű idézés ellenére meg nem jelent felet úgy kellett tekinteni, mint aki az eljárás megszüntetéséhez hozzájárult. E határozat ellen nem létezett fellebbezés, míg a folytatást elrendelő határozat ellen egyfokú felfolyamodásra nyílt lehetőség a közvetlen felsőbbbírószághoz.¹⁶⁰

Ha a polgári pert olyan magyar bíróság előtt indították, amelynek székhelye Magyarország megállapított területén kívül feküdt, a további eljárásra az a belföldi bíróság volt köteles, amely az eljárás átvételének időpontjában illetékes volt. Az ítéletábra területi illetékessége az elsőfokú bírósághoz igazodott; a tizenegy táblából viszont csak öt maradt a trianoni határokon belül (Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr), melyek közül a budapesti volt a legnagyobb, a szegedi a legkisebb ügyforgalmú.¹⁶¹ Több egyaránt illetékes belföldi bíróság közül szabadon választhatott az, aki az eljárás megindításának kérelmezésére jogosultsággal bírt. Ha a per belföldön volt megindítható, de az illetékesség megállapítására szolgáló ténykörülmények hiányoztak, az ügyben illetékes bíróságot az az ítéletábra jelölte ki, amely az eljárásra jogosult korábbi magyar bíróságnak a felsőbbbírószága volt, ha pedig ilyen ítéletábra nem létezett, a kijelölést a budapesti tábla végezte el.¹⁶² A megelőző eljárásban a magyar bíróságnál történt jogcselekmények az eljárást folytató bíróságnál is megtartották hatályukat, míg a bíróság a körülmények mérlegelésével belátása szerint határozott abban a kérdésben, milyen joghatályt tulajdonít a fél olyan cselekményének vagy mulasztásának, és mennyiben veszi figyelembe a megelőző eljárásnak azt a részét, amely az ellenséges megszállás után, különösen akkor történt, amikor az eredeti bíróság megszűnt magyar szervként működni. Az utóbbi bíróság határozatát nem lehetett érvényesnek tekinteni akkor sem, ha jogerőre emelkedett. Az elmulasztott határnap vagy határidő helyett – ideértve a fellebbezési határidőt is – a belföldi bíróság igazolás nélkül is megfelelő új határnapot (határidőt) tűzött, ha feltehető volt, hogy a fél mulasztását a háborúval vagy a megszállással kapcsolatos rendkívüli körülmény okozta.

A kizárólagos illetékességgel vagy a belföldi bíróság számára fenntartott hatáskörben – különösen a fél magyar állampolgársága alapján – eljáró belföldi bíróság előtt az eljárás megindítását vagy folytatását és befejezését nem akadályozta az, hogy egy, Magyarországnak a békeszerződéssel megállapított területén kívül működő (külföldi) bíróságnál ugyanebben az ügyben beállt a perfüggőség, vagy ott ítéletet hoztak. Egyébként az általános eljárási jogszabályokat kellett alkalmazni.¹⁶³

¹⁵⁹ PÉTERVÁRI 2021b, 276–281. p.

¹⁶⁰ A hivatkozott 8300/1923. M.E. számú rendelet, 2–9. §§.

¹⁶¹ ANTAL 2017, 151–163. p.

¹⁶² Az elcsatolt területeken működő ítéletábrák székhelyei a következők voltak: Pozsony, Kassa, Nagyvárád, Kolozsvár, Marosvásárhely és Temesvár. Az első kettő Csehszlovákiához, az utóbbiak Romániához kerültek a békeszerződés értelmében. A marosvásárhelyi 1868-ban, a többi 1890–91-ben jött létre (1868: LIV. tc., 1890: XXV. tc.).

¹⁶³ A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 10–15. §§.

A nyomozás folyamán az ügyészség, ha pedig az eljárás már a bíróság előtt folyt, a bíróság a vádló meghallgatása után a *bűnvádi eljárást* megszüntette a békeszerződés rendelkezései alapján külföldi állampolgárrá vált olyan terheltekre nézve, akik abban a külföldi államban szereztek állampolgárságot, amelynek területén laktak, tartózkodtak vagy fogva voltak, valamint, akik a bűncselekményt Magyarországnak a békeszerződéssel megállapított területén kívül követték el és külföldön is laktak, tartózkodtak vagy ott voltak fogva tartva. A megszüntető határozat miatt ezen ügyszakban nem létezett jogorvoslat, de a folytatását elrendelő végzéssel szemben egyfokú felfolyamodásnak volt helye.

Ha a büntető eljárást olyan magyar bíróság (ügyészség) előtt indították, melynek székhelye Magyarország megállapított területén kívül volt, a folytatásra – ideértve a jogerősen kiszabott büntetés végrehajtását, az újrafelvételt, valamint a kegyelmi kérvény elbírálását is – az a belföldi bíróság (ügyészség) bírt illetékességgel, amelynek területén a terhelt lakott, tartózkodott, fogva volt, vagy ahol kézre került. Az ítéletábra illetékessége szintén az elsőfokú bíróság után igazodott. Több illetékes bíróság (ügyészség) közül az eljárást az folytatta, amelyik a többit megelőzte. Ha a büntető ügyben olyan magyar elsőbíróság járt el, amelynek székhelye Magyarország területén kívül volt, a fellebbviteli bíróság csak akkor határozhatott, ha a terhelt magyar állampolgársággal bírt, s a távolléte a határozathozatalt vagy a főtárgyalás megtartását az eljárási szabályok szerint nem gátolta; továbbá akkor, ha a terhelt belföldön lakott, tartózkodott vagy ott tartották fogva. Ha az ítéletábra közbenszóló határozatot hozott, különösen, ha az alsóbíróság ítéletének megsemmisítésével új eljárást rendelt el, az ügy folytatása végett az iratokat az említett vagy az általa megbízott másik első fokú bíróságnak (1896: XXXIII. tc. 404. §) küldte meg, ha viszont a terhelt külföldön volt, de a kiadása lehetségesnek látszott, kijelölte az illetékes bíróságot, és az iratokat ahhoz továbbította.¹⁶⁴

A belföldi bíróság (ügyészség) előtti megszüntetésre és az iratok átengedésére vonatkozó kérelemnek kellett tekinteni azt is, ha a fél az eljárás megindítását vagy folytatását külföldi bíróság előtt szorgalmazta. Ha a belföldi szerv az eljárást már megszüntette vagy felfüggesztette, noha ennek nem lett volna helye, a felfüggesztő, félbeszakító vagy megszüntető határozat hatályon kívül helyezésével az eljárást folytatnia kellett.

Ha az ügyet a bíróság (ügyészség) megszüntette, az illetékes ügyészség az iratokat vagy azoknak az eljárás folytatásához szükséges részét (pl. a tanúvallomásokról, bírói szemléről készült jegyzőkönyveket, stb.) eredetiben, vagy ha azokra belföldön még szükség volt, hivatalos másolatban – a tényállás rövid ismertetését magában foglaló emlékirat kíséretében – a királyi főügyész útján az igazságügy-miniszterhez terjesztette fel, ha pedig a bűnvádi eljárás átvételére egy osztrák bíróság volt hivatva, közvetlenül a bécsi II. államügyészségnek küldte meg, s erről a magyar igazságügy-miniszterhez jelentést tett. Ha az ügyészségnek a bűncselekmény természete miatt vagy más okból az iratok elküldése ellen aggályai merültek fel, vagy ha a büntetőeljárás folytatását külföldi bíróságnál nem tartotta lehetőnek, a főügyész útján utasításért az igazságügy-miniszterhez fordult akkor is, ha az eljárás átvételére egy osztrák bíróság volt hivatva. Az iratok áttételének mellőzése esetében, valamint, ha az eljárás folytatását célzó intézkedés külföldön nem vezetett sikerre, az ügyet a Bűnvádi perrendtartás által meghatározott módon (1896: XXXIII. tc. 472. §) kellett befejezni.

A beadvány vagy a szóbeli kérelemről készült jegyzőkönyv felterjesztésével szintén jelentést kellett tenni a miniszterhez, ha a fél az iratok külföldről történő beszerzését kívánta

¹⁶⁴ A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 16–20. §§.

avégből, hogy az eljárást a belföldi bíróság folytassa. Ha az ítéletábrának az ügyiratokat az eljárási szabályok szerint olyan alsóbírósághoz kellett volna megküldenie, amelynek székhelye már az ország területén kívül volt, a fellebbviteli bíróság az iratokat az illetékes új alsóbírósághoz továbbította, ennek hiánya esetében pedig kijelölte azt.¹⁶⁵

1.3. A területi gyarapodások kihívásai

A Magyar Szent Koronához négy magyar országrész: a Felvidék, Kárpátalja, Észak-Erdély és Székelyföld, végül a Délvidék csatlakozott ismét (1938: XXXIV. tc., 1939: VI. tc., 1940: XXVI. tc., 1941: XX. tc.). A *magyar joghatóság* és állampolgárság helyreállása tekintetében csak elvi dátumokat határozott meg az országgyűlés (1939. január 1., június 27., 1940. november 26., 1941. április 11.), a törvények minden részletszabály kidolgozását szokás szerint a kormány- és miniszteri rendeletalkotásra hagyták – így az igazságügyi szervek működése, az alkalmazottaik jogállása és a bevezetésre kerülő konkrét joganyag vonatkozásaiban is.¹⁶⁶ Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy a világháborúk között a dualizmuskori magyar joganyag egy része (főként a magánjog) továbbra is alkalmazott volt az utódállamok magyarok lakta régióiban.¹⁶⁷ Ennélfogva részint a korábbi magyar jogszabályok hatályának visszaállítása, illetve fenntartása, ami nem igényelt új törvényhozói aktusokat, részint az időközben keletkezett újabb magyar jogi normák területi hatályának kiterjesztése és számos provizórikus rendelkezés végrehajtása valósult meg 1938 és 1942 között.

A bírósági és királyi ügyészségi ügyvitelre vonatkozó 1914. évi magyar jogszabályok például a Délvidéken csak 1942. január 1-jén léptek hatályba átmeneti módosításokkal,¹⁶⁸ a 2810/1942. M.E. számú kormányrendelet pedig utólag egy „kis polgári törvénykönyv-

¹⁶⁵ A hivatkozott 8300/1923. M.E. rendelet, 21–28. §§.

¹⁶⁶ A m. kir. minisztériumnak 7.780/1938. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt területekre vonatkozó igazságügyi rendelkezések tárgyában. In: IK 1938:10. szám. 305. p.; a m. kir. minisztériumnak 9.600/1938. M.E. számú rendelete a felvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásával kapcsolatos igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1938:12. szám. 340–345. p.; a m. kir. minisztériumnak 5.800/1939. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1939:6. szám. 135–138. p.; a m. kir. minisztériumnak 7.810/1940. M.E. számú rendelete a keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásával kapcsolatos igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1940:11. szám. 249–253. p.; a m. kir. minisztériumnak 5.470/1941. M.E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1941:7. szám. 267–270. p.

¹⁶⁷ ŠARKIĆ 2020a; ŠARKIĆ 2020b; VERESS 2018, 457–460. p., 464–469. p.

¹⁶⁸ A m. kir. igazságügyminiszternek 78.700/1941. I.M. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területen a bírósági és ügyészségi ügyvitel szabályozása tárgyában. In: IK 1941:12. szám. 437. p.; a Délvidékre még példa: a m. kir. minisztériumnak 6.100/1941. M.E. számú rendelete az anyakönyvi közigazgatásra és a házasságkötési eljárásra vonatkozó jogszabályoknak a visszafoglalt délvidéki területen való hatályba léptetése tárgyában. In: IK 1941:8. szám. 320. p. és az e rendelet kiegészítéséről szóló 7.600/1941. M.E. számú rendelete in: IK 1941:10. szám. 368–369. p.; a m. kir. minisztériumnak 6.140/1941. M.E. számú rendelete a Délvidéki Földbirtokrendezési Tanács szervezése tárgyában. In: IK 1941:8. szám. 320–321. p.; a m. kir. minisztérium 7.550/1941. M.E. számú rendelete a személyi és családi jog egyes rendelkezéseinek a visszafoglalt délvidéki területen hatályba léptetése tárgyában. In: IK 1941:10. szám. 363. p.; a m. kir. minisztériumnak 1.930/1942. M.E. számú rendelete a visszacsatolt délvidéki területeken a társadalombiztosítási bíráskodásra vonatkozó magyar jogszabályok hatálybaléptetése tárgyában. In: IK 1942:3. szám. 73–74. p.

nek” is tekinthető. Az utóbbi jogforrás az átmeneti szabályokon túl összefoglalta azokat a fontosabb törvényeket és rendeleteket, amelyek akkor a *magyar polgári jog* – ideértve a hiteljogot is – terén hatályban álltak, ezért a jogtörténeti jelentősége a kodifikált magánjogi törvénykönyv hiányában nagy. Foglalkozott a személyi és családi jog, a dologi jog, a kötelmi és hiteljog, a gondnokság, valamint az öröklési jog körében irányadó magyar jogszabályokkal. Provizórikus normákat írt elő a szerzői és szabadalmi jogról, a házassági vagyongjorról, a birtokvédelemről, az ingatlanokról és a telekkönyvezésről, a bányajogról, általában a szerződésekről, különösen az állammal és más „köztestületekkel” kötött szerződések hatályáról, továbbá az ajándékozásról, a lábon álló termés eladásáról, a haszonbérletről, a fogadósok felelősségéről, a szolgálati és munkaviszony megszüntetése következményeiről, a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról, a kereskedelmi jogról, a váltó és csekk használatáról, illetve az örökösödésről.¹⁶⁹ A rendelet 1942. május 8-án lépett életbe a visszatért déli országrészben, s a magyar államhatalom megszűnéséig maradt hatályban (1944. október 6–8.).¹⁷⁰

Az 1918-ig fennállt bírósági szervezet teljes helyreállítása csak Kárpátalján volt lehetséges 1939–40-ben, mert az ottani vármegyék közül Bereget és Ugocsát teljesen, Ungot legnagyobb részben, míg Máramarost részlegesen csatolták vissza az első bécsi döntéssel és a Kárpátaljára történt magyar bevonulással. Ezzel szemben a felvidéki vármegyék többségét, így az egykori törvényszékek területeit, továbbra is kettészelte az országhatár. A második bécsi döntéssel (1940) Erdélyből csak tíz törvényszék térhetett vissza, ennek köszönhetően a debreceni királyi ítélőtábla kerülete visszanyerte régi egységét, a többié viszont torzóban maradt. A Délvidék (Bácska, a baranyai háromszög és Muraköz) reokkupációjával (1941) három volt törvényszék s azok járásbíróságainak nagyobb része került ismét magyar joghatóság alá. Összesen négy nagyvárost érintett a gyarapodás, ahol azelőtt ítélőtábla is létezett (Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Marosvásárhely), ám ez nem járt együtt a kerületeik teljes helyreállításával, 18 olyan városunk tért haza, melyek törvényszéki székhelyek voltak, egyben új törvényszékek alapítására is sor került (pl. Érsekújváron), és száznál többre tehető azon visszacsatolt települések száma, ahol a trianoni békeszerződés előtt járásbíróság működött.¹⁷¹

Terjedelmi korlátok miatt itt nem térünk ki részletesen az egyéb változásokra.

A gyarapodások nem bizonyultak tartósak, hiszen az 1947-ben konkludált párizsi békeszerződés nem csak visszaállította a bécsi döntések és a második világháború előtti államhatárokat, de héhány négyzetkilóméterrel még további területet is elcsatolt Magyarországtól Csehszlovákia javára.

¹⁶⁹ A m. kir. minisztériumnak 2.810/1942. M.E. számú rendelete a visszacsatolt délvidéki területeken a magyar magánjog hatálybaléptetése tárgyában. In: IK 1942:5. szám. melléklet 193–209. p.

¹⁷⁰ MOLNÁR 2010. 65–76. p.

¹⁷¹ KENGYEL 2017, 202–206. p.

2. A büntetőjogi kodifikációk

2.1. Anyagi jog

Az 1843. évi büntetőjogi javaslatok mély nyomot hagytak a magyar tudományosságban,¹⁷² ezért a kodifikáció mindjárt a kiegyezéssel és a törvénykezési szervezet átalakításával egy időben elkezdődött: Horvát Boldizsár 1867 áprilisában tanácskozmányt hívott össze az igazságügyi reformok előkészítése végett, s már ekkor elrendelte az 1843. évi anyagi büntetőjogi javaslat átdolgozását, azonban az albizottság munkája a különös részt végül nem érintette. Ezután a miniszter Csatskó Imre királyi táblai bíróra és akadémikusra bízta a teljes szövegezés felülvizsgálatát, aki 1869-ben készült el a maga tervezetével, ami azonban nem részesült további kormányzati támogatásban.¹⁷³

Végül Csemegi Károly államtitkárt bízta meg Bittó István igazságügy-miniszter az *első büntetőjogi tervet* elkészítésével, amely munkálatai 1872–73-ban folytak. Bittó másik jelöltje egyébként a fiatal Szilágyi Dezső volt, de az ő nagyratörő, lángoló személyisége már akkor nehezen tűrte a hivatalbeli irányítást. Maga Csemegi Károly szintén Horvát Boldizsár meghívására került az Igazságügyminisztériumba 1867-ben, ahol 1879-ig munkálkodott: négy igazságügy-miniszter és hat miniszterelnök alatt szolgált törvényelőkészítő tudósként. Igaz volt reá mint a kodifikátorok embereszményére a későbbi megállapítás: „higgadt gondolkodó, a világosfejű normativista, a széles látókörű, tudományosan művelt, jó tollú jogtudós”.¹⁷⁴ A jobbára egyszemélyi munkája eredményét még 1873-ban nyomtatásban közzétették.¹⁷⁵

A következő évben megjelent az általános részi tervet indokolása is. Pauler Tivadar viszont ezt megelőzően, már 1873. október 29-én betérjesztette a javaslatot az országgyűlés elé, ahol azt a képviselőházi igazságügyi bizottsághoz utalták, azonban a törvényhozás feloszlott, mielőtt a bizottság a tárgyalást megkezdhetné volna. Csemegi a beérkezett szakmai véleményekre tekintettel átdolgozta művét, s annak diszkussziójára Perczel Béla igazságügy-miniszter egy értekezletet hívott össze, amelyen rajtuk kívül a kor „nagyjai”: Fabiny Teofil, Funták Sándor, Kozma Sándor, Sárkány József és Bónis Sámuel vettek részt. E testület 1875 augusztusában fejtette ki a tevékenységét, ami után a normaszöveg ismételt átdolgozása következett.¹⁷⁶

Perczel 1875. november 5-én terjesztette elő ezt, az időben *második törvényjavaslatot*, ami ismét az igazságügyi bizottsághoz került, melynek elnöke személyesen Pauler volt, de az üléseket rendszerint Horvát Boldizsár vagy Horváth Lajos vezette. A további szakértők bevonásával tartott bizottsági és albizottsági ülések 1876 áprilisában kezdődtek, majd októberben folytatódtak, s a folytonos munka ellenére a következő év szeptemberéig húzódtak. A részletes jelentés a 439. sorszámra került az irományok közé. A képviselőházi vita 1877 novemberében vette kezdetét; a harmadik olvasatra 1878. január közepén került sor. A Főrendi Házzal két üzenetváltásra volt szükség. Március végére fejezték be a képviselők a főrendek módosító indítványai feletti vitát, az üzenetüket a második kamara egy kivétellel

¹⁷² MEZEY 2004b; BALOGH 2010, 12–18. p., 45–46. p.

¹⁷³ BATÓ 2018, 66–69. p.; NAGY 2013, 64–65. p.

¹⁷⁴ MEZEY 2001, az idézet: 18. p.

¹⁷⁵ Törvényjavaslat. A magyar büntető-törvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Közzéteszi a magyar királyi igazságügyminisztérium. A magyar kir. egyetemi könyvnyomda, Budapesten, 1873.

¹⁷⁶ Löw 1880, I. 8–9. p.

tudomásul is vette, az egyet nem értés csak „a fennálló vallás” vagy „az elismert vallás” kifejezések harcában maradt meg.¹⁷⁷ A képviselők végül meghajoltak a főrendek üzenete előtt, és április 8-án elfogadták a másik kamara álláspontját az utóbbi *terminus technicus* javára. A király 1878. május 29-én szentesítette e törvénykönyvet az 1878. évi V. tc.-ként,¹⁷⁸ amit azóta is „Csemegi-kódex” elnevezéssel illet a magyar jogászság.¹⁷⁹

Az anyagi jogi kodifikáció azonban ezzel nem ért véget, ugyanis a kihágások (mai szóval: szabálysértések) büntető törvénykönyvét 1879-ben fogadta el az országgyűlés, szintén az igazságügyi kormányzat és Csemegi, valamint a Belügyminisztérium előkészítése, szakmai támogatása mellett (1879: XL. tc.). A francia mintára formailag két, de logikailag mégis egy, *trichotom* rendszerű jogszabályt volt szokás *magyar büntető törvénykönyveknek* nevezni, ezért is mindkettő 1880. szeptember 1-ején lépett életbe (1880: XXXVII. tc.).¹⁸⁰ Az időtállóságukat bizonyítja, hogy a korszakunkban e kódexeket novelláris jelleggel csak 1908-ban és 1928-ban módosították.¹⁸¹ E jogalkotási tárgykörhöz kötődik az elítéléshez fűzött némely hátrányos jogkövetkezmények alkalmazásának jóval későbbi szabályozása is (1940: XXXVII. tc.).

Szintén büntető anyagi jogi kodifikációnak minősült – az osztrák jogszabályok helyett – a *véderőről* szóló 1889. évi VI. tc. 44–50. §-ainak, majd az azt felváltó 1912. évi XXX. tc. 5. fejezetének a szövegezése: ezek ugyanis a hadkötelezettséggel és a haderővel összefüggésben felmerülő bűncselekmények és szabálysértések szankcionálásáról rendelkeztek. A *honvédségi törvény* is tartalmazott deliktumokat (1921: XLIX. tc.). A jogalkotás fejlődését jól szemlélteti, hogy míg az említett törvényekben csak néhány szakasz, illetve egy fejezet foglalkozott e speciális tárgykörrel, addig az 1930. évi II. tc. már teljes egészében a *katonai büntető törvénykönyvről* (Kbtv.), az az évi III. tc. pedig ennek az életbe léptetéséről szólt, tartalmazva és szerkezetileg elkülönítve az általános és a különös részt egyaránt. A kodifikáció ez esetekben a Honvédelmi Minisztériummal közösen folyt.¹⁸²

A polgári korban – főként az első világháború alatt és után – az Igazságügyminisztérium számos olyan törvényt készített elő, vagy működött közre az előkészítésében, amely az említettekén kívül, *önállóan* tartalmazott büntetőjogi tényállásokat.¹⁸³ Ilyenek voltak különösen: a tenger alatti kommunikációs kábelek megrongálása (1888: XII. tc.), a behívási parancs iránt tanúsított engedetlenség (1890: XXI. tc.), az erdő- és mezőrendészeti kihágások köre (1879: XXXI. tc., 1894: XII. tc., 1935: IV. tc.), a szervezett munkabeszüntetés és a hivatali kötelesség elmulasztása háború idején (1912: LXIII. tc.), továbbá a választójoggal összefüggő bűncselekmények és kihágások (1913: XXIII. tc.), az uralkodó és a királyság mint államforma megtámadásának minősülő deliktumok (1913: XXXIV. tc.), az állami és egyéb hatóságok törvényes működése elleni cselekmények (1914: XL. tc.), a jó hírne-

¹⁷⁷ Btk. 191., 192., 336. §§. E tényállások a vallás és szabad gyakorlata elleni büntettekről és vétségekről, illetve a vallási tisztelet tárgyaira elkövetett lopás büntetéről rendelkeztek. A Btk. csupán az állam által elismert vallásokat védte kifejezetten.

¹⁷⁸ Löw 1880, I. 10–12. p.; NAGY 2013, 67–68. p.

¹⁷⁹ CSEMEGI 1904, II. kötet, V–VII. p.

¹⁸⁰ MÁTHÉ 2020, 99–103. p.; a 33.290/1880. B.M. számú körrendelet a magyar büntető törvények s az azokra vonatkozó életbeléptetési törvény tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 349–352. p.; a 38.547/1880. B.M. számú körrendelet a magyar büntető-törvénykönyvek végrehajtása tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 629–669. p.; a m. kir. igazságügyminister 2.265. számú rendelete a királyi járásbíróságok hatásköréhez utalt vétségek és kihágások eseteiben követendő eljárás tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 937–975. p.

¹⁸¹ A büntető-törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. tc.; a büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1928. évi X. tc. 1–25., 36–47. §§.

¹⁸² KARDOS 2002, 128–130. p.

¹⁸³ NÁNÁSI 2011a, 129–133. p.; MNL OL K577, F.41. 1905–1942. csomó, 50.935/1915. I.M.E. számú irat.

vet, becsületet és kegyeletet sértő vétségek (1914: XLI. tc.), a hadviselés érdekei elleni bűncselekmények (1915: XIX. tc.), az árdragító visszaélések (1916: IX. tc., 1920: XV. tc.), a vagyont és az erkölcsiséget sértő, ismét botbüntetéssel sújtható bűncselekmények (1920: XXVI. tc.), az adócsalás és az államkincstár megkárosítása (1920: XXXII. tc.), a rögtönbíráskodás alá vonható deliktumok (1920: XXXVIII. tc.), az állam jogrendje elleni szélsőbaloldali és más szervezkedések (1921: III. tc., 1938: XVI. tc.), a dohány- és egyéb jövedéki kihágások (1921: VII. tc.), a szerzői jogi bitorlás (1921: LIV. tc.), az egyesülési jog megsértése (1938: XVII. tc.), valamint 1940 és 1944/45 között az állam biztonságát s nemzetközi érdekét, illetve a közellátást veszélyeztető egyes bűncselekmények (1940: XVIII. tc., 1941: X. tc.), a nemzetiségi érzületet sértő magatartások (1941: V. tc.), végül a zsidókkal való házasságkötés tilalmának megszegése (1941: XV. tc.).

A Csemegi-kódex és kiegészítései 1951-ig maradtak hatályban, de a különös részi tényállásainak zömét 1961-ig használták „a hatályos anyagi büntetőjogi szabályok hivatalos összeállítása” (BHÖ) formájában. Az 1930. évi Kbtv. 1949-ig, a kihágási Btk. különös része mint „rendőri büntető szabályok” (RBSZ) tulajdonképpen 1952-ig volt hatályos.

2.2. Eljárásjog

A bűnvádi eljárás jogszabályi hátterét a századforduló előtt túlnyomóan miniszteri rendeletek tartalmazták annak ellenére, hogy a kodifikációs tevékenység a kiegyezést követően e téren is szinte folyamatos volt.

A *sajtóesküdszéki eljárást* szabályozó, Horvát Boldizsár jegyezte rendeletet 1867. május 17-én hirdették ki, hatályba pedig júniusban lépett: ezzel létrejött egy provizórikusnak szánt, ám mégis 1900. január 1-jéig alkalmazott különleges jogi norma, amely egyben az első, jogszabályilag kvázi „kodifikált” büntető eljárásjogot jelentette a polgári Magyarországon.¹⁸⁴ Az új rendelet a korábban említett 1848. évin alapult eltérve néhány vonásában.¹⁸⁵ Az utóbbit inkább pragmatikusan finomító, mint az erényeit elvető 1867. májusi rendelet azonban nem bizonyult elegendőnek: az igazságügy-miniszterek éveken keresztül árnyalták a benne életre hívott intézményeket. Már 1867 júliusában megjelent az első pótrrendelet, majd pedig 1868 májusában a második az előző kettő kiigazítása végett.¹⁸⁶ A további években mintegy húsz olyan rendelet keletkezett, amely a tárgyalt szabályozás körébe esett. Számos probléma merült fel a nyomozati feladatokat teljesítő vizsgáló bírák s a vizsgálat eredményét értékelő közzvádlók jogainak gyakorlása és a büntetések végrehajtása körül, míg a szoros értelemben vett esküdszéki eljárást a későbbi korrekciók érintetlenül hagyták, csupán a bírói tanács joghelyzetének részletezése látszott szükségesnek.¹⁸⁷

¹⁸⁴ A m. k. igazságügyminiszter 1867. évi május 4-én 174/eln. szám alatt kelt rendelete az esküdszékek tárgyában [...]. In: MRT 1867. Pest, 1871. 83–84. p.; az 1867. május 17-én kelt 307. számú igazságügyminiszteri rendelet a sajtóvétségek felett ítéendő esküdszékek felállítása iránt. In: MRT 1867. Pest, 1871. 89–115. p.; Réső 1867, 189–212. p.

¹⁸⁵ BOTH 2009, 83–131. p. (Az előzmény a jelen könyv I. fejezetének 1. pontjában is olvasható.)

¹⁸⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 1867. július 25-én 307. számhoz kelt pótrrendelete [...]. In: MRT 1867. Pest, 1871. 242–248. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 1868. évi május 15-én 480/eln. sz. alatt kelt rendelete [...], mellyel a sajtóügyi rendelet és a sajtóügyi pótrrendelet némely szabálya magyaráztatik. In: MRT 1868. Pest, 1884. 184–185. p.

¹⁸⁷ RÉVÉSZ 1986, 43–50. p, 183–227. p.; ANTAL 2006, 185–207. p.

Az első öt év átmeneti megoldásai után 1872-től külön miniszteri rendeletek határozták meg azon *kiemelt hatáskörű törvényszékeket*, melyek kebelében esküdszék működött, 1893-tól pedig az újonnan megszervezett *ítélőtáblák székhelyein* (11 városban) funkcionáltak a magyar *jury*-k. Azonban az 1867–68. évi szabályozás hatálya Erdélyre nem terjedt ki, ott csak az 1871 májusában kiadott két jogforrás teremtette meg a számon kérhető sajtószabadságot: az esküdszékek bevezetéséről, valamint az *erdélyi sajtóesküdszékek* működéséről szóló igazságügy-miniszteri rendeletek, amelyek az egyetlen ilyen bíróság székhelyéül Marosvásárhelyt jelölték ki.¹⁸⁸ A sajtóvétségek elbírálása így igencsak kaleidoszkópikus képet mutatott, ugyanis a Királyhágón túli egyes területeken az 1852. évi osztrák sajtórendtartás volt hatályban esküdszékkel, Fiumében ugyanez esküdszék nélkül, a Határőrvidéken egy 1862. évi osztrák törvény a polgárosításig, míg az ország többi részében az 1867-ben vagy 1871-ben kibocsátott rendeletek és módosításai a századfordulói.¹⁸⁹ Horvátországban a Szábor döntött eljárásjogi és sajtóügyi kérdésekben; ott az esküdszék először 1849-ben jött létre, de a következő évben már meg is szűnt, a szilveszteri pátensek (1851) pedig betiltották azt az egész birodalomban 1852-től. A déli társországban csak 1875-ben léptek ismét életbe olyan törvények, amelyek lehetővé tették a sajtóesküdszékek alkalmazását.¹⁹⁰

A hazai bírósági szervezeti reformok hatályba lépésével csaknem egy időben, 1872. február 29-i keltezéssel terjesztette elő Bittó István a *törvényszékek illetőségéhez tartozó bűnvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról* szóló javaslatát az országgyűlésben. Noha ezt a javaslatot előzetesen véleményezendő egy kilenctagú bizottság kiküldése mellett döntött a Képviselőház – amely teljesítette is a feladatát –, az országgyűlés közelgő feloszlása miatt a plénumon mégsem tárgyalhatták. Immár csak a pesti királyi tábla területére korlátozva 1873 januárjában Pauler Tivadar ismét benyújtotta az ideiglenesnek szánt szabályokat, ám a tárgyalásra ezúttal sem került sor.¹⁹¹

A Csemegi Károly által szerkesztett javaslat közjogilag így jogalkotási eredménynek nem volt tekinthető, ennek ellenére Bittó „figyelembe vétel és egyöntetű eljárás” végett megküldte azt az újonnan szervezett elsőfokú bíróságoknak, pontosabban a pesti tábla területén lévő királyi törvényszékeknek és az ügyészségeknek; majd ez az ítélőtábla 1874-ben, a Curia pedig – a Büntető törvénykönyv elfogadására is tekintettel – 1878-ban az ideiglenes alkalmazását jóváhagyólag akceptálta. A még 1872-ben *kézikönyvként közreadott*, a kiküldött bizottság által korrigált szövegű javaslat – a borítója után „Sárga Könyv” néven – ekként vált a bírói gyakorlat részévé¹⁹² az osztrák perrendtartás (1853/54), az anakronisztikus Ideiglenes törvénykezési szabályok (1861) vagy Pauler egyébként kitűnő *Büntetőjogtana*¹⁹³ helyett.

E provizorikus jogforrás – amely valódi szokásjognak sem volt mondható, legfeljebb egy konszenzusos gyakorlat nehezen elfogadtatott alapjának – végül 1900. január 1-jéig,

¹⁸⁸ A m. k. igazságügyminiszternek 1871. május 14-én 1498. eln. számon kelt rendelete [...] az esküdszéki eljárásnak Erdélybe való behozatala iránt. In: MRT 1871. Pest, 1872. 183–186. p., a m. kir. igazságügyminiszter 1871. május 14-én 1498. eln. sz. alatt kelt rendelete a marosvásárhelyi sajtóbíróóság előtt követendő eljárás iránt. In: MRT 1871. Pest, 1872. 186–214. p.

¹⁸⁹ ÖDÖNFI 1903, 9–12. p.; SARLÓS 1968, 196–200. p.; MALY 1968, 207–210. p.; OLECHOWSKI 2010, 583–587. p.

¹⁹⁰ ČEPULO 2002, 176–182. p.; ČEPULO 2012, 19–37. p.; ČEPULO 2017, 9–10. p., 23–24. p., 30–34. p.

¹⁹¹ Az 1869. évi április hó 20-ra hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Pest, 1872. XV. kötet, 1388. és 1389. sz., 119–155. p., XVI. kötet, 1454. sz., 288–310. p.; Az 1872. évi szeptember hó 1-jére hirdetett országgyűlés képviselőházának irományai. Buda, 1873. III. kötet, 215. sz., 318–347. p.

¹⁹² Az igazságügyminiszter által javaslatba hozott szabályok a bűnvádi eljárás egyöntetűsége tárgyában. Ráth Mór kiadványa, Pest, 1872.

¹⁹³ Az 1861. évi Itsz. II. főrész, 1–9. §§.; PAULER 1864–65, II. könyv, 283–530. p.

vagyis a Bűnvádi perrendtartás hatályba lépésének időpontjáig „helyettesítette” a kodifikált büntető eljárási kódexet Magyarországon. Az országgyűlés elé terjesztett változatát egyébként egy részletes miniszteri indokolás egészítette ki, amely kellő betekintést ad a korabeli bűnvádi és büntető bírósági viszonyokba. A Ráth Mór-féle nyomtatásban összesen csupán 122 §-ból álló szöveg alkalmazhatóságának köre elviekben csak a törvényszékek előtti bűnvádi eljárásra terjedt ki azzal, hogy a sajtóvétségek elbírálásakor, azaz a már említett esküdtbírói perekben, továbbá a rögtönítélő bíróságok előtt nem volt irányadó. A járásbírói eljárásokra sem tartalmazott kifejezett szabályokat: az azok előtti bűnvádi és kihágási eljárás vázlatát végül egy önálló igazságügy-miniszteri rendelet tárgyalta 1880-ban. A közigazgatási közegek előtti kihágási eljárást pedig egy szintén 1880. évi belügyminiszteri rendelet írta körül.¹⁹⁴

Mindezek nyomán tehát a dualizmus kora első felének magyarországi büntető pereit nem törvényi szintű egységes eljárási jogszabályok, hanem az 1880. évi XXXVII. tc. alapján¹⁹⁵ – a szükséghez képest részkérdésekben időről-időre – alkotott egyes törvények és a bírósági ügyviteli s egyéb igazságügy-miniszteri rendeletek, több konszenzusos megoldás, továbbá a közzétett döntvényekben is megmutatkozó bírói gyakorlat, illetve 1891-től az ítéletábrai teljes ülési (jogegységi) határozatok (1890: XXV. tc.) szabályozták. Ilyen körülmények között a jogi partikularitás és annak terhes velejárói a 19. századot végig jellemezték.¹⁹⁶

A magyar Büntető törvénykönyvek sikeres kodifikációja után az Igazságügyminisztérium megbízásából Csemegi Károly elkészítette a törvényszékek előtti bűnvádi eljárás újabb tervezetét is, amelyet a *Jogtudományi Közöny* mellékleteként tártak a jogászság elé 1882-ben. A 688 §-ra tagolt törvénytervezet feletti szakmai diskurzusok, nemkülönben egy igazságügy-miniszteri ankét határozmányai nyomán Csemegi azt részben átszerkesztette; e második, 675 §-os változatot is közzétették 1886-ban.¹⁹⁷ E tervezetek az egész *törvényszéki bűnvádi eljárás* menetét törekedtek átfogni, ezért a jogorvoslatokra – az ítéletábra előtti eljárásra – s a jogerős büntetések végrehajtására irányuló fejezeteket is tartalmazták. A járásbírói hatáskörébe utalt büntetendő cselekmények iránti eljárásról viszont külön perrendtartás készült volna.

Azonban a progresszív mivoltuk ellenére egyikük sem nyert kellő szakmai és politikai támogatást; részben az eltúlzottnak ítélt – de Csemegi által magasztalt – védelvűséget,¹⁹⁸ részint a jogorvoslatokat érték erős kritikák.¹⁹⁹ Ekként Fabiny Teofil igazságügy-miniszter – az előzők figyelembevételével, Wlassics Gyula, Tarnai János és Schédius Lajos munkájaként – csupán az új országgyűlésen terjesztett elő törvényjavaslatot *a magyar bűn-*

¹⁹⁴ A m. kir. igazságügyminiszternek 2.265. számú rendelete a királyi járásbírói hatáskörébe utalt vétségek és kihágások eseteiben követendő eljárás tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 937–975. p., a magyar királyi belügyminiszternek 38.547. számú körrendelete a magyar büntető-törvénykönyvek végrehajtása tárgyában. In: MRT 1880. Budapest, 1880. 629–669. p.

¹⁹⁵ „Addig, míg a büntető eljárás külön törvény által szabályoztatik, az e részben eddig fennálló törvények, rendeletek, szabályok és törvényes gyakorlat a következő szakaszokban [39–47. §§] foglalt változtatásokkal érintetlenül hagyatnak.” (38. §)

¹⁹⁶ A tiszaszéki pert (1882–83) alapul véve bemutatja: BLUTMAN 2017, 150–154. p., 162–168. p., STIPTA 2012, 24–31. p.

¹⁹⁷ Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt. A m. k. igazságügyminiszter megbízásából készítette Csemegi Károly. Melléklet a *Jogtudományi Közöny*höz. Budapest, 1882.; Magyar bűnvádi eljárás a törvényszékek előtt. A m. k. igazságügyminiszter megbízásából készítette Csemegi Károly. Második – részben az igazságügyminiszteri enquet határozatai alapján átdolgozott kiadás. Budapest, 1886.

¹⁹⁸ CSEMEGI 1904, II. kötet, VII–VIII. p., 497–500. p.

¹⁹⁹ ERDEI 2001, 40–43. p.

vádi eljárásról 1888. december 10-i keltezéssel. Ez abban haladta meg az előzőket, hogy formailag a teljességre törekedett: immár részletesen rendelkezett a per- és jogorvoslati eljárások menetéről, valamint *ius specialis*-ként magában foglalta a járásbíróóság előtti pervitel részletszabályait is.²⁰⁰ Mindezek ellenére érdemi vita e javaslat felett sem történt.

A bünvádi eljárás Csemegi-féle kodifikációjában az *esküdtszék* még nem szerepelt, miként a Fabiny Teofil által beterjesztett javaslatban sem. Ezt Szilágyi Dezső, az elszánt igazságügyi reformer kifejezetten az esküdtszék mellőzése miatt vonta vissza, majd az ő megbízásából Schédius Lajos készítette el az esküdtbíróági eljárás első tervezetét 1890-ben. Szilágyi a beérkezett véleményeket is figyelembe veendő, Balogh Jenő államtitkárt bízta meg az egész perrendtartás új előadói tervezetének megalkotásával. A tervezetet szaktanácskozás elé terjesztették 1892-ben, amely befejeztével egy hattagú szövegező bizottság alakult a kor kiemelkedő szakembereiből: a hat hónapig működő bizottságban részt vett Balogh Jenő, Battlay Imre, Chorin Ferenc, Schedius Lajos, Vargha Ferenc és Wlassics Gyula. A végleges szöveg 1893 áprilisára készült el; ekkor már döntően Balogh munkáját és szaktudását dicsérte. A törvényjavaslatot azonban nem a folyamatot mozgató Szilágyi, hanem immár Erdély Sándor terjesztette az országgyűlés Képviselőháza elé 1895. május 4-én.²⁰¹ A legiszlatíva előtti tárgyalás mindkét kamarában gyors és konstruktív volt, így az első magyar Bünvádi perrendtartást az 1896. évi XXXIII. tc. formájában ez év december 22-én hivatalosan ki is hirdették.²⁰² A jogszabályt az 1897. évi XXXIV. tc. léptette hatályba 1900. január 1-jével, az esküdtszék szervezésének részletes normáit pedig külön törvény, az 1897. évi XXXIII. tc. tartalmazta, amely tervezete a perrendtartással párhuzamosan készült még a Szilágyi Dezső vezette minisztériumban. A kodifikáció első nagy korszaka ezzel véget ért.

Ami pedig a perrendtartás fontosabb módosításait illeti a vizsgált időszakban: a kisebb törvénykezési reformok keretébe illesztett 1907. évi XVIII. tc. még csak két jogintézményben hozott új normákat: a *semmisségi panaszok* előterjesztésének feltételeiben és azok elbírálásának fórumaiban (beemelve egyes esetekben a királyi ítélőtáblákat), valamint a Curia büntető tanácsainak jogegységesítő tevékenységében. Az 1908. évi XXXVI. tc. *novelláris módosításai* elsődlegesen az anyagi jogot érintették, de a kiszabott büntetés felfüggeszthetésével s a fiatalok büntetőjogával összefüggésben tartalmazott új eljárásjogi rendelkezéseket is. Az 1914. évi XIII. tc. már jelentősebb novumokat hozott – konkrétan az *esküdtszéki eljárásra* vonatkozóan: különösen a sokat bírált kérdésfeltevés rendjére, az elnöki kitanító fejtegetésre, az esküdtek tanácskozására s az ott ezentúl részt vevő szakbíró jogaira, valamint a semmisségi okokra nézve. Azonban mire ezt végrehajthatták volna, 1914 őszén az esküdtbíróóságok működését az első világháború kitörése közepett az ország területének túlnyomó részében felfüggesztették, 1918 után pedig ténylegesen sosem aktiválták.²⁰³

Az első világháború alatt a polgári lakosság köréből származó elkövetőkkel szembeni bünvádi eljárások egy része *gyorsított formában* zajlott, melynek speciális szabályait igazságügy-miniszteri és miniszterelnöki rendeletek tartalmazták.²⁰⁴ A fegyveres erők tagjaira

²⁰⁰ A magyar bünvádi eljárás törvényjavaslata. A képviselőház elé terjesztette Fabiny Teofil m. kir. igazságügy-minister. Budapest, 1889.

²⁰¹ FINKEY 1948, 176–180. p., 194–209. p.; FINKEY 1916, 58–59. p.

²⁰² ANTAL 2006, 223–229. p.; NÁNÁSI 2011a, 112–121. p., 123–128. p.; KIRÁLY 2000.

²⁰³ A magyar kormány 1919. évi 6.898. M. E. számú rendelete az esküdtbíróóságok működésének ideiglenes felfüggesztéséről. In: MRT 1919. Budapest, 1919. 967–968. p.

²⁰⁴ NÁNÁSI 2011a, 155–169. p.

viszont a még 1912-ben megalkotott *sui generis* törvények vonatkoztak,²⁰⁵ amelyek közös igazságügyi és hadügyi kodifikációjára terjedelmi okokból nem térhetünk ki.

A Horthy-korszak kihívásai a jogszabályi háttér jelentős változását igényelték. A kivételes hatalom továbbra is a kormány- és miniszteri rendeletek útján való jogalkotást tette indokolttá, amit a trianoni békeszerződés végrehajtása s a törvénykezés ahhoz való kényszerű igazítása, a gazdasági stabilizáció szempontjai és a növekvő szélsőségek bonyolítottak tovább.²⁰⁶ 1921-ben a rögtönbíráskodást a lázadásra és a gyűjtogatásra nézve az igazságügy-miniszteri rendeletek fenntartották, de más esetekben is bevezethető volt. Az igazságügyi törvény-előkészítés fontos állomása volt az 1921. évi XXIX. tc., ami kiterjesztette az *egyesbírák alkalmazását* a vagyon elleni bűncselekményeknél, s az azok miatti eljárásokban a vádтанács korábbi teendőit is e bírákhoz utalta. Szintén gyorsította az eljárást azzal, hogy a hosszas vizsgálati szakaszt szűk bűncselekményi körre szorította, a tettenérés esetén a testi sértési és a lopási ügyekben az ügyésznek mellőzni engedte a vádirat előzetes benyújtását a terhelt bíróság elé állításakor, a bizonyítékok meglétében pedig még a rendes nyomozást is.

Az 1928. évi X. tc. a büntető igazságszolgáltatás egészét érintő anyagi és eljárásjogi módosításokkal *ismét szűkítette* a jogbiztonságot szavatoló intézményeket. Például korlátozta a semmisségi panasz alkalmazását az ítéletátlak döntéseivel szemben, ugyanakkor bevezette a fellebbezéshez való csatlakozást. A számos törvénykezési változást eredményező 1930. évi XXXIV. tc. is érzékenyen befolyásolta a bűnvádi processzust: pl. a *törvényszéki egyesbírói eljárás* további egyszerűsítésével, a büntetőparancs alkalmazása kiterjesztésével, némely törvényszéki ügyeknek a járásbírókhoz elterjesztése lehetőségével; de kötelezővé tette az ügyvédi képviselést a magánvád és a magánjogi igény tekintetében, illetve a bűnügyi költségeknek az állam általi előlegezését engedélyezte egyes helyzetekben. Az ítéletátlakon és a Curián viszont bővítette az ügyeknek a tanácsülésen való elintézhetséget.²⁰⁷

A Bűnvádi perrendtartás az említett és az 1948. évi módosításokkal – az esküdtzéki részek kivételével – 1952-ig volt hatályban.

3. A polgári jogi kodifikációk

3.1. Anyagi magánjog

Noha már az ősiséget megszüntető 1847–48. évi rendi országgyűlés utasította a felállítandó felelős magyar kormányt, hogy a legközelebbi népképviselői országgyűlés elébe egy polgári törvénykövet terjesszen, de – mint köztudomású – e törvénykönyv elfogadása sem akkor, sem az elkövetkező száz évben nem valósult meg.²⁰⁸ Viszont a folytonos kodifikációs munkának köszönhetően résztörvények egész sora keletkezett egy-egy jól elkülöníthető magánjogi tárgykörben, ahol nem történt törvények elfogadása, ott maradt a reformkor és az Ideiglenes törvénykezési szabályok (1861) joganyagának, valamint

²⁰⁵ A honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912: XXXIII. tc.; a közös haderő katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912: XXXII. tc.

²⁰⁶ ANTAL 2017, 16–24. p.

²⁰⁷ Részletesebben: ANTAL 2016b, 618. p.

²⁰⁸ VALDÁR 1943/44, 217–219. p.; KAJTÁR 2003, 219–220. p.

az Osztrák Polgári Törvénykönyvnek (1812/1853) a gyakorlati továbbhatása.²⁰⁹ 1914-től kezdődően pedig e jogterületen is terjedni kezdett az addig csupán kivételesnek számító miniszteri rendeletalkotás.

Az első érdemi tervezetet Hoffman Pál készítette 1871-ben, amit több szakmai vita után 1873-ban *ad acta* tettek az Igazságügyminisztériumban. Még abban az évben elhatározták egy polgári jogi kodifikáló bizottság felállítását, e testületben a mindenkori igazságügy-miniszter vezetésével mint szövegezők végül Győry Elek, Halmossy Endre, Apáthy István és Teleszky István vettek részt. Az elkészült fejezetek bizottsági vitája csak jóval később, 1880 és 1885 között zajlott, aminek egy részét közzé is tették, de törvényjavaslat nem jött létre belőlük.

Pauler Tivadar halála után Fabiny Teofil vette fel az elejtett fonalat, aki 1887-ben a legsürgetőbb kérdés, az *öröklési jog* terén – mely az Itsz. óta (1861) volt provizórikus, csak a végrendelet alaki kellékeiről született törvény 1876-ban – terjesztett javaslatot a legislatíva elé, amit németre fordítva a nemzetközi szakmának is bemutattak. Ám Szilágyi Dezső ezt a javaslatot szintén visszavonta, mert a tervei szerint egy egész családi jogi törvénykönyv készült volna a házasságról, a gyámságról és a gyermekek jogállásáról. A szövegezés Zsögöd Benő, Králik Lajos és Sipőcz László jóvoltából valósult meg, de csak a *házassági jogi* rész került az országgyűlés elé, amelyből végül a híres 1894. évi XXXI. tc. keletkezett.²¹⁰

A „Házassági törvény” az öt vallásügyi törvénycikk közül elsőként került elfogadásra hosszas vitát követően, egyben a Wekerle-kormány – benne Szilágyi – távozásához is vezetett 1895 elején. „A Ht. egyes anyagi jogi intézmények tekintetében magán viselte még a felekezeti jogok befolyását, új, egységes eljárási jog megteremtésével nem is próbálkozott, a polgári jogegyenlőség »magasztos eszméjének« megvalósulása a házassági jog területén mégis a 19. század méltó lezárását jelentette” – emelte ki a fontosságát Herger Csabáné.²¹¹

Annak érdekében, hogy a kormányok változása ne befolyásolja a szakmai munkát, Erdély Sándor 1895 októberében uralkodói jóváhagyással egy *állandó bizottságot* szervezett, aminek feladata volt „a magánjog körébe vágó és hazánkban érvényben lévő törvényeknek, törvényes szokásoknak, a már meglévő törvénytervezeteknek, a judicatura és irodalom termékeinek, valamint az idegen művelt államok jogfejlődésének figyelembevételével és felhasználásával egy egységes és rendszeres polg. törvénykönyvet készíteni”. A bizottság 1896-tól működött, benne az igazságügy-miniszteren kívül szerkesztő, tanácskozó és segédtagok vettek részt: a vezetője Lányi Bertalan volt, a szerkesztő tagok Imling Konrád, Schwarz Gusztáv, Sipőcz László, Thirring Lajos és Zsögöd Benő, a tanácskozó tagok Ádám András, Győry Elek, Kováts Gyula, Kövess György, Nagy Ferenc, Neumann Ármin, Oberschall Adolf, Sággy Gyula és Vavrik Béla voltak. Segédtagnak Bartha Richárdot, Illés Józsefet, Kolosváry Bálintot és Szladits Károlyt nevezték ki. Az érdemi üléseket 1897-től tartották egy munkaterv alapján, amely a kodifikáció mérföldköveit jelölte ki: 1. a tárgyi terjedelem s a kódex rendszerének megállapítása; 2. az alapelvek részenkénti megfogalmazása; 3. az előzetes vitás kérdések kijelölése, amelyek majdan a teljes bizottság ülése elé terjesztendők; 4. az utóbbival párhuzamosan a tervezet szövegének és indokolásának

²⁰⁹ HOMOKI-NAGY 2017, 162–164. p.; NESCHWARA 2007, 43–46. p.; NESCHWARA 2008, 107–112. p.

²¹⁰ *A m. kir. Igazságügyminisztérium működése, 1895–1898.* Közzéteszi: a m. kir. Igazságügyminisztérium. Budapest, 1899. 43–46. p.; BALOGH 2006, 62–70. p.; STIPTA 2015, 118–120. p.; HERGERNÉ 2005; HERGERNÉ 2001, 169–176. p.; HERGERNÉ 2017, 162–163. p.; TAMÁSI 2020, 38–43. p., 52–66. p.

²¹¹ HERGERNÉ 2001, 204. p.

megfogalmazása. Az aktív munkát kifejezően szemlélteti, hogy csak a következő év végéig összesen 64 szerkesztő-albizottsági és 11 teljes ülésre került sor.²¹² E testület az eredményeit először 1900-ban tette közzé a *Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezete* címmel.

Ezután azonban hosszú szünet következett, mivel a disputák nyomán átszerkesztett újabb szövegtest csak 1913-ban készült el, amit a vezetők, Tóry Gusztáv és Thirring Lajos tártak a közönség elé, Balogh Jenő pedig azt elő is terjesztette az országgyűlésben még az év októberében. Tórynek – aki később maga is igazságügy-miniszter lett egy rövid időre – a Magyar Jogászegyletben májusban elmondott beszédéből érdemes idézni néhány gondolatot: „a tervezet már most sem a bizottság kizárólagos munkája, hanem közkincse a nemzetnek, mert anyaga az ország jogtudósainak műveiből és a gyakorlati szakférfiak bírálatából került ki. Most azonban, a döntő lépés megtétele előtt, a törvényhozás küszöbén, fokozottabb szükség van az egész magyar jogászságnak – kellően szervezett és idő tekintetében is koncentrált – összeműködésére a tervezet méltatásában és hiányainak kiküszöbölésében. Csak ily összeműködéssel kaphatunk olyan kódexet, amely nem egyes kormányok, egyes államférfiak vagy egyes jogtudósok munkája, hanem amelyet az egész nemzet alkotott.”²¹³

A Képviselőházban egy öttagú bizottság alakult Erdély Sándor elnökletével, amely 1915-re felülvizsgálta a *corpust*, s elkészítette az általa ajánlott újabb változatot, ami nyomtatásban *A polgári törvénykönyv törvényjavaslatának tárgyalása a képviselőház külön bizottságában* címmel jelent meg annyi példányban, hogy az országban minden bírónak s ügyésznek egy-egy jusson, de a világháború miatt az országgyűlésben a vita folytatására nem került sor. A minisztérium előkészítő bizottsága így ismét visszavette az addigra többször újraserkesztett magánjogi anyagot.²¹⁴

Az érdemi kodifikációs tevékenység csak 1922-ben indult el újra a „magyar Eugen Huber”, azaz Szászy Béla vezetésével.²¹⁵ E harmadik periódusnak – amely időben érdekesen egybe esett a francia–olasz szerződési és kötelmi jogi tervezet (1928) munkálataival²¹⁶ – az eredménye volt a *Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata*, ami 1928. március 1-jén került a Képviselőházba és az 500. sorszámon az irományjegyzékbe. A Pesthy Pál által benyújtott, 2171 §-ból álló szöveget egy hatvantagú, mindkét ház delegáltjaiból álló különbizottság vette vizsgálat alá, ami – miként említettük – ha nem is volt teljesen egyedülálló a magyar történelemben, de formailag törvényt alkottak róla (1931: XXII. tc.). Ennek egyik okaként Pesthy utóda, Zsitvay Tibor már a miniszteri indokolásban előre jelezte, hogy az országgyűlés közelgő berekesztése miatt valószínűleg nem lesz lehetséges a plenáris vita.²¹⁷ Érzékelhető, hogy az Igazságügyminisztérium a hosszabb-rövidebb szünetekkel 1895 óta folyó törvényelőkészítő munkálatot a részéről ismét inkább csak befejezettnek tartotta, mint tetteleg bevégzettnek. Az országgyűlési tárgyalás tehát ezúttal is elmaradt, az 1931–35. évi ciklus pedig nem kedvezett e nagy horderejű reformnak. Elterjedt nézet szerint ennek az is okát adta, hogy a képviselők egy része a remélt területi

²¹² *A m. kir. Igazságügyminisztérium működése, 1895–1898.* (i.m.) 46–57. p.; BALOGH 2006, 70–72. p.

²¹³ BÓDINÉ 2016b, 29. p.

²¹⁴ *Magyarország igazságügye az 1913. évben.* Különnyomat a m. kir. kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyvből. Budapest, 1915. 11–12. p.; *Magyarország igazságügye az 1915–1918. években.* Különnyomat a m. kir. kormány 1915–1918. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyvből. Budapest, 1924. 14. p.

²¹⁵ HAMZA 2013, 237–238. p.

²¹⁶ HAMZA 2013, 248–249. p.

²¹⁷ A Magyarországi Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló 1931. évi XXII. tc. indokolása. Általános indokolás, (1)–(2) bekezdés.

revízióig várni kívánt vele, mert a nem az anyaország területén élő magyarságot nem akarták mellőzni a megalkotásában, másfelől pedig akkor a szomszédos országokban sem léteztek még egységes polgári törvénykönyvek.²¹⁸ A valóságban azonban az 1931 júliusában hozzánk is begyűrűző világgazdasági, majd politikai krízis miatt szorult végleg háttérbe a kódex ügye, ahogy ez Zsitvay emlékirataiból kiderül.²¹⁹ Így a nyomtatásban közreadott magánjogi törvényjavaslat (Mtj.) – később Szladits Károlynak és Meszlényi Artúrnak is köszönhetően – mintegy szokásjogként lett használatos.²²⁰ Akárcsak négyszáz évvel azelőtt Werbőczy *Tripartituma*.

A magánjogi jogszabályalkotás előkészítése a kódex el nem készülte ellenére folyamatos minisztériumi tevékenység volt a polgári korban: ha a kodifikáció *részeredményekre* vezetett, az igazságügy-miniszter számos alkalommal terjesztett elő törvényjavaslatot az anyagi magánjog egy-egy alrendszeréről. A teljesség igénye nélkül a legfontosabb tárgykörök a következők voltak: a megszünt urbéri kapcsolatokból eredő joghelyzet rendezése, különösen az ingatlanok s a kisebb haszonvételek tekintetében (1871: LIII., 1877: XII., 1896: XXV. tc.), a végrendelkezés alaki kellékeinek meghatározása (1876: XVI. tc.), a záloglevelek kibocsátása és a különböző zálogügyletek szabályozása (1876: XXXVI., 1881: XIV., 1923: XLII., 1927: XXXV., 1928: XXI. tc.), a gyámsági jog reformja (1877: XX. tc.), a házassági jog megújítása (1894: XXXI., XXXIII., 1927: IV. tc.), a földbirtok megosztása, illetve a földbirtok-politika szervezése (1920: XXXVI., 1940: IV. tc.), a családi hitbizományi birtokok rendezése (1936: XI. tc.), a zsidók személyi és tulajdonjogának korlátozása (1941: XV., 1942: XV. tc.), továbbá részeiben a kereskedelmi, a váltó-, a társasági és szövetkezeti jog kodifikálása (1875: XXXVII., 1876: XXVII., 1898: XXIII., 1923: XXVI., 1924: XVIII. tc.), valamint a szerzői jogi (1884: XVI. tc.) s a csődjogi intézmények (1881: XVII., 1916: V. tc.) korszerű szabályozása.

3.2. Eljárásjog

A kiegyezés és a parlamentáris kormányalakítás folyamatában Horvát Boldizsár már 1867 márciusában hangsúlyozta a minisztertanács előtt, hogy a bírósági szervezeti reformmal együtt a polgári perrendtartást is minél hamarabb el kellene fogadnia az országgyűlésnek úgy, hogy az már 1868 közepén hatályba léphessen. Egy bizottmány alakítását rendelte el a kormány, amely alig három hónap alatt kompilált is egy tervezetet, az addigi késő rendi kori perjog, az Ideiglenes törvénykezési szabályok és tegyük hozzá: a neoabszolutizmus idejéből átvehető gyakorlat összegegyeztetésével, amiket Horvátnál jobban kevesen ismertek az akkori Magyarországon. A szándékoltan gyors törvény-előkészítés ellenére a kiegyezés évében az átmenetinek szánt rendtartás mégsem került tárgyalásra az országgyűlés Képviselőházának plénumán, csupán a jogügyi bizottságában, ami viszont elhúzódtott. Mindennel együtt végül 1868 októberében kezdték a képviselőházi nyilvános vitát, s december 12-én az Országos Törvénytárban már ki is hirdette az uralkodó az 1868. évi LIV. tc.-et, vagyis a *Polgári törvénykezési rendtartást* (Ptrt.).²²¹

²¹⁸ HOMOKI-NAGY-KRUSKÓCZKI-PÉTERVÁRI 2017, 7. p.; GÁBRIŠ 2018, 113–115. p., 128–131. p.

²¹⁹ ZSITVAY-SIPOS 1999, 27. p., 163–175. p.

²²⁰ VLADÁR 1943/44, 230. p.; SZLADITS 1939–1942; HAMZA 2016; HERGERNÉ 2017, 163–165. p.

²²¹ MÁTHÉ 1982a, 26–29. p.

E jogszabályról a későbbi szakirodalom máig szinte dehonesztálóan fogalmaz,²²² ennek ellenére tény, hogy a létrejötté évtizedekkel előzött meg minden más eljárási kodifikációt, és több kiegészítéssel, de majdnem fél évszázadig állt hatályban. A jogintézményei átmenetet képeztek a korábbi évszázadok bíróságai és eljárásjoga, valamint a polgári társadalom igényei között. Mivel az újabb kódex csak 1915. január 1-jén, a világháború alatt lépett hatályba, a dualizmuskori polgári eljárásjog döntő része a Pprt.-én alapult.

Az első jelentős módosítására az 1881. évi LIX. tc.-ben került sor, amely a túlbojnyolított jogorvoslati rendszert racionalizálta, az az évi LX. tc. pedig a bírósági végrehajtási eljárást foglalta össze önállóan. A „sommás” törvénykezés különböző típusaira vonatkozóan idővel egyéb jogszabálytervezetek készültek a minisztériumban, melyek közül a béke- és a községi bíráskodást,²²³ a modernizált sommás pert,²²⁴ valamint a fizetési meghagyásos eljárást²²⁵ és az örökösödési eljárást²²⁶ tárgyzók lettek törvénynyé. Nehezítette a jogérvényesítést az ún. külön ügybíróságok létezése (a kereskedelmi és váltótörvényszékek, a termék- és gabonacsarnokok bíróságai, a bányabíróságok, az úrbérrendezést végző fórumok), melyek eltérő szabályokkal működtek részint speciális törvények, részint a gyakorlat alapján. Az 1911. évi új, de még nem hatályos perrendtartás előhatásaként az eddig említett peres és nem peres eljárások utolsó nagyobb reformjára az 1912. évi VII. tc. által került sor.

Önálló kodifikációs tárgykört képezett a *telekkönyvi eljárás* törvényi keretek közé emelése, amely az osztrák jogszabályok (1855), a különböző rendeletek és a budapesti előzmények (1874: XVII. tc.) után az 1886. évi XXIX. tc.-kel vette kezdetét.²²⁷ A telekkönyvi betétek szerkesztésének meghatározásával, eljárási jogával utóbb számos törvénycikk (1880, 1889, 1891, 1892, 1900) és szinte végtelen számú végrehajtási rendelet foglalkozott, majd mindez folytatódott a Horthy-korszakban is (1927, 1938). Különösen sok nehézséget okozott a trianoni békeszerződés és a háborút követő földosztások miatt megváltozott birtokstruktúra nyilvántartása, kezelése s a betéteknek a szomszédos államokkal történő cseréje, amit szintén az Igazságügyminisztériumnak kellett megoldania.²²⁸

A korszak vezérelvei: a *szóbeliség és a közvetlenség* érvényre juttatása érdekében a modern perrendtartás előkészítése ténylegesen csak 1880-ban indult el, amikor Pauler Tivadar megbízásából két tervezet is készült; az egyiket francia mintára Emmer Kornél országgyűlési képviselő, a másikat német mintára Plósz Sándor egyetemi tanár terjesztette elő. 1885-ben tették közzé őket,²²⁹ de a tárgyalásuk elmaradt. Szilágyi Dezső ezt a kodifikációt is szorgalmazta, minek következtében 1893-ban Plósz egy újabb tervezetet prezentált, ám ebből csak részek: a fentebb említett sommás és fizetési meghagyásos eljárásoké kerültek az országgyűlés elé, immár a korszerű perjogi alapelvek szerint. Nem mellékes, hogy 1895-ben befejeződött a Franz Klein vezette párhuzamos osztrák törvénykönyvalkotás (RGI. 112, 113/1895, 355–458. p.).²³⁰

²²² BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1996, 232–236. p.; KENGYEL 2004, 153–154. p.

²²³ A kisebb polgári peres ügyekben való eljárásról szóló 1877. évi XXII. tc.; ANTAL 2013, 9–15. p.

²²⁴ A sommás eljárásról szóló 1893. évi XVIII. tc.; KENGYEL 1993, 608–611. p.

²²⁵ A fizetési meghagyásokról szóló 1893. évi XIX. tc.

²²⁶ Az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. tc.

²²⁷ MATÚZ 2010, 525–535. p.

²²⁸ ANTAL 2017, 36–40. p.

²²⁹ EMMER 1885; PLÓSZ 1885.

²³⁰ UEDA 2019, 123–124. p., 136–137. p.; BRAUNEDER 1987, 234–242. p.; GÁBRIS 2018, 115–116. p.

Plósz inkább tudós, mint politikus volt, mégis azért lett igazságügy-miniszter 1899-ben, hogy e kodifikációt révbe terelje: 1902-ben mutatta be a Képviselőháznak az átdolgozott normaszöveget, amit az igazságügyi bizottság meg is tárgyalt, de a nyilvános vitáig ezúttal sem jutott el. Az egyik utódja, Günther Antal 1907-ben ismét benyújtotta a javaslatot, majd az 1909. évi német eljárási novella hatására²³¹ módosítva 1910-ben Székely Ferenc megint, s ez utóbbi alkalommal már eredményesen: a következő évben az 1911. évi I. tc.-ként hirdették ki a sokszor csak „Plósz-féle Pp.”-nek hívott új *Polgári perrendtartást*. A világháború kitörése viszont elhalasztotta az 1914-re tervezett hatályba lépését (1912: LIV. tc.), így az végül 1915 első napján léphetett életbe.²³²

A forradalmak és a békeszerződés után az országot sújtó kényszerű gazdasági takarékoság és az inflációs prosperálás ugyancsak számos átmeneti rendelkezést igényelt a *jurisdictióban* s a bírósági ügyvitelben, főként a hatáskört befolyásoló *értékhatárok* tekintetében. Már 1922 decemberében megjelent az első kormányrendelet, amely többek között az említett értékhatárok ideiglenes felemeléséről szól: mindez érintette a Polgári perrendtartás számos szakaszát s az összes bírói fórumot 1923. január 1-jétől. Az értékhatárok inntól kezdve még négyszer változtak a pengő 1927-ben történt bevezetéséig – minden alkalommal *rendeleti szinten* határozva meg.²³³ Az 1925. évi VIII. tc. az igazságügy-minisztert még fel is hatalmazta, hogy a perrendtartásban a járásbíróság hatásköre és a fellebbvitel tekintetében vagy egyébként értékhatárul megállapított összegeket, továbbá az említett 1881. évi bírósági végrehajtási törvényben s a módosítása és kiegészítése tárgyában alkotott 1908. évi XLI. tc.-ben, valamint az örökösödési eljárásban megállapított összegeket – a törvényhozás újabb intézkedéséig – rendelettel megváltoztathassa. Így a polgári peres és nem peres értékhatárok kikerültek a törvényi szintű jogi szabályozás köréből, s ezt analogikusan követte a még újabb igazságügyi reform is a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. tc. keretében.²³⁴ A perrendtartás azután érdemben nem változott. Az utolsó jelentős módosítására az 1939-i honvédelmi törvény felhatalmazása alapján – szintén rendeletileg – került sor 1942-ben.²³⁵ Végül 1953-ig volt használatban.

Különleges tárgykört képezett Magyarországon is a 20. század elején, de főleg az első világháború után kialakulóban volt *kartelljog*, amely kezdetben a választott bíraskodás és

²³¹ RUSZOLY 2011, 556. p.

²³² BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1996, 236–242. p.; KENGYEL 2004, 154–160. p.; KENGYEL 2011; SZIVÓS 2020, 554–555. p.; HORÁNSZKY 1994, 779. p.

²³³ A m. kir. minisztérium 10.417/1922. M.E. számú rendelete a polgári peres és nem peres eljárás egyes szabályainak ideiglenes módosításáról 1920. évi április hó 22. napján 3.329/1920. M.E. szám alatt kiadott rendeletének módosításáról és kiegészítéséről. In: IK 1922:12. szám. 603–609. p. (1., 6. §§); a m. kir. minisztérium 7.501/1923. M.E. számú rendelete a polgári peres eljárásban megállapított értékhatárok felemeléséről. In: IK 1923:10. szám. 421–424. p. (1., 3. §§); a m. kir. minisztérium 2.350/1924. M.E. számú rendelete a polgári peres eljárásban megállapított értékhatárok újabb felemelése tárgyában. In: IK 1924:3. szám. 37–38. p. (1., 3. §§); a m. kir. igazságügyminiszter 25.800/1925. I.M. számú rendelete a polgári eljárásban irányadó értékhatárok megállapítása tárgyában. In: IK 1925:5. szám. 71–73. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 6.400/1926. I.M. számú rendelete a polgári peres eljárásban irányadó egyes értékhatárok újabb megállapítása tárgyában. In: IK 1926:2. szám 52. p.

²³⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 49.000/1930. I.M. számú rendelete a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk életbeléptetése, valamint az arra vonatkozó átmeneti és végrehajtási szabályok tárgyában. In: IK 1930:12. szám. 127–134. p. (2–3., 19. §§).

²³⁵ 1.990/1942. M.E. számú kormányrendelet a polgári peres és nemperes eljárásban, valamint a magánjogi kötelezettségek tárgyában a háború következtében szükségessé vált kivételes szabályok megállapításáról. In: IK 1942:3. szám. 65–73. p.

a kereskedelmi kamarák kebelében maradt. Azonban a kartellek szaporodtával a gazdasági válság begyűrűzésének előestéjén – a közrend s a közérdek magánjogi sérelmeinek orvoslása, valamint az állami gazdaságirányítás fokozódó szüksége eredményeként –, Zsitvay Tibor igazságügy-miniszteri megbízatása alatt elodázhatalanná vált az országgyűléssel elfogadtatni a rájuk vonatkozó anyagi, illetve eljárásjogi rendelkezéseket egyaránt tartalmazó jogszabályt, meghatározva benne a piac- és kartellfelügyelet szervezeti és működési normáit is (1931: XX. tc.).²³⁶

²³⁶ VARGA 2020, 81–109. p. Az 1931. évi XX. tc. magalkotásának 85. évfordulójára a Gazdasági Versenyhivatal a *Versenytükör* című folyóirat II. különszámaként tanulmányokat jelentetett meg 2016-ban. Lásd benne a szerzők: KOVÁCS György, HOMOKI-NAGY Mária, STIPTA István, SZABÓ István, VARGA Norbert és GOMBOS Katalin jog- és gazdaságtörténeti közleményeit!

III. FEJEZETEK A MINISZTERIUM KÖZIGAZGATÁSI TEVÉKENYSÉGÉBŐL

1. A történelmi háttér

A közszájon forgó vélekedéssel szemben az Osztrák-Magyar Monarchia voltaképp sohasem minősült *államnak* a szó nemzetközi jogi és alkotmányjogi értelmében. Inkább egy politikai kifejezés volt a maga korában is, mintsem egzakt közjogi jogalany. Arra utalt, különösen 1907-től, hogy *két szuverén* közép-európai ország: az Osztrák Császárság (az osztrák örökös és egyéb tartományok), valamint a Magyar Királyság (a magyar Szent Korona országai) egy sajátos államkapcsolatot hoztak létre egyező akarat-elhatározással,²³⁷ vagyis egy reáluniót (1867), miközben a szuverenitását egyébként mindkettő megőrizte. Ekként nem létezett a *közös kül- és hadügyön* kívül más olyan, az állami főhatalomhoz tartozó joghatósági kör, amit a két ország együtt gyakorolt volna, miként nem létezett jogilag közös államfő, kormány vagy állampolgárság sem.²³⁸

A külügy is csupán részben – diplomáciai értelemben – volt közös, mert a nemzetközi szerződések ratifikációját már külön-külön végezte a két állam, pontosabban a Magyar Országgyűlés és a Birodalmi Tanács (*Reichsrat*). Előfordulhatott, hogy az egyikük bevezette a saját jogrendszerébe a külügyminiszter által parafált nemzetközi szerződést, míg a másik nem; ez utóbbi esetben csak az előbbi államban lépett hatályba. Nem létezett közös törvényhozó szerv, a két legisztatíva a delegációk útján érintkezett, amelyek azonban nem bírtak valódi, teljesen önálló döntési jogkörrel: a megállapodásokat a két törvényalkotó külön-külön cikkelyezte be lehetőleg – de nem mindig – megegyező tartalommal.²³⁹ Mind a nemzeti kormányok és a hozzájuk kapcsolódó közigazgatási rendszer, mind a központi költségvetések, nemkülönben az igazságszolgáltatási szervek, teljesen függetlenek voltak egymástól, tehát – nézetünk szerint – nem léteztek „szövetési” (osztrák-magyar) orgánumok sem föderatív, sem konföderatív értelemben, amit *post festum* az Állandó Nemzetközi Bíróság is megerősített (Jaworzina-ügy, 1923).²⁴⁰ „Az osztrák közjogi felfogás – eredendően – Gesamtmonarchie-t tételez, s a Habsburgok örökös tartományainak egységét hirdeti. A magyar közjog ugyanakkor az önálló Magyar Királyság koncepciójából indul ki, s a koronázás tényével az osztrák császár mint egyben magyar király harmadik jogalanyként kapcsolja össze: Ausztria–Magyarországot” – írta Máthé Gábor.²⁴¹

Mindebből következően az első világháborút követő békeszerződések ezt a speciális fejedelmi reáluniót szüntették meg – s nem egy önálló államot. Száz éve annak, hogy gyors egymásutánban mindkét ország történelmi területe feldarabolódott az ugyancsak egyedi körülmény, az első világháborús vereség okán, ami a Kárpát-medencében rész-

²³⁷ SZABÓ 2021, 314–315. p.

²³⁸ A „*Reichsbürgerrecht*” problematikájáról részletesen ír VARGA 2012, 135–153. p.

²³⁹ Lásd a magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fennforgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról szóló 1867. évi XII. tc. 29–40. §-ait!

²⁴⁰ E kérdést elemzi: SZABÓ 2018; OGRIS 2010; NAGY 1999, 101–102. p.; VARGA 2012, 322–336. p.

²⁴¹ MÁTHÉ 2021, 72. p.

ben új államok létrejöttével, részben a már létezők területének megváltozásával járt.²⁴² 1918. október 28-án deklarálta Csehszlovákia a megalakulását, nem sokkal rá a Lajtán túl kikiáltották az örökös tartományokra nézve a köztársaságot, amit az ottani ideiglenes nemzetgyűlés november 12-én erősített meg (az Ausztria elnevezés csak ezután vált hivatalossá).²⁴³ Ezzel párhuzamosan, november elején újjáalakult Lengyelország, miután véget ért az 1795 óta tartó permanens felosztása, bár a szovjet-orosz és ukrán intervenciók miatt nyomban védekezésre kényszerült. December 1-ején összeforrta a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia is, miután október végén Horvátország és Szlovénia kivált az addigi államkötelékből, a szerb királyi haderő pedig november 14-ig megszállta a Délvidéket és Temesvárt.²⁴⁴ A román csapatok közben elfoglalták Erdélyt, mint a „harmadik román fejedelemséget”, és a Partiumot, miután a Román Nemzeti Tanács november 9-i ultimátumát, amelyben huszonhat, románok által is lakott vármegye átadását követelték, a magyar kormány nem teljesítette. Erdély s az ún. Ókirályság unióját szintén december 1-jén proklamálták Gyulafehérvárott.²⁴⁵

A bizonytalan államterületűvé vált Magyarországon november 16-án kiáltották ki a *népköztársaságot* (az akkori fogalomhasználatban demokratikus köztársaságnak felelt meg!), amelynek kormánya azonban a rövid fennállása alatt nem tudta a végrehajtó hatalmat az ország egészére kiterjeszteni, illetve a hadiállapot nem várt fennmaradása – valójában a kapituláció ellenére bekövetkező fokozódása – közepett a *de facto* működő államszervezetet kialakítani. Az országgyűlés szünetelt, az országos Nemzetgyűlés összehívásának meg több közjogi akadálya is létezett – főként, hogy nem szerepelt a magyar (történeti) alkotmányban. Az sem volt tisztázott, miként szervezzék meg a választásokat: az utolsó dualizmuskori választójogi törvény, az 1918. évi XVII. tc. nem lépett hatályba, az 1913. évi XIV. és az 1914. évi XV. tc.-eket pedig a megváltozott körülmények miatt nem szándékozták, illetve már nem lehetett végrehajtani. Az 1918. évi I. s az 1919. évi XXV. néptörvényeket (demokratikus választójog) az ideiglenes népkormány ugyan a Nemzeti Tanáccsal egyetértésben bocsátotta ki, de csak az anyagi jogi szabályokat tartalmazták sommásan.²⁴⁶ A tervbe vett alkotmányozó nemzetgyűlés még nem ülhetett össze, a nemzetközi és diplomácia helyzetben teljes káosz uralkodott, így végül a baloldali hatalomátvételt és a *tanácsköztársaság* létrehozását (1919. március 21.) nem tudta sem az új államfő, gr. Károlyi Mihály, sem az általa kinevezett, Berinkey Dénes vezette népkormány megakadályozni.²⁴⁷

A Garbai Sándor és Kun Béla nevével jelzett szovjet (bolsevik) típusú „tanácskormány” még súlyosabb legitimációs deficittel nézett szembe, mint az elődje, ennek ellenére az államhatalom gyakorlatában – főként a nemzeti véderő újjászervezésében s a Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság alkotmánya kiadásában, ami egyben a „világ második szocialista alkotmánya”²⁴⁸ – négy hónap alatt mégis tudott eredményeket felmutatni, ám mindezt az addigi konstitucionális intézményekkel és a többségi társadalmi

²⁴² RUSZOLY 2011, 540–541. p.; PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK 1995, 8–12. p.; GÖRÖG STAUB–PATAY 2011, 210–227. p.; HORÁNSZKY 1994, 1287–1323. p.; HAJDU 1964, 232–279. p.; JÁSZI 1982, 74–97. p.; ROMSICS 2004, 45–53. p.

²⁴³ BRAUNEDER 1980, 187–202. p.; WIDDER 1986, 227–236. p.; SZABÓ 2010, 37–51. p.; SOÓS 1971, 7–27. p.

²⁴⁴ TOPOLSKI 1989, 301–324. p.; HEKA 2005, 147–171. p.; HEKA 2008, 24–29. p., 66–81. p., 85–87. p.

²⁴⁵ FRÁTER 1999; FEGYVERESI 2018, 369–371. p.; NÁNÁSI 2011c, 29–31. p.

²⁴⁶ SIKLÓS 1976, 85–98. p., 125–144. p., 161–177. p.; L. NAGY 1995, 27–42. p.

²⁴⁷ PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK 1995, 13–18. p.; HAJDU 1978, 293–295. p.; HAJDU 2012, 119–126. p.; KÁROLYI 1968, 256–267. p.

²⁴⁸ HAJDU 1969, 289–292. p., 434–436. p.; HALÁSZ–KOVÁCS–PESCHKA 1959, 55–72. p., 143–147. p., 183. p., 195. p.; BORSÁNYI 1979, 139–198. p.

értékrenddel nyíltan szembe fordulva tette, ami miatt szükségképpen nem lehetett tartós életű. Közben Aradon egy ellenkormány alakult gr. Károlyi Gyula elnökletével, amely hamarosan a francia megszállás alatt lévő Szegedre menekült – e város ténylegesen kívül állt a magyarországi tanácsköztársaságon, mert a francia haderő folytonos jelenléte okán a munkások direktóriumra onnan öt nap után távozni kényszerült²⁴⁹, s aminek a közjogi (alkotmányjogi) helyzete utóbb is szinte definiálhatatlan. Károlyit P. Ábrahám Dezső váltotta ebben a különös miniszterelnöki tisztségben, amely végül augusztus 12-ig létezett.²⁵⁰

Az 1919 augusztusában létrejött hatalmi vákuum végül egy *de facto* – tehát valójában csak politikai konszenzuson nyugvó – minisztertanács alakításának kedvezett, amely maga sem látta időszerűnek használni sem a „királyi”, sem a „nép-” jelzőket, mivel az államforma tulajdonképpen rendezetlen volt. Ugyanakkor a Friedrich István vezette ideiglenes kormány a népköztársaság intézményeitől részben, a tanácsköztársaságéitól teljesen elhatárolta magát. Az ősz folyamán létesített *fővezéri méltóság* legalább annyira nem volt része a történeti alkotmánynak, mint az év elején létrehozott köztársasági elnöki sem, az államszervezetbeli közjogi helye szintúgy vitatott volt: a minisztertanácsnak nem lehetett tagja a felelős minisztériumra addig irányadó szabályok szerint (1848: III. tc.), de államfő sem volt, az pedig, hogy a hadügyminiszternek legyen alárendelve, ellenkezett a céljaival.²⁵¹ Ebben a paradox helyzetben egy ideiglenes, egykamarás, ezért nem országgyűlésnek, hanem „csak” nemzetgyűlésnek hívott törvényhozó testület alakítása mutatkozott megoldásnak, amihez a választási rendszert kénytelen kellett rendeleti úton konstruálták.²⁵² Horthy Miklós budapesti bevonulása így demonstratív, nem közjogi aktus volt, az utóbbira az 1920. évi I. és II. tc.-ekig várni kellett. A kormányzó által kinevezett magyar minisztertanács jogállása abban feltétlenül különbözött a dualizmuskoriakétól, hogy a felelősségre vonásának módját az 1920. évi X. tc. rendezte egy új fórum, az Alkotmányvédelmi Bizottság útján, ami legalább annyira fontos változás volt, mint az államfői hatalom közjogi provizórium.

A trianoni békeszerződés csak 1921 júliusában lépett hatályba, ezáltal a hadiállapot *de jure* az 1918. évi novemberi kapitulációs nyilatkozatok ellenére majdnem három évvel később ért véget (a kivételes hatalom pedig még később), ami nem csupán jogi szempontból igaz: a szerb csapatok például Újszegedet 1921 augusztusáig ténylegesen megszállva tartották. Addigra azonban a Kárpát-medencében és Csonka-Magyarországon is sok minden megváltozott.

2. Igazságügyi beruházások

Mint korábban említettük, az Igazságügyminisztérium 1887-ben a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériummal együtt nyert elhelyezést az akkori Nádor utca 35. szám alatt; e palota 1911-ben az Országháztér, 1927-ben pedig a Kossuth tér 11. megjelölést kapta. A központi telekhivatal és a Budapesti Kir. Főügyészség szintén odaköltözött, összesen

²⁴⁹ BLAZOVICH 2005, 125. p.

²⁵⁰ NÁNÁSI 2011c, 32–33. p.; ANTAL 2015a, 46–47. p.

²⁵¹ MNL OL K578, B.i. 502/1., 502/2.

²⁵² RUSZOLY 2002c; RUSZOLY 2002d; SZABÓ 2013; SZABÓ 2006.

117 szobát foglalva el az új székházban. Erre tekintettel 1902 végéig az igazságügyi tárca évi 25.500 forinttal járult hozzá a felvett építési költsön visszafizetéséhez.²⁵³

A századfordulóra azonban mindkét minisztérium „kinötte” az ingatlant, az igazságügyi is kénytelen volt egyes szervezeti egységeit bérelt magánlakásokban elhelyezni, a számvevősége még így is a Curia 1896-ban átadott palotájának alagsorába szorult. 1901-ben Darányi Ignác földművelésügyi miniszter végül felszólította az ekkor Plósz Sándor vezette minisztériumot a mielőbbi kiköltözésre, aminek okszerűségét a nagy kodifikátor maga sem kérdőjelezte meg, a miniszterelnök pedig egyébként is sürgette a középítkezéseket a munkanélküliség enyhítése miatt. Plósz ekkor az Akadémia utca, a Zoltán utca és a Dunapart által határolt telket hozta javaslatba, ami a Fővárosi Közmunkák Tanácsa tulajdonában volt, azonban 1903-ig az ügy érdemben nyugodott, amikor is a minisztertanácson kiderült: nem volt elegendő fedezet a beruházásra. Erre tekintettel Polónyi Géza igazságügy-miniszter csak 1906-ban tudathatta a tulajdonossal, hogy a korábban felkínált négyszögölenkénti 700 koronáért az állam megvinné a telket, de a Közmunkák Tanácsa akkorra már 1000 koronát kért.²⁵⁴

Közben a még hivatalban lévő Darányi 1908 augusztusát jelölte meg végső időpontként a közös székház elhagyására, amit Günther Antal azzal fogadott el, hogy arra csak azt követően kerülhet sor, miután a jövőben bérelni szükséges ingatlant átalakították. Azonban ez évben sem sikerült elfogadható bérleti díjért alkalmas bérházat találni, így a kiköltözés utolsó határideje 1909 májusára módosult. Ennek hatására – és nyolc évvel azután, hogy a földművelésügyi miniszter először intézett átíratot az igazságügy-miniszterhez ez ügyben! – az addig jobbára passzivitást tanúsító Pénzügyminisztérium elkezdett érdemben foglalkozni a tervezéssel: 1908-ban felkérte Fellner Sándor műépítést a műszaki tervek elkészítésére. Az államkincstár előreláthatóan csak ötvenévi részletekben tudta kifizetni a vállalkozót, akinek ez a fizetési mód nem volt elfogadható, emiatt érdemi lépések nem következtek, noha a határidő eltelt. Ekként csak 1911-ben sikerült a kormányzaton belül megállapodni arról, hogy mi legyen a minisztérium sorsa: a döntés szerint az új palotát a Markó, a Szemere, a Klotild és a Koháry utcák határolta, a székesfőváros tulajdonát képező telken állítanak fel 1913–14 folyamán. Együttel határoztak több, szintén kormányzati érdekű budapesti építkezésről is.²⁵⁵

A pénzügyminiszter azonban a tervek költségvetését csak 1913-ban hagyta jóvá, addig folytonosan a magas előirányzatokat kifogásolta, amiért Fellnernek háromszor kellett azokat átterveznie. Közben az e célból létrehozott építési különbizottság még 1912 decemberében megalakult Töry Gusztáv államtitkár elnökségével. A tényleges munkálatok 1913. augusztus 30-án kezdődtek, és szó szerint éjjel-nappal folytak, ezért a bokrétaünnepélyt már 1914 novemberének végén megtarthatták, bár a tetőszerkezetet véglegesen csak jóval később, két év múlva fejezték be. A háború miatt az ingatlan teljes felszerelése oly sokat késett, hogy az Igazságügyminisztérium csupán 1918 májusában kezdhetett el az átköltözést, ráadásul osztoznia kellett a helyiségeken a horvátországi, valamint a választási ügyekért felelős új minisztériumokkal. Végül hivatalosan az év december 1-jétől működött a Markó utca 16. szám alatti saját székházában.²⁵⁶ A sors különös fordulata, hogy addigra a tervezett, király

²⁵³ Lásd a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. ministerium részére Budapesten emelendő államépü-letről szóló 1885. évi IV. törvénycikket, valamint MEGYERI-PÁLFFI 2021, 15–16. p.

²⁵⁴ NEMES 1941, 11–16. p.

²⁵⁵ NEMES 1941, 17–19. p.

²⁵⁶ NEMES 1941, 27–38. p.

általi ünnepélyes átadás éppen lehetetlenné vált, Horvátország és Szlavónia pedig ugyane napon deklarálta a Szerbiával történő önálló állammá alakulását.

Érdekességként megemlítjük, hogy az 1944–45 fordulóján Budapest ostromára tekintettel a fővárosból Nyugat-Magyarországra áttelepített államigazgatási szervek közül az Igazságügyminisztérium Szombathelyre került, s a Szily János utcai törvényszéki épületben helyezték el.²⁵⁷

Az *egyéb igazságügyi beruházások* a korszakban folyamatosak voltak. A bíróságok és az ügyészségek működését szolgáló ingatlanok létrehozása, fenntartása, bővítése folyamatos szervezési munkát adott a minisztérium részére.²⁵⁸ A monarchia-szerte egységes koncepciót követő építkezéseknek köszönhetően – számosat közülük Wagner Gyula és cége tervezett²⁵⁹ – Magyarország igazságügyi palotái tekintélyt parancsolók, elegánsak s a céljukra hosszú távon alkalmasak voltak, ezzel is érzékeltetve a historikus fénykor ragyogását. Mi több: az osztrák tartományok hasonló tendenciáját figyelembe véve máig egy karakterisztikus történelmi architektúrát figyelhetünk meg Salzburgtól Budapesten át Lembergig.²⁶⁰

Kiemelkedett a Magyar Királyi Curia elhelyezését szolgáló projektum; a szándék a legfelsőbb bíróság új székházba történő költöztetése volt abból a korszerűtlen épületből, amelyben még Mária Terézia alatt helyezték el. Szilágyi Dezső igazságügy-minisztert az országgyűlés az 1893. évi XIII. tc.-ben hatalmazta fel, hogy Budapesten az V. kerületben fekvő, a Nádor, az Alkotmány, a Honvéd és a Szalay utcák által határolt 1810 négyszögöl telken *igazságügyi palotát* emeltesse, s az ehhez szükséges építési költségek fedezésére – a telekvétellel és a berendezéssel együtt – a pénzügyminiszter kezelésében lévő Magyar Kézpénzbiztosítéki Alaptól kétmillió-száznyolcvanháromezer forint (vagyis négy millió-háromszázhatvanhatezer korona) kölcsönt vegyen fel, amely székház majdan a Curia mellett a budapesti kir. ítélőtábla, a koronaügyészség és a budapesti kir. főügyészség elhelyezésére is szolgálhatna. Mivel a millenniumi ünnepek keretében akarták felavatni, a kölcsön három és fél éven belül, részletekben volt igénybe vehető, minek tőkáját és kamatait 1897-től kezdve félévente kellett visszafizetni ötven esztendő alatt; az éves előirányzat az igazságügyi tárca költségvetésében a rendes kiadások közé tartozott. Ez az impozáns palota Hauszmann Alajos tervei alapján készült el 1896 őszén,²⁶¹ 1951 után viszont már más állami, valamint politikai szervezetek adott otthont, legutóbb a Néprajzi Múzeum működött benne.

De ugyanebben az időben *vidéki nagyberuházások* is zajlottak, ugyanis az ítélőtáblák 1890/91. évi decentralizációja a kilenc új székhelyen tágas ingatlanokat igényelt. Az érintett városok előzetesen kötelezték magukat, hogy az állami költségvetés megterhelése nélkül, tehát a saját büdzséjükből méltó elhelyezést biztosítanak a fellebbviteli bíróságoknak tíz éven belül, majd pedig ezen székházakat ingyen az igazságügyi kormány (az

²⁵⁷ Révész 2018, 26. p.

²⁵⁸ Pl.: MEGYERI-PÁLFFI 2019, 56–93. p.; SZÉKELY 2021.

²⁵⁹ Wagner Gyula legfontosabb alkotásai: Királyi Törvényszéki Törvényház, Eger (1906–1908); Bács-Kiskun Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Kecskemét (1904); Városi bíróság, Hódmezővásárhely (1901–1902); Igazságügyi palota, Kolozsvár (1898–1902); Királyi Törvényszéki Palota, Gyula (1897–1898); Királyi Törvényszéki Palota, Máramarossziget (1896–1897); Budapesti Fegyház és Börtön, Budapest (1894–1896); Törvényszéki Palota, Kecskemét (1894–1895); Nyíregyházi Királyi Törvényszéki Fogház, Nyíregyháza (1889–1891); Sopronköhida Fegyház és Börtön, Sopron (1885–1886); Váci Fegyház és Börtön, Vác (1885); Szegedi Fegyház és Börtön, Szeged (1883–1884); Törvényszéki Palota, Újvidék (1896); Törvényszéki Palota, Makó (1896); Királyi Törvényszéki Palota, Székesfehérvár (1902). MEGYERI-PÁLFFI 2018, 206–210. p.

²⁶⁰ MEGYERI-PÁLFFI 2021, 17–25. p.

²⁶¹ BÓDINÉ 2017; MEGYERI-PÁLFFI 2017.

állam) tulajdonába bocsátják. Szilágyi Dezső bölcs előrelátásának köszönhetően így nagy értékű ingatlanok tulajdonába jutott a kincstár, amelyeknek a telekkönyvi nyilvántartásába rendszerint azt is bejegyezték, hogy csak igazságügyi célokra hasznosíthatók. Voltak városok, amelyek végül teljesen új épületet emeltek (Pécs, Győr, Debrecen), míg a többiek a meglévőkből törekedtek a kötelezettségvállalásuknak eleget tenni. Szegeden például az ideiglenes elhelyezést követően a városháza utáni legértékesebb közingatlant, a polgári reáliskolát engedte át a törvényhatóság 1894-ben, viselve az átalakítási költségeket is, de 1921-től – a kolozsvári Magyar Kir. Ferenc József Tudományegyetem Szegedre történt áthelyezése miatt²⁶² – egy szűkösebb épületben volt kénytelen működni a tábla, mivel az addigi székházát az egyetem foglalta el. Pozsonyban pedig az egykori Országházba költözhetett be a bíróság 1891-ben.²⁶³

A minisztérium „jó érzékkel” kötött ingatlanhasználatra vonatkozó szerződéseket.²⁶⁴ A szegedi ítélőtábla említett, 1921. évi átköltözése nyomán például – az új székházában végül a bíróság a megszűnéséig, 1950-ig maradt! – Szeged thj. várossal többek között az alábbiakban állapodott meg: „úgy a kir. ítélőtábla, mint a kir. főügyészség elhelyezésére jelen szerződéssel átengedett épületeket, illetve helyiségeket a m. kir. kincstár teljesen, díjtalanul és mindennemű teher nélkül használja, és a jelenlegi kir. ítélőtáblai épület visszabocsátása után, az akkor létező állapotban, mindennemű felelősség nélkül fogja Szeged szab. kir. város közönségének visszaadni. A használat tartama alatt is köteles a város a háztulajdonost terhelő és az épület állagában szükséges javításokat saját költségén végeztetni, és az épületeket állandóan jó karban tartani. A használat folytán szükséges javítási munkák, így nevezetesen a szobafestési, kályhajavítási, padlóbeeresztési, tisztogatási és egyéb apró, a használat következtében szükséges javítási munkák költségei a m. kir. kincstárt terhelik. Az esetleges vis major által okozott károk mindenkor a várost fogják terhelni. Az igazságügyi igazgatás a Szeged sz. kir. város által a kir. ítélőtábla és főügyészség céljaira átbocsátott épületekre, illetve helyiségekre a rendeltetésszerűen a használókra kivetett közüzemű költségeket, ú.m. a vízdíjat, kéményseprési és szemétkihordási díjat viseli, ellenben az adókat és egyéb közterheket mindenkor a város fogja viselni. Szeged szab. kir. város közönsége arra kötelezi magát, hogy úgy a kir. ítélőtábla, mint a kir. főügyészség bútorait, felszerelési tárgyait, iratait és tüzelőanyagát az új elhelyezésre kijelölt helyiségekbe saját költségén átszállíttatja, az ott elhelyezésre nem találókat pedig megfelelő raktárban megőrzi mindaddig, amíg a kincstár azok felett másképp nem rendelkezik.”²⁶⁵

Ezen túlmenően Szeged törvényhatósága kötelezte magát, hogy a tábla akkori létszáma keretében a „mindenkor alkalmazott, minden egyes hivatali szoba nélkül maradó tanácselnök és bíró részére évi 3000 (háromezer) koronát fizet, és mindegyik részére külön-külön évente természetben tíz métermázsza jó minőségű kemény (cser, bükk, gyertyán vagy akác) tűzifát felaprítva, a város költségén, a jogosult lakására szállíttat”. Az említett pénzek szétosztás végett egy összegben, előre, minden évben a táblai épület átvétele napján az ítélőtábla elnökéhez voltak utalandók, a tűzifát pedig felaprítva évenként október 1-ig kellett kiszállítani. Az iratoknak nagyobb távolságra hordozásával felmerülő munka díjának fejében köteles volt a város az ítélőtáblai szolgák részére, szintén évente és fejenként,

²⁶² VINCZE 2006, 91–113. p.; ÁMÁN 2021, 135–143. p.

²⁶³ ANTAL 2006, 49–61. p., 110–125 p.; ANTAL 2014, 21–42. p.; ANTAL 2015a, 57–78. p.; BALOGH 2017.

²⁶⁴ A m. kir. igazságügyminiszternek 4.400/1911. I.M. számú rendelete az épületrendtartás tárgyában. In: IK 1911:3. szám. 65–67. p. és melléklet; a m. kir. igazságügyminiszternek 8.000/1938. I.M. számú rendelete az épületrendtartás tárgyában. In: IK 1938:4. szám. 53–66. p.

²⁶⁵ ANTAL 2015a, 73–74. p.

ezer korona rendkívüli munkadíjat is „megtéríteni”. A failletmény – minek a beszerzési ára 1922-ben 120.000, 1923-ban 630.000 korona körül mozgott – szállítása jelentette a nagyobb kihívást, amit bizonyít, hogy már 1923-ban elmulasztotta a város, és helyette az igazságügy-miniszterrel próbált egyezkedni: a bíróságok hivatali helyiségeinek fűtése ugyanis állami feladat lévén, mindegy, hogy fizikailag hol voltak a dolgozósobák. Készen mutatkozott Szeged önkormányzata a lakáspénzpótlékot emelni cserébe. A gazdasági helyzetre tekintettel 1924. október 1-jétől végül módosítottak a felek a megállapodáson: onnantól kezdve faanyag-szállítás helyett az V. bírói fizetési osztály részére a három családtag után megállapított lakbérek összegének²⁶⁶ egynegyedét fizette a város a táblai bírúknak az állami lakbérek esedékességekor előleges, negyedévi részletekben, a szolgaszemélyzetnek pedig minden októberben egy-egy pár bakancsot szolgáltatott ki. Az utóbbi miatt – megalázónak tartván – különösen neheztelt Szeged közönsége.²⁶⁷

3. A törvénykezési szervezet személyi ügyei

Az igazságszolgáltatás *törvényességi főfelügyelete* 1869-től békeidőben is az igazságügy-miniszter hatáskörébe tartozott, ezen az 1891. évi XVII. tc. akként változtatott, hogy a felügyeleti tevékenységet megosztotta közte és az ítélőtáblai elnökök között. A gyakorlatban az említett elnökök rendszeresen vizsgálták a törvényszékek, a járásbíróóságok és a királyi ügyészségek működését is, rendkívüli esetben pedig soron kívül kellett eljárniuk. Ez utóbbi rendszerint az igazságügy-miniszter utasításai alapján történt.²⁶⁸

1903 novemberében például egy szegedi fegyelmi ügyet kellett „tapintattal” kivizsgálni, amivel az ottani ítélőtábla elnökét, Fabiny Ferencet bízták meg. A tényállás szerint Gajary Béla törvényszéki bíró önmaga ellen fegyelmi eljárás elrendelését kérte, mert a törvényszék elnöke, Hamza Géza által „ügy hivatali, mint a magánérintkezésekben állandó inzultusoknak van kitéve, [...] de sőt egyenesen kifejezést ad[ott] annak, hogy az elnök rosszakaratának a jövőjére káros kihatásától jogos oka van félni”. Az a pontos ok, mire hivatkozva a maga elleni vizsgálatot kérte, nem ismert, és nem is jelölt meg olyan körülményt, ami jogot adott volna az eljárásnak a minisztérium utasítására történő megindításához, ezért csak egy személyes meghallgatásra került sor. Azonban a részletek feltárása helyett ekkor Gajary „nem habozott kijelenteni”, hogy a panaszát érzelmileg felindult állapotban terjesztette elő, és higgadtan megfontolva immár sajnálta annak beadását. Hamza a bíró e nyilatkozatát tudomásul vette, s megerősítette, hogy miként minden beosztottjával, vele szemben is fontosnak találta „az igazságszolgáltatás terén való sikeres együttműködés alapfeltételét képező jó viszony” kölcsönös fenntartását. Ez az ügy kézfogással ért véget.²⁶⁹

1917 januárjában történt a budapesti kir. büntető törvényszék bírói karát illetően, hogy egy, a sajtóban megjelent közlemény szerint a testület némely tagja a törvénykezésbe vetett bizalmat és tiszteletet sértő módon viselkedett a kollégáival szemben, ami becsületbeli,

²⁶⁶ A m. kir. minisztérium 1924. évi 5.000. M.E. számú rendelete az állami és vármegyei tisztviselők és egyéb alkalmazottak [...] tagjai illetményeinek újabb szabályozásáról. In: MRT 1924. Budapest, 1925. 118–156. p. A lakásbérlet tekintetében az akkor hatályos alaprendelet a m. kir. minisztérium 1924. évi 3.333. M.E. számú rendelete volt a lakásügy ideiglenes rendezéséről. In: MRT 1924. Budapest, 1925. 44–91. p.

²⁶⁷ ANTAL 2017, 50–51. p.

²⁶⁸ ANTAL 2006, 155–158. p.; ANTAL 2014, 54–62. p.

²⁶⁹ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. (I.) csomó, 1–4. f.

„lovagias ügyek” felmerüléséhez is vezetett. Eszerint a bíróság elnöke, Balogh György a bírák egy részével délben és délután vendéglőkbe járt „sörözni”, s e férfiaknak egyébként is kedvezett a többiek rovására, mely körülmény az év eleji megnyitó folyamán érzékelhető volt. Arra is utalt, miszerint a bírák egy része a felektől vagy azok képviselőitől nem csak információkat fogadott el, hanem a „kartársi viszonyra” tekintettel a javukra közbenjárt a bírótársaknál. Balogh Jenő ennél fogva felhívta a fővárosi ítéletábla elnökét, Juhász Andort, hogy bizalmasan vizsgálja ki a tényeket: részint azok valóságtartalmát, részint azt, miként került ez a sajtóra nem tartozó hír a lapokba, s erről őt intézkedési javaslattal tájékoztassa. A további részletekről nincs adat, de az akta végén szereplő március 1-jei feljegyzés arra enged következtetni, hogy valamilyen alapja valóban létezett az esetnek: „az ügy Miniszter Úr Ő Nagyméltóságának szóbeli intézkedésével befejezést nyert”, és a dosszié az irattárba került.²⁷⁰

Az első világháború utáni gazdasági helyzet a bírói és az ügyész karban is tarthatatlan viszonyokat idézett elő, noha a nemzetgyűlés az 1920. évi XX. tc. formájában *önálló státuszt és illetményrendszert* hozott létre a törvénykezési szervezet tagjai számára, valamint azelőtt, 1919 októberében és decemberében a kormány bevezette a bírói vagy ügyvédi képesítésű állami tisztviselők új képesítési pótlékát.²⁷¹ A Curián alakított válságbizottság 1921 januárjában tárgyalta a bérkérdést, és február 28-i keltezéssel egy előterjesztést juttatott el Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszterhez arra figyelmeztetve, miszerint „méltóztatnék sürgősen intézkedni a bírói kar anyagi helyzetének javítás iránt, mert e nélkül a bírói karnak eddig kifogástalan megbízhatósága és a bírói kar tekintélye meginog, és a bírák nagy része kénytelen lesz pályáját elhagyni, ami végeredményben oda fog vezetni, hogy miután megfelelő utánpótlásra nincs kilátás, rövid idő múlva ebben az érdekes karban olyan hiány fog mutatkozni, hogy az igazságszolgáltatás menete fenntartható nem lesz.” A megélhetés nehézségeit kifejezendő a Curia akkori elnöke, Tóry Gusztáv részletesen bemutatta a hazai bírák és ügyészek helyzetét, amiben megdöbbentő adatként szerepelt, hogy a statisztikai hivatal szerint egy átlagos magyar munkáscsalád megélhetési költségei 1914 júliusától 1920 októberéig a negyvenszeresére emelkedtek, a tojás ára például a hatvannyolcszorosára inflálódott, ellenben a bíróságok alkalmazottainak illetményei legfeljebb a hatszorosukra nőttek. Ezt a kedvezményes, illetve természetben szolgáltatott élelmiszerek és tüzelőanyagok nem ellentételezték. Még a budapesti ügyvédi kamara is felfigyelt az anomáliákra, amely az 1920 júniusában tartott közgyűlésén foglalkozott e témával, és kifejtette: „a nemzetnek még a legnagyobb áldozatok árán is két intézményt kell fenntartania s ezért mindenét odaadnia: az egyik a hadsereg, a másik a bírói kar”. Minderre tekintettel azt javasolta a bírák értekezlete, hogy a magyar köztisztviselők javadalmait 1921 januárjától egy évre legalább a kétszeresére kellene felemelni. „A köztisztviselők s köztük a bírák csak a megélhetés lehetőségét kéri az államtól” – fogalmazott tömörséggel az előterjesztés, hivatkozva a magánszférába való kilépések veszélyére is, azzal, hogy ha minden állami alkalmazott bére nem növelhető, akkor legalább a bíráké s az ügyészeké legyen az. A költségvetési bevételek ehhez szükséges szaporítására új igazságügy illeték bevezetését hozták javaslatba, amit eredendően a budapesti ügyvédi kamara maga vetett fel: mindezt a peres felek az illetékbélyegek módjára fizethették volna, mert ha a több

²⁷⁰ MNL OL K578, B.i. 430.

²⁷¹ MNL OL K577, F.41. 1905–1942. csomó, 6.734/1919. M.E. sz. rendelet (a magyar kormány 1919. évi 6.734. M.E. számú rendelete a bírói vagy ügyvédi képesítésű állami tisztviselők külön képesítési pótlékáról). Ugyanaz in: MRT 1919. Budapest, 1919. 954–955. p.

ezer koronás munkadíjat meg tudták fizetni, akkor ezt a többletköltséget is. Tomcsányi a problémát 1921 márciusában a minisztertanács elé tárta, amely cselekvésre utasította a pénzügyminisztert.²⁷²

A béremelés ugyan nem valósulhatott meg, de a költségvetési törvény felhatalmazta az igazságügyi tárcát, hogy a létszámkeret megtartásával az 1920. évi XX. tc. hatálya alá tartozók előléptetéseiről gondoskodjon, egyúttal megszüntette a Büntetéspénzek Országos Alapját, az ott kezelt „pénzeket” pedig az Igazságügyminisztérium rendes költségvetési bevételei közé sorolta át 1921. július 1-jétől.²⁷³ Arra is találtunk utalást, hogy ez év elején a családos igazságügyi alkalmazottak közül száznegyvenhárman egyszeri – összesen 86.000 K – pénzjutalomban részesültek, valamint, hogy az igazságügyi állami nyugdíjasok egy része új ellátásként, meghatározott feltételek fennállta esetén, családi pótlékot igényelhetett.²⁷⁴

A bírák mozgalma mindenesetre folytatódott: már 1922 novemberében,²⁷⁵ majd 1923 júniusában Tőry Gusztáv ismételten a szakminiszterhez fordult, s emlékiratot terjesztett elő avégből, „hogy a m. kir. Curián működő ítélőbírák állásai helyeztessenek vissza arra a hagyományos kiemelkedő magaslatra, amelyet hazai történelmünk szerint évszázadok óta elfoglaltak, s amely, az utóbbi éveknek az említett [novemberi] átiratban részletesen ismertetett törvényhozási és kormányzati intézkedései folytán, jelentékenyen alábbszállott”. Az újabb sérelmeket az váltotta ki, hogy az 1923. évi II. és IV. tc.-ek némely közigazgatási tisztviselők állását az országos besorolási rendszerben a magasabb rangú bírák szintjére emelték fel, noha a múltban e bírák mögött álltak. Minderre tekintettel Tőry javasolta, hogy a Curia elnöke egy teljesen önálló státuszba kerüljön, hasonlóan az egykori országbírói méltósághoz, a többi bírása pedig magasabb fizetési csoportba lépjen át, amelynek mikéntjét is megfogalmazta. Ez utóbbinak a lényege az volt, hogy a legfelsőbb bírói kar tagjainak felét és a tanácselnökeit, továbbá a koronaügyész-helyetteseket emelték volna egyvel magasabb fizetési osztályba, míg a többi fórumon ítélkezőket egyelőre meghagyták volna az addigi helyzetükben, miáltal megmaradhatott az egészséges előmeneteli és rekrutációs rendszer a Curia tagjainak javára.

Végül 1923. november 22-re egy értekezletet hirdetett Nagy Emil a királyi bíróságok és ügyészségek vezetői részére az Igazságügyminisztériumba. Ennek tárgya az 1920. évi XX. tc. „egyes rendelkezéseinek esetleges módosítása”, különösen pedig: a bírói címadományozási és az ún. címzési („nagyságos” vagy „méltóságos”) rendszer – benne az aktív ítélőbíráknak s a nyugalmazottaknak adható különböző címek és rangok – kérdése, némely vidéki ítélőtáblák elnökeinek s a főügyészeknek, valamint a rangidős curiai tanácselnököknek magasabb fizetési csoportba történő beosztása, az ítélőtáblai elnöki titkárok illetményi átsorolása, a várakozási idő újabb szabályozása, a munkásbiztosítási felsőbíróság megszüntetésének problematikája, a továbbképző és gyakorló szakmai értekezletek szervezése, illetve a közjegyzők hatáskörének kiterjesztése volt.²⁷⁶ Magáról az értekezletről nincsenek közvetlen adataink, de 1924. január elején a nevezett igazságügy-miniszter egy átiratot juttatott el Tőryhez, amely egy, a bírói címzetes és tényleges rangok szabályozásáról szóló tervezetet tartalmazott. Ebből elótűnik az a történeti jelenség,

²⁷² MNL OL K578, B.i. 555., 562.

²⁷³ Lásd az 1921/22. költségvetési év[ben az] augusztus 1-től december végéig viselendő közterhekről és fedezendő állami kiadásokról szóló 1921. évi XXXIV. törvénycikk 3. és 10. §-ait!

²⁷⁴ MNL OL K577, A.2. 1920. (II.) csomó, 343–346. f., 359. f., H.13. 1917. csomó, 18.540/1920. I.M.E. sz. irat.

²⁷⁵ MNL OL K577, A. 1920–1935. csomó (1920–21), 82–87. f., 89–91. f., 97–102. f.

²⁷⁶ MNL OL K577, A. 1920–1935. csomó (1920–21), 67–72. f., 108. f.

amit utóbb a szakirodalom „bírói rangkórságnak” nevez,²⁷⁷ s ami már a saját korában is megosztotta az érintetteket: az elfoglaltnál magasabb bírói állások címeinek „bőkezűen gyakorolt osztogatása” anélkül, hogy a bíró szolgálati helyében változás történt volna (pl. kir. ítélőtáblai bírói címmel és jelleggel felruházott törvényszéki bíró, amelyben a „jelleg” eredetileg a magasabb fizetési besorolásra utalt). Innen tudható, hogy a novemberi értekezlet egyik fő témája a rangok s címek elvi vitája volt, ahol a miniszter arra az álláspontra helyezkedett, miszerint az adományozást a jövőben nem szabad gyakorolni. Erre tekintettel, s mert az egész tervezet nem tartotta szerencsés szövegezésének, a Curia elnöke a válaszában inkább a módosítás mellőzését javasolta.²⁷⁸ A címek és rangok ilyen történő rendszeres adományozása egyébként az 1891. évi XVII. tc.-kel kezdődött, amely eredetileg azért tette lehetővé, hogy az előmenetel új állások létesítése nélkül is lehetségessé váljon, továbbá, hogy a tapasztalt bírák az addigi szolgálati helyükről ne vonassanak el.²⁷⁹

1923 júliusában egy körrendeletet intézett az ítélőtáblai elnökökhöz Nagy Emil az alábbi tendenciózus okból: „hivatalba lépésem óta gyakran tapasztaltam, hogy a bírói és ügyész kar egyes tagjai személyi ügyekben – kinevezéseknél, előléptetéseknél, áthelyezéseknél, címadományozásoknál stb. – nemzetgyűlési képviselők vagy más befolyásos tényezők közben járását veszik igénybe”. Elismerte a frissen hivatalba lépett miniszter, hogy a nemzetgyűlési képviselőknek a saját kerületükre vonatkozó észrevételei jogosak és méltányosak lehetnek, de léteztek az igazságügyi adminisztrációnak olyan területei (itt az 1901: XXIV. tc. 13. §-ának utolsó bekezdésében foglaltakat²⁸⁰ emelte ki), ahol „a képviselői közbenjárásokat, de általában minden más, nem az igazságügyi hatóságoktól származó közbenjárást is teljesen kizárni óhajtók, és ez: az ítélőbírák és ügyészek személyi ügyeinek intézése. Meggyőződésem ugyanis, hogy a féltve őrzött bírói függetlenséggel a legélesebb ellentétben áll az, hogy a bírói és az ügyész kar tagjai személyi ügyekben pártfogókat vegyenek igénybe; ezt az eljárást a magam részéről a legnagyobb mértékben helytelenítem, és minden rendelkezésre álló eszközzel gondoskodni kívánok arról, hogy hasonló esetek a jövőben meg ne történjenek”. Erre tekintettel határozottan felhívta az ítélőtáblák elnökeit s a királyi főügyészeket, miszerint szíveskedjenek „megfelelő bizalmas úton a legkomolyabb figyelmeztetésben részesíteni” az érintetteket arról, hogy a jövőben a szolgálati úton kívülről netán érkező ily megkeresés „semmi esetre sem fog a kérelmezők előnyére szolgálni”.²⁸¹ Ugyanabban az időben tilalmazta a kormány a nemzetgyűlési képviselők közbenjárására történő, az alsóbb fokú közigazgatási hatóságok határozatainak a szakminiszter engedélye nélküli megváltoztatására irányuló – bizonyára több minisztériumot érintő – rossz gyakorlatot is.²⁸²

Szintén helytelen úzusra utalt egy Bethlen István részéről Zsitvay Tibornak küldött levél, amelyből kiderül: a miniszterelnök személyes elnökletével az igazságügyi és a belügyi államtitkárok tárcaközi értekezletet tartottak 1930 novemberében a sajtó útján elkövetett bűncselekmények miatt kiszabott szabadságvesztésekkel kapcsolatban, mivel az elítéltek

²⁷⁷ NAVRATIL 2014, 135–138. p.

²⁷⁸ MNL OL K577, A. 1920–1935. csomó (1920–21), 75–81. f.

²⁷⁹ ANTAL 2006, 162–163. p.

²⁸⁰ Az összeférhetlenségről szóló 1901. évi XXIV. tc. 13. §-ának utolsó bekezdése szerint: „kinevezések vagy előléptetésekre vonatkozó közbenjárást a ministerek senkitől sem fogadhatnak el. E tilalom azonban őket nem gátolja, hogy tájékozás végett ily ügyekben képviselőkhöz vagy máshoz fordulhassanak”.

²⁸¹ MNL OL K578, B.i. 721/1.

²⁸² MNL OL K578, B.i. 870.

nem egyszer haladékbán részesültek a büntetésük kitöltésére nézve. Mindezt Bethlen – nem csak igazságszolgáltatási, hanem *sajtópolitikai kérdésnek* is tartva – határozottan rosszallta, így felhívta az igazságügy-minisztert, hogy a jövőben minden halasztásra irányuló kérelemről tájékoztassa őt még az intézkedés megtétele előtt, az addig végre nem hajtott büntetések tekintetében pedig azok azonnali megkezdését és az elítéltek behívását szorgalmazta.²⁸³ Máskor meg a királyi ügyészség budapesti sajtóellenőrzési tevékenységét bírálta, s állandó sajtóügyészi státuszt javasolt létesíteni.²⁸⁴

A mindenkori bírói függetlenség valóban a demokratikus értékek egyik *sine qua non*-ja,²⁸⁵ ahogyan azt Paraszky Gyula, a szegedi törvényszék (később az ottani ítélőtábla) elnöke mondotta: „ez a bírói függetlenség nemcsak és elsősorban a mi féltve őrzött drága kincsünk, hanem a magyar alkotmánynak egyik legerősebb pillére, és a nagyközönség lelkiületét megnyugtató, azt rendíthetetlen bizalommal eltöltő szilárd hit és élő valóság”.²⁸⁶ Ám olykor természetesen a jog- vagy okszerű kritika sem maradhatott el: az igazságügy-miniszterekhez rendre érkeztek beadványok, amelyek fogalmazói a bírói jellem idealizált márványszobrát törekedtek a valóság talajára helyezni. Ilyenről tanúskodik például egy 1929. évi, dr. Urbik Ferenc fővárosi ügyvéd által jegyzett bejelentés, amiben egy érdekes anomáliára hívta fel Zsitvay Tibor figyelmét nem sokkal annak hivatalba lépése után.

Ebben a levélben hosszas ismertetés olvasható egy, a budapesti királyi törvényszék előtt zajlott perről, mely több gazdasági társaság és a Királyi Jogügyi Igazgatóság, illetve a vallás- és közoktatásügyi miniszter koncessziós szerződési vitájában keletkezett. A nevezett ügyvéd oda konkludált, miszerint „a jogügyi igazgatóságot egy, a kincstár képében jelentkező magánérdekeltség nem csak alaptalan, de egyben rosszhiszemű perlekedésének eszközévé süllyesztette, s a jogügyi igazgatóság – jobb meggyőződése ellenére és tisztán a hivatali függőségi viszonytól fogva – hivatalos formában megnyilvánult eredményként egészen rendkívüli eszközt vett igénybe avégből, hogy a per folytatásának lehetőségét hiúsítsa meg”. Ez utóbbi fordulat arra utalt, hogy a jogügyi igazgatóság a rá nézve kedvezőtlen közbenső ítélet után kezdeményezte az egyik érintett cégnek a bíróság általi megszüntetését, ami végül be is következett. Urbik ugyan nem kért konkrét intervenciót az ügyben, de a biztonság okáért csatolta a részletes periratokat – bizonyára az igazságügy-miniszteri főfelügyelet eszközeinek alkalmazásában reménykedett –, a géppel frott levelét pedig kinyomtattatta, valamint az egész beadványát eljuttatta a kormányzónak is.²⁸⁷ Hogy volt-e folytatása az esetnek, nem tudni, de a benne felvetett kritikák részben ma is aktuálisak lehetnek.

A bírák javadalmai az említett státusztörvény szerint még mindig lényegesen kedvezőbbek voltak, mint az egyéb állami tisztviselőké, ez azonban nem tartott sokáig: a gazdasági takarékoság 1924-ben az igazságügyi szervezetet is elérte, minek következtében az ottani képesítési és más pótlékokat megvonták, így a külön státusz ellenére sem voltak biztosítva az addigi bírói illetmények. A helyzet 1927. január 1-jétől, a pengő bevezetésétől indult mérsékelt javulásnak, a pótlékokat azonban csak 1929-ben állította helyre a minisztérium. 1931 szeptemberétől viszont minden közszolgálati tisztviselő bérét újra mérsékelni kellett;

²⁸³ MNL OL K578, B.i. 995/1.

²⁸⁴ MNL OL K578, B.i. 998.

²⁸⁵ A jelenkori dilemmákról ír újabban BADÓ 2013, 11–35. p., 155–183. p. BADÓ 2020, 16–101. p.

²⁸⁶ „A bírói függetlenség nemcsak a mi féltve őrzött drága kincsünk, hanem az alkotmány egyik legerősebb pillére”. In: Délmagyarország. 1936. január 13. (11. szám) 3. p.

²⁸⁷ MNL OL K578, B.i. 945.

ez a bíráknál az alapilletményekre terjedt ki, a pótlékokra ezúttal nem, de a javadalmaik vásárlóértéke 1932-ben az 1920. évinek így is csak 40–50%-át érte el.²⁸⁸

A *világ gazdasági válság* alatti takarékoság természetesen egyéb formákban is nyomot hagyott a törvénykezési szervezeten. Érdekes adalék például az igazságügyi- és a belügyminiszterek azon iratváltása 1933–34-ből, amely a büntetőügyekben az olyan idézetek vagy elővezetettek hazajutása költségeinek finanszírozására vonatkozott, akik nem a hatóság székhelyén laktak, és pénzük sem volt, hogy visszautazzanak. Ilyenkor általában a rendőrség vagy a csendőrség kísérte a tartózkodási helyükre az érintetteket, s e közegek költségeit évtizedeken át a Belügyminisztérium viselte. Azonban a belügyi tárca ezt költségvetési szempontból kifogás tárgyává tette még 1931-ben azzal, hogy a jövőben inkább az Igazságügyminisztérium büdzséjét terheljék e kiadásokkal. Az utóbbi Elnöki ügyosztálya vizsgálatot is indított annak érdekében, hogy ténylegesen milyen teherről volt szó annak előre bocsátása mellett, miszerint „az igazságügyi érdek csak az, hogy azok, akiknek meghallgatása törvény szerint szükséges, megjelenjenek a bíróság előtt. Az ellenben, hogy az ily kihallgatott egyének vissza is jussanak lakóhelyükre, mégpedig olyankor is, ha erre nincs pénzük: semmiképpen sem lehet az igazságügyi igazgatás feladata, hanem rendészeti, esetleg közjótékonyasági intézkedés tárgya”. Mindezt számszerűsítve: ekkor egy Kiskundorozsmáról Budapestre elővezetett terhelt vasúton történő hazautaztatásának költsége 7 pengő és 90 fillér volt. Mivel a kényszerű takarékoság mindkét minisztériumot egyaránt sújtotta, Lázár Andor a követett gyakorlat fenntartása mellett érvelt. A belügyminiszter viszont kitartott azon álláspontja mellett, hogy a rendőrség nem mindenirányú tolonchatóság volt, s az igazságügyi érdekeket sem lehetett az előbb idézetek szerint értelmezni.²⁸⁹ A vita befejezéséről ugyan nincs konkrét adatunk, de az iratokból arra következtethetünk, hogy semmi sem változott.

4. Igazságügyi és külügyi együttműködés az anarchizmus ellen

Az egyre erősödő „anarchista mozgalmak” a 19. század végére összeurópai fellépést igényeltek. Magyarország különösen érintett volt ebben Erzsébet királyné 1898-ban történt meggyilkolása miatt, de Franciaország is a Francois Sadi Carnot köztársasági elnök elleni 1894. évi merénylet okán. A Második Internacionálé ugyancsak nyugtalansággal töltötte el a tőkés államokat, különösen azokat, amelyekben a polgárosult középosztály még nem volt elég kiterjedt a kommunisztikus és más baloldali áramlatok megfékezéséhez. Talán ezért is támogatták a magyar kormányok a századfordulótól kezdve az anarchizmus elleni nemzetközi fellépést, aminek számos irata maradt ránk.

1894 februárjában a közös külügyminiszter megküldte az anarchizmus megtörése céljából Svájcban elfogadott törvény szövegét, majd májusban a hasonló spanyol jogszabályt, amiket az Igazságügyminisztériumban akkor még azzal helyeztek *ad acta*, hogy „nálunk ez idő szerint az ily irányban való intézkedések szükségessége nem forog fenn”, de a

²⁸⁸ NÁNÁSI 2011a, 249–250. p.; ANTAL 2015a, 56–57. p.; MÉSZÁROS 1932, 176–178. p.; NAVRATIL 2014, 124–125., 128. p.; a bírói képesítési pótlékról és a magyar kir. kincstári jogügyi igazgatóság fogalmazási szakához tartozó egyes állásoknak a kir. ítélőbírák és kir. ügyészek státusába való besorolásáról szóló 1930. évi XLIII. tc. (1–4. §§).

²⁸⁹ MNL OL K577, R.1. 1933. 17–50. f.

szaporodó bombamerényletekre utalva már ekkor felmerült elméleti lehetőségként nemzetközi tárgyalások kezdeményezése. Viszont a Carnot-gyilkosságot követően néhány héttel Wekerle Sándor miniszterelnök immár célirányos kérdést intézett Szilágyi Dezsőhöz: a magyar igazságügy-miniszterek az anarchizmussal szemben tettek-e s milyen kifejezett lépéseket? A miniszter megbízásából küldött válasz még egyértelműen nemleges volt.²⁹⁰ Innentől azonban az állam belső rendjét veszélyeztető – közelebről jogilag még nem definiált – „anarchizmus” folyamatosan foglalkoztatta a reálunió mindkét Igazságügyminisztériumát. Bizonyítja ezt, hogy ugyanez év augusztusában már „igen nagy horderővel bíró” s a minisztertanács elé terjesztendő ügytípusként kezelte Szilágyi, amikor az osztrák kollégájával és a magyar belügyminiszterrel hivatalos levelezésbe kezdett.²⁹¹ Akkor csak a külföldi törvényhozási eredmények tanulmányozása generált diszkussziót, valamint a kormány 1895-ben döntött arról, hogy „a nemzetiségi és socialistikus irányzatú izgatások miatt” indított eljárások „lehető egyöntetű, szigorú kezelése” érdekében az ilyen kényes ügyekben a vádemeléshez az ügyészségeknek a minisztérium előzetes engedélyét kelljen kérniük. Ez a megkötés 1898-ig érvényesült, utána már csak tájékoztatási kötelezettség állt fenn.²⁹²

1898 novemberében Erdély Sándor igazságügy-miniszter a jogtudós Balogh Jenőt, a törvényszerkesztési ügyosztály elnökét delegálta egy, az olasz kormány kezdeményezte *római konferenciára*, melynek célkitűzése egy közös elveken nyugvó cselekvési program kidolgozása volt, amelyet a részes államok maguk hajtának végre. Ehhez különösen szükségesnek mutatkozott: 1. az „anarchizmus” jogi meghatározása; 2. az ennek keretében megvalósult bűncselekmények minősítése (ti. közönséges vagy politikai *delictumok-e?*); 3. az anarchista személyek kölcsönös kiadatása; 4. különleges rendszabályok állítása az anarchista bűncselekményekre lázító sajtó ellen; 5. a rendőri hatóságok kölcsönös támogatásának és együttműködésének megszervezése. Ugyanakkor az olasz külügyminiszter ajánlása az említett cselekmények esküdtszék általi elbírálása helyett azok szakbírák előtti tárgyalását találta volna helyesnek, mégsem vették fel a hivatalos tervezetbe, mert tartani lehetett attól, hogy „az értekezletnek számos tagja ezt nem fogadná el”. A hazai program-pontok az osztrák és magyar közös külügyminiszter útján az olaszhoz nagyban hasonló tartalommal fogadtattak el. A magyar delegáció másik tagja Sélley Sándor miniszteri tanácsos, korábbi szegedi ítélőtáblai elnök volt.²⁹³

Az „anti-anarchista” értekezlet 1898. november 24-től december 21-ig tartott Rómában, amelyről Balogh részletes, bizalmas jelentést szerkesztett, melyben a miniszterelnök kérésére kiemelte azon feladatokat, amelyek az országgyűlésre és az osztrák *Reichsrat*ra, illetve a két igazságügy-miniszterre hárultak: egyelőre elsősorban az *adminisztratív teendőket* javasolta elvégezni a belügyminiszter megbízottjával együttműködve. Ezek között szerepelt, miszerint a magyar államhatárra a szomszédos országokból szállított, kiutasított anarchistákat, akik nem nálunk honosak, s ezért tovább toloncolandók voltak, a magyar állam költségén kellett volna a következő szomszédos ország határáig szállítani. Az anarchisták feletti „felügyeletet” ellátó belföldi szervet a székesfővárosi államrendőrség főkapitányságánál volt célszerű létrehozni, a konferencián is ajánlott *portrait parlé* (egyféle bűnügyi személyi nyilvántartás) intézményével összefüggésben pedig már folytak

²⁹⁰ MNL OL K577, Dw. 1894. csomó, 398–412. f.

²⁹¹ MNL OL K577, Dw. 1894. csomó, 261–291. f.

²⁹² NÁNÁSI 2011, 137. p.

²⁹³ MNL OL K577, F.41. 1894–1898. csomó, 85–104. f.

a tárgyalások a Belügyminisztériummal. A szükséges országgyűlési – főként a Büntető törvénykönyv módosítását igénylő – jogalkotást illetően úgy vélekedett, csak akkor kellene erről tárgyalni, ha azt a „parlamentari helyzet”²⁹⁴ időszerűnek tünteti fel. Ugyanakkor Balogh Jenő a minisztertanácson tisztázandó kérdésként felvetette: az értekezlet javaslatai miként hajthatók végre Horvátországban?²⁹⁵

Bánffy Dezső miniszterelnök 1899 februárjában azt szorgalmazta, hogy egy állandó jellegű kormánybizottság jöjjön létre az érintettek: az igazságügy-miniszter, a belügyminiszter, a horvát bán, a budapesti királyi főügyészség, a fővárosi államrendőrség, valamint a miniszterelnökség kiküldötteiből a legfontosabb három tárgykör elveinek kidolgozására (adminisztratív intézkedések, kiadatasi egyezmények, törvényhozási feladatok), amit később az új kormányfő, Széll Kálmán is támogatott.²⁹⁶ A kommunikáció elsősorban Balogh és Sélley között folyt, s hogy a jogi természetét tekintve milyen összetett munkát jelentett a római konferencia felvetéseinek eleget tenni, mutatja, miszerint a két szakember között sem volt mindenben egyetértés. Míg Sélley Sándor a végzeményeken túlmutató javaslatokkal állt elő, addig Balogh Jenő egyelőre csak a szűkebb, feltétlenül szükséges nyilatkozatokat tartalmazó választ vélte indokoltnak a magyar kormány részéről. A részleteket itt mellőzve, Balogh gyakorlatias, míg Sélley elméleti szempontokat követett.²⁹⁷ Végül Balogh Jenő határozattervezete került előtérbe, amelyet az év áprilisában fogalmazott meg. E terjedelmes, kézírásos dokumentum bizonyítja: nem csak a büntető-eljárásjog, de a nemzetközi jog is közel állott hozzá.²⁹⁸ Végül a magyar kormány egy ehhez képest szűkszavú választ küldött az olasz külügyminiszternek, amelyben általában helyeselte a kezdeményezést azzal a diplomatikus megjegyzéssel, hogy a kilátásba vett kiadatasi egyezmények kérdésében az országgyűlés helyett érdemben nem válaszolhatott.²⁹⁹

Balogh Jenő később is nagy jelentőséget tulajdonított az anarchizmus elleni nemzetközi összefogásnak: 1899 szeptemberében, miután a római értekezlet a részes államok – szám szerint huszonegy – válaszainak megküldésével az év július 31-én végleg befejeződött, összefoglalást készített arról, hogy az egyes kormányok milyen álláspontra helyezkedtek. E dokumentum tartalmazott történelmi és törvényhozási előzményeket, adatokat a közelmúltban alkotott külföldi jogszabályokról, a magyar kormányok által folytatott addigi tárgyalásokról, továbbá az anarchizmus, a kommunizmus és a szociáldemokrácia tanairól. Egyúttal ismét megfogalmazta a maga szakmai javaslatait tekintettel arra, hogy sem a hazai, sem a külföldi jogrendszerek nem voltak kellően felkészülve a szóban lévő veszélyekre. Nem kérdéses, hogy az előre látása mennyire megalapozott volt. A következő, hasonló konferenciát egyébként hat évvel később Szentpéterváron tartották kisebb nemzetközi érdeklődés mellett.³⁰⁰

²⁹⁴ A magyar „parlamentari helyzet” 1898 végén és 1899 elején kifejezetten negatív volt Bánffy Dezső kormányának válsága miatt, ami politikai és közjogi síkon egyaránt zajlott. Önmagában érzékelteti mindezt az a tény, hogy Szilágyi Dezső megvált házelnöki méltóságától s provizórikusan bár, de kilépett a Szabadelvű Pártból is. A vita összességében a költségvetési jogról és az alkotmányos kormányzásról szólt. ANTAL 2016a, 46–48. p.

²⁹⁵ MNL OL K577, 1899. 577. számú csomó, 105–110. f., 150–151. f.

²⁹⁶ MNL OL K577, 1899. 770. számú csomó, 124–125. f., 128–130. f.

²⁹⁷ MNL OL K577, 1899. Uo. 156–169. f.

²⁹⁸ MNL OL K577, 1899. Uo. 170–192. f., lásd még: 112–123. f.

²⁹⁹ MNL OL K577, 1899. Uo. 214–216. f.

³⁰⁰ MNL OL K577, 1899. Uo. 229–260. f.; EMSLEY 2007, 198–199. p.

5. A törvénykezési szervezet igazgatása a hadiállapot idején

Az első világháború kezdetén több bizalmas utasítást bocsátott ki Balogh Jenő igazságügy-miniszter *az ellenség betörése esetén* követendő intézkedésekről. Ezek közül a 115/38. számú, 1914. augusztus 25-én kelt és később sokszor hivatkozott bizalmas rendelet az értékek és hivatalos iratok közveszély esetén történő kezeléséről s biztonságba helyezéséről szolt. Erre maga a miniszter vagy a törvényhatóság első tisztviselője (a polgármester vagy az alispán) adhatott utasítást a következő szavakkal: „Államjavak biztonságba helyezendők”. A rendelet tárgyi hatálya kiterjedt az igazságügyi elnöki letétekre, az értékes bűnjelekre és tárgyakra, az értékpapírokra, a készpénzre, a számadási naplók mellékleteként kezelt okiratokra (a naplók nélkül), valamint az erődítmények jegyzékére s a titkos távírdai számkulcsokra. Veszélyhelyzetben a hatóság vezetője a pénztárból megához vette a szállításhoz szükséges összeget, amit a pénznaplókban külön könyveltek, majd az említett értékeket a budapesti IX. kerületi állampénztárba kellett szállíttatnia postán, hajón vagy vasúton, illetve egyéb úton, ha így nem lett volna biztonságos. Végzésükség esetén e javakat és az iratokat el kellett rejteni. Hasonló szabály vonatkozott a telekkönyvi térképekre, iratokra s betétekre, valamint a még ki nem hirdetett végrendeletekre, hogy azok „az elpusztulástól megóvassanak”, az elhagyni kényszerült ingatlanok felügyeletéről pedig külön gondoskodni kellett. Ha mindezt nem volt idő, és a közvetlen támadás során a tisztviselők iratokat voltak kénytelenek átadni, meg kellett kísérelni ezekről átvételi elismervényt kieszközölni, avagy más bizonyítékot (pl. tanúkat) beszerezni. Ha a közveszély megszűnt, a minisztérium nyomban értesítendő volt.³⁰¹

Ugyancsak lényegesnek bizonyult a gyakorlatban a 115/56. számú bizalmas körrendelet, amely a büntető hatóságok magatartását szabályozta *közvetlen veszély* esetére. Ha a hivatalukból távoznuk volt szükséges, törekedni kellett, hogy a fogvatartott „közveszélyes bűntettesek” az ellenséghez át ne állhassanak, ezért el kellett szállíttatni őket egy biztonságos büntetés-végrehajtási intézetbe. Ha ez lehetetlen volt, legalább az előzetesen fogvatartottakat és azokat, akikkel szemben gyorsított eljárásban hoztak ítéletet,³⁰² továbbá a közveszélyes munkakerülőket (1913: XXI. tc.) s akiket a hatóságok mint „megbízhatatlan vagy gyanús elemeket” internáltak, valamint a hat hónapnál hosszabb időre elítélteket, ha a szabadságvesztés büntetésükből egy hónapnál több volt hátra, kellett elszállítani; a többieket viszont kimutatás készítése mellett szabadon kellett bocsátani. Hogy mindez megtörténhessen, a fogvatartottak e két csoportjáról előre naprakész jegyzékek voltak vezetendők. Abban a fogházban, ahová az átvitelük történt, minden alkalmas helyiséget igénybe lehetett venni, nem csak a zárkákat. A fogház vezetőjének volt kötelessége gondoskodni arról, hogy azon

³⁰¹ MNL OL K578, B.i. 115/38. Vö.: NÁNÁSI 2011c, 28. p.

³⁰² A m. kir. igazságügyminiszternek 12.002/1914. I.M.E. számú rendelete a gyorsított bünvádi eljárás szabályairól. In: IK 1914:7. szám. 321–338. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1915. évi 9.550. I.M.E. számú rendelete a gyorsított bünvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról. In: MRT 1915. Budapest, 1915. 956–971. p.; a gyorsított bünvádi eljárás szabályainak életbeléptetéséről szóló 5.488/1914. M.E. számú rendelet. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1434–1437. p.; a m. kir. ministeriumnak 6.082/1914. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes intézkedések tárgyában kiadott egyes rendeletek hatályának kiterjesztéséről. In: IK 1914:8. szám. 473–474. p.; a 2.060/1915. M.E. számú rendelet a gyorsított bünvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak életbeléptetéséről. In: IK 1915:6. szám. 309–312. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1917. évi 41.900. I.M. számú rendelete a gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályainak újabb megállapításáról. In: MRT 1917. Budapest, 1917. 2004–2010. p.

személyeket, akik a büntetésüket közben kitöltötték, szabadon engedjék; az előzetesen fogvatartottakra nézve pedig a területileg illetékes királyi ügyész határozott arról, hogy meghosszabbítja-e a vizsgálati fogságot vagy nem, amiről a főügyészt jelentés formájában értesíteni tartozott.³⁰³

Egyebekben a 7.364/1914. számú kormányrendelet volt irányadó azon esetkörre, ha egy igazságügyi hatóság a háború miatt a rendes működését *beszüntetni kényszerült*. Ekkor a székhelyről való távozásnak „nyugodtan, rendben, nem pedig menekülésszerűen” kellett megtörténnie. A visszavonuló szerv lehetőleg a megszállt terület közelében maradt, hogy mielőbb újból elfoglalhassa a székhelyét. „A hivatali székhely elhagyásánál és az oda való visszatérésnél annak a két fontos szempontnak összeegyeztetésére kell törekedni, hogy egyrészt az ellenség a hatóságokat saját érdekében fel ne használhassa, másrészt viszont a hatóságok területének lakossága a lehető legrövidebb ideig legyen megfosztva a hazai hatóságok működésétől” – fogalmazott a minisztertanács rendelete. Az elvonulni kényszerült szerv a megszállás alá került terület lakosságát továbbra is támogatni volt köteles, fenntartva annak tudatát, „hogy [az] a hazai hatóságok részéről nincsen teljesen elhagyatva”.³⁰⁴ Ugyanakkor léteztek speciális körülmények is: az Igazságügyminisztérium III. ügyosztálya a brassói, a csikszeredai és a kézdivásárhelyi törvényszékek területére nézve kívánatosnak talált több kiegészítést. Először, hogy az ügyészségek a politikai természetű bűncselekmények iratait külön kezeljék a könnyen szállíthatóság érdekében; másodsor, hogy a háborúval kapcsolatos bizalmas igazságügy-miniszteri és főügyészi körrendeletek, továbbá a titkos távirtdai számjelzések, az 1915. évi XVIII. tc. értelmében készült zárlatok s a magyar-román vegyes bizottságok iratai biztonsági szempontokból szintén kigyűjtendőek volnának.³⁰⁵

Gyakran adódott összeütközés az igazságügyi és a katonai hatóságok között a különböző ingatlanok és helyiségek használata miatt, amikor bírósági vagy ügyészségi, illetve büntetés-végrehajtási épületek azonnali átengedését követelték a katonai hatóságok közvetlenül az igazságügyi szervek vezetőitől, különösen a harcterek közelében. Végül 1915-től a közös hadügyminiszterrel született megállapodás értelmében a beszállások kérdésében a polgári közigazgatási hatóságokkal egyetértőleg kellett eljárniuk a katonai parancsnokságoknak, ami az igazságügy tekintetében azt jelentette, hogy az igazságszolgáltatási szerveknek kérés esetén át kellett ugyan engedniük minden nélkülözhető helyiséget, de vissza kellett tartaniuk azokat, amelyek a működésük zavartalan menetéhez s a büntetések végrehajtásához feltétlenül szükségesek voltak. E korlátozás alól a harctér közvetlen közelsége jelentett csak kivételt.³⁰⁶

Az első hadüzenet elküldésével egyidejűleg,³⁰⁷ 1914. július 28-án az igazságügy-miniszter utasította a törvényszéki elnököket, miként járjanak el a mozgósításra és a bekövetkező *személyzeti hiányokra* vonatkozóan,³⁰⁸ de nem sokkal a hadiállapot beállta után, 1914 októbertől az ellenséges haderő betörésével érintett vármegyékben az igazságszolgáltatás helyzete mégis megingott. Az északkeleti és a déli régiókból sorra érkeztek a tudósítások arról, hogy a járásbírák kénytelenek voltak elhagyni a szolgálati helyeiket

³⁰³ MNL OL K578, B.i. 115/56., 115/124., 490/17. Vö.: NÁNÁSI 2011c, 28. p.

³⁰⁴ A m. kir. minisztériumnak 7.364/1914. M.E. számú rendelete az állami, törvényhatósági és községi hatóságok (hivatalok) magatartásáról ellenséges megszállás esetében. In: IK 1914:12. szám. 629–631. p.

³⁰⁵ MNL OL K578, B.i. 490/17.

³⁰⁶ MNL CSML VII. 3., 1. d. B.i. 1915: 13. (1915. július 23-án kelt bizalmas utasítás.)

³⁰⁷ CLARK 2015, 460–478. p.

³⁰⁸ MNL OL K578, B.i. 137.

(pl. Ungvár, Óradna, Kevevára, Beszterce, Naszód, Pancsova, Antalfalva stb.). Az érintett törvényszéki és ítélőtáblai elnökök drámai hangvételű jelentésekben mutatták be a háború okozta riadalmat – például a kassai tábla kerületében vagy a máramarosszigeti törvényszék területén. Az ügyészségek működése szintén akadozott: erdélyi kimutatásokból értesült a minisztérium az ideiglenes „zárlati eljárásokról”, amelyek különösen az akták és a kezelt pénzeszközök menekítését szolgálták.³⁰⁹ Ennek a tevékenységnek is voltak valódi hősei, nem csak ügyészek és bírák, hanem segédhivatali alkalmazottak, hivatalsszolgák s fogházőrök, akik helytállásának köszönhetően az igazságszolgáltatás tovább tudott működni. Közülük többeket a polgári hadi érdemkeresztrel való legfelsőbb kitüntetésre terjesztettek fel.³¹⁰

A hadművelleti területek – akkori kifejezéssel: a hadra kelt sereg körlete – változásai egyéb módokon is kihatottak a magyar *jurisdictiona*. Jól szemlélteti ezt a rögtönítélő bírászkodás, amelyet annak megfelelően vezettek be, terjesztettek ki, vagy helyeztek hatályon kívül, hogy miként alakult a harctér földrajzi elhelyezkedése. Az 1914. július 26-án elrendelt statáriumot például 1916. március 1-jétől megszüntették a déli országrészen, miután a balkáni fronton a fegyveres aktivitás egyelőre szünetelt. Vonatkozott mindez Baranya, Bács-Bodrog, Torontál, Temes és Krassó-Szörény vármegyékre, valamint a területükbe ékelődő törvényhatósági jogú városokra, továbbá az északkeleti régióban Ung, Ugocsa és Bereg vármegyék területére is.³¹¹

Az első világháború kitörésétől az igazságügyi igazgatás feladata lett a *sajtóellenőrzés* (cenzúra) főként a napi és heti periodikákban „bizonyos laphírek közlésére” vonatkozóan,³¹² amelyet elsősorban a királyi ügyészségek végeztek, de e munkához a közös haderő császári és királyi parancsnokságai szintén delegáltak „szakértő személyeket”.³¹³ A kivételes, fokozott sajtórendészeti ellenőrzés terjedelmét különböző jogszabályokban és utasításokban rendelték el arra tekintettel, hogy a hadszínterek hogyan változtak az ország egyes részeiben vagy azok közelében, illetve hogy a honvédelem aktuális érdekeit mely információk nyilvánosságra hozatala sértette vagy veszélyeztette.³¹⁴ Például a szegedi királyi ügyészség 1914 augusztusától a sajtótermékek ellenőrzése végett a hivatali helyiségeiben éjjeli ügyeleti szolgálatot szervezett, hogy a „rendkívüli” vagy „külön” kiadású lapok kötelespéldányait még a szétküldés előtt bármikor be lehessen mutatni.³¹⁵ Hogy ez mennyire megterhelő volt, arra például idézzük a balkáni fronthoz közeli, említett ügyészség vezetője, Harsányi Elemér 1915 októberében készített jelentését, amelyben megírta, miszerint Szegeden akkor 13 lap jelent meg, öt pedig szünetelt. A megjelenők közül hat minősült politikai lapnak, ezek rendes – kinyomás utáni, de szétküldés előtti – ellenőrzését ő maga látta el. Azonban, ha a

³⁰⁹ MNL OL K578, B.i. 150., 439.

³¹⁰ MNL OL K577, L.b. 1917. csomó, 233–249. f.

³¹¹ MNL CSML VII. 3., 2. d. B.i. 1916: 6., 1. d. B.i. 1914: 11/15., 1915: 6.

³¹² A m. kir. minisztérium 1914. évi 5.482. M.E. számú rendelete a katonai intézkedések közlésének eltiltásáról. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1429–1430. p.; a m. kir. minisztérium 1914. évi 5.483. M.E. számú rendelete az időszakos lapok és más sajtótermékek ellenőrzéséről. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1430. p.; a m. kir. minisztérium 1914. évi 5.484. M.E. számú rendelete egyes belföldi időszakos lapok megjelenésének és terjesztésének eltiltásáról. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1431. p.

³¹³ MNL OL K 578, B.i. 254/1.; A m. kir. igazságügyminiszternek a m. kir. belügyi és kereskedelemügyi miniszterrel egyetértve kiadott 12.001/1914. I.M.E. számú rendelete az időszakos lapok és más sajtótermékek ellenőrzésének szabályozásáról. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1973–1976. p.

³¹⁴ CSML VII. 3., 1. d. B.i. 1915: 17., 17/5., 17/16., 18.

³¹⁵ CSML VII. 3., 1. d. B.i. 1914: 11/17.; A m. kir. minisztérium 1914. évi 5.485. M.E. számú rendelete a Szerbiából érkező időszakos lapok behozatalának és terjesztésének eltiltásáról és onnan érkező más sajtótermékek ellenőrzéséről és lefoglalásáról. In: MRT 1914. Budapest, 1914. 1431–1433. p.

kivételes ellenőrzést elrendelték, a lapszerkesztőknek az egyes cikkeket előzetesen kellett bemutatniuk, így azokat az ügyészségnek nyomban kellett tételesen ellenőriznie, amit a folyó ügyek mellett „kellő pontossággal, alaposággal és gyorsasággal” már nem lehetett elvégezni. Ez utóbbi feladatot egyébként egy ügyészségi megbízott vagy egy járási alügyész látta el, de a fegyveres szolgálat és a betegszabadságok, illetve egyéb akadályoztatások miatt nem voltak elegendő számban az új ügyteher vitelére. Harsányi minderre tekintettel kérte a szegedi királyi törvényszékről egy törvényszéki jegyző ügyészségi megbízottként történő kirendelését.³¹⁶ Egyébként éppen ebben az időben bocsátotta ki Balogh Jenő a sajtóellenőrzés egységesítését célzó bizalmas rendeletét, amelyben 24 pontban foglalta össze az addigi tapasztalatok alapján a leggyakoribb veszélyes tartalmakat.³¹⁷

A világháború és Románia egyes ókirálysági államterületeinek megszállása előre hadlaktával sokasodtak az ottani polgári bíróságok működésével kapcsolatos akadályok, ha a felek egyike magyar honos volt. Az igazságügy-miniszter e felől folyamatosan tájékozódott, végül a miniszterelnöknek is jelezte, hogy a román bíróságok működése ellen a tárgyilagos ítélezés biztosításához cselekedni kellett. Szóba jött az osztrák-magyar konzuli bíraskodás szerveinek analógiája,³¹⁸ de e helyett inkább a németek által megszállott romániai, szerbiai és lengyelországi területek szervezeti megoldásait tekintették irányadóknak. 1917 júniusában ennek értelmében a közös külügyminisztérium közben jöttével oly megállapodás született, hogy a magyar és az osztrák honosok a rendes törvényszékek mellett felállítandó német polgári bíróságoknak lesznek személyükben alárendelve, amelyek a román anyagi, de a német eljárási jogot alkalmazzák, míg a román állampolgárok továbbra is a saját bíróságaik előtt járhatnak el. Ha a magyar fél mégis helybeli bíróság előtt perlekedett, akkor a főkormányzóság hivatalból egy biztost rendelt ki az érkei védelmére.³¹⁹

Szintén 1917-ben az igazságügy-miniszter arra hívta fel némely ítélőtáblák elnökeit, hogy a megszállt romániai területekre történő kiküldetés végett *román nyelvet tudó bírákat* hozzanak javaslatba. Az átiratból kiderül, hogy Szerbiában a hasonló intézkedések már megtörténtek. A temesvári s a szegedi táblai elnökök előterjesztésére Suszter Béla karánsebesi vezető járásbíró és dr. Wanie Rezső szegedi törvényszéki bírát a hadi intézőség romániai gazdasági törzséhez ki is rendelték Bukarestbe, ahol augusztusban gazdasági főbiztosokká neveztettek ki, miáltal hátrányosabb fizetési besorolásba kerültek, mint amilyenben a bíróságaikon voltak. Mivel ezt sérelmezték, a temesvári ítélőtábla elnöke kérte a minisztert: a beosztásukat polgári biztossá minősítse át, s ezzel ugyanolyan javadalomban részesüljenek, mint a Szerbiába küldött kollégáik, vagy, ha ez nem lehetséges, az eredeti szolgálati helyükre térhessenek vissza. A közben megkeresett cs. és kir. haderő-főparancsnokság oda nyilatkozott, hogy az átsorolás ellen nem volt kifogása. Azonban néhány héttel később, szeptember végén már arról tájékoztatta Sólyom Andor temesvári táblai elnök a minisztériumot, hogy Suszter Béla szeretett volna hazatérni, amely kezdeményezést az igazságszolgáltatás érkei miatt maga is támogatandónak találta, mire december elején felmentették Susztert a külszolgálat alól.³²⁰ Hasonló jelenség később is adódott: 1918 októberében a romániai kártalanítási hivatalhoz kellett volna német, román s francia nyelvben jártas, megbízható bírákat vagy bírósági jegyzőket kiküldeni polgári biztosi minőségben

³¹⁶ CSML VII. 3., 1. d. B.i. 1915: 17/16., 2/8. Vö.: Uo. 2. d. B.i. 1917: 2., 2/6., 1/14.

³¹⁷ MNL OL K 578, B.i. 257/10.; CSML VII. 3., 1. d. B.i. 1915: 17/19. (1915. október 12-én kelt utasítás); NÁNÁSI 2011a, 161–162. p.

³¹⁸ HARGITAI 2005, 256–266. p.

³¹⁹ MNL OL K578, B.i. 431.

³²⁰ MNL OL K578, B.i. 461/8–15.

a szegedi, a nagyváradai és az erdélyi táblák kerületeiből, önkéntes vállalás alapján. Azt nem tudni, végül sor került-e rá, de a táblai elnökök mind javasoltak egy-egy alkalmas személyt.³²¹

Eközben a háború kedvezőtlené válása és a románok erdélyi betörése miatt szükségessé vált határszéli hatósági intézkedések koordinálása érdekében a belügyminiszter kérte egy románul tudó királyi ügyész hozzá való berendelését 1917 áprilisában, amire a lugosi vezető ügyészt, dr. Fehér Kristófot jelölték ki rövid úton. Azonban ennek a jogi módja felől vita támadt, mert az Igazságügyminisztériumba történő berendelés, majd a Belügyminisztériumba áthelyezés a tényleges ügyészi szolgálatát s ezzel a vezetői pótlékát megszüntette volna, így végül a budapesti királyi ügyészség állományába helyezték – formailag ún. kisegítő szolgálatba –, miáltal az addigi illetményeit megtarthatta.³²²

Az 1918 őszen bekövetkezett hadszíntéri események arra indították Tőry Gusztáv igazságügy-minisztert, hogy október 3-i keltezéssel megint az igazságügyi hatóságokhoz forduljon az *ellenséges haderő megérkezése* esetén követendő eljárások tárgyában. A járásbírók számára a telekkönyvi dokumentumok menekítésére ismét fel kellett készülniük az addigi tapasztalataikat is felhasználva, evégből a marosvásárhelyi tábla elnökéhez és a minisztériumhoz jelentéseket kellett készíteniük többek között a ládák pontos tartalmáról. A tényleges elszállításra maga a miniszter vagy az erdélyi kormánybiztos adhatott utasítást megjelölve a célállomást is (Arad, Nagyvárad vagy Debrecen). Az egyéb értékek biztonságba helyezésére az 1914–15. évi, fent említett bizalmas utasítások voltak irányadók.³²³ A már megszállt déli országrész bíróságaitól az aktákat Szegedre kellett vinni, de oda november 9-én még csak az oraviczabányai járásbírói szállítmány 38, illetve a fehértemplomi bíróságok 17 ládája érkezett meg. Innen tudjuk, hogy az átadás oly módon történt, miszerint a kísérő alkalmazottól a törvényszéki irodaigazgató a hivatalos ládákat a tartalmukról szóló jegyzékkel együtt átvette s elhelyeztette, a fuvardíjat és a beszállítási költséget pedig a táblai elnök maga előlegezte az ottani irodaátalányból, minek a megtérítését utóbb kifejezetten kérte is.³²⁴

1918 novemberében az elkerülhetetlen vereség közepett intézkednie kellett a kormánynak, mi történjen általában az ellenség megszállta vagy a megszállás alá kerülő országrészekben a *magyar bíróságok működését* illetően. A minisztertanácsban hozott s az ítéltáblai elnökök útján közölt döntés szerint minden bírónak és tisztviselőnek a szolgálati helyén kellett maradnia, s amennyire lehetséges volt, „igyekeznie” együttműködni a román és a csehszlovák nemzeti tanácsokkal, de rájuk esküt vagy fogadalmat csak a legvégső esetben, kényszer hatására tehettek. Az 1918. november 3-i és 13-i fegyverszüneti megállapodások szerint a békekötésig a magyar szervek gyakorolták (volna) a hatósági teendőket, így a megszállás önmagában nem minősült oknak a működésük beszüntetésére, mi több: az addigi közigazgatást és az igazságszolgáltatást azért is fenn kellett tartani, nehogy azt arra hivatkozva vegyék át a megszálló hatalmak, hogy a magyar orgánusok nem működnek. Ha a körülmények mindezt nem tették lehetővé – különösen, ha a tisztviselők élete a helyükön maradás esetén veszélyben forgott –, a korábban ismertetett rendelkezések vonatkoztak az értékek s a különböző iratok biztonságba helyezésére, illetve a fogvatartottak elszállítására. A szegedi és a nagyváradai táblai elnökök jelentései alapján máris voltak olyan alkalma-

³²¹ MNL OL K578, B.i. 461/24–27.

³²² MNL OL K578, B.i. 467. (4329. sz. irat.)

³²³ MNL OL K578, B.i. 490/1.

³²⁴ MNL OL K578, B.i. 490/43.

zottaik, akik ismeretlen helyre távoztak, továbbá a megszálló csapatok a fegyverszüneti megállapodás ellenére a magyar szervek továbbműködését rendre megakadályozták. Nehezítette a helyzetet, miszerint a különböző minisztériumok eltérő utasításokat adtak az alájuk rendelt hivataloknak, illetve, hogy olyan utasítást, ami az ország valamennyi területén végrehajtható lett volna, kiadni nem is lehetett.³²⁵

Az igazságügy-miniszter ezért azon álláspontra helyezkedett, hogy a kapituláció ellenére a lehetőségekig *össze kellett hangolni* a magyar államhatalmi szervek működését. Azonban arra, mindez miként történjen, eltérő nézetek léteztek a minisztériumban. Volt, aki az ún. fegyverszüneti bizottságot találta a legalkalmasabbnak, hogy e feladatokat megoldja, mások viszont a személyi összetétele miatt nem tartották megfelelőnek. Tomcsányi Vilmos Pál államtitkár értesülése szerint a fegyverszünet részleteit meghatározandó Budapestre érkezett francia bizottság vezetője kilátásba helyezte azon sérelmek orvoslását, amelyek a magyar igazságügyi hatóságok munkájának akadályozásából eredtek, s így feltételezte, hogy a fennálló zavarokról külön intézkedni tárgyalanná válik. Rosnyai Dávid előadó azonban úgy látta, hogy egy tárcaközi értekezletre volt szükség a következők eldöntésére: 1. a megszállás esetére alkotott és hatályban álló rendelkezéseket miként kellene módosítani; 2. az adott körülmények között pontosan milyen állami javakat kellene biztonságba helyezni; 3. tényleges ellenséges megszállás vagy belső zavarok esetén a hatóságok milyen hivatalos álláspontra helyezkedjenek; 4. kívánatos-e az ideiglenesen működésképtelen hatóságok székhelyeinek áthelyezése; 5–6. az alkalmazottak mely körülmények között hagyják el a szolgálati helyüket, illetve hova távozzanak; 7–8. az említett hivatali alkalmazottak az illetményeikhez miként jussanak hozzá; 9–10. a menekülni kényszerült tisztviselők milyenapidíjban részesüljenek; 11. a frontról hazatérők hol s hogyan jelentkezzenek igazságügyi szolgálatra; 12. a hivatali alkalmazottak jogállása milyen legyen arra az időre, amíg az állásaikat el nem foglalhatják (pl. szabadságolás, rendelkezési állományba helyezés).³²⁶

A minisztérium számvevőségének jelentése alapján az 1918. decemberi illetményeket egy-egy, a demarkációs vonalon innen fekvő és nem fenyegetett adóhivatalhoz mint nagyobb előlegeket utalták ki a hivatalvezetőknek átvételre s utólagos elszámolásra, akik azt személyesen vagy képviselőik által vehették fel, majd maguk osztották ki az igazságügyi tisztviselőknek, szolgáltnak, a nyugdíjasoknak és hadi segélyre jogosultaknak nyugták ellenében (pl. a pancsoviaiak és az újvidékiek részére Szegedre, a nagyszentmiklósiaknak Makóra utalványozták az összegeket), a szolgálati helyüket elhagyni kényszerülők illetményeit pedig ahhoz a még magyar állami adóhivatalhoz juttatták el, amelyikhez kérték. Egy 1915-ben hozott, de csak jóval később kihirdetett minisztertanácsi határozat értelmében a demarkációs vonalon kívül rekedt személyeknek – ha a hivatalukat megfelelő indokkal hagyták el – az illetményeiket s az utazási költségeiket (menekülésiapidíjat) hasonlóképp szándékolták kiadni a hivatali főnökeik által záradékolt ún. útszámlák ellenében. Hogy mindezt ténylegesen végrehajtották-e, arra a kutatás jelen állása szerint nem adhatunk választ; ellenben a népköztársaság kormánya 6.720. M.E. számon szintén kibocsátott egy felhívást 1918 decemberében, amelyben a köztisztviselőket felszólította a szolgálati helyük lehető megtartására, illetve arra, hogy távozásuk esetén az új tartózkodási helyükön várják be a felettes hatóságuk rendelkezését, ettől téve függővé az illetményeiket.³²⁷

³²⁵ MNL OL K578, B.i. 490/40., 490/54.

³²⁶ MNL OL K578, B.i. 490/54. (Előadói belívek.)

³²⁷ MNL OL K578. Uo. (6.720/1918. M.E. sz. rendelet és kapcsolódó iratok.)

Mindeközben a bánáti, bácskai és baranyai *Narodna Uprava* (szerb Nemzeti Elöljáróság) igazságügyi megbízottja, Ráth Ágoston december elején oda nyilatkozott, hogy a délvidéki magyar bírákat és ügyészeket „bizonyos” fenntartással hajlandó a hivatalukban továbbra is alkalmazni, valamint a magyaroknak az anyanyelv használatát a bíróságok előtt engedélyezni, ha a hivatali vezetőik útján kéri az érintettek az átvételüket, és a *Narodna Upravára esküt tesznek* s hűséget fogadnak. Károlyi Mihály kormánya ez ellen tiltakozással élt, hivatkozva a fegyverszüneti megállapodásban foglaltakra, és arra utasította az igazságügyi tisztviselőket, hogy a nyolcnapos határidő alatt ne nyilatkozzanak, hanem kérjenek haladékot, amíg a két állam egymással egyeztet. A hivatalban lévő igazságügy-miniszter, Berinkey Dénes december 12-i köriratában úgy rendelkezett arra az esetre, ha nyílt kényszer hatása alatt mégis esküt tennének a szerb impériumra, hogy azt a népköztársaság utóbb nem fogja a terhükre róni.

A szabadkai törvényszék elnöke, Polgár István 1919 januárjában arról tájékoztatta a magyar kormányt, hogy a kivárás nem vezetett eredményre; akik nem tettek hűségesküt, a szerb fennhatóság alá került adóhivatalnál nem vehették fel az illetményeiket, a meg nem szállt területekre pedig nem tudtak eljutni, mert az utazáshoz szükséges igazolványokat ritkán adták ki a szerb-horvát hatóságok, ráadásul újabban már csak felülbélyegzett bankjegyeket fogadtak el fizetőeszközként az okkupált területeken. A titkos átutalásokat mind a bankok, mind az esetleg segíteni hajlandó magánszemélyek túl nagy kockázatúnak találták. A *Narodna Uprava* igazságügyi megbízottja eközben maga is ráébredt arra, hogy a magyar állam valójában csak az időhúzás taktikáját alkalmazta, így a hűség kinyilvánításának további halogatásába nem egyezett bele, hanem kijelentette: „az erőszak útjára lép”. A törvényszék elnöke ezért utasítást kért egy titkos küldöttje útján arra, mitévő legyen.³²⁸ A szabadkai vezető ügyészről tudjuk, hogy az eskü megtagadása miatt erővel távolították el a szolgálati helyéről, majd február 7-én a királyi ügyészség egész személyzetével együtt kiutasították a megszállt országrészről. Ugyanerre a sorsra jutottak végül a bírák is, ők onnan Kiskunhalasra távoztak. Összességében azonban még a belgrádi kormányzat túrte el legjobban a békekötésig a magyar igazságügyi szervek jelenlétét és működését, mivel nem tudott elég szakembert kinevezni a helyükre.³²⁹

A Csehszlovákia területére került magyar igazságügyi hatóságok állománya és tevékenysége szintén akadályokba ütközött. Berinkey Dénes igazságügy-miniszter Polner Ödön alkotmányjogász professzort, a pozsonyi egyetem rektorát bízta meg 1919 januárjában a magyar kormány nevében történő tárgyalásokkal, s eljárta Hodzsa Milán nagykövethet, hogy az igazságügyi alkalmazottakkal szemben eskütétellel összefüggő követeléseket egyelőre a Zsolnában működő minisztérium ne támasszon. Azonban ekkorra Polnert és más egyetemi tanárokat már rendőri őrizet alá helyezték a csehszlovák hatóságok, aminek feloldását kérte a magyar Igazságügyminisztérium január 31-én,³³⁰ de a levéltári iratokból nem derül ki, milyen sikerrel. Polner emlékiratai szerint az őrizetbe vételére valójában február 4-én került sor, több nappal azután, hogy hazatért Budapestről, és ez a ferencesek kolostorában csak egy napig tartott; de történelmi tény, hogy a pozsonyi egyetem működését az ottani zsupán átmenetileg felfüggesztette, s a tanárookra nézve rendőri felügyeletet rendelt el. Polner arról nem írt, hogy ez időben a magyar állam részére végül teljesített-e külön diplomáciai megbízatást.³³¹

³²⁸ MNL OL K578. Uo. (Szabadkán, 1919. január 24-én kelt levél.)

³²⁹ NÁNÁSI 2011c, 30. p.

³³⁰ MNL OL K578, B.i. 490/81.

³³¹ POLNER 2008, 374–378. p.

Természetesen magát a minisztériumot is veszteségek sújtották a világháborúban, amiről a számvevőség igazgatója, Karap Cyrill 1917 októberében írott egyik jelentéséből is tudhatunk. A nagyszámú bevonulások, az Országos Hadsegélyező Hivatalhoz történt állandó kirendelések s az ezekkel párhuzamosan kiadott számos új kormányrendelet végrehajtása miatt a számvevőség válságos helyzetbe került, amit jól példázott az, miszerint az 1915/16. évi zárszámadás a törvény szabta határidő után egy évvel készült el. A különféle segélyek utalványozása szintén a rendes teendők háttérbe szorulását s a hátralékok emelkedését okozta, ezért már előre látni lehetett, hogy a háború befejezését követően a felgyülemlett restancia feldolgozása elsőrendű feladatot fog képezni, amihez a személyzet minden tagjára szükség lesz. Hogy milyen szűkös volt a rendelkezésre álló megfelelő szakemberek száma, mutatja az a hosszúságú levelezés is, amit az Igazságügy-minisztérium és az említett hadsegélyező hivatal folytatott egymást közt 1917 őszén egyetlen konkrét számellenőr, Pippig Rezső további ki- vagy visszarendelése miatt, aki 1916 márciusától teljesített a hivatalnál szolgálatot, s az említett időben mindkét szerv mint nélkülözhetetlenre igényt tartott reá.³³²

A békeszerződés konkludálása után az *új államhatáron kívül* rekedt magyar tisztviselők – az igazságügyi közalkalmazottak is – tömegesen próbáltak magyar területre jutni. Nyirő Géza kolozsvári ítéletábrai bíró 1920 októberében és novemberében például arra bízta a környező bírakat, hogy jöjjenek Magyarországra, és többen meg is kísérelték azt.³³³ E folyamat nagy méreteket öltött, s az elhelyezésben és az illetményezésben olyan zavarokat okozott, hogy a kormány kénytelen volt korlátozni az anyaországba történő betelepülést 1923. június 30-ig. Előzmények után³³⁴ Vass József népjóléti és munkaügyi miniszter szigorúan bizalmas rendeletet bocsátott ki a hatóságoknak 1923. január 29-én, melyben ismét szabályozta a hazatelepülőkkel összefüggő beköltözési tilalmat. Eszerint beköltözési engedélyt csak azok nyerhettek, akik a trianoni békeszerződés értelmében a magyar állampolgárságukat fenntartották (optánsok) vagy hitelt érdemlően bizonyították, hogy a „családjuk feje” hatósági engedéllyel már Magyarországon tartózkodott, illetve a főiskolai hallgatók, akik tanulmányi célból jöttek volna az országba, továbbá azok, akiknél kivételes méltánylást érdemlő körülmény indokolta a beköltözést. Minden igénylőnek kötelessége volt igazolni, hogy Magyarország területén az életviszonyainak megfelelő lakhatása és jövedelme biztosított. A volt nyugat-magyarországi közszolgálati alkalmazottak átköltözését azonban a rendelet ab ovo megtiltotta tekintettel egy Ausztriával kötött egyezményre, mely szerint ők a hivatalukat ott megtarthatták, az egyéb elszakított területen élők pedig a fentiekben túl azt is igazolni voltak kötelesek, hogy az ott maradásukat az idegen közigazgatás lehetetlenné tette. A kérelmeket a beköltözőket ellenőrző kirendeltségeknél kellett előterjeszteni (Budapest, Biharkeresztes, Lökösháza, Hidasnémeti, Szeged, Szob, Szombathely), a munkaügyi miniszter érdemi döntése ellen pedig jogorvoslat nem létezett. Mindezeket Vass azzal is indokolta, hogy az elcsatolt területeket a magyar külpolitika nem adta fel véglegesen, hiszen a békeszerződést kényszer hatása alatt írtuk alá.³³⁵

³³² MNL OL K577, E.3. 1917. csomó, 108–109. f., 113. f., 117. f.

³³³ MNL OL K578, B.i. 546.

³³⁴ A m. kir. kormány 1920. évi 8.352. M.E. számú rendelete a megszállott területekről beutazók ellenőrzéséről. In: MRT 1920. Budapest, 1920. 544–546. p., valamint NÁNÁSI 2011c, 37. p.

³³⁵ MNL OL K578, B.i. 543., 542.

6. A tanácsköztársaság alatti cselekmények vizsgálata

A proletárdiktatúra kikiáltása napján, 1919. március 21-én az addigi Magyar Királyi Igazságügyminisztérium Igazságügyi Népbiztossággá alakult át, míg a kormányzati funkciója lényegében változatlan maradt. Kezdetben a népbiztoson kívül egy helyettesel képviseltette magát a Forradalmi Kormányzótanácsban. Április 3-án a helyettesi tisztséget megszüntették, s általában népbiztossá léptek elő azok, akik e beosztásban voltak, így onnantól április végéig az Igazságügyi Népbiztosság két tagot adott a kormányzótanácsnak, míg a népbiztosságok felének ennél több delegáltja volt. Összességében nem az igazságügy vitt kiemelkedő szerepet a tanácskormányban; a forradalmi törvényszékek megszervezése volt a legfontosabb feladata, valamint rendelettervezeteket terjesztett elő, az igazságügyi komisszárók pedig 24 önálló rendeletet³³⁶ is kibocsátottak. Az utóbbi számadat viszonylag kevésnek mondható, a joganyag pedig tartalmilag nem jellegzetes, „elsősorban azért, mert a Tanácsköztársaságnak az igazságszolgáltatással kapcsolatos alapvető jogszabályai a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteiként láttak napvilágot”.³³⁷ A Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése egyetlen ülészakán elfogadott kartális alkotmány (1919. június 23.) a tárgyalat központi közigazgatási szervet fenntartotta (32. §).

Az első vezetője Rónai Zoltán lett, aki június 24-ig töltötte be az *igazságügyi népbiztosi* tisztséget. Eredetileg ügyvéd és szociológus volt, a századfordulón került kapcsolatba a munkásmozgalommal. A kormányzótanács ülésein a proletárdiktatúra enyhébb kezeléséért szállt síkra, nézetei alapján inkább volt szociáldemokrata, mint kommunista. Tagsággal bírt a választások és az ideiglenes alkotmány (XXVI. sz. kormányzótanácsi rendelet) előkészítésére szervezett, valamint a munkások baleset- és betegbiztosítása továbbfejlesztésére, illetve a kommunista párt szervezeti szabályzata szövegezésére kiküldött speciális bizottságokban. Emellett megválasztották a legfőbb államhatalmi testület, a Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése, továbbá a Szövetséges Központi Intézőbizottság (direktórium) tagjának. Párhuzamosan a második népbiztosi státuszt Ládai István viselte április 26-ig, aki korábban miniszteri tanácsos volt, de a munkásmozgalomban nem vállalt részt. A kormányzótanács ülésein csak ritkán szólalt fel, leginkább ügyrendi kérdésekben, viszont a népbiztosságban hozzá tartozott többek között a kegyelmi kérvények intézése. Ő is részt vett a választások előkészítésére, továbbá az alkotmány szövegezésére létrehozott bizottságok tevékenységében. Április végétől már csak egy népbiztossal működött az Igazságügyi Népbiztosság. Június 24-én Ágoston Péter vette át Rónai helyét. Kezdetben

³³⁶ Az Igazságügyi Népbiztosság (*I. N.*) önálló rendeletei a sorszámuk szerint: 1. Valamennyi bírósági tárgyalás elhalasztásáról; 2. Az ügyvédi és bírói vizsgálóbizottságok működésének felfüggesztése tárgyában; 3. Fizetések korlátozása bírói határozat alapján, bírói letétből, végrehajtási eljárás során; 4. Szabaddalra helyezett egyéneknek csak 1000 koronát szabad kiadni; 5. Az örökösödési eljárások felfüggesztése; 6. A munkaügyi bíróságokról; 7. A munkabérek lefoglalásáról szóló LV. számú kormányzótanácsi rendelet kiegészítése; 8. A munkaügyi bíróságok hatáskörének kiterjesztése; 9. A házasságon kívül született gyermekekről; 10. A kiskorúak és gondnokoltak gyámpénztárilag kezelt vagyonának felhasználása; 11. Bírói és elnöki letétek kiutalása; 12. A hatósági utalványozásokról szóló XXIX. számú kormányzótanácsi rendelet kiegészítése; 13. Az atyaság megállapítása külön hatósági eljárással; 14. Az igazságügyi alkalmazottak jelentkezési kötelezettsége; 15. Az árverési hirdetmények közzététele; 16. A gyermekbiztosokról; 17. A nemperes ügyek elintézése; 18. A hagyatéki eljárásról; 19. A sürgős ügyek intézése; 20. Holtnak nyilvánítás; 21. Bírák beosztása; 22. Az igazságügyi alkalmazottak szakszerű elnevezése. 23. A törvényszékek utalványozási joggal való felruházása; 24. A bírósági végrehajtók eljárási díja.

³³⁷ HALÁSZ–KOVÁCS–PESCHKA 1959, 20. p., 368–370. p.; IMRE–SZŰCS 1986, 17–18. p.

Kun Béla mellett a külügyben működött, az adott személyi körben kiemelkedő kvalitású jogásznak számított egykori nagyváradi jogakadémiai tanárként. A szociáldemokrata párt színeiben politizált, mint ilyet a Berinkey-kormány idején belügyi államtitkárrá nevezték ki. Az Igazságügyi Népbiztosságban a vezető tisztsége ellenére nem végzett jelentős tevékenységet, mivel közben nemzetközi – főként az Antanttal való – tárgyalásokon vett részt Pozsonyban és Bécsben. Szintén tag volt azokban a bizottságokban, ahol az elődei is. Később Peidl Gyula rövid életű kormányában ugyancsak a külügyekkel foglalkozott.³³⁸ Lényegében a röviden bemutatott népbiztosság Rónai távozása után jelentősen veszített a még meglévő összkormányzati súlyából, többen úgy nyilatkoztak, hogy nemigen volt rendszeres munkájuk a hivatalban.

Az egykori népbiztosok a diktatúra után igyekeztek elmenekülni az országból, az itthon maradtakat 1919. augusztus 13. és november 15. között vették őrizetbe. Rónai Ausztriába, majd Belgiumba ment, Ládai Romániába emigrált, s Erdélyben jelentős szakírói munkásságot fejtett ki, Ágostont viszont 1920 decemberében az ún. népbiztosperben halálra ítélték, amit azonban nemzetközi nyomásra nem hajtottak végre, 1922-ben egy fogolycseré keretében őt is átadták Szovjet-Oroszországnak, ahonnan Nyugat-Európába távozott.³³⁹ Az itthon maradt tíz népbiztos említett perében a vád mindegyikükkel szemben ugyanaz volt: felségsértés és lázadás, gyilkosságra felbujtás, zsarolás, lopás vagy rablás, illetve pénzhamisítás. Az akkori anyagi büntetőjog keretein belül tehát „köztörvényes” bűncselekményekért vonták őket felelősségre, amelyeket a tanácsköztársaság kikiáltása, fenntartása vagy érdekében követtek el. Ebben a kényszerű dogmatikai megfontolásban a szocializálás lopásnak és rablásnak, a pénzkibocsátás („fehér pénzek”) pénzhamisításnak, a Vörös Hadsereg szervezése lázadásnak, a forradalmi törvényszékek felállításával foglalkozó rendeletek kiadásában való részvétel pedig gyilkosságra felbujtásnak minősült.³⁴⁰

Míg az 1918 novemberében proklamált népköztársaság jogforrásaival szemben bizonytalan volt az 1919 és 1920 fordulóján végbement alkotmányjogi rendezés, addig a tanácsköztársaságot egyértelműen utasították el az 1919 őszétől alakult kormányok és az első nemzetgyűlés nagy része. Friedrich István miniszterelnök már az év augusztusában megkezdte a büntetőjogi felelősségre vonások előkészítését,³⁴¹ szeptemberben pedig – s a témánk szempontjából ez a fontosabb – kibocsátott egy kormányrendeletet a *közszolgálati alkalmazottak* tanácsköztársaság alatti magatartását vizsgáló bizottságok tárgyában, amelyeknek azt kellett feltárniuk, hogy kik szegődtek „a bolsevizmus fokozott szolgálatába”, vagyis kik voltak, akik a tisztviselőtársaik terrorizálását, üldözését, a politikai megbízhatóságuk minősítését, nemzetellenes nyilatkozatokhoz való csatlakozásra kényszerítését, valamint a propagandaterjesztést végezték. A szükséges eljárásokhoz a rendes fegyelmi szerveken kívül *ad hoc* bizottságot alakíthatott minden miniszter, az államtitkárokra nézve pedig maga a kormány. E fegyelmi bizottságok elnökből és négy tagból álltak; az elnök és két tag a fogalmazói karból, a másik kettő pedig lehetőleg abból a karból került ki, amelyhez a terhelt tartozott. Az így létrehozott bizottságok egyébként a fegyelmi eljárás

³³⁸ IMRE–SZÜCS 1986, 29. p., 34–35. p.; HAJDU 1969, 104–105. p.; ROMSICS 2019b, 256–257. p., 267. p., 272–274. p.

³³⁹ VASS 1976, 462. p.; VERESS 2020, 98–112. p.

³⁴⁰ ROMSICS 2019b, 288–289. p., 292–296. p.; BÍRÓ 2014, 86–87. p. Országos viszonylatban: NÁNÁSI 2015a, 56–74. p.; HOMOKI-NAGY 2020, 228–230. p.

³⁴¹ BÍRÓ 2014, 76–81. p.; a magyar kormány 1919. évi 4.039. M.E. számú rendelete a törvénykezés ideiglenes szabályozásáról szóló 1919. évi 4.038. M.E. számú rendelet kiegészítéséről. In: MRT 1919. Budapest, 1919. 651–656. p.

szabályait alkalmazták azzal, hogy a határozatukat a miniszter elé kellett terjeszteni jóváhagyó döntés végett.³⁴²

Az Igazságügyminisztériumban 1919 szeptemberében hozták létre a különbizottságot, de a működésének *irányelveit* csak utóbb, 1920 januárjában fogalmazták meg. Eszerint a bizottság a fegyelmi büntetéseket az eset összes körülményeihez képest szabta ki, s a felfüggesztett alkalmazott a visszahelyezése esetén – ha azt a bizottság az eljárást megszüntető vagy felmentő határozatában elrendelte, avagy a hivatalvesztésnél enyhébb szankciót alkalmazott – az addig visszatartott illetményét pótlólag megkaphatta. A vizsgálóra nézve a hatályban álló pénzügyi fegyelmi vizsgálati szabályok voltak irányadók. A vizsgálóbiztos esküt csak akkor vehetett ki, ha az később, a bizottság előtt előre láthatóan nem történhetett meg. Maga a különbizottság *fegyelmi tárgyalás* nyomán döntött, kivéve, ha a vizsgáló előterjesztése alapján szolgálati vétség nem látszott fennállni; az utóbbi esetben az eljárást megszüntető határozatot tanácsulésen hozták. A zárt tárgyaláson a vizsgáló ismertette a feltárt adatokat s a terhelt nyilatkozatára teendő észrevételeit, de a terheltnek is módot kellett adni, hogy ott helyben, személyesen védekezhessen, amihez a tisztviselőitársai közül akár „védőt” is választhatott. A tárgyaláson helye volt érdemi bizonyítás felvételének. A határozatot zárt ülésben hozták, ahol a jegyzőkönyvet a vizsgálóbiztos vezette, de szavazati jogot nem gyakorolt. A bizottsági tagok szavazatának egyenlő megoszlása esetén az elnök döntött, de más arány mellett is nyilváníthatott jegyzőkönyvezett különvéleményt. A határozatot csak azután közölhették a terhelttel, hogy a miniszter jóváhagyta.³⁴³

Ténylegesen már 1919 szeptemberében és októberében zajlottak ilyen természetű eljárások, illetve még évekkel későbből is vannak jelentések és jegyzőkönyvek a megmaradt minisztériumi levéltárban,³⁴⁴ bár azok a teljes dokumentációnak valószínűleg töredék részét képezik, s csak az őrzési helyükről történt kiemelés által kerülhették el utóbb a megsemmisülést. A legrészletesebb adatok Lengyel Aurél miniszteri tanácsos,³⁴⁵ valamint két más minőségű tisztviselő: Strausz István legfőbb számvevőszéki elnök³⁴⁶ és Jekel Péter nemzeti kisebbségi minisztériumi helyettes államtitkár fegyelmi ügyeiben keletkeztek (1920–1921).³⁴⁷ A terjedelmi korlátok az utóbbiak részletezését itt nem teszik lehetővé.

Az első *bizottsági jegyzőkönyv* tehát 1919. szeptember 11-én készült az igazságügyi fogalmazói karral összefüggésben. Az elnöke dr. Bartha Richárd helyettes államtitkár, a tagjai pedig dr. Csopey Dénes ítéltáblai bíró, dr. Entz Ferenc miniszteri titkár, dr. Uzonyi Imre és dr. Halla Aurél törvényszéki bírák voltak. A saját ügyrendjét a bizottság a következőképpen állapította meg: „a bizottság tagjai önmagukat is vizsgálat alá veszik”; a működését azonban már e vizsgálat előtt megkezdte, mert a tagjaival szemben bejelentések nem érkeztek. A bizottság a minisztériumi fogalmazói karból mindenkit ellenőrzött, úgyszintén azokat is, akik bár nem álltak már szolgálatban, de az év március 21. (a tanácsköztársaság proklamálása) után „az Igazságügyminisztériumban működést fejtettek ki”. Az eljárás alá vontakról minden tag észrevételt tett, szükség esetén a bizottság meghallgatta az érdekelteket, „esetleg másokat is”. A határozatot szótöbbséggel hozták, minek tárgya

³⁴² A minisztérium 4.359/1919. M.E. számú rendelete a közsolgálati alkalmazottak részéről a tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett magatartást elbíráló külön fegyelmi bizottság tárgyában. (MLN OL K577, A.5. 1903–1920. I. csomó, T 203/752. számú másolt irat.)

³⁴³ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. (I.) csomó, 5–8. f.

³⁴⁴ MNL OL K577. Uo. 9–59. f.

³⁴⁵ MNL OL K577. Uo. 60–118. f., 120–123. f.

³⁴⁶ MNL OL K577. Uo. 124–204. f.

³⁴⁷ MNL OL K577. Uo. 207–394. f.

csak az lehetett, hogy az ismertté vált adatok alapján szükségesnek tartottak-e *további intézkedéseket*: a teljes feloldozáson kívül ebben nemleges álláspontot akkor foglalhattak el, ha „olyan enyhébb esetekben, amidőn a kifogásolt magatartás kizárólag a kartársi összetartozandóságot és együttérzést érintette, a további intézkedést a bizottság maga foganatosítja”. Ez a saját hatáskörben való intézkedés abban állt, hogy a megidézettel az elnök közölte, miszerint a tanúsított magatartást a bizottság a kötelező szolidaritás mércéje mellett nem találta megfelelőnek, s azt helytelenítette.³⁴⁸

A „fogalmazói kar” valójában a teljes rendszeresített személyzetet magában foglalta az államtitkártól a miniszteri tanácsosokon át a titkárokig. Közülük harminckilenc állott gyanú felett, mivel semmilyen bejelentés vagy hivatalból ismert adat nem utalt arra, hogy kompromittáltak volna magukat, később még huszonkilenc férfit találtak ilyennek; viszont bejelentés alapján számos igazságügyi tisztviselő és még a proletárdiktatúra előtt berendelt bíró ellen indítottak tényleges vizsgálatot. Az e személyekkel összefüggésben szerkesztett jegyzőkönyveket szeptember 17–18. és 22–23. napokon vették fel. Olykor az iratok alapján, máskor tanúk meghallgatása után döntöttek az eljárás alá vontak sorsa felől.

A bizottság saját tagjaira irányuló szeptember 20-i vizsgálata mind az öt főnél negatív volt; egyébként pedig az elrendelt inspekció nyomán Séthi Antal államtitkár, Heller Erik miniszteri titkár, Fodor Ármin és Nemes Lajos curiai bírák, valamint Rosnyai Dávid, Ruber [?] József és Gebhardt Károly törvényszéki bírák ügyeiben – a kifogásolt magatartásuk csekély jelentőségére tekintettel – nem tartott szükségesnek további felelősségre vonást. Érdemben nem vizsgálták azokat, akikkel szemben éppen büntetőeljárás volt folyamatban (Láday István, Barta József, Zilahi László). A többiek esetében háromféle tartalmú határozat fordult elő. A bizottság rendes *fegyelmi eljárást* javasolt Benárd Emil s Lengyel Aurél miniszteri tanácsosok, Zádor Béla miniszteri osztálytanácsos, Kartsoke Alajos miniszteri osztálytitkár, Megyery István legfőbb államügyész-helyettes, Kármán Elemér és Balogh Elemér törvényszéki bírák, illetve Rakonitz Dezső törvényszéki jegyző ellen; *igazságügyi felügyeleti intézkedést* talált szükségesnek Stolpa József és Fabiny Tihamér miniszteri titkárok, Térfy Gyula curiai tanácselnök, Fekete Jenő törvényszéki bíró és Simon Béla törvényszéki jegyző ellen. A többiek feletti további felelősségre vonást *saját hatáskörben* tartotta fenn, név szerint: Farnos Dezső miniszteri segédtitkár, Balás P. Elemér miniszteri titkár, Hrusztek Lajos, Radovits Lajos és Tury Sándor Kornél törvényszéki jegyzők esetében.³⁴⁹

Az ellenőrzés 1919 októberében folytatódott. Az igazoló bizottság október 2–3-án és 13–14-én ülésezett, azonban nem zárható ki, hogy egyéb napokon is. Ennek keretében nem talált szükségesnek további intézkedést Vidiczky János miniszteri osztálytitkárt, Kádár L. Levente miniszteri titkárt és Fogler Béla akkor már miniszterelnökségi segédtitkárt illetően, de *saját hatáskörben* járt el Scholtz Géza miniszteri osztálytanácsossal szemben.

Néhány hivatali és műszaki tiszttel összefüggésben is érkeztek panaszok, azonban a bizottság hatásköre ezek megítélésére nem terjedt ki, így amellet döntött, hogy jegyzőkönyv útján közli mindezt az Elnöki osztállyal. A bizottsági meghallgatás kiterjedt még a Rónai Zoltán népbiztos irányítása alatt működött minisztériumba a tanácsköztársaság idején berendelt, de tetteleg nem vagy csak provizórikusan ott dolgozó különböző személyekre (ügyvédekre, bírákra, egyetemi oktatókra, hivatali tisztekre) is.³⁵⁰

³⁴⁸ MNL OL K577. Uo. 9. f.

³⁴⁹ MNL OL K577. Uo. 10–41. f.

³⁵⁰ MNL OL K577. Uo. 41–45. f.

A munkálat befejezéseként október 14-én *a saját hatáskörben megintendő* személyek előtt az elnök egyenként felolvasta a következő szöveget: „az Igazságügyminisztérium fogalmazói kara megbízott bennünket azzal, hogy a fogalmazói kar tagjainak a proletár diktatúra alatt tanúsított magatartását kivizsgáljuk és elbíráljuk. A vizsgálatot ... [név] úr személyére nézve is elvégeztük, és ennek eredményeképp kifogás alá esőnek találtuk azt, hogy Ön a fogalmazói kar állásfoglalásával szemben lajstromozásra jelentkezett a közalkalmazottaknál, [és] 1918. november hónapban belépett a közalkalmazottak szövetségébe. Ezt aényt a nehéz időkben fokozottabban fontos kartársi szolidaritás megsértéseként helytelenítjük és rosszalljuk. Minthogy azonban meg vagyunk győződve, hogy a bolsevizmus nemzetellenes és osztály gyűlöleten alapuló irányzatának elítélésében velünk érez, és hogy arra az esetre, ha nemzeti létünkért és egyetemes világnézetünk érvényesítéséért tovább is küzdenünk kell, számíthatunk az Ön szolidáris együttérzésére, [így] ez ügyben a most kihirdetett kari határozaton túlmenő intézkedést nem tartunk szükségesnek. Ezek után még csak a következőket kívánom megjegyezni. Kedves Barátom! Határozatunkkal és az eljárás túlhosszú tartamával a kar szempontjából ezt az ügyet végleg elintézettnak tekintjük, és biztosítunk mindnyájunk változatlan megbecsüléséről és szeretetéről.”³⁵¹

Ugyanazon a napon a „fogalmazói kar” teljes ülést tartott, amelyen az elnöklő Bartha Richárd helyettes államtitkár a jelenlévők előtt vázolta a bizottság működésének körülményeit és szempontjait, majd Halla Aurél ismertette a következő statisztikai megállapításokat: az 1919. március 21. előtt is szolgáló tisztviselők közül összesen 98-at vizsgáltak meg, ezek közül 83 taggal szemben nem tartották szükségesnek az eljárás folytatását, azonban további eljárásra utaltak 15 személyt, éspedig büntetőre hármat, fegyel mire hetet, felügyeletire ötöt. A március 21. után berendeltekől vizsgálat alá kerültek 48-an, akik közül további eljárást nem talált szükségesnek a bizottság kilenc személynél, míg büntető eljárásra utal 13-at, fegyel mire pedig 26-ot. Minderről Zoltán Béla igazságügy-miniszternek egy összegző jelentést és négy folytatólagos jegyzőkönyvet küldtek meg.³⁵² Arról, hogy az előre vetített fegyelmi, törvényességi felügyeleti és bűnvádi eljárásoknak mik lettek az eredményei, nincs adatunk.

Utóhangként viszont hozzátesszük, hogy évekkel később, 1925. március 26-án a szóban lévő igazoló bizottság még egyszer összeült, hogy Fabiny Tihámér miniszteri titkárral ismét foglalkozzon az anno a Vörös Hadseregbe történt, utóbb kiderült lajstromozásra jelentkezése s egy proletárújságban megjelent cikke miatt. Ekkor saját hatáskörben intették meg.³⁵³

Létezett azonban egy másik, „ötös bizottság” hivatkozási néven tevékenykedő testület is, amely a *Curia alkalmazottainak* ellenőrzését végezte ugyanazon okból, amit az előzőekben ismertettünk. Ennek keretében került sor arra, hogy Günther Antal curiai elnök fegyelmi hatósági jogkörében pénzbüntetéssel sújtott több személyt, mivel a bizottság az eljárás során úgy találta, hogy a magatartásuk súlyosan kifogásolható volt: Scholtz János és Hentaller Imre ajtónállók, valamint Balla Jakab és Mocsai István altisztek „a diktatúra idején általában feltűnő tiszteletlen, kihívó és kárörvendő magatartást tanúsítottak, fellebbvalóikkal szemben a tiszteletadást mellőzték, köszönés helyett hátat fordítottak, sőt elvárták, hogy őket köszöntsék előbb”. Bizonyítást nyert, hogy Hentaller például következetesen és tüntetőleg hátat fordított Vargha Ferencnek és Deák Péternek, akik akkor tanácselnök bírák voltak, illetve magát „szívvel-lélekkel” kommunistának vallotta, s többször az ad-

³⁵¹ MNL OL K577. Uo. 50. f.

³⁵² MNL OL K577. Uo. 51. f., 53–59. f.

³⁵³ MNL OL K577. Uo. 52. f.

dig fennállt társadalmi rend ellen nyilatkozott. A fegyelmi határozatot 1919. október 5-i keltezéssel látták el, melyben száz korona pénzbüntetést szabtak ki reá.³⁵⁴

A Belügyminisztérium Közbiztonsági Főosztályának Nyomozó Alosztálya egyébként az 1919 és 1920 folyamán (de feltehetően később is) különböző közigazgatási szerveknél, hivataloknál – így az igazságügyi intézményeknél – az igazolási és fegyelmi eljárások során kommunistának tekintett s elmarasztalt vagy gyanús egyénekről 1920 áprilisától külön központi névjegyzéket vezetett, ahová az adatokat rendre be kellett küldeni.³⁵⁵

Miként a fenti összefoglalóban már utaltunk rá, a tanácsköztársaság alatt tanúsított köztisztviselői magatartásra irányuló konkrét vizsgálatok³⁵⁶ közül a legrészletesebb dokumentum *Lengyel Auréllal* összefüggésben maradt fenn a minisztériumi archívumban. 1913 és 1920 között az Igazságügyminisztériumban teljesített szolgálatot berendelt járásbíróként, ahol törvény-előkészítéssel foglalkozott. 1919-ben már miniszteri tanácsosi rangot viselt. A szakirodalmi munkássága is jelentős volt, elsősorban büntetőjogi tárgyú műveket publikált, a Büntetőjogi Döntvénytár több kötetét szerkesztette.³⁵⁷

Az *igazoló bizottság* vizsgálata során 1919. szeptember 18-án az a jegyzőkönyvezett panasz merült fel ellene, hogy „a tanácsköztársaság megalakulásakor nagyobb hatáskört nyert, mert több ügyosztály főnöke lett; azonkívül több újságban olyan közlemény jelent meg, hogy a proletár diktatúra kitörése előtt a minisztertanácsban a kommunisták letartóztatásáról történt tanácskozás alkalmával Dietz [Károly] volt főkapitány és Váry [Albert] főügyész-helyettes véleményével szemben a kommunisták letartóztatása ellen érvelt, s így az a gyanú merült fel, hogy ilyen módon közvetve támogatta és lehetővé tette a kommunisták nemzetellenes törekvését”. Az ügyet az említett bizottság (Bartha Richárd helyettes államtitkár, Csöpey Dénes ítéltáblai bíró, Uzonyi Imre és Halla Aurél törvényszéki bírák, Entz Ferenc miniszteri titkár) *fegyelmi eljárásra* utalta,³⁵⁸ amelyben 1920. január 28-án tartották az első hivatalos meghallgatást a vizsgálóbiztos teendőit ellátó Uzonyi Imre előtt. Abban a félévben további négy vizsgálati cselekményre került sor, április hónapban. Ezek során vallomást tett Horváth Dániel miniszteri osztálytanácsos, Váry Albert, a budapesti királyi ügyészség vezetője, Halász Lajos, a budapesti királyi főügyészség vezetője, Nagy Béla főügyész-helyettes, valamint Szentkirályi Béla rendőrfőkapitány-helyettes. Mindannyian az 1919. február 20-i Népszínház utcai tűzharc előzményeiről nyilatkoztak, tudniillik, hogy a rendőrség már január végén kiterjedt ismeretekkel bírt a kommunisták által elrablott fegyverek hollétéről, és javasolta a „bolsevikokon” való rajtaütést, amit a Berinkey-kormány a szociáldemokraták hatására halogatott. Egyikük sem tudott Lengyel politikai álláspontjáról, illetve az ügyben történt szerepvállalásáról nyilatkozni.³⁵⁹

Az eljárás alá vont miniszteri tanácsos 1920. június 8-án terjesztette elő a részletes védekezését,³⁶⁰ azonban a fegyelmi eljárás – egyelőre ismeretlen okból – az újabb szóbeli meghallgatásával csak 1921 februárjában folytatódott.³⁶¹ Addig egyéb vallomásokot is fel-

³⁵⁴ MNL OL K577, B.1. 1924, 1944. csomó, 3–4. f.

³⁵⁵ MNL OL K578. B.i. 546/1.

³⁵⁶ A minisztérium 4.359/1919. M.E. számú rendelete [1919. szeptember 2.] a közsolgálati alkalmazottak részéről a tanácsköztársaság ideje alatt elkövetett magatartást elbíráló külön fegyelmi bizottság tárgyában. (MLN OL K577, A.5. 1903–1920. I. csomó, T 203/752. számú másolt irat.)

³⁵⁷ *Lengyel Aurél*. In: MÉL II: 58. p.

³⁵⁸ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. I. (Jkv. 1919. szeptember 18.)

³⁵⁹ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1920. január 28., április 16., április 17., április 22.)

³⁶⁰ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1920. június 8.)

³⁶¹ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. február 28.)

vehettek, mert ekkorra a politikai foglyok egy részének az „öszirózsás” forradalmat követő szabadrábra helyezése és a sajtóról szóló 1918. évi II. néptörvény keletkezése körülményei, valamint egyes kormányzótanácsi rendeletek kibocsátásában való esetleges részvétele is a vizsgálat tárgyát képezték. Az első kettő ellen Lengyel protestált, mivel nézete szerint a bizottság csak a tanácsköztársaság alatt történeteket kutathatta, a Károlyi-korszak idején kifejtett vagy ki nem fejtett tevékenységet nem.

A Kun Béla igazságügyi államtitkár (a tanácsköztársaság vezetőjének csak névrokona!), Berczelly Jenő miniszteri tanácsos, valamint Mikó Ferenc, Agárdy Jenő és Téry Tivadar osztálytanácsosok részvételével eljáró *fegyelmi bizottság* 1921. november 26-án hozta meg az érdemi döntését, miután az év áprilisában újabb tanúkihallgatásokra³⁶² és június 10-én újabb terhelti nyilatkozattételre (észrevételek) került sor. A vizsgálóbiztos ekkor Moldoványi István törvényszéki bíró volt. A véghatározat összesen hat vádponttal foglalkozott:

1. Dietz Károly egykori rendőrfőkapitány 1919. szeptember 3-án és 15-én írásban megfogalmazott, jegyzőkönyvezett állítása szerint Lengyel Aurél véleményére alapozva mellőzte Berinkey Dénes kormánya az év januárjában a már szervezkedő kommunistákkal szemben büntetőeljárás keretében történő fellépést, holott mind a nevezett főkapitány, mind a budapesti főügyészség ekkori vezetője, Váry Albert s maga Juhász Nagy Sándor igazságügy-miniszter a bűnvádi eljárás megindítását szorgalmazta. Beigazolódott, hogy Lengyel valóban az ellenkező nézeten volt, de nem a kommunisták támogatása végett, hanem azért, mert a magyar Büntető törvénykönyv (1878: V. tc.) 127. és 133. §-ai csak a királyság intézményét védték, a népköztársaságot nem, így aggályosnak vélte a Curia előtti per kimenetelét. Személyesen meghallgatták Berinkeyt is, aki tisztázta a terheltet; elmondta, a minisztertanács a bűnvádi eljárás mellőzéséről már azelőtt döntött, hogy Lengyel véleménye elébe került volna. Bár Dietz fenntartotta állítását – amit a *Reggeli Hírek* című napilapban 1919. augusztus 31-én még publikált is –, a bizottság a korábbi köztársaságpárti miniszterelnök vallomásának adott hitelt, mivel ő közvetlen tanú volt, az ellenvéleményt pedig önmagában nem találta elégségesnek fegyelmi intézkedés elrendeléséhez.³⁶³

2. Az 1918. évi októberi forradalom kitörésekor szabadon bocsátott politikai foglyok kérdésében nem volt vitás, hogy Lengyel részt vett azon a megbeszélésen, amelyen a foglyok szabadrábra helyezésére vonatkozó igazságügy-miniszteri rendelkezést megszővegezték, és távirat útján történő elküldését elhatározták. Azonban Vámbéry Ruzstem egyetemi tanár és Megyery István koronaügyész-helyettes, aki egyben a terhelt ügyosztályvezetője volt 1918-ban, egyezően oda nyilatkozott a vizsgálat során, hogy emlékeik szerint Lengyel Aurél a kifogásolt rendelet létrejöttébe cselekvően nem folyt bele, bár jelen volt, véleményt egyáltalán nem nyilvánított, mint ahogy általában igaz volt rá, miszerint fegyelmezett tisztviselőként csak akkor nyilatkozott, ha kifejezetten kérdezték.³⁶⁴

3. Az 1918. évi II. ntv.-be foglalt „radikális túlzások” kérdésköre valóban nem állt közvetlen kapcsolatban a tanácsköztársasággal, hiszen azt nem sokkal a népköztársaság kikiáltása után bocsátotta ki a Károlyi Mihály vezette kormány, és 1918. november 23-án jelent meg a *Budapesti Közlönyben*. A sajtó szabadságáról szóló, törvényerejű jogszabályban két olyan kitétel szerepelt, amit később – a kiadáskori körülményekre tekintettel – túlzónak találtak: az egyik a sajtótermékek hatósági engedély nélküli utcai terjeszthetőségére, a másik a lapbiztosíték (kaució) megszüntetésére vonatkozott. Mindezek a naívan liberális

³⁶² MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. március 21., április 27., április 28., április 30.)

³⁶³ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. november 26., Indokok I.)

³⁶⁴ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. november 26., Indokok II.)

intézkedések később hozzájárultak a köztársaság elleni szélső baloldali szervezkedésekhez, illetve az 1919. március 21-i hatalomátvételhez, ennyiben lehetett köze a vizsgálathoz. Ugyanez állt az 1918. évi III. ntv.-re is, amely az egyesülési és gyülekezési szabadságot biztosította. Az eljárásban nem sikerült bizonyítania a vizsgálóbiztosnak azt, hogy a minisztertanács a Lengyel-féle szövegtervezeteket fogadta el, mi több: Farnos Dezső miniszteri titkár, aki a kérdéses időben éppen a terhelt mellé lett beosztva, azt vallotta, Lengyel Aurél sajtótervezete jóval hosszabb volt a véglegesnél, a kihirdetett jogszabály pedig „lényegesen radikálisabb tartalmú”, mint az alapjául szolgáló eredeti szövegezés.³⁶⁵

4. A „lefegyverzési rendelet” körüli vita abban összpontosult, miszerint a Nagy Vince belügyminiszter által 1919. január 16-án kiadott, a polgári lakosság kezén lévő fegyverek beszolgáltatására kötelező – az események szempontjából végzetesen rossz döntésnek bizonyult – rendelet meg nem akadályozásában vajon volt-e felróható mulasztása Lengyelnek. A jogszabály ugyanis felszólította a lakosságot, hogy az addig jogszerűtlenül birtokba vett fegyvereket és lőszereket szolgáltatassa vissza az államnak, azonban ezt csak az egyébként is jogkövető polgárok tették meg, a felfegyverkezni akaró szélső baloldaliak és a csőcselék nem, így a rendelet éppen ellentétes eredményre vezetett, mint szándékolták. Kiderült, hogy a belügyminisztériumi megbeszélésen az Igazságügyminisztérium képviselőjében jelen lévő Horváth Dániel tiltakozott a tervbe vett rendelkezés ellen, mivel előre látta, hogy csak a „megbízható elemek” fogják beszolgáltatni a fegyvereket, a „megbízhatatlan elemek” úgy is megtartják azokat, ezzel pedig a közbiztonság nem javul, hanem romlik. Ugyanakkor a vitatott szöveget felsőbb utasításra maga Horváth fogalmazta, ehhez képest a belügyminiszter által kihirdetett verzióban csak kis jelentőségű eltérések voltak. Horváth hiába hangoztatta ellenkező szakmai meggyőződését, ezért a tapasztaltakról másnapi keltezéssel írásos jelentést tett az osztályvezetőjének, Lengyel Aurélnak, aki még aznap láttamozta azt, s elküldte az igazságügyi államtitkárnak, de ő csak január 21-i dátummal adta tovább a miniszternek. A belügyminiszter a végleges rendeletet – az eredeti megegyezéssel szemben – kiadás előtt nem közölte az igazságügy-miniszterrel. Minderre tekintettel Lengyel nem követett el hivatali mulasztást.³⁶⁶

5. A tanácsköztársaság alatt a terhelt a büntetőjogi („Megyery-féle”) ügyosztály vezetését is ellátta, amely akkor a belső struktúrában a IV. sorszámot viselte. A másik általa vezetett szervezeti egység a büntetőjogi törvényelőkészítő XIII. ügyosztály lehetett. Ezek keretében négy olyan kormányzótanácsi rendeletet találtak, „amelynek megszövegezésében Lengyel Aurél esetleg szerepet játszott”. Ezek a forradalmi törvényszékekről szóló IV. számú, a katonai büntettekről és katonai forradalmi törvényszékekről szóló LIII. számú, a büntetőügyek átvizsgálásáról (likvidálásáról) szóló LXII. számú, illetve a gyermekek kiegészítő szociális neveléséről (az igazságügyi nevelőintézetekről) szóló LXXII. számú rendeletek voltak.³⁶⁷ A bizottság olyan – később is tekintélyes – szakférfiakat hallgatott ki tanúként, mint Balás P. Elemér osztálytanácsos, a fiatal Zehery Lajos bírósági titkár, Heller Erik (ekkor) budapesti királyi ügyész és Rusztek Lajos pestvidéki királyi ügyész; közülük az első három jogász a pályafutása során egyetemi tanár, Rusztek pedig a váci

³⁶⁵ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. november 26., Indokok III.)

³⁶⁶ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. november 26., Indokok IV.)

³⁶⁷ *A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919. március 21. – április 9.* = Tanácsköztársasági Törvénytár I. Szerk.: Pongrácz Jenő. Budapest, 1919. 14–16. p.; *A Forradalmi Kormányzótanács és a népbiztosságok rendeletei 1919. április 10. – április 30.* = Tanácsköztársasági Törvénytár II. Szerk.: Pongrácz Jenő. Budapest, 1919. 17–18. p., 28–32. p., 42–47. p.

fegyház és börtön igazgatója lett.³⁶⁸ Noha merült fel adat arra, hogy ezen rendeletek egy részén a terhelt valóban dolgozott, azt utóbb nem lehetett megállapítani, hogy a végleges szövegük megegyezett-e azzal, amit Lengyel fogalmazott vagy átnézett.³⁶⁹

6. A fegyelmi bizottság végül a valóságos miniszteri tanácsossá történt kinevezésének körülményeit tekintette át, mivel arra a tanácsköztársaság létrejötte előtti napon tartott minisztertanácsi ülésen került sor, továbbá azt a híresztelést is megvizsgálta, ami szerint a Magyar Jogászegylet elnökének, a kitűnő jogtudósnak, Nagy Ferencnek az egyesület éléről való elmozdításához is köze lehetett. A kinevezés terén nem merült fel bizonyíték arra, hogy abban a baloldali hatalomátvételnél vagy politikánál szerepe lett volna, Nagy Ferenc pedig maga nyilatkozta, hogy saját döntéséből távozott 1919-ben a megváltozott társadalmi körülmények hatására, különös tekintettel a korábbi többségi pártban, a Nemzeti Munkapártban exponált tevékenységére.³⁷⁰

A két évig tartó vizsgálódás után a bizottság egyhangúan Lengyel Aurél *felmentését* javasolta a miniszternek, mivel fegyelmi vétséget megalapozó, bizonyított tényeket végül nem tudtak megállapítani. Tomcsányi Vilmos Pál 1921. november 30-án az előterjesztést el is fogadta. A meghurcoltatás alatt – pontosabban már 1920 folyamán – Lengyel mégis távozott a minisztériumból, majd valószínűleg ügyvédként praktizált.

Az 1918–19. évi forradalmak és fegyveres intervenciók után nem csak a társadalmi rend, de az ország pénzügyei szintén romokban heverték, aminek az egyik fő oka többek nézete szerint „a Károlyi-kormány és az ezt követő úgynevezett tanácsköztársaság alatt elkövetett szertelen pénzpocsékolás” volt. Ezért Friedrich István kormánya a Pénzügyminisztérium javaslatára a korábban végrehajtott „státuszrendezéseket és kinevezéseket” revízió alá vonta, a még végre nem hajtott státusz- és illetményrendezéseket pedig nem foganatosította, illetve azokat a pénzügyminiszter vagy a minisztertanács kifejezett jóváhagyásához kötötte. Azonban e tilalmakat, meg a hivatali takarékoságról kibocsátott rendeletet³⁷¹ nem mindenki tartotta be, így a pénzügyi tárca 1919 végén attól félt, hogy az illetmények önkényes emelése újból abba a mederbe taszítja a költségvetést, mint amelyben egy évvel korábban szűkült, ezért felhívta az igazságügy-minisztert is arra, miszerint „a közérdek veszélyeztetése abból keletkezik, ha egyes alkalmazottakra vagy az alkalmazottak egyes csoportjaira nézve olyan kedvezmények engedélyeztetnek, amelyek az egyöntetű megállapításoktól eltérnek, amelyek, ha ezeket – az egyöntetű elbánást szem előtt tartva – az összes alkalmazottakra kiterjesztenők, megszámlálhatatlan milliókra menő újabb kiadásokat okoznának. [...] az alkalmazottak személyes ügyeivel foglalkozó szakreferenseknek teljesen át kell hatva lenniök attól a tudattól, hogy a jelen viszonyok között, mikor a gazdasági végpusztulás csak a legszigorúbb takarékosággal és minden egyes honpolgár önfeláldozó mérsékeltségével kerülhető el, minden elkerülhető kiadást mellőznünk kell, [...] és az egyöntetű elbánást veszélyeztető minden kivételt meg kell akadályozni.” Ezt követően a pénzügyminiszteri átirat azt is részletesen felsorolta, mely fiskális intézkedésektől szükséges különösen tartózkodni.³⁷²

Egy megégett iratmappa tanúsága szerint 1920 tavaszán és nyarán – a nemzetgyűlés pénzügyi bizottságának utasítására – az Igazságügyminisztériumban a számvevőség végzett

³⁶⁸ SCHULTZ 2020; NÉMETH 2020; HUSSEIN 2020.

³⁶⁹ MNL OL K577, A.5. 1903–1920. I. (Jkv. 1921. november 26., Indokok V.)

³⁷⁰ MNL OL K577. Uo. (Jkv. 1921. november 26., Indokok VI.)

³⁷¹ A magyar kormány 1919. évi 3.988. M.E. számú rendelete a közszolgálati alkalmazottak illetményeiről. In: MRT 1919. Budapest, 1919. 639–646. p.

³⁷² MNL OL K577, E.11. 1917. csomó, 610–611. f.

is egy vizsgálatot a korábbi *törvényellenes kifizetések* feltárására. Ebben megállapította a referens, hogy nagyobb összegek nem lettek jogszerűtlenül kiutalva, bár a könyvelésből nem mindig derült ki egyértelműen, hogy az utalványozás mindenben törvényes volt-e. Például a forradalmi törvényszékek által elítéltek és fogvatartottak köréből tételesen nem lehetett megállapítani, kik szabadságát vonták el jogszerűen és kikét jogszerűtlenül, csak az volt tudható, hány rab élelmezését állta az igazságügyi költségvetés. Mindenesetre a jelentés azt tartalmazta, hogy a „Károlyi-kormány idejében” törvényellenes utalványozások nem történtek, a tanácskormány alatt eszközöltekről viszont elkészítették a kért, minta szerinti jegyzéket a következő, homályos megjegyzéssel toldva: „az igazságügyi tárca körében egyes személyeknek elszámolás kötelezettsége mellett vagy enélkül bizonyos összegek nem bocsáttattak rendelkezésre, mint ez más tárcák körében történt”.³⁷³

A takarékossgot milyen komolyan vette a pénzügyminiszter, kiviláglik azokból az 1920 júniusában és júliusában keltezett iratokból, amelyekben Tomcsányi Vilmos Pál az általunk is említett új igazságügyminisztériumi palotával összefüggő szolgálataiért Fellner Sándor tervező műépítész két magánalkalmazottját, Blastik Józsefet és Albert Jánost a kivitelezés folyamában szerzett érdemeik elismeréseként hatezer, illetve háromezer korona összegű jutalmazásra javasolta, mert állami kitüntetés adományozására a közjogi helyzet miatt éppen nem volt mód. Mivel erre a saját minisztériumi keretből nem futotta, kérte az igazságügy-miniszter, hogy a palota céljaira korábban felvett hitel terhére utalványozzák e jutalmakat. A pénzügyminisztériumi államtitkártól érkezett válasz azonban elutasító volt: sem jogalapot, sem a súlyos pénzügyi helyzetre tekintettel lehetőséget nem látott a kérés teljesítésére.³⁷⁴

7. Az utolsó magyar király jogállása

Az Igazságügyminisztérium többször foglalkozott az utolsó magyar király, IV. Károly joghelyzetével – az 1921. évi trónfosztáson kívül is. Például Wekerle Sándor miniszterelnök 1917 decemberében azzal fordult az igazságügyi tárca vezetőjéhez, Grecsák Károlyhoz, miszerint „Ő Császári és Apostoli királyi Felsege észrevétel tárgyává tenni méltóztatott, hogy újabb időben a rendjelek és címek adományozására irányuló legalázatosabb előterjesztések száma szerfelett megnőtt, miért is ezekre a jövőben sokkal szigorúbb mérték lenne alkalmazandó”.³⁷⁵

1918 áprilisában egy ennél fontosabb bizalmas átiratában Wekerle arra emlékeztette Vázsonyi Vilmos igazságügy-minisztert: „Ő császári és apostoli királyi Felsegének legmagasabb kívánsága, hogy a király kiskorúsága vagy tartós akadályoztatása esetére a kormányzói hatalom gyakorlására vonatkozólag törvényes rendelkezések hozassanak, s Ő Felsege azon legmagasabb kívánságának méltóztatott kifejezést adni, hogy, ha az erre vonatkozó törvényjavaslat jelenleg az országgyűlésben netán nem is lenne tárgyalható, azzal a minisztertanács foglalkozzék.” Az előző Tisza-kormány már készítettett is egy tervezetet 1917-ben, amit azonban átdolgozás végett akként kért Wekerle módosítani, hogy a magyar király tartós akadályoztatása esetén elsősorban a királyné, míg a király

³⁷³ MNL OL K577, L.8. 1920. csomó, 5046/1920. sz. iratok.

³⁷⁴ MNL OL K577, L.8. 1920. csomó, 6199/1920. sz. irat.

³⁷⁵ MNL OL K577, L.b. 1917. csomó, 313. f.

kiskorúsága idején – a 16. életéve betöltése előtt – elsődlegesen az anyakirályné lássa el az ún. *gyámkormányzó tisztségét*. Javasolta még a miniszterelnök, hogy a „tartós akadályoztatás” tényét a minisztertanács előterjesztése nyomán az országgyűlés állapítsa meg, s arról évenként a kormány tegyen jelentést a törvényhozásnak mindaddig, amíg az állapot meg nem szűnik. Ha viszont a király maga rendelne gyámkormányzót, ez volna az országgyűlés tudomására hozandó.³⁷⁶

Tóry Gusztáv az új tervezet *Törvényjavaslat a gyámkormányzóról* címmel,³⁷⁷ de eltérő tartalommal június végén prezentálta tizenegy paragrafus terjedelemben, egyúttal mellékelte egy lényeges észrevételt arról, hogy e kérdésben az osztrák *Reichsrat*nak ugyancsak döntenie kellene, mi több: a két állam megalkotandó törvényeinek egymásra tekintettel kellett

³⁷⁶ MNL OL K578, B.i. 444/1–4.

³⁷⁷ [MNL OL K578, B.i. 444/5.] Törvényjavaslat a gyámkormányzóról

1. § *Ha a király kiskorú, vagyis tizenhatodik életévét még nem töltötte be, vagy ha őt a királyi hatalom gyakorlatában egyéb ok tartósan akadályozza, a királyi hatalmat kiskorúságának vagy akadályoztatásának megszüntéig gyámkormányzó gyakorolja.*

2. § *Azt, hogy az 1. § értelmében gyámkormányzóságnak helye van, vagy, hogy véget ér, a kormány előterjesztésére az országgyűlés mindkét háza együttes ülésen állapítja meg.*

A kormány az országgyűléshez a gyámkormányzóság fennmaradásáról évenként, megszüntetésére nézve pedig az ezt maga után vonó ok beálltával haladéktalanul jelentést tesz.

3. § *Amennyiben a 4. § értelmében más intézkedés nem történt, a gyámkormányzói tiszt abban az esetben, ha a királyi hatalom gyakorlásában a nagykorú király van tartósan akadályozva, első sorban a királynét, másodsorban az özvegy anyakirálynét, harmadsorban az uralkodóháznak cselekvőképes nagykorú tagjait illeti meg, mégpedig az utóbbiakat abban a sorrendben, amelyben az 1723. évi I. és II. törvénycikk értelmében a trónöröklésre hivatva volnának.*

A király kiskorúságának tartamára a gyámkormányzói tiszt betöltésére, amennyiben a 4. § értelmében más intézkedés nem történt, elsősorban az özvegy anyakirályné, utána pedig az előző bekezdésben harmadsorban felsoroltak az ott megállapított sorrendben hivatottak.

4. § *A nagykorú király arra az esetre, ha a királyi hatalom gyakorlásában tartósan akadályozva volna, önmagának, valamint az 1. § esetére utódainak gyámkormányzót rendelhet a 3. § szerint erre hivatottak közül, tekintet nélkül az ott megállapított sorrendre. Ugyanígy kirendelheti továbbá közülük azt is, aki a gyámkormányzó halálának vagy őt tartósan gátló más körülmény beálltánál esetében a gyámkormányzó tiszteit viselje.*

Az előbbi bekezdésben említett kirendelések érvényességéhez okirat szükséges, amelyet a király a közös külügyminiszternek, továbbá a magyar és az osztrák miniszterelnöknek jelenlétében ír alá, és amelyet, ha azt a király szellemi és elhatározó képességének teljes birtokában állította ki, a nevezett miniszterek ellenjegyeznek. A király a jelen § alapján tett intézkedéséről a kormány az országgyűléshez haladéktalanul jelentést tesz.

5. § *A gyámkormányzó a királyt megillető összes fejedelmi jogokat az alkotmány keretei közt a király nevében gyakorolja. Gyámkormányzói tisztének viselésében személye sérthetetlen és felelősségre nem vonható.*

Gyámkormányzó a tiszteit csak akkor gyakorolhatja, ha az országgyűléshez a miniszterelnök ellenjegyzésével ünnepélyes okiratot intéz, amelyben magát az alkotmány sértetlen fenntartására, valamint általában a törvények megtartására kötelezi, és ezt az országgyűlés mindkét házában együttes ülésében esküjével megerősíti.

6. § *A gyámkormányzói kiskorú király személyére, különösen az ő nevelésére vonatkozó kérdésekben uralkodói gyámtanács támogatja, amely a gyámkormányzón mint elnökön felül négy tagból áll. E négy tag közül kettőt a magyar, kettőt pedig az osztrák kormány előterjesztésére a gyámkormányzó nevez ki.*

A kiskorú király nevelésének irányítása azonban abban az esetben is az özvegy anyakirálynét illeti meg, ha a gyámkormányzói tiszteit nem ő viseli. E feladatában őt az előző bekezdésben említett uralkodói gyámtanács támogatja.

7. § *Ha azt, aki a gyámkormányzói tisztre hivatva van, e tiszte viselésének megkezdésében vagy folytatásában súlyos betegség vagy más ok tartósan gátolja, és akadályoztatását az országgyűlés mindkét háza együttes ülésben megállapítja, a gyámkormányzói tiszteit mással kell a 3. § értelmében betölteni.*

Az előbbi bekezdés rendelkezését kell alkalmazni akkor is, ha a gyámkormányzói tisztre hivatott özvegy anyakirályné újabb házasságot köt, vagy ha az uralkodóháznak az a tagja, aki a gyámkormányzói tisztre hivatva volna vagy az uralkodóháznak az ő ágához tartozó más tagja [egy] harmadik államban az állam feje.

lenniük a kettős monarchiára figyelemmel. Márpedig a Habsburg-család házi törvényei úgy rendelkeztek: előzetes uralkodói kijelölés hiányában a trónöröklési sorrendben legközelebb álló főherceg legyen a kérdéses gyám, így alaposan feltehető volt, hogy az osztrák *Reichsrat* ennek megfelelően fogadná el a maga jogszabályát. Nehezítette még a kérdést a *Pragmatica Sanctio*: míg az uralkodóház családi szabályai szerint a trónörökös gyámjául a király (császár) korlátozás nélkül bárkit kijelölhetett, addig a tervezet – az 1723. évi I. és II. tc.-ek értelmében – csak a „trónöröklésre hivatottak” körére szorította a személyi kört. Mivel alkotmányjogilag más bizonytalan részek is szerepeltek a szövegben – főként a gyámkormányzó lehetséges nemére tekintettel (a házi törvények csak férfit tettek lehetővé, ellenben a magyar álláspont szerint az nő is lehetett volna akkor, ha a trónbetöltés rendjében egyébként ő következett) –, a magyar igazságügy-miniszter egyeztetni kívánt az osztrák kormánnyal. Elvégre, ha az uralkodó egy és ugyanaz a személy volt mindkét államban, akkor a megkötések vonatkoztak a gyámkormányzóra is.³⁷⁸ Minderre 1918 augusztusában, a dualizmus történetének mintegy huszonegyedik órájában hatalmazta fel a miniszterelnök Töryt, így értelemszerűen ez az érdekes jogalkotási folyamat hamarosan megrekedt.

Azonban ekkor az 1849 óta betöltetlen *nádori méltóság* is szóba került. Eredendően az új király már 1916 végén, a koronázásra tekintettel szorgalmazta a nádori intézmény felélesztését, amit akkor gr. Tisza István miniszterelnök még nem támogatott, hanem inkább önmagát választotta meg nádorhelyettesnek. A forradalom küszöbén, 1918 októberében IV. Károly az összes magyar csapatok főparancsnokát, a viszonylag népszerű József főherceget szerette volna a *palatinus* méltóságába kinevezni, akit mint „királyi embert” (*homo regius*) egyúttal megbízott a válságos magyarországi helyzet rendezésével. A kormányfőként október 27–28-án szóba jöhető férfiak közül Wekerle Sándor helyezte a szándékot, mivel ebben látta a király ingatagságának ellensúlyozását, s ekkor már Tisza is hasonlóan nyilatkozott, míg Batthyány Tivadar ellenezte azt. Károlyi Mihály szerint a nádorság „csak átmeneti lehet az új önálló királysághoz”, az államfő személyére viszont éppen a részben magyar származású főherceget javasolta. Amikor október 29-én Tisza meglátogatta a spanyolnáthában szenvedő volt igazságügy-miniszterét, Balogh Jenőt, mint már elhatározott dolgot említette neki, hogy József főherceg nádor, Hadik János pedig miniszterelnök lesz.³⁷⁹

A királyi hatalmat a jelen törvény értelmében már gyakorló gyámkormányzó nem veszi el a gyámkormányzói tiszttől azért, mert az uralkodóháznak a királyhoz a 3. § szerint közelebb álló tagja időközben nagykorivá vált, vagy, mert időközben megszűnt az az egyéb ok, amely miatt a gyámkormányzói tiszttel nem ő viseli.

8. § *Ha a 2. vagy a 7. §-on alapuló megállapítás végett az országgyűlés egybehívása szükséges, a minisztérium előterjesztésére és a miniszterelnök ellenjegyzésével az, akit a gyámkormányzói tiszttel a jelen törvény értelmében megillet, az országgyűlés egybehívását a királyi hatalom gyakorlásának reá szállása előtt is elrendelheti.*

9. § *E törvény hatályba lépésének és érvényben maradásának az a feltétele, hogy Ausztriában, az ott fennálló jogszabályok értelmében alkotott hasonló rendelkezések lépjenek hatályba és maradjanak érvényben.*

Ha a 2. §-on alapuló megállapítás értelmében az egyik államban gyámkormányzóságnak helye nincs vagy ott véget ért, az nem állhat be vagy nem maradhat fenn a másik államban sem.

A gyámkormányzói tisztnak a 7. § értelmében mással való betöltése csak abban az esetben állhat be, ha a gyámkormányzói tisztre hivatott személy akadályoztatásának a 7. §-on alapuló megállapítása mindkét államban bekövetkezett.

10. § *A jelen törvény életbe lépésével hatályukat veszítik azok a korábbi jogszabályok, amelyek az ezúttal szabályozott kérdésekre vonatkoznak.*

11. § *Ezt a törvényt a minisztérium hajtja végre.*

³⁷⁸ MNL OL K578, B.i. 444/5–7.

³⁷⁹ HORÁNSZKY 1994, 1317–1320. p., 1327. p.

Tóry igazságügy-miniszter a vonatkozó törvénytervezetének³⁸⁰ 1918. október 28-án (a „láncbíró napján”) megállapított szövegét éppen az öszirózsás forradalom kezdetén, október 30-án küldte el a kormányfőhöz, aki ekkor még Hadik János, de a kézbesítéskor már gr. Károlyi Mihály volt. Az állt benne, hogy a korábban a királyi gyámkormányzónak szánt hatásköröket inkább az országgyűlés mindkét háza által a magyar állampolgárok közül szabadon választandó nádor gyakorolhatná, egyúttal e tisztelet haladéktalanul be is kellett volna tölteni. Mivel a fejedelmi hatalom felfüggesztésének lehetősége ekkor már egyre kézenfekvőbbnek mutatkozott, ezért a nádort maga a király is megbízhatta volna ideiglenesen az uralkodói hatalom gyakorlásával, minek érvényességéhez az országgyűlés ez irányú „megállapítása” ugyancsak szükséges volt. A tervek szerint e minőségében a nádor személye jogilag sérthetetlennek minősült, s a királyhoz hasonlóan nem lett volna felelősségre vonható.

„A nádor tiszteletét csak akkor gyakorolhatja, ha az országgyűléshez a miniszterelnök ellenjegyzésével ünnepélyes okiratot intéz, amelyben magát az alkotmány sértetlen fenntartására, valamint általában a törvények megtartására kötelezi, és ezt az országgyűlés mindkét házában együttes ülésében esküjével megerősíti” – fogalmazta meg a jogállásának lényegét a tervezet azzal, hogy az említett okiratot és az esküt törvénybe kellett volna foglalni, az egykori *palatinus* korábbi hatósági jogkörei (pl. az ország s a jászok-kunok főkapitánysága, az örökös Pest vármegyei főispánság) viszont megszűntek volna. Az e méltóság betöltéséről s a nádor jogköréről szóló törvénytervezetnek még indokolást is készítettek a minisztériumban, amelyben kimutatták az alkotmányjogi kapcsolatot az 1608. évi koronázás előtti III., az 1848. évi III. és az 1867. évi VII. tc.-kel kapcsolatban. Lényeges kontinuitás volt például, hogy az évszázados hagyománynak megfelelően a nádorválasztást törvénybe kellett volna iktatni, illetve, hogy azt a hitlevélhez hasonló ünnepélyes nyilatkozat kibocsátása követte volna.³⁸¹ Ez az ötszakaszos jogszabály-kezdemény találó ügyességgel törekedett egyensúlyt teremteni a történeti alkotmányunk és a radikálisan megváltozott 1918. évi

³⁸⁰ [MNL OL K578, B.i. 444/8.] Törvényjavaslat a nádori méltóság betöltéséről és a nádor jogköréről

1. § A nádori méltóságot haladéktalanul be kell tölteni.

A nádort az országgyűlés mindkét háza együttes ülésében szabadon választja a magyar állampolgárok közül. A nádor megválasztását törvénybe kell iktatni.

2. § Ha a király kiskorú, vagyis a 16. életévét még be nem töltötte, vagy ha őt a királyi hatalom gyakorlásában egyéb ok tartósan akadályozza, a koronás királyt megillető összes fejedelmi jogokat az alkotmány korlátai közt a király nevében a nádor gyakorolja. Ugyanez áll, ha a király a miniszterelnök ellenjegyzésével az országgyűléshez intézett okiratában kijelenti, hogy a királyi hatalom gyakorlásával a nádort bizza meg.

Azt, hogy a királyi hatalom gyakorlása az előbbi bekezdés értelmében a nádorra száll, a kormány előterjesztésére az országgyűlés állapítja meg. Ugyancsak a kormány előterjesztésére az országgyűlés állapítja meg, hogy a királyi hatalom gyakorlása a nádorról a királyra száll vissza.

3. § A második § első bekezdésében megállapított tisztének viselésében a nádor személye sérthetetlen és felelősségre nem vonható.

A nádor tiszteletét csak akkor gyakorolhatja, ha az országgyűléshez a miniszterelnök ellenjegyzésével ünnepélyes okiratot intéz, amelyben magát az alkotmány sértetlen fenntartására, valamint általában a törvények megtartására kötelezi, és ezt az országgyűlés mindkét házában együttes ülésében esküjével megerősíti.

Az előbbi bekezdésben említett okiratot és a nádor eskütételét törvénybe kell iktatni.

4. § Ez a törvény kihirdetésének napján lép életbe.

Ugyanakkor hatályukat veszítik a fennálló törvényeknek mindazok a rendelkezései, melyek a jelen törvényben foglaltakkal ellentétesek; különösen hatályukat veszítik azok a rendelkezések, amelyek a nádort a királyi hatalom gyakorlásán kívül hatósági jogkörrel is felruházták.

5. § Ezt a törvényt a minisztérium hajtja végre.

³⁸¹ MNL OL K578, B.i. 444/8.

viszonyok között, azonban a népköztársaság két héttel későbbi kikiáltása s az országgyűlés működésének önmaga általi berekesztése miatt szintén inaktuálissá vált.

A két szövegtervezet között a legjelentősebb különbség abban áll, hogy míg az első a gyámkormányzói méltóság létesítésével egy lényegében új közbizalmi intézményt hozott volna létre külföldi mintákra, addig a második a magyar alkotmánytörténet keretei közé törekedett beilleszteni a jogi probléma megoldását. Szintén fontos rámutatni arra, hogy a nádorról szóló tervezet csak néhány nappal a forradalom előtt készült el, bizonyára a birodalmi reformról – a „Habsburgok Ausztriájának” felbomlásáról – kiadott császári manifesztum ismeretében (1918. október 16., *Völkermanifest*), ezért az osztrák törvényhozásra már nem is utalt, attól függetlenül kívánta a király helyettesítését szabályozni. Érdemes összevetni *A Magyar Szent Korona országai függetlenségéről* szóló törvénytervezettel, amelyet Wekerlével és Szerényi Józseffel együttműködve ugyancsak Tóry Gusztáv (miniszteriuma) fogalmazott meg.³⁸² Viszont megegyeztek a fentebbiek abban, hogy kiemelt jelentőséget tulajdonítottak az országgyűlés jogainak, valamint a felelős magyar kormány *parlamentáris kötelelességeinek*; egyben akarva-akaratlan mintául szolgálhattak a későbbi kormányzói tisztség formulázásához is.

Három év múltán, IV. Károly sikertelen *visszatérési kísérletei* nyomán, 1921 októberében gr. Bethlen István miniszterelnök az igazságügy- és más miniszterekhez intézett bizalmas és sürgős utasításában annak vizsgálatát rendelte el, hogy a tisztviselők miként álltak a volt király megjelenésével kapcsolatos rendkívüli teendőik ellátásához, mert az a benyomás ébredt benne, miszerint „egyes tisztviselők nem a teljes lojalitással, a nehéz helyzet által parancsolt köteleltségtudással és pontossággal, valamint a hivatali esküben megfogadott hűséggel és engedelmességgel feleltek meg azoknak a feladatoknak, amely[ek] a kormány intézkedései következtében hivatali működés-körükből rájuk hárult[ak]”. A szavai szerint ugyan nem megtorló felelősségre vonásokra készült, de a vizsgálatot mégis személyesen a minisztereknek kellett elvégezniük önmaguk s nem valamely „főtisztviselő” által. Tomcsányi Vilmos Pál azt a jelentést küldte válaszul, hogy a minisztériumában „az illető összes tisztviselő a rájuk hárult rendkívül sürgős és fontos teendőket a legnagyobb odaadással és példás hűséggel hajtották végre”. Eközben a belügyminiszter országos nyomozást rendelt el az október 23-i budaörsi „államcsíny” résztvevői és támogatói után.³⁸³

Az utolsó magyar király – mintha megérezte volna a madeirai sorsát – nem sokkal a trónfosztása előtt³⁸⁴ a svájci Hertensteinben tett egy politikai jellegű, német nyelven írott végintézkedést 1921. október 15-én („*Mein letzter Wille!*”),³⁸⁵ melyben a még gyermekkorú trónörökös fiának, Ottó főhercegnek, valamint az egyéb gyermekeinek gyámságáról, illetve a régensségről nyilvánított akaratnyilatkozatot. Ennek értelmében az említett gyám s az ideiglenes kormányzó azonos személy lett volna, de nem a legközelebbi atyai agnát rokon, hanem elsősorban a királyné. Másfél évvel később, a testamentumnak 1923. január 9-én a Főudvarnagyi Bíróság előtti felnyitása és kihirdetése után, az igazságügy-miniszter abban kellett állást foglaljon: mindennek volt-e még valamilyen kötelező hatálya Magyarországra nézve?

³⁸² Közli: GÖRÖG STAUB–PATAY 2011, 213–214. p.

³⁸³ MNL OL K578, B.i. 611., 612.

³⁸⁴ [Anonim]: *IV. Károly visszatérési kísérletei*. Kiadja a M. Kir. Minisztérium (2. füzetben). Budapest, é.n.; SOMOGYI 1936; ZSIGA 1989, 97–158. p.; HEGEDŰS 1970, 173–184. p.; ROMSICS 2019a, 231–237. p.; DEMMERLE 2015, 221–231. p.; SZABÓ 2005, 520–529. p.

³⁸⁵ MNL OL K578, B.i. 686. (*Mein letzter Wille!*)

A gr. Bethlen István miniszterelnökhöz címzett, március 28-án kelt szigorúan bizalmas jelentésében Daruváry Géza megállapította, miszerint bár a szóban lévő végrendelet a trónfosztást megelőzően keletkezett, de tekintettel az 1920. évi I. tc.-re és az 1921. évi XLVII. tc.-re, az nem volt végrehajtható Magyarországon. Az előbbi törvény ugyanis a kormányzói jogkörrel rendelkező államfői jogok új keletű gyakorlását már szabályozta 1920 elején, a végrendelet e tekintetben tehát a jogszabályainkkal *ab ovo* ellentétben állt. Daruváry úgy látta, ha netalán ezeket utóbb hatályon kívül helyezné is a magyar országgyűlés (nemzetgyűlés), akkor sem lehetett a törvényhozó szerv jóváhagyása nélkül alkalmazni a végrendeletben foglalt gyámkormányzó intézményét: „ősi alkotmányunk szerint ugyanis a királyi hatalom gyakorlása a király kiskorúsága idején a nádort illeti, s illetőleg minthogy a nádori állás betöltése ez idő szerint törvénnyel fel van függesztve, a gyámkormányzóságról az országgyűlés lenne hivatva rendelkezni”.³⁸⁶ Miként fentebb érintettük, IV. Károly ez irányú törekvései nem voltak újak.

Az igazságügy-miniszteri okiratban Daruváry áttekintette a *nádori méltóság* releváns jogtörténeti hátterét is (1485: 2. tc., 1681: 1. tc., 1741: 4. tc.), hivatkozott az 1861. évi felirati javaslatban foglaltakra s neves közjogászokra (Deák Ferenc, Korbuly Imre, Lechner Ágoston, Kiss István, Nagy Ernő, Ferdinandy Gejza), akik egyetértettek abban, miszerint „a nádori törvénynek idézett cikke a nádort mint gyámot (*tamquam tutor*) említi ugyan, de tartalmából nyilvánvaló, hogy az tulajdonképpen a nádornak közjogi kormányzói jogkörére kíván vonatkozni”. Történelmi precedensként Mária Teréziát hozta fel, aki szintén az országgyűlés jóváhagyásával jelölte ki a férjét az ország kormányzójául azon esetre, ha fia, a későbbi II. József kiskorúsága alatt távozna el. Ugyanakkor az igazságügy-miniszter ismételtén rámutatott arra, hogy a nádori tisztség 1867 óta betöltetlen lévén s a felmerült problémára nem létező újabb hatályos törvényünk sem, e közjogi helyzetben – miként más államfői jogokról – *de jure* a magyar törvényhozást – „mint az államhatalom másik cselekvőképes tényezőjét” – illette a döntés joga, aminek a nemzetgyűlés 1920-ban eleget is tett. Azonban a miniszter elismerte: a végrendelet tisztán magánjogi része, azaz a kiskorú gyermekeknek történő gyámrendelés önmagában megállhatott, mivel a trónfosztást deklaráló törvény arról nem rendelkezett, hogy majdan a családi jogi gyámság tekintetében mely jogot (a hatályos magyar vagy a Habsburg-család házi törvényeit) kell alkalmazni. Ennek a kérdésnek az értelmezését azonban elhárította magától azzal, hogy az egykori uralkodóház tagjainak minden magánjogi ügyeiben a Főudvarnagyi Bíróság volt hivatott dönteni, ha előtte konkrét eljárás indult, tehát a magyar kormánynak az idő szerint ez ügyekben nem kellett külön állást foglalnia.³⁸⁷

Ugyanebben az időben szintén kérdésként merült fel, hogy a trónvesztés tekintetében a magyar állam által a békeszerződésben vállalt *nemzetközi jogi kötelezettség* Romániával, Csehszlovákiával és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysággal szemben vajon hatályos volt-e, tudniillik jogosultak voltak-e a nevezett államok a detronizációról kibocsátott, 1921. november 10-én kelt okmányok a Nemzetek Szövetsége (Népszövetség) főtitkáranál³⁸⁸ történő iktatását kérni? 1922 szeptemberében a magyar Külügyminisztérium azt a hivatalos választ küldte el, miszerint a szóban lévő okmányt csupán a nagykövetek tanácsában képviselt főhatalmakhoz címezték, tehát csak azoknak állt jogában a beiktatását kérni. A „kis-Entente” államok ezt az álláspontot vitatták többek között arra hivatkozva, hogy a

³⁸⁶ MNL OL K578. Uo. (Jelentés)

³⁸⁷ MNL OL K578. Uo.

³⁸⁸ NAGY 1995, 54–55. p., 59–61. p.

Habsburg-ház trónfosztásáról 1921. október 31-én kiadott korábbi nyilatkozatot – mint egyfajta nemzetközi megállapodást – a magyar kormány velük is közölte, illetve annak a jegyzéknek ebbéli mivoltát a Népszövetség kifejezetten, Magyarország pedig hallgatólagosan elfogadta, tehát az ezzel összefüggő újabb okmány iktatását, mint érintett harmadik államok, jogszerűen követelheték.³⁸⁹

Az igazságügy-miniszter részére Lupkovics György készített előadói szakvéleményt. Az 1923. február 9-i iratában megállapította, hogy a kérdéses okmány valóban a nemzetközi megállapodás természetével bírt, azonban az csupán a „nagy-Entente” s Magyarország között jött létre, így a benne meg nem nevezett egyéb országok az esetleges érintettségük mellett sem voltak szerződő feleknek tekinthetők. A szomszédos államokhoz ezért eleve másolatban s nem eredeti példányban juttatta el a magyar kormány az említett novemberi nyilatkozatot. Olyan jog vagy kötelezettség tehát, ami szerint a „kis-Entente” államok a magyar királyválasztáshoz hozzájárulhatnának, nem következett sem a jegyzékváltásból, sem a békeszerződésből, továbbá arra irányuló jog sem, hogy a másolatban megküldött okmányt – esetünkben annak valójában csak egy részletét! – maguk népszövetségi nyilvántartásba vétethessék. Az Országos Levéltárban őrzött dokumentumon még egy tanulságos megjegyzés is szerepel: „a szóban forgó kérdés tanulmányozásánál természetesen teljesen figyelmen kívül hagytam a politikai kérdéseket, és így különösen annak megbíráását, hogy a szóban forgó esetben a főhatalmak elsősorban és főleg szomszédaink fenyegető magatartása miatt közvetítettek, és elsősorban szomszédaink lettek volna azok, amelyek velünk szemben a hadműveleteket nyomban megindították volna, ha a Habsburg kérdésben nem alkalmazkodunk a nagykövetek tanácsához”³⁹⁰ – vagyis, ha a restaurációt a magyar kormány nem akadályozza meg.

Ugyancsak ide kapcsolódik a következő problémakör: a *királyi család vagyonára* még 1918 végén, a népköztársaság idején rendelték el az *állami zárlatot*, amit 1920-ban is fenn tartott a kormány,³⁹¹ mígnem az 1925. évi VIII. tc. 48. §-a úgy rendelkezett, miszerint a zárlat kérdésében való további hatáskörök a Főudvarnagyi Bíróság elnökét illették. Egyébként a bírói zárlat rendes szabályait kellett alkalmazni, a különleges normákat pedig az igazságügy-miniszter határozhatta meg, de ezzel a jogával az elkövetkező években nem élt. A zár alóli feloldás kérdése 1930-ban, a jóvátételi tárgyalásokkor³⁹² vetődött fel újra a magyar minisztertanács előtt, amikor is a miniszterelnök február 10-én az Igazságügyminisztérium állásfoglalását kérte. Az addigi gyakorlat szerint a vagyontömeg jövedelemét IV. Károly, az elhunyt után pedig a volt királyné, felvette, ehhez rendre előzetesen kikérték s kinyerték a Habsburg-Lotharingiai-család Magyarországon tartózkodó tagjainak a hozzájárulását is. Azonban mindez csak a zárolt vagyon éves hozadékaira vonatkozott; az egész kiadása már nem nélkülözhetette a család külföldön lakó tagjaival történő kapcsolatok felvételét. Az sem volt jogilag világos, hogy a Főudvarnagyi Bíróság hitbizományi hatásköre kiterjedt-e erre a kötött családi alapítványi vagyonra is, illetve, hogy mi volt a sorsa az ún. udvari vagyonnak, ami hegyaljai szőlőket jelentett, s a jogi természete részben eltért az előbbiektől.

³⁸⁹ MNL OL K578, B.i. 688/1.

³⁹⁰ MNL OL K578. Uo.

³⁹¹ A Magyar Népköztársaság kormányának 6165/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és a területenkívüliek bíróságáról. In: IK 1918:12. szám. 599–601. p., a Magyar Népköztársaság kormányának 6694/1918. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróság személyzetéről. In: IK 1918:12. szám. 601–603. p., a m. kir. minisztériumnak 8760/1920. M.E. számú rendelete az állami zárlati bíróságról és személyzetéről szóló rendeletek alkalmazásának megszüntetése tárgyában. In: IK 1920:10. szám. 606–607. p.

³⁹² A Hágában és Párizsban tartott jóvátételi tárgyalásokról lásd a 428. jegyzetet!

A kérdések tisztázása végett Zsitvay Tibor 1930. május 2-ára egy értekezletet szervezett, amelyre meghívta a szóban lévő bíróság elnökhelyettesét és a minisztériuma több vezető tisztviselőjét (Szászy Béla, Egyed István, Vladár Gábor, Berczelly Jenő, Sárfy Andor) azzal, hogy a Földművelésügyi Minisztérium s a Pénzügyminisztérium később szintén bevonandók lesznek az egyeztetésbe. Az Elnöki ügyosztály az alábbi elvi álláspontra helyezkedett: „a királyi család vagyonának a bírói zár alól feloldására akkor sem érkezik el az idő, ha a hágai és a párizsi tárgyalások eredményesen befejeződnek, vagy a jóvátételnek és a békeszerződésből folyó más kötelezettségeinknek a kérdései másképpen rendeződnek. Nemzetközi vonatkozásban ugyanis a királyi család vagyona nem csak Magyarország és az úgynevezett szövetséges és társult hatalmak közti viszonyban bír jelentőséggel, hanem a Magyarország és az Osztrák Köztársaság közti viszonyban is”.³⁹³

Bár az értekezlet döntéseiről nincs közvetlen adatunk, de úgy tűnik, hogy az a zárlat fenntartása mellett határozott – bizonyára az újabb külföldi államkölcsön igénylésére tekintettel is –, mivel két 1932-ben kiadott rendelet arról szólt,³⁹⁴ miszerint az 1925. évi VIII. tc. 48. §-a értelmében zárlat alatt maradó vagyomból a királyi családi alapítványi vagyont alkotó vagyontárgyak állagán zálogjogot, jelzálogjogot vagy más korlátolt dologi jogot csak a zárgondnok jognyilatkozata útján lehetett alapítani. A jognyilatkozat hatályához a Főudvarnagyi Bíróság jóváhagyása volt szükséges, amit e bíróság csak akkor adhatott meg, ha a terhelés a gazdálkodás folytatása érdekében mellőzhetetlenül szükségesnek mutatkozott. A Főudvarnagyi Bíróság hatáskörébe tartozó kérdésben a bíróság elnöke egyesbíróként járt el. Ha a zárlat alatt álló vagyont vagy annak valamely részét a reá nehezedő aránytalanul súlyos terhek miatt jelentékeny csorbítás vagy más fogyatkozás veszélye fenyegette volna, a zárlat általános szabályai szerint a zárgondnok el is idegeníthette a vagyonnak azt a részét, amely ellenértéke által, a terhek megszüntetése vagy csökkentése útján, a veszély előnyös módon elhárítható volt.

Érdekes végül az 1921. november 6-án életbe lépett trónfosztást követően a *királlysértési ügyek* mikénti kezelésének problémája is, mivel az idevonatkozó 1913. évi XXXIV. tc. és a Btk. 141. §-a alapján még számos büntetőeljárás volt folyamatban. Kun Béla igazságügyi államtitkár az évi október 24-i köriratában felszólította a főügyészeket, hogy a nyomozás (vizsgálat) teljesítése után a folytatásról – vagyis az eljárás megszüntetéséről vagy a vádemelésről – hozott határozatuk tervezetét a nyomozati iratokkal együtt hozzá minden esetben terjesszék fel. A megmaradt iratok alapján a királyi főügyészségek rendre eljárást megszüntető határozatokat hoztak javaslatba 1921 és 1922 fordulóján arra hivatkozással, hogy a trónfosztással véget ért a Habsburg-család és az uralkodóház tagjainak fokozott büntetőjogi védelme. IV. Károly váratlan halála után pedig a vele összefüggésben tett kegyeletsértő megjegyzések csak magánindítványra voltak büntetendők, ám ilyeneket az arra jogosultak természetesen nem terjesztettek elő.³⁹⁵ A királlysértés jogi értelmezése a közjogi provizórium alatt később is adott okot szakmai vitára, amely árnyalta az előbbi attitűdöt. A Curia egy 1924. évi ítéletében különbséget tett a IV. Károlyt sértő kijelentések milyensége között, ha azt az 1921. évi trónfosztásról szóló törvény hatályba lépte után követték el: királlysértés-

³⁹³ MNL OL K578, B.i. 981/1. (alapirat)

³⁹⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 16.000. I.M. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésének részletes szabályozásáról. In: MRT 1932. Budapest, 1932. 888. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1932. évi 46.700. számú rendelete az 1925: VIII. tc. 48. §-ának első bekezdése értelmében zárlat alatt álló egyes vagyontárgyak zárlati kezelésére vonatkozó részletes szabályok kiegészítéséről. In: MRT 1932. Budapest, 1932. 1195–1196. p.

³⁹⁵ MNL OL K578, B.i. 610.

nek, vagyis az 1913. évi XXXIV. tc.-be ütközönek minősítette a kifogásolt kijelentéseket, ha azok a néhai király uralkodási idejére, uralkodói tényeire, magatartására vonatkoztak, minden eltérő esetben magányindítványra üldözendő becsületsértésnek tekintette azokat. A budapesti királyi főügyészesség vezetője ezzel nem értett egyet 1925-ben egy újabb ügy kapcsán: „az elhalt király emlékének meggyalázása véleményem szerint akkor is sérti a Szent Korona nimbuszát, a királyi trón tekintélyét és az ősi államformához ragaszkodó nemzet alkotmányos érzületét, ha az elhalt királlyal szemben használt sértő vagy gyalázó kitétel nem vonatkozik uralkodói tényeire”. Az igazságügy-miniszter ekkor már magáévá tette ezt az álláspontot, és onnantól ennek érvényre juttatására ösztönözte a vádhatóságokat. Azonban más volt a helyzet Ottó főherceg személyével, mivel ő ténylegesen nem lépett trónra, ezért vele szemben az említett törvényekbe foglalt, az uralkodócsaládra vonatkozó megkülönböztett jogi védelem – a Habsburg-ház trónfosztása után – már valóban nem állt fenn. A korszakra jellemző, hogy ennek ellenére a minisztérium ez ügyben fogalmazott okirata Ottó főherceget még mindig „Öfensége”-ként emlegette.³⁹⁶

8. Közreműködés egyéb minisztériumokkal a békekötés időszakában

1919 őszén a *fővezéri tisztség létesítése és a Hadügyminisztérium átszervezése* kérdésében az Igazságügyminisztérium is állást foglalt az alkotmányosság nézőpontjából; a XV. (közjogi) ügyosztályát bízták meg a kormány részéről küldött tervek véleményezésével. Ennek végső konklúziója, melyet valószínűleg Ferdinandy Gyula – ekkor még helyettes államtitkár, későbbi igazságügy- és belügyminiszter³⁹⁷ – fogalmazott, az alábbiakat tartalmazta: „a tervezet nem felel meg sem a magyar alkotmány elveinek, sem a hadvezetés és hadügyi igazgatás egymáshoz való viszonyának, sem a ma fennálló szerencsétlen helyzetnek”. Azon javaslat, hogy a fővezér a hadügyminiszterrel egyenrangú lenne s csak a minisztertanácsnak felelne, ellentétben állt azzal a közjogi elvvel, miszerint a hadügyminisztert is terhelte a parlamentáris felelősség. Ugyancsak a minisztert – s nem mást – illette annak kötelezettsége, hogy a minisztériuma szervezeti struktúráját kialakítsa, bár a törvényeink erre vonatkozó megkötések nem tartalmaztak. Azonban a magyar közjog szerint a Hadügyminisztérium *polgári jellegű* politikai hatóság volt annak ellenére, hogy a hadviseléssel és a honvédelemmel összefüggő szakfeladatokat látta el, ezért a militarista szakértők mellett ott polgári jogállású tisztviselők s jogászok működtek, a fővezérségről készült tervezet viszont ezt nem véve kellően figyelembe, a polgári hatósági jelleget „elhomályosította” volna. Különösen azzal nem értett egyet az igazságügyi kormányzat, hogy a hadügyminisztert s annak politikai államtitkárát nem rendes polgári (civil) tisztviselőnek tervezték, noha a funkciójához mindez szorosan hozzátartozott: „magát a miniszteri állást katonai jellegűvé tenni nem lehet a miniszteri felelősség és a parlamenti kormányzat elveinek, tehát magának az alkotmánynak sérelme nélkül. Hiszen, ha a hadügyminiszterek rendszerint a tábornokok közül neveztetnek is ki, polgárember hadügyminiszterré kinevezését nem lehet kizárni.” Az Igazságügyminisztérium előadója oda konkludált, hogy a militarista jelleget

³⁹⁶ MNL CSML VII. 3., 3. d. (51.134/1925. I.M. IV., 8770/1926. I.M. IV., 586/1926. fü. számú iratok). Vö.: MARTONYI 2021, 77–80. p.

³⁹⁷ RUSZOLY 2002b, 217–220. p.

a Hadügyminisztérium hatáskörei már önmagukban kifejezték, így nem kellett kötelezővé tenni ugyanezt a miniszter személyére nézve is.³⁹⁸

A hivatalos vélemény úgy vélte, hogy a korábbi közös hadügyminiszter analógiája sem volt okszerű, mivel ő nem felelt közvetlenül egyik törvényhozó szervnek sem, csupán az osztrák és a magyar delegációknak,³⁹⁹ vagyis helyette a *Reichsrat* és a Magyar Országgyűlés előtt a parlamenti felelősséget a két állam honvédelmi miniszterei viselték. Erről már 1911-ben is vitázott hazánkban a kormánypárt és az ellenzék az utolsó nagy „véderő-harc” közben.⁴⁰⁰ A dualizmuskori közös miniszter ráadásul „nem volt politikai faktor”, így nem foglalkozott például hadkiegészítési, hadi élelmezési, ruházkodási ügyekkel, amik egyértelműen az államigazgatás feladatait képezték. Összességében a hadvezetés újabb szabályozása elsősorban alkotmányjogi kérdésnek minősült, ezért nem lehetett csupán a kormányon belül eldönteni, ahhoz az országgyűlés (nemzetgyűlés) jóváhagyása is szükségeltetett. Az ottani politikai államtitkár személyét illetően ugyancsak hangsúlyozta a szakvélemény, hogy a hadügyminiszter helyetteseként az ő állását sem lehetett katonai funkciónak tekinteni, nem lehetett a kiadmányozási jogát pusztán „láttamozási joggá” változtatni, de főleg nem lehetett úgy konstruálni a minisztérium belső szervezetét, hogy abban minden helyen – még a postázóban is – csak a haderő hivatásos állományához tartozók dolgozzanak. A másik oldalról a vezérkari főnök nem volt kinevezhető a hadügyminiszter helyettesévé, mivel az alkotmány szerint az utóbbi a kormány tagja volt, így a vezérkar csak alatta s nem vele egy sorban helyezkedhetett el; továbbá mind a hadügyminiszternek, mind a helyettesének lehetőleg országgyűlési képviselőnek kellett lennie. Ugyanakkor az igazságügyi szakvélemény is elismerte: a taktikai, kiképzési ügyek viszont a vezérkari főnök irányítása alatt álltak, tehát a hadügyi igazgatásban a polgári és a katonai elemek szükségszerűen keveredtek, de a minisztérium teljes „elkatonásítása” nélkül!

Az új közjogi keretek 1919 és 1920 fordulóján történt kidolgozása, benne a kormányzói méltóság konstruálása végül visszaterelte a hadügyi igazgatást is az alkotmányos mederbe. Erre utalhatott az az egy évvel későbbi, Egyed [István?] aláírással ellátott s az iratcsomóba helyezett rövid megjegyzés, miszerint a szóban lévő kérdésben „az Igazságügyminisztérium álláspontja érvényesült”.⁴⁰¹

Ugyanebben az időszakban, 1919 novemberében a Külügyminisztérium meg arról kért állásfoglalást, hogy a tanácsköztársaság alatt a „Vörös Hadsereg” által a szövetséges (antant) s a társult hatalmaknak a fegyverszüneti megállapodást megsértve okozott károkért a magyar állam vajon *felelősséggel tartozott-e?* Az aláírás nélküli válaszirat – ami ténylegesen egy tervezet lehetett – több szempontból érdekes. Először, mert *expressis verbis* rögzítette a következőket: „a gróf Károlyi Mihály vezetése alatt álló kormány már kezdettől fogva képtelennek bizonyult a rend fenntartására, s ehelyett csupán a kormányzat látszatának a felkeltésére szorítkozott, amidőn saját akarata gyanánt tüntette fel azt, ami a lakosság egy csekély, minden zavargásra kapható és részben a felbomlasztott fegyveres erő kereteibe illeszkedett rétege egyes felbujtók üzelmei folytán tőle zavargások, fegyveres tüntetések

³⁹⁸ MNL OL K578, B.i. 502.

³⁹⁹ A delegációk magyar részről az 1867. évi XII. tc., osztrák részről az ugyancsak 1867. évi „decemberi alkotmány” szerint 60–60 tagú testületek voltak, amelyek útján a két szuverén állam törvényhozó szervei a közös ügyekben kommunikáltak egymással. Ezek állandó küldöttségek voltak ugyan, de együtt sem minősültek közös törvényhozó szervnek. A hadügy az említett dualisztikus ügyek közé tartozott.

⁴⁰⁰ HORÁNSZKY 1994, 798–806. p.

⁴⁰¹ MNL OL K578, B.i. 502.

útján és más hasonló módokon kieroszakolt.”⁴⁰² Ugyanakkor hozzátette a véleményező, hogy a helyzetet súlyosbította a szomszédos megszálló államok azon jogszerűtlen magatartása, amellyel a demarkációs vonalat egyféle „gazdasági határvonal gyanánt kezelték”, s a magyar javakat a maguk részére elszállították. Másodsor, azért is érdekes a dokumentum, mert kifejezetten úgy fogalmazott: „amidőn gróf Károlyi Mihály kormánya a növekvő anarchiát már egyre kevésbé tudta leplezni, az uralmat a bolsevikiekkel szövetségben szociáldemokrata vezetőknek adta át, akik nyomban hozzáláttak a rémuralom szervezéséhez, oroszországi mintára”. Azonban nyomatékosan jelezte az Igazságügyminisztérium szóban lévő irata, hogy az antant-hatalmak a kialakult és az orosz mintából ismert körülményeket nem akadályozták meg, noha a fegyverszüneti megállapodások tartalma s a tanácskormány kezdeti szervezetlensége miatt a stratégiai helyek megszállásával elejét vehették volna a kibontakozott proletárdiktatúrának. De nem csak ezt nem tették meg, hanem még a Szegeden működő, gróf Károlyi Gyula-féle ellenkormány tevékenysége elé is akadályokat gördítettek.

Végkövetkeztetésül a válaszirat úgy fogalmazott: azon jogelv alapján, miszerint nem tarthattak igényt kártérítésre, akik a kár bekövetkezését a jogaikkal élve maguk elháríthatták volna, „a bolsevista rémuralom alatt nekik okozott károk megtérítését nem követelhetik”. Ezt támogatta az a hivatalos nézet is, miszerint a forradalmi kormányzótanács „nem volt a magyar állam képviselője”, a Vörös Hadsereg pedig „nem volt a magyar állam hadserege”, ezért azok magatartását s a nemzetközi kötelezettség megszegését utóbb nem lehetett a magyar állam terhére róni.⁴⁰³ A trianoni békeszerződés jóvátételre vonatkozó cikkelyei egyébként e károkról kifejezetten nem rendelkeztek, de az is igaz, hogy maga a hadiállapot nemzetközi jogi értelemben csak a diktátum életbe lépésekor, 1921. július 26-án szűnt meg.

A trianoni békeszerződés aláírása *határkijelölő vegyes bizottságok* és egy központi iroda létesítését is szükségessé tette, mely utóbbival gr. Teleki Pál külügyminisztert bízta meg a kormány. A miniszterelnök, Simonyi-Semadam Sándor avégből fordult Ferdinandy Gyulához, mint ekkor már igazságügy-miniszterhez, 1920. június 7-én, hogy az ügyköre szempontjából a határrendezési feladatokkal összefüggő teendőket tegye sürgős tanulmányozás tárgyává, s az esetleges észrevételeit a külügyminiszterrel közölje, valamint jelölje ki a minisztériumában azt a tisztviselőt, aki szaktudása útján az előkészítő munkálatokba közvetlenül bevonható lesz. E bizalmas felhívásra Ferdinandy összeállította azon járásbírók listáját, amelyek területét a határ-megállapítás várhatóan kettészakítja; mindez negyvenhét bíróságot érintett.⁴⁰⁴

Az Igazságügyminisztérium a *fogolycserék előkészítésébe* is aktívan belefolyt, mivel a mindenkorai külügyminiszter 1920 szeptemberétől kapcsolatot tartott az igazságügyi kormányzervekkel különböző – esetünkben a román állam által kiadni kért – politikai bűncselekmények miatt vagy egyébként fogva tartott személyek ügyeiben is. A felkutatásuk annál inkább érdekében állt a magyar hatóságoknak, mert „az illetők feltalálásuk esetén a közel jövőben valószínűleg felhasználhatók lesznek román börtönökben sínylődő magyar állampolgárok kicserélés útján való kiszabadítására. [...] E tárgyalások esetleg lehetővé teszik nagyobb számú érdemes honfitársunk kicserélését elítélt vagy bűnvádi eljárás alatt lévő, általunk fogva tartott román állampolgár[ral] vagy román nemzetiségű büntetettessel”. Mindezekre tekintettel Tomcsányi Vilmos Pál szeptember 14-én felszólított több főügyészséget, hogy mielőbb készítsenek kimutatást a felügyeletük alatt álló

⁴⁰² MNL OL K578, B.i. 505/1.

⁴⁰³ MNL OL K578, B.i. 505/1.

⁴⁰⁴ MNL OL K578, B.i. 505/3.

büntetés-végrehajtási intézetekben lévő említett fogvatartottakról, különösen a súlyosabb büntettek miatt elítéltekről. Annak érdekében, hogy mennél több egyenkénti cserére kerülhessen sor, utasította az ügyészségeket arra is, hogy a folyamatban állott perek „fokozott szigorral kezeltessenek, értve ez alatt azt, hogy vitás esetekben a királyi ügyészség az ilyen bűnügyekben lehetőleg a megengedett legsúlyosabb minősítés alapul vétele mellett tegye folyamatba a bűnvádi eljárást, illetőleg emeljen vádat”. A külügyminiszter, Csáky Imre szigorúan bizalmas megkeresésében egyébként a „bizonyos társadalmi állással bíró, értékes magyar állampolgárok kiszabadítása” fordulat szerepelt. Ugyanakkor tudatában volt, hogy „a büntettesek kicserélése a nemzetközi jognak nem intézménye”, valamint annak is, hogy ez a csere nem lesz hosszútávon fenntartható, mivel jóval több magyar rekedt Románia területén, mint fordítva. Egyúttal máris megnevezett egy férfit, az egyik oláh püspök rokonát, aki iránt az átirat szavai szerint a „románok élénk érdeklődést” mutattak, továbbá hét másik személyt, akik szintén Magyarország területén tartózkodtak.⁴⁰⁵

1920 szeptembere végén a miniszterelnökségről rövid úton érkezett az újabb megkeresés, amely részint bővítette, részint pontosította az előzőt, mivel abban a közölt nevek még hiányosan és többször pontatlanul szerepeltek. Most szóba hozott tizenegy román és egy szlovák nemzetiségű egyént, akik egy részének neveit az előző jegyzékben feltehetően élőszo alapján rögzítették, ez lehetett az elírások oka. Volt közöttük többek közt egy főszolgabíró, egy csendőrőrmester, két főhadnagy, egy battonyai lelkész és leánya, valamint egy mérnök is, azonban az nem derült ki, miért tekintették őket lényegesnek a román hatóságok. Október elején pedig sürgető átirat érkezett az igazságügy-miniszterhez, ami annyit tesz, hogy az addigi kutatások nemigen vezettek eredményre.⁴⁰⁶

Egy későbbi dokumentumból megtudhatjuk, miszerint elterjedt az a hír, hogy az egyik keresett román állampolgár mintegy „túszként” volt internálva Debrecenbe, s ezért az ő kicserélését kötötték ki feltételül egy Kolozsváron egyébként felmentett férfi bíróság általi szabadon bocsátásához. A túszként való fogva tartásról szóló hírverést a magyar hatóságok határozottan tagadták, de az államhatár mindkét oldalán ismerhették azt, mert az igazságügy-miniszter ekként utasította a debreceni királyi főügyészt: „a közvélemény felvilágosításának módja a Méltóságod belátása szerint társadalmi úton, amennyiben azonban a híresztelések amúgy is közzsájon forognának, és a megcáfoló nyilatkozatnak a román hatóságokhoz való eljuttatása másként nem volna remélhető, sajtóközlemény útján is történhetnék. Amennyiben méltóságod az utóbbi módot megfelelőbbnek találná, a legcélszerűbb volna, ha a helyi sajtóban a bűnügy valamely perszakáról jelennék meg közlés, s ezzel kapcsolatban a cikk illetékes helyről szerzett információként helyezné el a közleményben a fentebbieket.”⁴⁰⁷ A sajtóközlemény meg is jelent, amit a Külügyminisztérium köszönettel nyugtázott, azonban november végén az ügyben fokozódó diplomáciai nehézségekre és nyomásra hivatkozva némi magyarázkodással a külügyminiszter mégis arra kérte Tomcsányit, hogy a Debrecenben 8–9 hónapja fogvatartott Selagian nevű személyt bocsáttassa szabadon cserébe egy Flohr néven hivatkozott tisztért oly módon, „amint ezt az ügy mai állása jogászai szempontból leginkább megengedi”.⁴⁰⁸

1921 januárjában a további fogolycserék előkészítése befejeződött, minek keretében ezúttal Szegeden fogva lévő újabb három román egyén sorsa tűnt kedvezőre fordulni. Az

⁴⁰⁵ MNL OL K578, B.i. 536/1.

⁴⁰⁶ MNL OL K578, B.i. 536/3., 536/15.

⁴⁰⁷ MNL OL K578, B.i. 536/22.

⁴⁰⁸ MNL OL K578, B.i. 536/25.

igazságügy-miniszter ekként fogalmazott: „e kérdésnél a külügyminiszter úr rámutatott arra, hogy a diplomáciai tárgyalások elhúzódása ránk nézve azzal a káros következménnyel is járt, hogy független bíróságaink, így különösen a katonai bíróság, azok közül a foglyok közül, akikre az oláh kormány különös súlyt helyezett, a vád alól többet jogerősen felmentettek és szabad lábra helyeztek”. Ezzel szemben a külügyi kormányzat a még jogerősen fel nem mentett vagy szabadon nem bocsátott román állampolgárok, illetve ily nemzetiségű személyek kicserélését találta volna megfelelő tárgyalási alapnak, ezáltal Tomcsányi kénytelen volt az illetékes királyi főügyészeket oda utasítani, hogy a potenciális „kicserélési objektumokat” (vádoltakat) lényegében tartsák vissza, a további intézkedésekre pedig a feltehetően román származású dr. Csopey Dénes budapesti ítéletábrai bírót rendelte be minisztériumi szolgálattételre.⁴⁰⁹

Az ideiglenesen gr. Teleki Pál vezette Külügyminisztérium január közepén egy tanulmányos átiratban összegezte az addig történeteket. Ebből kiderül, miszerint a két állam között nem hogy közvetlen, de még „quasi-diplomáciai összeköttetés” sem állott fenn, ezért a tárgyalások egy Fouchet nevű főmegbízott és a *francia kormány közvetítésével* zajlottak, ez utóbbi külügyminisztere azonban a bukaresti követségen keresztül érintkezett a román kormánnyal számjel-sürgönyök útján, amely eljárás felettébb megnehezítette s időben elnyújtotta a kommunikációt. Mindezt a román fél valaminő szándékos késleltetésnek tekinthette, noha Magyarország részéről a cserék ajánlata hamar elfogadott, csak a számok és a személyek tekintetében nem volt egyezség. Úgy látszott, hogy az 1920 szeptemberében Franciaországon keresztül küldött diplomáciai jegyzékünk nem a maga teljességében jutott el Bukarestbe, hozzájárulva ezzel is a félreértésekhez. Közben egy átmenetileg internált mérnök azt a rémhírt terjesztette Romániában, hogy a szóban lévőkkel Magyarországon kegyetlenül bántak, sőt ők már nem is éltek, amit egy kolozsvári ügyvéd nyomban politikai agitációra használt fel: „állítólag 100 román városban és helységben, mindenesetre Bukarestben, Kolozsváron és Crajován s még néhány helyen monstre népgyűléseket tarttatott, amelyeken a névszerint felsorolt magyar tisztetek által megölt román testvérek[ért], valamint a magyar tisztetek által megvert Popescu, a román katonai misszió vezetőjéért bosszúállásra, s e végből a román hadseregnek a Tiszáig való előnyomulására izgatott.” Ezzel párhuzamosan a törvényhozás képviselőházának egyik alelnöke hasonló értelemben szólalt fel Bukarestben. Súlyosbította a szerencsétlen helyzetet, hogy – miként már említettük – a kiadandókról közvetve átnyújtott román jegyzék komoly névelírásokat tartalmazott, így többeket a magyar hatóságok nem tudtak azonosítani, amit a szomszédos államban szintén úgy értelmezhettek, mint annak eufemisztikus bevallását, hogy „az illetőket már eltették volna láb alól”. „Az Amos Frâncu [ügyvéd] úr által terjesztett híreket arra ürügyül használni tehát, hogy, ha már a [trianoni] béke ratifikálva van is, legalább a quasi-diplomáciai összeköttetést velünk felvenni ne legyen kénytelen, nagyon közel fekvő célja volt a román kormánynak” – következtetett a külügyminiszteri átirat fogalmazója, a tapasztalt Kánya Kálmán államtitkár, megtoldva azzal, hogy a félrevezetett vagy eleve rosszhiszemű román kormány sajtója szerint az már a tervezett cseréknek sem volt hajlandó eleget tenni állítólag. A ránk nézve kedvezőtlen állapot csak akkor indult változásnak, amikor a magyar diplomácia a párizsi képviselőjén keresztül végül a nagykövetek tanácsához fordult, minek után Románia delegációt küldött Budapestre; ekkor a tárgyalások nyomán hazánk – tekintettel a nemzetiségek eltérő arányára – 24 román személy ellenében 63 ma-

⁴⁰⁹ MNL OL K578, B.i. 536/26. (8108–Pol. számú, 1921. január 24–25-i igazságügyminisztériumi irat.)

gyar kiadását követelte.⁴¹⁰ Április 18-án a két szóban lévő minisztériumunk a fogolycseré ügyében még egyeztetést is tartott, de a közvetlen folytatásról nincs adatunk.⁴¹¹

Ott tudjuk felvenni ismét az események fonalát, amikor fél évvel később, 1921. október 5-én az *egyezmény* végre perfektuálódott. A fogolycserék tényleges végrehajtása mindkét fél részéről konkrétan, név szerint megjelölt egyénekből szervezett csoportokban történt, amelyeket a magyar Külügyminisztérium és a budapesti román követség egy-egy megbízottja állított össze. Azután e személyeket – mielőtt kölesönösen a borsi határállomásra szállították őket – Budapesten a román követség egy kiküldöttje, illetve Nagyváradon a magyar állam küldöttje a személyazonosságuk s az egyezmény rendelkezéseinek való megfelelésük szempontjából, még egyszer megvizsgálta. A szerződő felek megállapodtak abban is, miszerint a szövetséges (volt antant) hatalmaknak az egyezményben említett ellenőrzési tevékenysége csak a szükség esetén felkérendő döntőbíráskodásra szorítkozzék, minek következtében a „főhatalmak” saját képviselői a cseréknél egyelőre nem voltak jelen.⁴¹² Így tehát az először csak francia mediációval, majd közvetlenül zajló tárgyalások a két ország között csupán a békeszerződés megkötése után több, mint egy évvel, annak hatályba léptét követően vezettek olyan eredményre, amit bilaterális egyezménybe lehetett foglalni.

Október 12-én a budapesti büntető törvényszéken az első terheltek személyazonosságának ellenőrzése meg is történt a magyar állam különböző szerveinek (Igazságügyminisztérium, Külügyminisztérium, Honvédelmi Minisztérium, Államrendőrség) tisztviselői és egy román követségi titkár jelenlétében. Ekkor a tizenöt román személy közül négyen(!) kijelentették, hogy nem akartak Romániába visszamenni, hanem inkább Magyarországon kívántak élni vagy éppen Párizsban tanulni. A jegyzőkönyv tanúsága szerint egyébként már létezett az ún. kicserélési állomás is.⁴¹³ Később a nemzetközi szerződés mellett is adódtak feszültségek a román fél újabb állításai miatt, amelyekben azt hangoztatta – éppen a nyugat-magyarországi kérdés, Sopron és Kőszeg hova tartozása rendezésének időszakában⁴¹⁴ –, hogy nem tartottuk be az egyezményben vállaltakat. Végül mégis sikerült megállapodni hetvenkét magyar politikai fogoly több alkalommal történő kicserélésében, ami október 14-én vette volna kezdetét a bors-biharkeresztesi határállomáson, azonban aznap még meghiúsult.

Gr. Bánffy Miklós külügyminiszter így is köszönetét küldte Tomcsányi Vilmos Pálnak: „ami a kicserélés végrehajtását illeti, méltóztassék megengedni, hogy köszönetemet fejezzem ki Méltóságodnak azért a készséges segítségért, melyet e tekintetben a vezetése alatt álló Igazságügyminisztérium ügyészi osztálya, s különösen annak ez ügyben a külügyi tárgyalókkal való közvetlen érintkezésre már hosszabb idő óta kiküldött tagja részéről tapasztalni mindenkor alkalmam volt. E segítség nagyban hozzájárult, hogy a kizárólag politikai bűncselekménnyel terhelt román foglyoknak az ország különböző letartóztatási intézeteiben való felkutatása a neveknek román részről való [pontos] közlése hiányában is oly gyorsasággal és pontossággal megtörténhetett. Nagy köszönettel tartozom a budapesti kir. ügyészség által a Markó-utcai fogházban a Budapesten összegyűjtött román foglyok részére rendelkezésre bocsátott cellákért, s az identifikálásuknak a román követség kiküldöttjei jelenlétében való megejtése céljaira felajánlott tárgyalási termékért. E segítségek

⁴¹⁰ MNL OL K578. Uo. (8108–Pol. számú, 1921. január 13-i külügyminisztériumi irat.)

⁴¹¹ MNL OL K578, B.i. 536/28.

⁴¹² MNL OL K578, B.i. 536 (5993–Pol. számú, *Pontozatok*, valamint *Pro domo* megjelölésű iratok.)

⁴¹³ MNL OL K578, B.i. 536/31. (1921. október 13-i jegyzőkönyv.)

⁴¹⁴ Soós 1971, 161–177. p.

tették lehetővé, hogy a foglyok összegyűjtése tekintetében a románok felett időben oly előnyt nyertünk.”⁴¹⁵ A fogolycserék eredményeként végül 1921. december 8-án érkezett meg Budapestre az első magyar csoport,⁴¹⁶ de e diplomáciai tevékenység még a következő években is folytatódott (részletes archivált dokumentumok az 1922 és 1925 közötti időszakból is vannak).⁴¹⁷

A trianoni békeszerződés megkötése és ratifikálása közismerten szinte megszámlálhatatlan további közjogi problémát vetett fel.⁴¹⁸ Ezek közül az igazságügyi levéltárban megmaradt egy 1921. évi iratváltás dokumentációja, amelyben Belitska Sándor honvédelmi miniszter állásfoglalást kért az igazságügy-minisztertől arról, hogy a közös haderő megszűnése után az arra vonatkozó jogszabályok miként alkalmazhatók az akkori, korlátozott magyar hadseregre. A május elején – tehát még az implementálást tartalmazó 1921. évi XXXIII. tc. elfogadása előtt – érkezett megkeresésében a honvédelmi tárca vezetője egyben javasolta: a magyar Nemzetgyűlés általában is alkosson egy „felhatalmazási törvényt”, amely a minisztereket feljogosítaná, „hogy a volt közös ügyekre és a volt közös ügyekkel kapcsolatos ügyekre vonatkozó ama törvények rendelkezéseinek alkalmazása, amelyekben közös hatóságokról, közös szervekről vagy költségekről van szó, [általuk] rendeletileg szabályoztassék”.⁴¹⁹

A hetekkel később Tomcsányi válaszul küldött jogértelmezése számos figyelemreméltó fejtegetést tartalmazott. Ebben kifejtette, hogy a békeszerződés jogi hatálya az 1921. július 26-i életbe léptetésével addigra beállt, tehát az azzal ellentétes jogszabályi rendelkezések a *lex posterior derogat priori* elv alapján eleve – külön ez irányú törvények elfogadása nélkül – hatályukat veszítették. A magyar kormány e módosításokat figyelembe véve hajtotta végre az állampolgársági jogviszonyra irányuló, a békeszerződésből eredő új normákat is.⁴²⁰ Úgy vélte Tomcsányi, a haderőre vonatkozóan ugyanígy kellett eljárni azon esetekben, amelyekre a békeszerződés egyértelmű és kellően részletes tartalommal bírt. Ha azonban ez csupán – az addigi magyar szabályozással ellentétes – *elveket* tartalmazott, a törvénycikk „rendelkezései a hatóságok részéről az állampolgárokkal szemben való alkalmazás tekintetében nem lépnek a békeszerződéssel egyidejűleg hatályba, hanem a belső jog szempontjából a régi szabályok mindaddig hatályban maradnak, amíg az állam, megfelelő új törvény alkotása által, vállalt [nemzetközi] kötelezettségének eleget tesz”. Úgy vélte továbbá, hogy csak azon tárgyakról kellett kifejezetten törvényt elfogadnia a Nemzetgyűlésnek, amelyekre nézve ez következett a fenti elvekből s magából a békeszerződésből, egyébként elegendőnek látta a miniszteri vagy kormányrendeleti szintű végrehajtási normaalkotást (implementálást), illetve – ha a szerződés tartalma kellően részletes volt – akár annak mellőzését is.⁴²¹

Egy, feltehetően az év őszén keletkezett anonim – valószínűleg Egyed Istvántól származó⁴²² – irat szintén a trianoni békeszerződéshez nyújt az előbbiekkal összefüggő, de kevésbé

⁴¹⁵ MNL OL K578, B.i. 536/31. (5993–Pol. számú, 1921. október 22-i külügyminiszteri irat.)

⁴¹⁶ MNL OL K 578, B.i. 536/[?]. (189–Pol. számú, 1922. január 18-i külügyminiszteri irat.)

⁴¹⁷ MNL OL K578, B.i. 536/56–233.

⁴¹⁸ NAGY 1995, 150–163. p.; ZEIDLER 2017, 13–44. p. Igazságügyi vonatkozásban: KENGYEL 2017, 195–201. p.; NÁNÁSI 2011a, 215–247. p.; ROKOLYA 2010, 52–56. p.

⁴¹⁹ MNL OL K578, B.i. 573/1.; MNL OL K27 X57, Jkv. 1921. június 24.: 2. pont.

⁴²⁰ Lásd az 1921. évi XXXIII. tc. 3. §-ába foglalt, 1920. június 4. napján Trianonban kötött békeszerződés 61–66. cikkelyeit!

⁴²¹ MNL OL K578, B.i. 573. (Irat az 58.247/1921/VII. számhoz megjelöléssel.)

⁴²² EGYED 1921. A szerző a *Magyar Jogi Szemle* 341. oldalán így fogalmazott: „Mindezeket összefoglalva: a békeszerződés közönséges törvény, amely a belső közjog szempontjából a rendes törvényhozás útján megváltoztatható és módosítható”. Vö.: BUZA 1921.

ismert adalékot. E szerint azt hazánkon kívül 1921 júliusáig Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Románia, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, Sziám és Csehszlovákia vezette be a belső jogrendszerébe, míg az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa a szerződés elfogadása ellen döntött, ezért a kormánya 1921. augusztus 29-én Budapesten *külön kötött békét* Magyarországgal,⁴²³ ami számos pontjában lényegesen különbözött a trianonitól (pl. az USA semmi kötelezettséget sem vállalt a területi rendelkezésekre vonatkozóan). A többi részes állam – Kína, Kuba, Görögország, Nicaragua, Panama, Lengyelország és Portugália – általi megerősítés pedig késett. Megismételte az előzőekben ismertetett álláspontot a szükséges vagy szükségtelen újabb jogalkotásról, kiegészítve azzal az értelmezéssel, miszerint „a békeszerződés rendelkezéseinek a megváltoztathatóság tekintetében a belső közjog szempontjából nincsen más törvényeinktől eltérő jogi hatályuk, még akkor sem, hogyha az illető rendelkezés megváltoztatását a szerződés a Népszövetség hozzájárulásától teszi függővé, vagy az illető rendelkezést a szerződés a magyar állam alaptörvényének nyilvánítja”. Mindez ugyanis a magyar állam által vállalt *nemzetközi kötelezettségekre* irányult, viszont a belső jogban a legiszláció tekintetében az 1921. évi XXXIII. tc. csak egy törvény volt a sok közül, tehát a szövegét elvben akár önállóan, szuverén módon meg is lehetett változtatni.⁴²⁴

Gróf Bethlen István 1923 novemberében a következő bizalmas üzenetet küldte Nagy Emil igazságügy-miniszternek s más szakminisztereknek is: „a szomszédállamok Budapesten székelő követségei, főképpen pedig a budapesti csehszlovák követség, újabban ismételt panaszt emeltek a miatt, hogy a magyar hatóságok a hivatalos iratok szövegében, s ezek között olyanokban is, amelyek külföldi hatóságokhoz intézettek, vagy ily hatóságnál bemutatásra kerülnek, a trianoni békeszerződés életbelépte előtt Magyarországhoz tartozott területek megjelölésére »megszállott terület« vagy egyéb, ehhez hasonló s a békeszerződés rendelkezéseivel ellentétben álló elnevezést használnak”. A miniszterelnök a legszigorúbban megtiltotta az e kifejezések papírra vetését: „különösen jelenleg a szomszédállamokkal folyamatban lévő tárgyalások miatt is különös figyelmet kell fordítanunk arra, hogy a szomszédállamok érzékenységét sértő minden zavaró körülmény okvetlen kiküszöböltesék”. Elsősorban a minisztérium és az annak alárendelt szervek hivatalfőnökeit terhelte a felelősség azért, hogy a békeszerződés által „jogilag teremtett helyzettel” szemben álló szófordulatok az előadomány-tervezetekből és a kiadmányokból kimaradjanak. Így például a „megszállt terület” vagy a „demarkációs vonal” helyett az „elszakított terület”, avagy a „hódított terület” jelzős szerkezeteket kellett használni a külügyminiszter akkori javaslata szerint. A probléma 1923-ban egyébként nem volt újszerű, az első felszólítás minderre 1921 decemberében történt meg a miniszterelnök részéről; akkor az államtitkárok, az ügyosztályvezetők és a számvevőség főnöke figyelmét hívták fel rá az Igazságügyminisztériumban.⁴²⁵

Úgy tűnik, e diplomáciai nehézség még később is ránehezedett a magyar kormány vállára. Egy 1926-ból származó irat tanúsága szerint a külpolitikailag nem megfelelő vagy egyenesen irredenta kifejezések továbbra is használatban voltak, amikből „felette hátrányos és káros súrlódások származnak”. A konkrétan meg nem nevezett, egyik szomszédos ország kormánya tudomására hozta a magyar külügyminiszternek, miszerint „a jövőben a békeszerződéssel összhangban nem lévő ily kifejezéseket, felírásokat vagy jelmondatokat tartalmazó megkereséseknek nem tesz eleget, a kézbesítés végett megküldött iratokat pedig

⁴²³ VIZI 2021, 215–220. p.

⁴²⁴ MNL OL K578, B.i. 573. (Irat a békeszerződésről mint jogforrásról.)

⁴²⁵ MNL OL K578, B.i. 621/1–3.

egyszerűen vissza fogja küldeni”. Mivel a kifogásolt magatartás „a magyar államnak az idegen államokkal békés nemzetközi érintkezését és a magyar királyi kormánynak külügyi érdekeinket szolgáló felelősségteljes és nehéz működését hátrányosan befolyásolja”, a miniszterelnök ismét elrendelte *némely szavak* mellőzését vagy éppen kötelező használatát (pl. a „megszállt” helyett „átcsatolt” területek), illetve a megkeresésekben, átiratokban a települések magyar nevei helyett az utódállamokban hivatalosan használt *új helységnevek* alkalmazását (a régi magyar név szükség vagy célszerűség esetén volt feltüntethető, akkor is csak zárójelben írva).⁴²⁶ Bizonyára vizsgálatot tartottak a szakminisztériumokban, mert az illetékes helybeli tisztviselő jelentette: „irredenta jelmonddal vagy jelképpel ellátott fogalmazvány vagy kiadmány célját szolgáló nyomtatvány, esetleg boríték, úgyszintén annak nyomására alkalmas készülék az Igazságügyminisztériumban nincsen használatban”. Mindenesetre bizalmas körlevélben tájékoztatta a VII. ügyosztály az igazságügyi hatóságokat azzal a megjegyzéssel, miszerint a román, szerb és cseh-szlovák településneveket csak akkor tudják a magyar közigazgatási szervek a kívánalomnak megfelelően alkalmazni, ha azokat a szomszédos államok egy-egy helységnévtárban a magyar kormány rendelkezésére bocsátják. Addig is törekedni kellett a hazai hatóságok által ismert külföldi elnevezések használatára, cserébe a magyar kormány a viszonyosságra hivatkozva *vice versa* elvárta ugyanezt.⁴²⁷

A trianoni békeszerződés megkötése után tíz évvel aláírt ún. *párizsi egyezmények*⁴²⁸ kihirdetéséről az 1931. évi XI. tc.-ben gondoskodott az országgyűlés, a belső végrehajtásukat pedig több szakminiszter: a külügy-, a belügy-, a népjóléti és munkaügyi, a honvédelmi s a pénzügyminiszter együttműködve végezték el. Ehhez 1931. április 15. és május 16. között folytak az egyeztetések, amelyeket az igazságügy-miniszter meghatalmazottja, Berczelly Jenő helyettes államtitkár koordinált. Az értekezlet akként működött, hogy a minisztériumok képviselői ismertették a hatáskörükbe tartozó, felmerült ügy- és kérdéscsoportokat, majd javaslatokba foglalták az álláspontjaikat összesen nyolc főterületen, bennük huszonöt tételes kérdésben: 1. közigazgatási tartozások; 2. alapítványok; 3. törvényhatóságok, városok és községek; 4. gyámpénztárak; 5. vízi társulatok; 6. egyesületek; 7. társadalombiztosító intézmények; 8. vegyes ügyek. Minden csoportra nézve megállapították az irányelveket, amelyek szerint azok a belföldi vonatkozásban elintézendők voltak, ha pedig külügyi relevanciával bírtak, akkor ez utóbbi elveire ugyancsak kitértek. A javaslatok az értekezlet egyhangú álláspontját tükrözték, kivéve azt a „csekély jelentőségű kérdést”, hogy a Budapestre hozott és a központi állampénztárban kezelt, „értéket nem képviselő alapítványi ingóságok (főleg elértéktelenedett állampapírok) tekintetében minő eljárás követhessék”. Az értekezlet törekedett úgy megtenni a javaslatait, hogy új jogszabályalkotásra lehetőleg ne kerüljön sor; ebből éppen az igazságügy-miniszter volt részbeni kivétel az alapítványi perek kérdésében, mivel a tanácskozás rendelettel ajánlotta utasítani a bíróságokat, miszerint

⁴²⁶ MNL OL K578, B.i. 621/4.

⁴²⁷ MNL OL K578, B.i. 621/5.

⁴²⁸ A Magyarország és a Hitelező Hatalmak részvételével Hágában tartott értekezlet 1930. január 20-án hozott határozatához képest, a trianoni békeszerződésből folyó kötelezettségekre vonatkozólag Párizsban, 1930. április 28. napján a részes államok a következő egyezményeket írták alá: 1. bevezető egyezmény; 2. a Magyarország és a Hitelező Hatalmak között létrejött megállapodásokra vonatkozó I. számú Egyezmény; 3. a földreformokra és a vegyes döntőbíróóságokra vonatkozó kérdések rendezéséről szóló II. számú Egyezmény; 4. egy agráralap (ún. A-alap) létesítésére és működésére vonatkozó III. számú Egyezmény a hozzá tartozó melléklettel és a 20. cikkére vonatkozó pótmegállapodással.

„a királyi közalapítványi ügyigazgatóságot az alapítványok pereiről értesítsék”. A teljes, 1931. június 18-i keltezésű dokumentum 126 oldal terjedelmű volt.⁴²⁹

Az ebbe fel nem vett vagy újonnan fölmerülő ügyekben hasonló *tárcaközi egyeztetésen* állapodtak meg az érintett kormánytagok. Ilyen téma volt az egyezményeknek az egyházi alapítványokra s vagyonokra gyakorolt hatása, aminek rendezését Jugoszlávia egy diplomáciai jegyzékben kifejezetten kívánta is. A második találkozóra 1932. április 7-én került sor, amelyen a miniszterelnökség, a kultuszminisztérium és a vegyes döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatala,⁴³⁰ valamint az érdekelt katolikus egyházi szervek képviselői szintén megjelentek. A protestáns és a görögkeleti egyházakat a vallás- és közoktatásügyi miniszter külön nem hívta meg, de az érdekeik „kellően mérlegeltettek”. Az újabb javaslatokat egy 14 oldalas, április 14-én kelt dokumentum tartalmazta, amelyet ezúttal is Berczelly szerkesztett, majd használat végett elküldött a többi tárcához.⁴³¹

9. Károlyi Mihály vagyonekobzási ügyének jogi hátteréhez

Az előzőekben már utaltunk az 1918. november 16-án proklamált (nép)köztársaságra. Később, a konszolidáció idején Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter 1921. március 17-i keltezéssel avégett fordult az igazságügyi tárca vezetőjéhez, Tomcsányi Vilmos Pálhoz, hogy az akkor – és többek által talán még ma is⁴³² – hazaárulónak tekintett Károlyi Mihály gróf *hitbizományt* képező ingatlanait⁴³³ a magyar állam vagyoneharamlási perekben (modernebb, de nem mindenben egyező kifejezéssel: különleges vagyonekobzás keretében) megszerezhesse. Az ekkor kezdeményezni szándékolt törvényjavaslat célját a bizalmas átirat egyértelművé tette: „a kincstári jogügyi igazgatóságnak az 1915. évi XVIII. tc. kiegészítése tárgyában nálam előterjesztett beadványát, melléklete kapcsán, másolatban azzal a kérelemmel van szerencsém Nagyméltóságodhoz áttenni, hogy az előterjesztésben foglaltakra vonatkozó nagyrebecsült véleményét az ügy sürgősségére tekintettel lehetőleg minél előbb közölni méltóztassék, annyival is inkább, mert a magam részéről föltétlenül szükségesnek tartom, hogy mielőbb megállapíttassék az a jogi forma, amelyben Károlyi Mihály vagyona ellen a kincstár jogigénye teljes erővel érvényesíthető legyen; ily példa statuálása az erkölcsi rend helyreállítására okvetlenül szükségesnek mutatkozik”.⁴³⁴

A két minisztérium által végül közösen szerkesztett törvénytervezetet a minisztertanács előterjesztésben Tomcsányi a következőkkel magyarázta: az 1915-ben a hazaárulók tulajdonairól alkotott törvény értelmezési kételyeket hagyott annak vonatkozásában, hogy a hatálya kiterjed-e az olyan vagyoneura, amely korlátolt tulajdoni jelleggel bír (pl. hitbizományi birtok). Az előbb idézett iratban alkalmazott szófordulat, ti. az „erkölcsi rend helyreállítása” itt is szerepelt a „közérdekű igazságos bűnhődés” kívánalmával kiegészítve: vagyis a fő cél az volt, hogy „a hazaáruló bűncelekményéből keletkező sérelem vagyoni megtorlása hatályosan, a bűncelekmény súlyosságához mérten érvényesüljön”. Az alkalmazandó

⁴²⁹ MNL OL K578, B.i. 1012/1.

⁴³⁰ A m. kir. minisztériumnak 1520/1924. M.E. számú rendelete a „Vegyes Döntőbíróóságok mellett működő kormány megbízottak hivatala” tárgyában. In: IK 1924:2. szám. 21–22. p.

⁴³¹ MNL OL K578, B.i. 1012/7–8.

⁴³² HAJDU 2012, 7–11. p.

⁴³³ ECKHART 2000, 300–302. p.; RUSZOLY 2011, 177–178. p.

⁴³⁴ MNL OL K578, B.i. 516. (Az 1.449/921. P.M. számú irat.)

rendelkezések nem voltak elég egyértelműek a hitbizományi birtokra nézve, mivel csak a terheltnek az ingatlanon fennálló birtoklási és várományosi jogát lehetett általuk biztosan elvonni, magát az ingatlant nem, noha „a hitbizományi birtokossal szemben azonban teljesen indokolt a kivételes, szigorúbb vagyoni elégtétel”. Úgy vélte az igazságügy-miniszter, hogy a hitbizomány alapítására adott uralkodói engedély a haza szolgálatáért cserébe megnyilvánuló kivételes kegy volt, különösen pedig az, hogy „e jutalom gyümölcseit az alapító ivadékaik szedik”. Ha tehát valakire nézve megvalósul, miszerint „hazája ellen fegyvert fog vagy a saját hazája ellen az ellenséget segíti, vagy a hűtlenség egyéb bűnébe esik, az a tiszta erkölcsi felfogás szerint eljátszotta a kivételes kegyelemből fakadó azt a jogát, hogy családjá fényét, társadalmi és vagyoni állását az érdekeiben súlyosan megsértett állam továbbra is kivételes jogszabályokkal védje”.⁴³⁵

A javaslat így ahhoz hasonlóan szankcionált volna, ahogy a feudális jogunk egykor a hűtlenséggel járó infámiát szabályozta, mivel nem csak a birtoknak az állam magához váltására okot adó személyt, hanem annak utódait – a teljes egyenes rokoni ágát – is sújtotta. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság⁴³⁶ döntése alapján a kincstárt a hitbizományi javak tiszta értékének legalább fele illette volna, a maradvány pedig átszállott az alapító okiratban megjelölt másik családi ágra, míg az eredeti várományosokat *de jure* nem létezőknek kellett tekinteni. A törvényt a hatályba lépése előtt elkövetett magatartások miatt indult ügyekben – azaz visszahatóan – is alkalmazni kellett a javaslat szerint arra tekintettel, hogy e jogszabály csak mintegy autentikus „magyarázata” volt a korábbinak. A *magyarázó törvény* fogalma ma nem használatos, a polgári korban azonban ismert volt; az akkori értelmezés szerint a „hiteles magyarázatot megállapító törvények tartalmukra nézve nem új törvények. [...] Ebből következik, hogy ezen magyarázó törvény kiterjed alkalmazásában mindazon cselekményekre, amelyek annak létrejötté előtt, a korábbi megmagyarázott törvény uralma alatt keletkeztek”.⁴³⁷

A királyi Kincstári Jogügyi Igazgatóság részéről a három szakaszból álló rövid, de annál radikálisabb tartalmú javaslatot Marinovich Imre helyettes államtitkár írta alá 1921. május 6-i keltezéssel. Az elfogadása gyorsan megtörtént; a minisztertanácsi és a nemzetgyűlési tárgyalása után ez év augusztus 19-én már meg is jelent a hivatalos lapban (1921: XLIII. tc.). Annyi változtatás történt rajta, hogy, ha az állam az ingatlant természetben vette át, köteles volt azt egy éven belül preferált földbirtok-politikai célokra (1920: XXXVI. tc.) – elsősorban a rokkantak javára – fordítani, és evégből felosztani. A közben jött zárgondnok, aki ekkor Grecsák Károly volt, eljárása részleteit az igazságügy-miniszter állapíthatta meg.

A Károlyi-birtokok elvonása végetti eljárás 1921-ben kezdődött, legalábbis május 31-én nyújtotta be a Kincstári Jogügyi Igazgatóság (felperes) a keresetét Károlyi Mihály ellen. November 28-án tartották meg az első perfelvételi tárgyalást a budapesti törvényszéken, mint kizárólag illetékes bíróságon, éppen három évvel az alperes gróf miniszterelnökké történt kinevezése után, aki ügyvédjei útján 1922. február 14-én terjesztette elő az első előkészítő iratát félezer oldal terjedelemben, majd május 8-án kezdetét vette a főtárgyalás. A törvényszék öttagú különtanácsa a vagyonvesztésről rendelkező elsőfokú ítéletet – jogtechnikailag egy közbenszóló ítéletet, mivel csak a vagyonátszállás tényéről döntött, az

⁴³⁵ MNL OL K578. Uo. (Minisztertanácsi előterjesztés megjelölésű irat.)

⁴³⁶ A m. kir. földművelésügyi miniszter és a m. kir. igazságügyminiszter 1921. évi 60.000. F.M. sz. rendelete a földbirtok helyesebb megoszlását szabályozó rendelkezésekről szóló 1920: XXXVI. tc. végrehajtásához szükséges részletes szabályokról. In: MRT 1921. Budapest, 1922. 361–462. p., ide különösen: 228–229. §§.

⁴³⁷ ANTAL 2016a, 139. p.

egy- vagyontárgyak felől még nem – 1923. február 1-jén hirdette ki. Az év június 28-án a budapesti ítélőtábla is marasztaló határozatot hozott, a Curia pedig 1924. december 16-án hozta meg a jóváhagyó végleges döntést ebben a jogkérdésben. A közbenső ítélet után folytatódott a per, minek során 1927. június 24-én a törvényszék Lukács Jenő elnökletével végítéletet hirdetett. Az egyezségeen nyugvó megosztás alapján ekkor a teljes vagyontömeg 60 %-a került az állam tulajdonába, vagyis kevesebb, mint az eredetileg követelt 9/10-ed állagrész, a többi egyelőre maradt családi hitbizományban, majd újabb egyezség keretében szintén a magyar államé lett, mivel az megvette Károlyi hitbizományi jogutódaitól 10,5 millió pengőért. Az 1929. évi XXXIII. tc. pedig oda rendelkezett, hogy az így megszerzett Károlyi-vagyon s annak jövedelme – a kifejezetten abból létrehozott – Nemzeti Közművelődési Alapítvány céljaira lesz fordítandó, figyelmen kívül hagyva az 1921. évi XLIII. tc. ama rendelkezését, miszerint e javakat a rokkantak kapják.⁴³⁸

1928-ban az alperes perújítással próbálkozott, de az erre irányuló kérelmet mindhárom fent említett bíróság elutasította. Ellenben hosszú évek múltán, 1946-ban az akkori Nemzetgyűlés meg – közvetlenül a köztársaság deklarálását követően – gr. Károlyi Mihály államférfiúi és történelmi érdemeiről alkotott önálló törvényt (1946: II. tc.), amelyben a rá kiszabott vagyonelkobzásról rendelkező ítéleteket hatálytalanokká nyilvánította. Így három „Lex-Károlyi” létezett: az első kettő hazaárulónak, a harmadik a magyar demokrácia hőroszának tekintette őt...

10. Törekvések a magyarság és a nemzetiségek jogi védelmére

Bethlen István miniszterelnök 1921. májusában arról érdeklődött Tomcsányi Vilmosnál, hogy a minisztériuma „tőlünk elszakított véreink szolgálatában és a magyarság védelme érdekében ez ideig fejtett-e ki és minő tevékenységet akár a belföldön, akár a megszállott vagy elszakított területeken vagy a külföldön, s ha igen, a ministerium mely ügyosztálya foglalkozik vagy mely, a ministerium által megbízott[ak] vagy ideiglenesen alkalmazottak foglalkoznak ily ügyek intézésével”? Közölni kérte továbbá, hogy milyen pénzügyi támogatást nyújtott az Igazságügyminisztérium az előbbi célból társadalmi szervezeteknek, egyesületeknek?⁴³⁹ A válasz sajnos nem áll rendelkezésünkre, de ez a levél is bizonyítja: Bethlen mielőbb a minisztertanács elé kívánta vinni a kérdést kormányzati szintű összehangolás végett.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság által megszállt délvidéki, egészen Szegedig és Pécsig nyúló, ám *de jure* Magyarországhoz tartozó területek átvételére csupán 1921 nyarán kerülhetett sor.⁴⁴⁰ Mivel az állam intézményeinek újrászervezése előre láthatóan számos nehézséget vetett fel, egy *kormánybiztosság felállításáról* döntött a minisztertanács.⁴⁴¹ A feladata a magyar nemzeti és kulturális érdekek szem előtt tartásával azon államhatalmi intézmények életbe léptetése volt, amelyek az ország más részeiben már 1920-tól működtek. „A feladat megvalósításának mikéntjére nézve a célszerűség, de főleg az a szempont – így az e tárgyban készült fogalmazvány –, hogy a kormánybiztossággal lényegileg a magyar

⁴³⁸ HAJDU 1978, 377–379. p.; HAJDU 2012, 164–165. p.; SCHÖNWALD 1985, 72–258. p.; DRÓCSA 2020.

⁴³⁹ MNL OL K578, B.i. 576/1.

⁴⁴⁰ BLAZOVICH 2005, 124–125. p.; NÁNÁSI 2011a, 236–237. p.

⁴⁴¹ MNL OL K27 X57, Jkv. 1921. június 24. (1. pont), Jkv. 1921. július 1. (4., 5. pontok).

államhatalom az erőszakos megszállás alul felszabaduló területre és, hogy a magyar államhatalom bármely, de különösen a politikai igazgatás legkülönbözőbb nemei által ily messzemenően behálózott területre a kompromittáltatás kockázata nélkül, csak saját fegyveres erejére támaszkodva vonulhat fel, két fázisra osztja a kormánybiztosság működését.” Az elsőbe a szoros értelemben vett megszervezése tartozott, amely tevékenységben minden tárca képviseltette magát a szakszerűség és a parlamentáris felelősség követelményei szerint, majd ezt követte a második szakasz: a haderő bevonulása s az államélet tényleges újjászervezése a déli területeken.⁴⁴²

Az Igazságügyminisztériumot illetően a legfőbb feladatok „az igazságszolgáltatás és különösen a személyes szabadság és tulajdonjog kérdésével összefüggő ügyekre” terjedtek ki. A kormánybiztossá kinevezett Kiszely Gyula belügyminiszteri tanácsos a megbízatása keletkezése napján, 1921. július 1-jén kibocsátott s idézett fogalmazványában kiemelte: a magyar joghatóság helyreállításakor az államhatalom „legfőbb díszének” tekintendő joguralmat kellett mindenek előtt szavatolni, így „a fehér terror néven ismét és ismét feltámadó vádaskodással szemben különösen kiemelni bátorkodom azt, hogy a bírói igazságszolgáltatásnak a bevonulással egyidejű felvételét mellőzhetetlennek tartom akként, hogy a rendőrség által letartóztatottak azonnal a kir. ügyészségnek átadhatók legyenek. Az első fokú bíróságnak tehát azonnal, a kormánybiztossággal együtt teljes apparátusban kellene működésbe lépnie, és ennek előkészítése volna az igazságügyi tárca fentebb kért delegáltjának egyik főbb feladata”. Ugyanakkor a *polgári szabadságok* terén az átmenetet elkerülhetetlennek találta: „a rendőri záróra, éjszakai közlekedés, csoportosulás, fegyvertartás és viselés megszorításai mellett a gyülekezési jog főleges korlátozásának, és a Magyarország mai területei felé való forgalom bizonyos megszorításainak előre láthatólag helyt kell nyerniök”.⁴⁴³

A magyar haderővel elvégzendő reokkupáció után az igazgatási teendőkkel összefüggő „vezérlő motívumként” Kiszely még a következő elveket jelölte meg: „belső politikai meggyőződéséért senki üldöztetést ne szenvedjen, de az ottani nehéz helyzetre való köteles tekintettel szinte kétszeres súllyal toroltassék meg, ha valaki bármely politikai meggyőződés alapján a fegyelmetlenség, a közrend, társadalmi rend vagy éppen az állam biztonsága ellen akár maga tetteket követ el, akár másokat ilyen tettekre felszólít vagy reá bír”. Erre a lakosságot nyomatékosan figyelmeztetni ajánlotta megtoldva az amnesztia s a sajtószabadság megfelelő rendezésével. Nézete szerint a kormánybiztosság első székhelye Kaposváron, a körletparancsnokság székhelyén volt felállítandó.⁴⁴⁴

A felszabadult déli területeken élő nem magyar (elsődlegesen szerb és bunyevác) ajkú lakossággal összefüggésben ugyancsak az óvatosság jellemezte a kormányt. Meg volt minden oka rá, hiszen a Versailles-környéki békék a közép-európai rendezés alapjává a *nemzetállami* és a *kisebbségvédelmi* rendezőelveket tették.⁴⁴⁵ Bethlen István a honvédelmi miniszterhez e tárgyban írott bizalmas átiratát 1921. augusztus 17-én Tomcsányinak is megküldte: „nem szükséges Nagyméltóságod előtt külön hangsúlyoznom, hogy a kérdésnek a helyi jelentőséget messze túlhaladó fontossága van, s hogy ezen a téren esetleg

⁴⁴² MNL OL K578, B.i. 585. (1–2. p.)

⁴⁴³ MNL OL K578. Uo. (2–4. p.)

⁴⁴⁴ MNL OL K578. Uo. (6. p.) Lásd még: B.i. 589., 590.

⁴⁴⁵ MANZINGER 2020, 227–228. p. Az idézett szerző szerint a tágan vett Közép-Európában a kisebbségi kérdéssel leginkább érintett régiók az alábbiak voltak: Åland-szigetek, Memel-vidék, Danzig Szabad Város, az ún. „lengyel korridor”, Vilnius környéke, Kelet-Lengyelország, Szudéta-vidék, Románia szláv lakosságú határ menti területei, Jugoszlávia horvátok lakta részei, Dél-Dobruzsza, Tescheni-Szilézia és a külhoni magyarok lakta területek.

előforduló hibák súlyos következményekkel járnának jövő külpolitikánk sikerét illetően is. Baranyában s a bajai háromszögben – hogy úgy mondjam – ízelítőt fogunk adni arra nézve, hogy milyen lesz a jövő nemzetiségi politikája. Ezért e politikának olyannak kell lennie, hogy az elszakított területeken élő nemzetiségek kézzel foghatólag bizonyítottan lássák, hogy a magyar kormányt az őszinte békülékenység s engesztelődés szelleme hatja át, s hogy a magyar szent korona jogára gazdasági s kulturális erőiknek szabad kifejtését a legjobban biztosítja.” A miniszterelnök sietve hozzátette: „még a látszatát is kerülni kell a bosszú politikájának”, mi több: éppen a megbocsátást és az együttműködést kell előtérbe helyezni, ami vonatkozott a nem hatósági szervek tevékenységére is. Ennek egyik indoka a „strict jog” szempontjából a békeszerződésben rögzített azon követelmény volt, mely szerint „a volt osztrák-magyar monarchia területének egyik lakosát sem lehet zavarni vagy zaklatni sem amiatt a politikai magatartása miatt, amelyet az illető 1914. július hó 28. napjától kezdve az említett területek állami fennhatóságának végleges elismeréséig tanúsított, sem pedig állampolgársági viszonyainak a jelen szerződés alapján való rendezése miatt”. Magyarország az 1868. évi nemzeti törvényben⁴⁴⁶ elismert jogokat továbbra is biztosítani kívánta az érintetteknek; „különösen biztosítja tehát az anyanyelv szabad használatát a törvény értelmében a községi közigazgatásnál, a közigazgatási hatóságokkal való érintkezésben s a bíróságok előtt”, valamint a közoktatásban ott, ahol a nemzetiségi nyelvű népoktatásra igény mutatkozott.⁴⁴⁷

Ugyanakkor egy másik levelében Bethlen oda utasította az igazságügy-minisztert, hogy határozottan rendelje el az igazságügyi hivatalokban a külföldi missziók és hatóságok részére történő „felvilágosítások” kiadásának tilalmát, valamint, hogy az információk átadása helyett a köztisztviselők mindig irányítsák a külképviseletek érdeklődő tagjait a felettes szervekhez, ők pedig a kérdéseket küldjék a Külügyminisztériumhoz. Már egy évvel korábban, 1920 nyarán létrehozták az ún. miniszterközi és a törvényhatósági sajtótájékoztató bizottságokat, bizonyára hasonló, a kormány kommunikációját összehangolni szándékozó megfontolásból.⁴⁴⁸ A fokozott óvatosság oka hazánknak a Népszövetségbe történő felvételi reménye volt: 1921. augusztus 30-án küldött a miniszterelnök egy újabb megkeresést, amelyben – kifejezetten az említett célból – arra utasította Tomcsányit, állíttasson össze jegyzéket, hogy a kivételes hatalom alapján (1912: LXIII. tc.) *korlátozott közszabadságok* tekintetében⁴⁴⁹ időközben milyen enyhítő rendelkezéseket hozott. A válaszában a miniszter nyolc, már kibocsátott rendeletet jelölt meg a sajtórendészet, a rögtönbíráskodás és a bűnvádi eljárás köréből.⁴⁵⁰ (Mint ismert, a Népszövetségbe való felvételünk 1922 szeptemberében valósult meg.) Valójában foglalkozott a minisztertanács a nemzetiségi kérdéssel 1920-ban is,⁴⁵¹ a békeszerződés ratifikálása és az államhatáron belüli nemzetiségi arányok rendeződése után pedig a hazai nemzetiségi politika elsősorban a *kisebbségi nyelvhasználat* köré fonódott.⁴⁵²

⁴⁴⁶ RUSZOLY 1999; RUSZOLY 2002e, 114–119. p.; JÁSZI 1982, 391–474. p.; ROMSICS 2004, 62–66. p.

⁴⁴⁷ MNL OL K578, B.i. 595/1. Lásd még az 1921. évi XXXIII. tc. 3. §-ába foglalt, 1920. június 4. napján Trianonban kötött békeszerződés 54–60. cikkelyeit!

⁴⁴⁸ MNL OL K578, B.i. 591/1., 599. (9223/1920. M.E. rendelet.)

⁴⁴⁹ Az idevonatkozó rendeletek első hivatalos közzététele: Budapesti Közlöny. 1914. július 26. (170. szám, rendkívüli kiadás) 1. p., valamint MNL OL K578, B.i. 492/1. (Jegyzék.)

⁴⁵⁰ MNL OL K578, B.i. 599. (6976/1921. M.E.I. számú irat.)

⁴⁵¹ A magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában. In: IK 1920:1. szám. 1–4. p.

⁴⁵² A témáról összefoglalóan ír: SZARKA 2015, DEMETER 2013, BEREZC 2020, RUSZOLY 2002e, 106–114. p. Ezek nyomán meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetiségi–kisebbségi jogok a két világháború között még nem kollektív, hanem individuális természetűek voltak más közép-európai államokban is, amely jogok többnyire

A miniszterelnökségnek alárendelten végül három *kormánybiztosság* jött létre 1922-ben a szlovák, a román s a német ajkú magyar állampolgárokkal kapcsolatban felmerülő, leginkább politikai természetű kérdések intézésére, míg „a hazai szerb, horvát, vend, bunyevác ajkú lakosság ügyeinek ugyancsak a miniszterelnökség útján való intézéséről egy külön szakreferens bevonásával” gondoskodtak. Az igazságügy-miniszter a jövőben a kiemelt három nemzetiséggel összefüggő kérdésekben az új szervekhez fordulhatott – általában a miniszterelnökségen keresztül. E kormánybiztosságok valójában csak informatív orgánumok voltak, így a vezetésükkel megbízott személyeken túl – akik elsődlegesen a saját kiszállásaik útján vizsgálták az érintett népcsoportok helyzetét és kulturális igényeit – érdemi kezelői apparátussal vagy önálló költség-előirányzattal nem rendelkeztek.⁴⁵³

1923 júniusában a Bethlen-kormány 4800/1923. számon egy *quasi alaprendeletet* bocsátott ki a békeszerződésben vállalt, a hazai kisebbségekkel összefüggő kötelezettségek végrehajtása céljából,⁴⁵⁴ „amely kimerítően szabályozza az ún. kisebbségi kérdés egész komplexumát. [...] főként külpolitikai indokokból fontos és szükséges, hogy a rendeletben foglalt rendelkezések végrehajtása végett szükséges részletes szabályok – a rendelet 23. §-ában körülírt módon – mielőbb megállapíttassanak. Ezért tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy az említett rendeletnek a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló [igazságügyi] minisztérium ügykörét érintő rendelkezéseire vonatkozóan a részletes végrehajtási szabályok sürgős megállapítása iránt megfelelően intézkedni méltóztassék” – fogalmazott átiratában a miniszterelnök augusztus 11-én.⁴⁵⁵

A kisebbségi nyelveknek a *törvénykezés körében* történő alkalmazásáról szóló új igazságügy-miniszteri rendelet első, összesen 23 szakaszból álló változatát feltehetően Egyed István készítette el vagy korrigálta, ami a végleges változatban 17 §-ra rövidült. Elvi éllel állapította meg e jogszabály-tervezet, hogy „a kir. bíróságok hivatalos nyelve a kisebbségi nyelvek megengedett használata mellett is a magyar marad. Érintetlenül marad továbbá a magyar állampolgárnak az a joga, hogy mindenütt, ahol őt a szólás joga megilleti, az állam hivatalos nyelvét szabadon használhatja; az állam hivatalos nyelvén készült beadványára minden bíróság a választ vele minden esetben az állam hivatalos nyelvén köteles közölni”. Ugyanakkor szavatolta, hogy „a nyelvi kisebbséghez tartozó magyar állampolgár” a királyi járásbíróságok és törvényszékek előtt – némely kivételekkel – az állam hivatalos nyelvén kívül „szóban és írásban anyanyelvét is használhatja, ha ez a nyelv az illető bíróság területén a lakosság legalább egyötödének anyanyelve”.⁴⁵⁶

Mindez csupán két nemzetiségi/kisebbségi nyelvre szűkölt a gyakorlatban. A *német nyelvhasználattal* érintett hazai bíróságok a következők voltak: a pécsi s a szekszárdi királyi törvényszékek, valamint az utóbbi bajai kirendeltsége,⁴⁵⁷ továbbá a bácsalmási, a bonyhádi, a bajai, a gyönki, a kőszegi, a magyaróvári, a móri, a pécsvárad, a pestvidéki,

a nyelvhasználaton keresztül voltak értelmezhetők. A dualizmus időszakában pedig a nemzetiség (néptörzs) fogalma szinte kizárólag a nyelvi különbözőségeken alapult mind Magyarországon, mind az Osztrák Császárság tartományaiban.

⁴⁵³ MNL OL K578, B.i. 651/1.

⁴⁵⁴ A m. kir. minisztériumnak 4800/1923. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtása tárgyában. In: IK 1923:6. szám. 239–247. p.

⁴⁵⁵ MNL OL K578, B.i. 695. (5987/M.E. II. számú irat)

⁴⁵⁶ MNL OL K578. Uo. (rendelettervezet)

⁴⁵⁷ A m. kir. igazságügyminiszternek 44.100/1922. I.M. számú rendelete a bácsalmási királyi járásbíróság hatóságának ideiglenes kiterjesztése és Baján kir. törvényszéki kirendeltség felállítása tárgyában. In: IK 1922:8. szám. 462–464. p., a m. kir. igazságügyminiszternek 35.400/1923. I.M. számú rendelete a Baján működő kir. törvényszéki kirendeltség hatáskörének kiterjesztéséről. In: IK 1923:7. szám. 299. p.

a sásdi, a soproni, a szekszárdi és a szentendrei járásbíróóságok; a *szlovák nyelv* vonatkozásában pedig a békéscsabai és a szarvasi járásbíróóság tartozott e rendelkezések alá az 1920. évi népszámlálás adatai szerint.⁴⁵⁸ Az ügyvédeknek s a velük a pervitelben egy tekintet alá esőknek (1911: I. tc. 97. §, 1896: XXXIII. tc. 55., 523. §§) azonban mindig a hivatalos nyelvet, vagyis a magyart kellett használniuk. A községekben közzeendő hatósági hirdetményeket az adott község jegyzőkönyvi nyelvén is ki kellett adni, míg a kifüggesztendő bírósági hirdetményeket a községi előljárással rendszerint csak magyarul kellett közölni, a kisebbségi nyelvre történő fordítatásról már az előljárásság gondoskodott.⁴⁵⁹

A rendelettervezet szerint a bíróságok maguk voltak kötelesek a tolmácsolást vagy a fordítást elvégezni, ha a jogosult ez iránt kérelmet terjesztett elő. A jogosultságot abban az esetben kellett kifejezetten vizsgálniuk, ha indokolt kétség merült fel arra nézve, hogy az adott személy valóban a kisebbségi nyelv (anyanyelv) használatára jogosult magyar állampolgárok közé tartozott (a kedvezmény tehát csak nekik szólt), egyébként a bíróságoknak e jog gyakorlását nem lehetett azzal nehezíteniük, hogy az érintettek-től minden esetben igazolást igényeltek. A kétségek eloszlátása végett akkor minősült a magyartól különböző nyelv az érdekelt anyanyelvének, ha azon magát érthetően ki tudta fejezni, ellenkező esetben a bíróság nem volt köteles a fordítást (tolmácsolást) elvégezni. Egyébként az első fokon eljáró bíróságot terhelte a fordítatás kötelezettsége, ezért azoknál megfelelő német vagy szlovák nyelvismerettel bíró alkalmazottakról kellett gondoskodni. Ha az érintett bíróságon a nyelvi követelményeknek megfelelő igazságügyi tisztviselő nem működött, a személyzetnek *két éven belül* – állásvesztés terhével – a megfelelő szinten el kellett sajátítania a kisebbségi nyelvet; mindezt a felügyeleti eljárások során az ítéletábrai vagy a törvényszéki elnökök ellenőrizni tartoztak. Addig is, ha szükséges, állandó hiteles tolmácsot rendszeresíthettek.⁴⁶⁰ A kisebbségi egyenjogúságról szóló korábbi kormányrendelet végrehajtási rendeletét az új joganyaggal hatályon kívül helyezték volna.⁴⁶¹

Nem sokkal később azonban az addig csak rendeleti szintű szabályozást – a jogszabályi hierarchia követelményeire kényszerű tekintettel⁴⁶² – *törvényi szintre* emelte a második Nemzetgyűlés az 1924. évi II. tc. formájában, ezért a hivatkozott rendelettervezet egyelőre talonban maradt. A törvényjavaslat tervezete szintén az Igazságügyminisztériumban keletkezett, amely annyiban tért el a végleges jogszabálytól, hogy még nem szerepelt benne a bírákra vonatkozó speciális kitétel – ti. a kellő nyelvismeret hiánya miatt az áthelyezésük vagy a szolgálati jogviszonyuk megszüntetése az említett két év elteltét követő *egy éven belül* volt lehetséges! –,⁴⁶³ ami azért fontos, mert lényegében – habár időben korlátozott módon – egy újabb kényszerű elmozdíthatósági okot hozott létre az 1871-ben megállapított és az 1891. évi igazságügyi reform alkalmával is fenntartott szolgálati klauzulákhoz

⁴⁵⁸ A nyelvismeret adatait lásd in: *Az 1920. évi népszámlálás. Részletes demográfia*. Szerk. és kiadja a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal. = Magyar Statisztikai Közlemények 73. Budapest, 1928. 102–153. p.

⁴⁵⁹ MNL OL K578, B.i. 695. (rendelettervezet)

⁴⁶⁰ MNL OL K578. Uo.

⁴⁶¹ A magyar kormány 4044/1919. M.E. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról. In: IK 1919:6. szám. 314–317. p.; a magyar igazságügyminiszternek 1262/1920. I.M. számú rendelete a nemzeti kisebbségek egyenjogúságáról szóló kormányrendelet törvénykezési szabályainak végrehajtása tárgyában. In: IK 1920:1. szám. 1–4. p.

⁴⁶² Lásd az 1920. évi I. tc. 10. §-át!

⁴⁶³ MNL OL K578, B.i. 695. (törvényjavaslat)

képest.⁴⁶⁴ Egyebekben a fenti rendelettervezetet vették a törvény szövegezése alapjául, így az egyötödös arány is változatlan maradt.

Ezzel egy időben – de még a törvénycikk elfogadása előtt – érkezett a minisztériumba a szegedi ítélőtábla elnökének, Hamza Géának⁴⁶⁵ egy januári jelentése, ami bepillantást enged a reális viszonyokba. Ebben megírta ugyanis, hogy a hivatkozott szarvasi és békéscsabai járásbíróóságokon egyetlen ítélőbíró sem beszélt szlovákul, „annál kevésbé bírják e nyelvet írásban”, mi több: a gyulai s a szegedi törvényszékek területein a kisebbségi szlovák nyelv megtanulására egy bíró sem vállalkozott, idegen nyelvű nyomtatványok pedig akkor a tábla kerületében egyáltalán nem voltak használatban. Hamza szerint az új jogszabályokban foglalt kisebbségi nyelvi jogok lényegesen meghaladták azokat a kívánalmakat, amelyeket a trianoni békeszerződés 58. cikkelye előírt.⁴⁶⁶ Így kifogásolta az igazságszolgáltatás szerveinek az idegen nyelv kifejezett megtanulására történő kötelezését, ami a szomszédos országokban sem állt fenn a magyar nyelvre vonatkozóan. „A viszonyosság hiánya nem zárja ugyan ki, hogy a magyar állam a kisebbségek védelmét szélesebb mértékben biztosítsa, ámde a nyújtott biztosítékoknak csak akkor lesz jelentőségük, ha azok a gyakorlatban megvalósíthatók, mert ellenkező esetben a csupán írásban maradt biztosítékok elégedetlenséget váltanak ki, amire a múlt idők nemzetiségi mozgalmak eléggé szomorú példákat nyújtanak” – figyelmeztetett a szegedi ítélőtábla elnöke. A nyelvkérdés új felfogása részben ellenkezett még az 1868. évi nemzetiségi törvény 13. §-ával, amely már az 1869. évi IV. tc. előtt kimondta, miszerint „az államkormány által kinevezett minden bíróságok hivatalos nyelve kizárólag a magyar”. Minderre tekintettel Hamza maga is ajánlotta a nemzetiségi törvény módosítását, azonban csak a nemzetközi viszonyosság szavatolása esetén: „szolgálni kívánom ugyanis ezzel a kikötéssel az utódállamok területén lakó volt magyar állampolgárok érdekét, akik bár ott nagy számban vannak, még sem élveznek olyan jogokat, aminőket a tervezet a trianoni szerződéssel alakított Magyarország területén sokkal kisebb számban lakó idegen nyelvű magyar állampolgároknak biztosítani kíván”.⁴⁶⁷

A kétévi határidő utolsó napja 1926. április 12. volt, de már a törvény kihirdetésekor látni lehetett, hogy az érintett bírák „nem nagy hajlandóságot mutatnak” a szlovákul tanulás iránt, ezért 1924 decemberében nyomatékosan figyelmeztette őket az Igazságügyminisztérium a lehetséges negatív következményekre. A személyzeti kérdésekben eljáró Elnöki ügyosztályt bízták meg azzal, hogy az új kinevezési feltételt – a kisebbségi nyelvtudást – minden állásra nézve máris érvényre juttassa. Annyira eltökélt volt az igazságügyi kormányzat, hogy csupán abban az esetben adott – akkor is csak egy évi – haladékot, ha a nyílt pályázatra egyetlen alkalmas személy sem jelentkezett. Ugyanakkor a másik oldalról biztosítani kellett, hogy „legalább a legfontosabb törvényeknek” német s szlovák fordításai a magyarországi bíróságok rendelkezésére álljanak. Ez utóbbiak kinyomtatásáról a

⁴⁶⁴ ANTAL 2016a, 16–20. p., 64–68. p.

⁴⁶⁵ HOMOKI-NAGY 2015, 23. p.

⁴⁶⁶ „A Magyar Kormánynek a hivatalos nyelv megállapítására vonatkozó intézkedését nem érintve, a nemmagyar nyelvű magyar állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni. Azok a magyar állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi magyar állampolgárok. Nevezetesen: joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használják és vallásukat szabadon gyakorolják.” Az 1920. évi június hó 4. napján a Trianonban kötött békeszerződés becikkelyezéséről szóló 1921. évi XXXIII. tc. (58. cikkely).

⁴⁶⁷ MNL OL K578, B.i. 695/12. (Hamza Géza bizalmas jelentése)

VIII. (bíróági felügyeleti) ügyosztályal együttműködő X. (építési) ügyosztálynak kellett intézkednie. Mivel a szükséges tolmácsok sem álltak kellő számban rendelkezésre, ezért azok rendszeresítésére a VII. (nemzetközi jogi) ügyosztály kapott megbízást.⁴⁶⁸

Történt mindez akkor, amikor az állami takarékosági program egyébként is elérte a bíróságainkat, s a monetáris közeletben elterjedt a szuperinfláció. Bizonyára ennek okából az *igazságügyi iratminták* tekintetében három csoportot képeztek: az elsőhöz azok tartoztak, melyek fordítása és sokszorosítása, illetve a váci fegyintézetnél való rendszeresítése már most (1924-ben) szükséges volt, vagyis a legsűrűbben használt iratoké; a másodikba a ritkábban használt irattípusok kerültek azzal, hogy a hivatalos fordításuk az *Igazságügyi Közlönyben* közzeendő, de a sokszorosításukat már a bíróságoknak „házilag” kellett elvégezniük; végül a legritkábban előforduló mintákat egyelőre csak nyilvántartásba vették, a fordításukról a tapasztalatok alapján később kívántak gondoskodni.⁴⁶⁹ Természetesen maguk az akkori igazságügyminisztériumi vezetők is érezték a helyzet nehézségét, erről árulkodik az alábbi, a levéltári iratokhoz toldott megjegyzés: „a kisebbségi nyelvek elsajátítása nemcsak idő és szorgalom kérdése, hanem a legtöbb esetben anyagi áldozatokba is kerül. A közszolgálati alkalmazottak mai szomorú anyagi helyzete méltányossá tenné, hogy az állam a nyelvek megtanulásában tanfolyamok rendezésével vagy más alkalmas módon segítségükre legyen. E megoldás azonban nem csak igazságügyi feladat, hanem valamennyi igazgatási ágazatot egyaránt érdekli. Minden esetre célszerű volna a végrehajtási rendelet kibocsátása után erre a kérdésre a miniszterelnök úr figyelmét felhívni”.⁴⁷⁰

Mivel az 1924. évi II. tc. szövege szándékoltan lakonikus volt, ahhoz továbbra is szükségeltettek a részletesebb – s immár a szakminiszterek által kiadott – *végrehajtási rendeletek*. Az igazságügy-miniszter által kibocsátandó jogszabály előkészítésére 1924. október 30-án adott utasítást Pesthy Pál az I. ügyosztálynak. Mivel azonban a Belügyminisztériumban is folyt hasonló munkálat, hamar a két rendelettervezet egyesítése mellett döntöttek, amit így magasabb szinten a minisztertanács fogadott el október 31-én.⁴⁷¹ Az igazságügyminisztériumi előadó, Egyed István szerint a további speciális részletszabályok kibocsátásához nem volt szükség még egy újabb miniszteri rendeletre, mivel azok a fent említett 4800/1923. M.E. rendeletet végrehajtó normákba is inkorporálhatók voltak, amihez a kormányfő hozzájárult, illetve elégnek látszott csak adminisztratív (ügyviteli) intézkedéseket tenni a VIII. (bíróági felügyeleti) ügyosztály által.⁴⁷² Megjegyzendő, hogy az 1920-as évek második felétől a hazai történelemtudomány is törekedett támogatni ezt a politikai és jogi célkitűzést a „magyar kisebbségpolitika emberségességének történeti bizonyítása” által.⁴⁷³

1934-től minden olyan bűnügyben, amely – akár az eljárás tárgyául szolgáló cselekmény természeténél, akár az elkövetés körülményeinél fogva – érintette a hazai nemzetiségi kisebbségek politikai helyzetét, illetve az erre vonatkozó kormányzati politika irányát, az ügyészségeknek a vádemelés tekintetében előzetes minisztériumi jóváhagyást kellett kérniük, és általában jelentéseket kellett tenniük az érdemi intézkedéseik előtt.⁴⁷⁴

⁴⁶⁸ MNL OL K578, B.i. 695/16. (I. ív)

⁴⁶⁹ MNL OL K578. Uo. (II. ív)

⁴⁷⁰ MNL OL K578. Uo. (II. ív)

⁴⁷¹ A m. kir. minisztériumnak 7500/1924. M.E. számú rendelete a közhivatalokban megüresedő állásokra a kisebbségi nyelvekben jártas személyek alkalmazása tárgyában. In: IK 1924:11. szám. 205–206. p.

⁴⁷² MNL OL K578, B.i. 695/15.

⁴⁷³ HÓNICH–NAGY 2020, 198–199. p.

⁴⁷⁴ MNL CSML VII. 3., 3. d. (B.i. 1117/1., 30.478/1938. I.M. IV., 43.970/1938. I.M. IV., 1716/1940. I.M. IV. számú iratok.)

Az 1940-ben, a *második bécsi döntés* nyomán visszatért erdélyi területek reintegrációja nem csak a magyar jogrendszer földrajzi kiterjesztését jelentette, hanem a nemzetiségi politika átgondolását is szükségessé tette, mivel addig a nemzetiségi kérdés a trianoni határokon belül – a demográfiai viszonyokra tekintettel (7%)⁴⁷⁵ – aránylag egyszerűen kezelhető volt, néhol a bírák és ügyészek, illetve köztisztviselők nyelvi készségei kivételével. Az erdélyi románság, valamint a felvidéki és kárpátaljai, továbbá délvidéki szláv ajkú régi-új lakosság azonban néhány év alatt megváltoztatta az etnikai struktúrát Magyarországon, mintegy 25%-ra emelve a nemzetiségek arányát, s ez érzékenyen érintette az ország nemzetközi megítélését is. Minderre tekintettel a Bárdossy-kormány, majd Kállay Miklós miniszterelnöknek az egyik kiemelt törekvése volt a nemzetiségi politika határozott, egységes kezelése: „a kérdésnek igen nagy nemzetközi jelentőségére tekintettel, de arra való figyelemmel is, hogy függetlenül a külpolitikai helyzettől a magyar állam lakosságának jelenlegi és jövőbeli népi arculata önmagában indokolja egyfelől azt, hogy van és lesz nemzetiségi kérdés, másfelől, hogy e kérdésnek az előírt jogszabályok szerint való megoldása a legnagyobb figyelmet igényli, mert a jelenlegi és leendő magyar államnak is egyik sorskérdése a nemzetiségi kérdés, szükségesnek tartom, hogy a kormányzati ágazatok tisztviselői kara mellett az állami igazgatási szerveknél alkalmazott összes tisztviselők (ideértve természetesen az önkormányzati tisztviselőket is) figyelme újból és újból felhívassék a nemzetiségi kérdés helyes kezelésének fontosságára, ezáltal különösképpen a román nemzetiség vonatkozásában”.⁴⁷⁶

A magyar országgyűlés az 1941. évi V. tc. formájában törvényt is alkotott a *nemzetiségi érzület* büntetőjogi védelméről. Ahogy a vitában az igazságügy-miniszter rámutatott: „ez a javaslat sem a felekezetnek az érzületét, sem a fajnak az érzületét nem kívánja védeni, hanem a nemzetiségi érzületet kívánja védeni”, vagyis a vallási közösségekre – köztük az izraelitákra – a hatálya nem vonatkozott. Ugyanakkor a nemzetiségi érzület – mint védett jogi tárgy – fogalmát nem definiálta szabatosan, arra az indokolásából, illetve a korábbi jogszabályokból kellett következtetni.⁴⁷⁷

1943. augusztus 21-én egy bizalmas rendeletet bocsátott ki a miniszterelnök, amelyet szóban közölni voltak kötelesek az igazságügyi hatóságok vezetői az alájuk rendelt minden tisztviselővel Bihar, Szatmár, Ugocsa, Máramaros, Beszterce-Naszód, Szolnok-Doboka, Kolozs, Maros-Torda, Csík, Udvarhely, Háromszék, valamint Nagyvárad, Szatmárnémeti, Máramarossziget és Kolozsvár törvényhatóságok területén. Ennek kiindulópontja az volt, hogy bár súlyos hátrányok érték a román impérium alatt az erdélyi magyarságot, a magyarok erkölcsi, szellemi és gazdasági megerősítését a nemzetiségi érdekek tiszteletben tartásával volt szükséges elvégezni, így kerülni kellett mindent, amiben „magukra nézve sérelmet, hátraállítást” láthattak. Annál inkább követendő volt ez az elv, mert a tőle való „legkisebb elhajlást a délerdélyi magyar testvéreink sokszorosan megfizetik”. Magyarországot az „ezeréves” szemlélet alapján a magyarság és a nemzetiségek közös államának tekintette a kormány, hasonlóan az 1868. évi XLIV. tc. s az azt módosító jogszabályok felfogásához,⁴⁷⁸ ezért „a szerető gondos apa, az erejét érző, de azzal soha vissza nem élő apa atyai érzésével

⁴⁷⁵ PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK, 66–67. p.

⁴⁷⁶ MNL OL K578, B.i. 1358/1. (Kállay Miklós 1943. augusztus 21-én kelt körlevele, 3. p.)

⁴⁷⁷ LOSONCZY 1941, 4–6. p.

⁴⁷⁸ Különösen: a közhivatalokban a kisebbségi nyelvek biztosításáról szóló 1924. II. tc., a nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941: V. tc., valamint a m. kir. minisztérium 1923. évi 4.800. M.E. számú rendelete a trianoni békeszerződésben a kisebbségek védelmére vállalt kötelezettségek végrehajtásáról. In: MRT 1923. Budapest, 1924. 213–220. p., és a m. kir. minisztérium 1924. évi 7.500. M.E. számú rendelete a

igyekeztünk és igyekezzünk a velünk együtt élő nemzetiségek számára biztosítani a teljes jogi és tényleges egyenlőséget, tehát az egyenlő elbánást az élet minden viszonylatában, a nemzetiségi nyelv szabad használatát a magánéletben, a hitéletben és az előírások szerint a hatóságokkal és hivatalokkal való érintkezésben.” Nyomban hozzátette Kállay: „magától értetődően mindezt az egységes magyar állam keretében adjuk meg és biztosítjuk, tehát semmiféle nemzetiségi partikularizmusnak, közjogi szeparatizmusnak helye nem lehet, ilyent törvényeink nem engednek meg”.⁴⁷⁹

Ezekből következett, hogy „a magyar állam funkcionáriusainak minden tetteiben, cselekményében, hivatalban és hivatalon kívüli magatartásával manifesztálni kell a magyarság államalkotó és államfenntartó erőit. Tehát a jogszabályok szigorú és pártatlan betartását. Előtte mindenki a magyar állam polgára, akit nemzetiségre való tekintet nélkül egyenlő elbánásban kell részesíteni, és akinek minden viszonylatban éreznie kell, hogy nem olyan államban él, mint voltak az ún. utódállamok, amelyekben különböző osztályú állampolgárok voltak.”⁴⁸⁰ Az észak-erdélyi románsággal történő kézfogásnak tekinthetők a miniszterelnök szavai, amelyekkel a több, mint húsz év sérelmein való felülemelkedést szorgalmazta: „és mert ezt belátjuk és megértjük, leszünk politikailag nagykorúak, leszünk európaiak, leszünk igazán magyarok, leszünk a történeti Magyarország megvalósítói és megtartói”. Emberséges, szeretetteljes és testvéri bánásmódot írt elő Kállay minden igazságügyi és egyéb tisztviselő számára „még az olyan nemzetiséggel szemben is, aki lelkében nincsen velünk”, s óvva intett mindenkit e kormányzati elvek megszegésétől.⁴⁸¹ Igen figyelemre méltó és haladó volt ez az álláspont 1943-ban, a világháború közepén.

Más körülmények között az 1944. április 26-án tartott minisztertanácsi ülésen hangsúlyozta Sztójay Döme is, hogy a tárgyalta társadalmi problémát igazságosan kell kezelni. Egy olyan állapotot kellett biztosítani, amelyben „egyfelől a nemzetiségek a teljes jogi és tényleges egyenlőség alapján megtalálják a maguk szellemi és gazdasági erőik szabad kielégítésének lehetőségét és biztos alapjait, népiségüknek teljes megtartását és fejlesztését, másfelől biztosítatik a magyar állam egységének, szerkezeti biztonságának és erősségének mindenekfelett álló szempontja. A nemzetiségi kérdésben nyugalmi állapot teremtése parancsoló honvédelmi érdek is, mert hiszen, ha közelebről vizsgáljuk Magyarország lakosságának népi arculatát, magától adódik annak felismerése, hogy ilyen nyugalmi helyzet teremtése egyik igen fontos biztosítéka katonai erőfeszítéseink maradéktalan sikerének.”⁴⁸² Minderre tekintettel május 4-én egy szigorúan bizalmas minősítésű körlevelet küldött a minisztereknek, így Antal István igazságügy-miniszternek is, amelyet ismertetni kellett a minisztériumuk alá rendelt hatóságok vezetőivel, mert az volt az új kormányfő meggyőződése, hogy „gyökeres változást kell létrehoznunk a magyar nemzeti társadalomnak a nemzetiségi kérdéstről vallott felfogásában”. Ennek lényege, hogy az akkori Magyarországon a magyarság vezető szerepe „egyúttal megértést jelent a nemzetiségi törekvésekkel szemben” mindaddig, amíg az nem veszélyezteti az állam „szerkezeti biztonságát, egységét és erősségét”.⁴⁸³

közhivatalokban megüresedő állásokra a kisebbségi nyelvekben jártas személyek alkalmazásáról. In: MRT 1924. Budapest, 1925. 277. p.

⁴⁷⁹ MNL OL K578, B.i. 1358/1. (Kállay Miklós 1943. augusztus 21-én kelt körlevelének melléklete, 2. p.)

⁴⁸⁰ MNL OL K578. Uo. (3. p.)

⁴⁸¹ MNL OL K578. Uo. (4–5. p.)

⁴⁸² MNL OL K578, B.i. 1358/2. (21.034.ME.II.1944. számú, *A nemzetiségi kérdésben követendő irányelvek tárgyú irat*, 1. p.)

⁴⁸³ MNL OL K578. Uo. (1–2. p.)

A magyarság megerősítésének a nemzetiségekkel szemben „szeretetteljes magatartással” kellett párosulnia; igyekezni kellett „mély szociális érzéssel telített és attól vezetett pártatlan eljárással, magasabb rendű életpéldával, erkölcsi tisztasággal felébreszteni és megerősíteni nemzetiségeinkben a magyar állam, a magyar haza iránt való ragaszkodás érzését”. Úgy látta Sztójay is, hogy a visszacsatolt területeken élők két évtizedig a következetes propaganda hatása miatt távolodtak el a magyarságtól, s ezeket a tömegeket nem lehetett az ellenséges érzületből „máról holnapra kiszabadítani”. Ha viszont megértéssel fordulnak feljük a magyar polgári és katonai hatóságok, idővel kifejlődhet bennük a Magyarországhoz való hűség és lojalitás. Ettől függetlenül az állam ellen bűnbe esettekkel szemben mindenkor éberren és határozottan szándékolt fellépni, azonban óvakodva a „summáris kezeléstől”, nehogy egy elhibázott, kollektív fellépés alapot adjon nemzetiségi mártírok teremtésére. Ugyanakkor ez a dokumentum a nemzetiségi nyelvhasználat gyakorlati fontosságára is felhívta a figyelmet, amit 1924 óta *de jure* már jogszabály tartalmazott.⁴⁸⁴

Külön hangsúlyozta Sztójay Döme a hazai *németség* szerepét, mivel „egy világtörténelmi jelentőségű német népi átalakulás történt”; itt bizonyára az általa jól ismert és támogatott nemzetiszocializmusra utalt. „Az államalkotó magyarság s a nemzetiségek közt a harmónia kialakításának és fenntartásának igen fontos eszköze és módja az, hogy a magyarság, elsősorban a magyar intelligencia ne vegye körül magát kínai fallal, hanem igyekezzék minden kínálkozó alkalmat felhasználni társadalmi kapcsolatok létesítésére elsősorban a hazai németséggel. [...] Vegye tudomásul minden tiszt és tisztviselő, hogy a magyar–német barátság sorsközösségünk alapján sarkköve, alapja a magyar politikának. Ennek a sorsközösségnek tudata hatja át kinn a harcmezőn együtt harcoló fiainkat, s ennek a tudatnak, az egymásrautaltság tudatának kell élővé és hatékonyá tenni a hazai németséggel a legkisebb falvakban is kiépítendő társadalmi kapcsolatokat, a kölcsönös baráti megbecsülés jegyében” – állapította meg a miniszterelnök, ami egyben az érzékeny nemzetiségi politika *szűkebb célját* is megmutatta.⁴⁸⁵ A magyarországi németek egyébként már addig is sajátos státusban álltak a második bécsi döntés óta (1940), mivel akkor a kormánynak – Teleki Pál nézeteivel ellentétben – nemzetközi megállapodásban el kellett fogadnia, hogy a szóban lévő népcsoport egyedüli és kizárólagos hazai képviselője a „*Volksbund*” (Magyarországi Németek Népi Szövetsége, 1938), s annak oly jogokat kellett biztosítani, amelyek sértették a magyarságot és a magyar állam szuverenitását, mint például a német néppolgárság (*Volksbürgerschaft*),⁴⁸⁶ vagy az, hogy német nemzetiségű magyar állampolgárokat is toborozhattak az SS-be már jóval a Sztójay-kormány kinevezése előtt, ami mind morálisan, mind közjogilag aggályos volt, még ha szintén államközi megállapodás tette is lehetővé.⁴⁸⁷

A fent idézett dokumentumot 1944. május 12-én iktatták az Igazságügyminisztériumban, majd az év október 18-i keltezéssel – tehát a sikertelen kiugrási kísérlet után három nappal – a végén megtoldották az alábbi megjegyzéssel: „Az érdekelt igazságügyi hatóságok vezetőit – az ügy minél teljesebb kimunkálása végett – szóbelileg tájékoztattuk. További intézkedésre nincs szükség. Irattárba.” Az igazán érdekes ebben a záradékban az, hogy személyesen Radocsay írta alá, tehát még ekkor is a minisztérium aktív szolgálatában állt.

⁴⁸⁴ Lásd a fentebb hivatkozott 7.500/1924. M.E. számú rendeletet!

⁴⁸⁵ MNL OL K578, B.i. 1358/2. (21.034.ME.II.1944. számú, *A nemzetiségi kérdésben követendő irányelvek* tárgyú irat, 3–4. p.)

⁴⁸⁶ ABLONCZY 2005, 463. p.

⁴⁸⁷ MNL CSML VII. 3., B.i. 1944: 3/2., 3/6. és 30.511/1944. I.M. IV. számú irat.

11. A fegyelmi és a kegyelmi jog, valamint a legfelsőbb elhatározások gyakorlásának egyes kérdései

Az 1919. évi baloldali fordulatban részt vett állampolgárok felelősségre vonása – a korábbi fejezetben említett miniszteri „ötös bizottság” elé utalt ügyek kivételével – a rendes bűnüldöző szervek, bíróságok hatáskörébe tartozott, miként ezt Friedrich István már hivatalba lépésekor megfogalmazta: a „bolsevik rendszer büneiért felelős személyek a közönséges büntetőtörvények súlya alá esnek; jogellenes cselekményeikért bűnhődni fognak, de ez a megtorlás nem lehet felelőtlen egyéni bíraskodás tárgya, s még kevésbé szolgálhat ürügyül a felekezeti és faji harcok felszítására”. Erről s az államügyészség szerepéről Nánási Lászlónak a Váry Albert pályafutásáról írott monográfiájában olvasható részletes elemzés.⁴⁸⁸

Az általunk tárgyalt – jobbára 1919 és 1921 közötti – közigazgatási eljárásokkal összefüggésben 1922 elején számosan felvetették az esetleges *revízió szükségességét*, megkérdőjelezve utóbb az ügydöntő határozat vagy az egész vizsgálat jogszerűségét. Gróf Bethlen István miniszterelnök Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszterhez februárban írott bizalmas leveléből egyértelműen kiderül, miként vélekedett minderről a kormányfő: „részemről teljes mértékben osztom azokat az aggályokat, amelyek ezen bizonyára tömegesen kívánt felülvizsgálatok fogamatba vétele ellen támaszthatók. Kormányzati érdekből nem tartható kívánatosnak, ha állítólagos sérelmek, vitatható jogsértések újra felvonultatásával a már egyszer lebonyolított igazolások nagyrésze jóformán újból kezdetnek, és ezen új eljárás rendjén megismételt vádakkal az egyes hivatalokban folyó munka megzavartatnék, s egyes hivatalok békés rendjébe új izgalmak vitetnének be.” Ugyanakkor a miniszterelnök elismerte, hogy neki is tudomására jutottak „nyilvánvalóan kétségtelen és szembeötlő” tévedések, sérelmek, amik arra indították a minisztertanácsot, hogy korlátozott keretek között mégis újrafelvételt engedélyezzen a vétkesnek ítélt tisztviselők részére, de nem hivatalból, hanem kifejezetten csak azok saját kérelmére (kivéve néhány közérdekű vagy jogos magánérdekű tényállást). Ez a felülvizsgálat a hivatalvesztés hatálya alatt álló vagy a hivatalukból elmozdított egyének ügyeire terjedhetett ki, a más büntetéssel sújtottakéra nem, és rájuk is csupán abban az esetben, ha az inkriminált határozat „nyilvánvalóan sérelmes módon”, illetve „a nagymértékben valószínűvé tett téves ténybeli adatok alapján” keletkezett. Az újrafelvétel engedélyezése körül még így is a „legszigorúbb mérlegelésre” hívott fel Bethlen.⁴⁸⁹

Megjegyzendő: ehhez hasonló jogkérdések korábban és később is felmerültek. 1923-ban a kormányzó kabinetirodájának főnöke, Bartha Richárd egy, az államvasutaknál alkalmazott kiadóőr fegyelmi ügyében kért állásfoglalást, mivel a kereskedelemügyi miniszter szerint a szóban lévő munkáltató fegyelmi bíróságának ítéleteivel szemben nem volt helye semmilyen kegyelemnek; 1924-ben pedig a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium egyik tanácsosa fordult egy elvi problémával az igazságügy-miniszterhez, miszerint kormányzói vagy egyéb kegyelem adható-e a tanácsköztársaság alatti magatartása okán indított fegyelmi eljárásban a foglalkozásától jogerősen eltiltott tanítónőnek az eltiltás még hátra lévő tartamára, ha az akadályát képezi annak, hogy egy magániskolában elhelyezkedjen.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ NÁNÁSI 2015a, 56–74. p., 184–239. p. (az idézet: 56. p.)

⁴⁸⁹ MNL OL K578, B.i. 631/1.

⁴⁹⁰ MNL OL K578, B.i. 631/2.

Az Igazságügyminisztérium megfelelő ügyosztálya már előbb is foglalkozott a *fegyelmi határozatok* kegyelmezési jog alá tartozásának kérdésével, miről Szászy Béla államtitkár egy figyelemre méltó állásfoglalást terjesztett elő még 1921-ben, amit *pro domo* utána is követték a gyakorlatban. Megállapította az előadó, hogy sem a bírósági hivatalnokok felelősségre vonásáról szóló 1871. évi VIII. tc.-ben, sem a vasúti szolgálati rendtartásról alkotott 1914. évi XVII. tc.-ben nem voltak direkt rendelkezések a tárgykorban, azonban ez még nem jelentette azt, hogy a joggyakorlat alapján ne lehetett volna helye államfői kegyelemnek. Például az 1878. évi Büntető törvénykönyv előtt is létezett a kegyelmi intézmény, mint „kitűnő királyi jog”, törvényi felhatalmazás nélkül. Abban az esetben látott általában lehetőséget az alkalmazására – akár kifejezett normatív rendelkezés híján –, ha a jogerős döntés „az egyén megsemmisítését jelenti anélkül, hogy az a konkrét esethez fűződő államérdekből multhatatlanul szükséges lenne”. Erre tekintettel, mint a büntetőjogon kívül is létező közjogi intézményt fogta fel a kegyelmet, „mely az állam zavartalan életrendje érdekében szükséges mindazokon a tereken, ahol bizonyos közjogi jellegű jogi következmények végrehajtása egyéneknek a konkrét közérdekkel arányban nem álló súlyos megterhelését vonhatja maga után, ami az igazságosságról táplált fogalmainknak nem felel meg, és végső eredményben, ha az ilyen esetek gyakoriak, még az állam rendjének a megrázkódtatásához is vezethet”.⁴⁹¹

A fegyelmi jog mibenlétét nézve Szászy arra hajlott, hogy annak volt valamennyi kötődése az anyagi büntetőjoghoz, még ha a különbözőségek domináltak is inkább: ez utóbbiak egyike, hogy szorosán körülírt büntetendő tényállások nincsenek a fegyelmi jogban, a másik pedig, hogy az alkalmazható szankciónemek viszonylagosan enyhébbek, mint a büntetőjogiak, és csak a hivatali renddel függnek össze. Külhoni példát citálva: a német birodalmi köztisztviselők szolgálati pragmatikájáról is szóló 1873. évi törvény (*Reichsgesetz betreffend die Rechtsverhältnisse der Reichsbeamten*)⁴⁹² kifejezetten felhatalmazta a császárt a fegyelmi büntetések elengedésére vagy enyhítésére. Összességében Szászy oda konkludált, miszerint a kegyelmi jog gyakorlása nem kizárt a közszolgálati fegyelmi jogkövetkezmény terén, de csak akkor alkalmazható, ha az különben „az egyénre egyenesen megsemmisítő hatással lenne” (értve ez alatt elsősorban a túlzott mérvű jogi „megsemmisülést”). Rámutatott továbbá arra, hogy mindez még ebben a formában is teljesen diszkrecionális lehetőség, a hatáskör gyakorlójának az adott ügyben a különös méltánylást érdemlő körülményeket szabadságában áll rugalmasan mérlegelni. Erre tekintettel a túl tágan értelmezett közjogi kegyelem sem a fegyelmi joggal, sem magával a kegyelmi joggal nem volt szabatosan összeegyeztethető, hanem annak a praxisban „csak csekély jelentősége lehetett”.⁴⁹³

Az állásfoglaláshoz Szászy saját kézírásával hozzátoldott még egy folytatólagos részt. Ebben a következő összegzést fogalmazta meg: „jogrendszerünk nem zárja ugyan ki, hogy állami közszolgálati alkalmazott fegyelmi ügyében a megindított fegyelmi eljárás vagy a fegyelmi ítélet egyik-másik jogkövetkezménye kegyelem útján elengedtesék, azonban nem lehet szó arról, hogy a kegyelem az elbocsátott alkalmazottra nézve teljesen in integrum restitúcióval járhasson”. Tehát mindez az érintett erkölcsi kvalifikációjának a visszaadására irányult s nem jelentette azt, hogy „az elbocsátott kegyelem útján állásába visszahe-lyeztetik, a kegyelemnek csak az lehet a jogkövetkezménye, hogy [...] újra kinevezhető,

⁴⁹¹ MNL OL K578, B.i. 631/2. (1630/1921. I.M. IV.)

⁴⁹² In: *Deutsches Reichs-Gesetzblatt* 1873. No. 1873/10., 61–90. p.

⁴⁹³ MNL OL K578, B.i. 631/2. (1630/1921. I.M. IV.)

nem foglalja azonban magában a kinevező hatóságra nézve azt a kötelezettséget, hogy a megkegyelmezettet a régi állására vagy bármely más állásra újra ki is nevezze”. Így az esetleges kegyelem a vasúti alkalmazottakra nézve egyébként megállapított kötelező feltételek alól nem mentesíthetett, miként a kegyelemben részesült személy újabb kinevezése is csak akkor volt lehető, ha más alkalmasabb vagy méltóbb pályázó nem mutatkozott.⁴⁹⁴ Felmerült egyúttal a kvázi közkegyelem problémája, pontosabban: vajon a politikai bűncselekményekre vonatkozó, az 1920. december 24-i kormányzói elhatározáson alapuló kegyelem (amnesztia)⁴⁹⁵ vonatkozhatott-e a tisztán fegyelmi szankciókra és eljárásokra is? Erre egyértelmű nemmel felelt az előterjesztő, mivel a közérdek azt kívánta, hogy amíg az állások teljesen kifogástalan előéletű személyekkel betölthetők voltak, addig közülük kellett kiválasztani a munkavállalókat. Mindebből következett az államfői diszkrecionális kegyelem ma is létező természete: általa csak *jogilag* tekintenek el a hátrányos következménytől, a kifogásolható magatartás negatív megítélését nem változtatja meg.

Az említett 1920. évi kormányzó általi kegyelmi elhatározást egy újabb követte 1921. november 3-án,⁴⁹⁶ amely „az állam és társadalmi rend ellenségei által »fehér terror« gyújtónév alá foglalt bűncselekményekre vonatkozó kegyelmi rendelkezéseket lényegesen enyhítette s a kegyelem alá eső bűncselekmények körét ebben a vonatkozásban jelentékenyen kiterjesztette”, decemberben pedig még újabb *közkegyelmi intézkedést* hozott javaslatba a kormány, immár az 1918–19. évi forradalmak résztvevőire vonatkozóan. „A közkegyelmi intézkedés a hozzám intézendő magas elhatározás alakjában és ellenjegyzésemmel jelenék meg” – fogalmazott Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter a Horthy Miklós elé terjesztett átiratában.⁴⁹⁷ Az újabb államfői kegyelmet 1921. december 22-én el is rendelte a kormányzó,⁴⁹⁸ minek eredményeként – a korábbi „népbiztosper” ügyésze, Váry Albert 1923. március 8-án készített összegző jelentése szerint – csupán 116 személy „ajánlatott” figyelembe, a forradalmak miatt elítéltek nagy többsége ugyanis addigra már szabadult.⁴⁹⁹

A kegyelemnek más – ma szokatlan – formái is előfordultak. Például Bethlen István arról értesítette az igazságügy-minisztert 1922 januárjában, hogy Horthy eljárási kegyelmet gyakorolt a gr. Bánffy Miklós külügyminiszter és gr. Sigray Antal nemzetgyűlési képviselő, valamint maga Tomcsányi igazságügy-miniszter és Rakovszky István nemzetgyűlési képviselő ellen párviadal miatt indított büntető-eljárásokban. Mindezt a budapesti királyi ügyészség vezetője bizalmas, saját kezéhez címzett átiratban tudatta Timkó Zoltánnal, a büntetőjogi ügyosztály vezetőjével.⁵⁰⁰ Szintén 1922-ben történt, hogy a magyar Külügyminisztérium Csehszlovákia azonos kormányzati szervével *kölcsönös politikai amnesztia* ügyében folytatott tárgyalásokat megnevezett politikai foglyok szabadon bocsátása érde-

⁴⁹⁴ MNL OL K578. Uo.

⁴⁹⁵ A m. kir. igazságügyminiszternek 49.900/1920. I.M. számú rendelete a kormányzó Úr Főméltósága részéről 1920. évi december hó 24. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. In: IK 1920:12. szám. 753–760. p.

⁴⁹⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 59.391/1921. I.M. számú rendelete a Kormányzó Úr Főméltósága részéről 1921. évi november hó 3. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. In: IK 1921:11. szám. 769–774. p.

⁴⁹⁷ MNL OL K578, B.i. 622/1.

⁴⁹⁸ A Kormányzó Úr Főméltósága részéről 1921. évi december hó 22. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás. In: IK 1921:12. szám. 849–851. p.; a m. kir. igazságügyminiszternek 66.800/1921. I.M. számú rendelete a Kormányzó Úr Főméltósága részéről 1921. évi december hó 22. napján kiadott magas kegyelmi elhatározás végrehajtása tárgyában. In: IK 1921:12. szám. 851–856. p.

⁴⁹⁹ NÁNÁSI 2015a, 74. p.

⁵⁰⁰ MNL OL K578, B.i. 613/3.

kében. Miként az egyik előző fejezetben bemutatuk, hasonló egyezkedések időközben Romániával is zajlottak. Bizonyára az Igazságügyminisztériumnak kellett most is a legfelsőbb döntést végrehajtania, azaz a követelt foglyokat felkutatni az ország különböző büntetés-végrehajtási intézeteiben.⁵⁰¹

A magyarországi leghíresebb bűncselekmények egyike, az 1931. szeptember 12-ről 13-ra virradó éjszaka elkövetett *biatorbágyi merénylet* terheltjének, Matuska Szilveszternek az ügyiratai többször is szerepelnek a minisztérium megmaradt dokumentumai között.⁵⁰² Az Ausztriában élő és vagyontalansági esküt tett vállalkozó kiadatási eljárására 1933-ban került sor, majd első fokon a pestvidéki királyi törvényszék, másodfokon a budapesti ítélőtábla, harmadfokon pedig a Curia tárgyalta az ügyét, amely 22 rendbeli gyilkosság és 14 (más források szerint 17) rendbeli gyilkossági kísérlet büntette miatt folyt. Matuskát kötél általi halálra ítélték, azonban, miután „a volt osztrák kormány által engedélyezett kiadatás útján került a magyar hatóságok kezére, és ennek a kiadatásnak feltétele volt az, hogy a vele szemben kiszabandó halálbüntetést végrehajtani nem fogjuk, mert az Ausztriában akkor hatályban volt törvények a halálbüntetést nem ismerték, és a magyar kormány ezt a feltételt Matuska átvétele előtt elfogadta és magára nézve kötelezőnek ismerte el”,⁵⁰³ a jogerősen kiszabott büntetését ténylegesen nem hajthatták végre. Ezt jogtechnikailag úgy oldották meg a hazai igazságügyi hatóságok, hogy a Curia által is jóváhagyott szankció alól az elítélt nemzetközi jogi akadályra tekintettel – tízhónapnyi halogatás után – *kormányzói kegyelemmel* mentesült (1938. február 23.), és élethosszig tartó szabadságvesztés lépett az eredeti büntetés helyébe. Érdekesség, hogy e legfelsőbb elhatározásból a „kegyelem” szót szándékosan kihagyták. A büntetését Magyarországon csak 1937-ben kezdte el kitölteni, mivel addig Ausztriában raboskodott egy másik, az ún. ansbachi merénylet (1931) miatt.⁵⁰⁴

A magyar kormányzat ugyanakkor nem adta fel Matuska kivégeztetésének szándékát, ezért később ismét a szomszédos állam kormányához fordult, amelyik már-már hajlott volna a probléma megoldására, de a bécsi *Oberlandesgericht* állásfoglalása nyomán végül mégis elutasította a kérést a negatív visszaható hatály tilalmára hivatkozva. Az 1938 márciusában bekövetkezett „Anschluss” után azonban Ausztria állami szuverenitása az igazságszolgáltatás terén is megszűnt,⁵⁰⁵ ezért 1939-ben a magyar Igazságügyminisztérium ismét elővette az ügyet, mivel a Német Birodalom nemzetiszocialista jogrendszere viszont ismerte a halálbüntetést, a visszaható hatály problémájával pedig nem igen foglalkozott.

Horthy Miklós kormányzó kezdeményezésére Tasnádi Nagy András 1939. augusztus 22-én magához kérte a Curia elnökét, valamint a minisztérium büntetőjogi és nemzetközi jogi ügyosztályainak vezetőit, állásfoglalás végett. A minisztériumi osztályvezetők, Timkó Zoltán és Asztalos Jenő oda nyilatkoztak, hogy a kormányzói aktus jogilag akkor is kegyelemnek minősült, ha ez a szó kimaradt belőle, mivel az államfő „csak kegyelmi jogkörében nyúlhatott hozzá a bíróság jogerős ítéletéhez. [...] Minthogy pedig az egyszer gyakorolt államfői kegyelem vissza nem vonható, ez a büntetőjog történetében egyetlen államban sem fordult még elő, a halálbüntetés végre nem hajtható”. Az egyéni kegyelem a bíróság ítéletének részévé vált, tehát úgy kellett tekinteni, mintha a bíróság ítélte volna Matuskát élethossziglani fegyházra. Az aktus esetleges visszavonása a nemzetközi kap-

⁵⁰¹ MNL OL K578, B.i. 635.

⁵⁰² MNL OL K578, B.i. 1018., 1242/1.

⁵⁰³ MNL OL K578, B.i. 1242/1. (Kiadmány 1939. augusztus 23. dátummal.)

⁵⁰⁴ NEMES 1981, 206–239. p.

⁵⁰⁵ SZABÓ 2010, 433–436. p.

csolatokban jelentős felháborodást váltott volna ki, ami megingatta volna Magyarország megbízhatóságát a jövőbeni kiadatási ügyekben, a belső jogban pedig sértette volna a kormányzói méltóság tekintélyét. A Curia elnöke viszont a kormányzói óhajjal egyetértően foglalt állást: a Horthyhoz lojális Törek Gyéza⁵⁰⁶ szerint „az államfő nem kegyelmezési jogának gyakorlása útján, hanem államfői hatalmának gyakorlása közben, miniszterének ellenjegyzése és felelőssége mellett tette meg intézkedését a nemzetközi jogi kényszer alatt, és ezt az intézkedését a nemzetközi jogi akadály megszűntével meg is változtathatja”. Szerinte mindez nem megingatta, hanem éppen emelte volna a magyar állam tekintélyét.⁵⁰⁷

Tasnádi természetesen a Törek-féle interpretációt fogadta el. „A magyar kormánynak kötelessége megragadni minden kínálkozó lehetőséget, hogy a halálbüntetés végrehajtásával megvédje a társadalmat hasonló veszélyek lehetőségétől” – fogalmazott a külügyminiszterhez címzett átírat, amelyet az Igazságügyminisztériumban készítettek Tasnádi szóbeli utasítására másnap, augusztus 23-án. Ebben kiemelték: a büntetést szabadságvesztésre átváltoztató legfelsőbb elhatározásában a kormányzó „nem államfői kegyelmezési felségjogára hivatkozással, hanem kizárólag és hangsúlyozottan a jogerősen megállapított halálos ítélet végrehajtása nemzetközi jogi akadályai által teremtett kényszerhelyzetre való utalással rendelkezett”, ezért nem minősült a belső jogunkban az eredeti szankció végrehajtását abszolút kizáró körülménynek a szóban lévő „kegyelem”.⁵⁰⁸

A külügyminiszter akceptálta az érvelést, és utasította Sztójay Dömét, az akkori berlini magyar nagykövetet (személye azonos a későbbi miniszterelnökével), hogy ez ügyben vegye fel a kapcsolatot a német kormánnyal. Sztójay november 2-án már jelentette is, miszerint a birodalmi kormány hajlandó volt egy olyan kiadatási kérelmet teljesíteni, „amely a volt osztrák kormány kiadatási engedélyének a halálbüntetés végrehajtására való kiterjesztését célozza”.⁵⁰⁹ 1940. május 8-án Németország mint jogutód végül hivatalos jegyzékben ejtette el a korábbi osztrák kormány kiadatási feltételét, ezzel Matuska kivégzésének nemzetközi jogi akadályát elhárult.⁵¹⁰ A május 31-i magyar minisztertanácsi ülésen napirendre is került a terv kivitele, melynek része volt többek között egy törvénytervezet a „felmerülő hasonló ügyekre”.

A minisztertanács – Tasnádi Nagy időközben történt menesztése után⁵¹¹ – immár Radoscsay László nézeti alapján arra az elvi álláspontra helyezkedett, miszerint a kegyelmezési jog *királyi jogosultság* volt, amelyet 1920 óta a kormányzó gyakorolt, a jogerős büntetések elengedése vagy mérséklése pedig – a formától és a szövegezéstől függetlenül – tartalmilag csak e jog keretei között volt értelmezhető. Azt is elfogadta a kormány, hogy a kegyelmi elhatározást a magyar törvények szerint utóbb sem visszavonni, sem módosítani, sem perújítással támadni nem lehetett: „a királyi kegyelmezési jog ugyanis egyik maradványa a király személyes bíraskodási hatóságának. A bírói hatalmat még a király is mindig szigorúan a törvényeknek megfelelően kellett, hogy gyakorolja. [...] a bírói ítélet, amelyre a kegyelem vonatkozik, és annyiban, amennyiben a kegyelem gyakoroltatik, megdől, az állam bírói hatóságának rendelkezését, még pedig végérvényes fellebbezhetetlen rendelkezését most már egyedül a kegyelem tárgyában hozott legfelsőbb elhatározás tartalmazza.”⁵¹²

⁵⁰⁶ ZINNER 2015. E tanulmány Törek Gyéza igazságügyi szolgálatban kifejtett munkásságát mutatja be.

⁵⁰⁷ MNL OL K578, B.i. 1242/1. („Matuska Szilveszter kegyelmezési ügye” megjelölésű irat.)

⁵⁰⁸ MNL OL K578. Uo. (Kiadmány 1939. augusztus 23. dátummal.)

⁵⁰⁹ MNL OL K578. Uo. (4700/1939. sz. irat a berlini M. Kir. Követségtől.)

⁵¹⁰ MNL OL K578. Uo. („Matuska Szilveszter kegyelmezési ügye” megjelölésű irat.)

⁵¹¹ ABLONCZY 2005, 434–435. p.

⁵¹² MNL OL K578, B.i. 1242/1. (Feljegyzés a minisztertanács üléséről, öt oldalon.) – Megjegyezzük, hogy az Igazságügyminisztérium korábbi érvelése és e között van egy elméleti különbség: az osztályvezetők szerint

Ezekre tekintettel az államfői méltóságba vetett hitet rendíthette volna meg, ha mégis megváltoztatta volna a kormányzó a korábbi döntését. Mindent megfontolva a magyar kormány végül úgy határozott, hogy „sem igazságügyi, sem politikai szempontból nem terjeszthet a Kormányzó Úr Ő Főméltósága elé olyan javaslatot, amely alapot nyújtana Ő Főméltóságának a halálbüntetést életfogytig tartó fegyházbüntetésre átváltoztató legfelsőbb elhatározásának megmésztására, és ugyancsak a fentebb kifejtett okból nem tehet a minisztertanács Ő Főméltóságának előterjesztést az iránt sem, hogy olyan értelmű törvényjavaslat előterjesztéséhez adja hozzájárulását, mely a királyi kegyelem gyakorlásának körében történt legfelsőbb elhatározás hatályon kívül helyezésére vagy megváltoztatására törvényes alapot adhatna.”⁵¹³

Horthy Miklós a június 22-én kelt hivatalos válaszában nem értett egyet a minisztertanács és Radocsay álláspontjával. Elismerte, hogy még nem fordult elő a történelmünkben „a királyi kegyelmi elhatározás” utóbb visszavonása (itt már ő is a „kegyelem” kifejezést használta!), „azonban az sem igen fordult elő, hogy ilyen, minden emberi és jogpolitikai szempontból a legsúlyosabb megtorlást igénylő esetben azért kellett volna kegyelmet gyakorolni, mert valamely külállam törvénye a halálbüntetést az ítélet meghozatalakor nem ismerte, és hogy ez a körülmény kifejezetten is szerepelt volna az államfői elhatározásban és pedig olyként, hogy az államfői elhatározás nem is jelentkezett a kegyelmezés formájában, hanem csupán erre a nemzetközi jogi akadályra utalt.” Ekként folytatta gondolatmenetét: „a magam részéről úgy vélem, hogy az előterjesztésben kifejtett álláspont túlzott ragaszkodás a jogszabályok formalisztikus felfogásához, ami egyébként nálunk általában a bürokráciának talán a még egykor Ausztriával fennállott közösség folytán osztrák behatásra átvett és számos esetben akadékoskodást jelentő hibája, amiről minél sürgősebben le kellene a hivatalnoki kart szoktatni, mert különben a mai élet alkotó lendületet kívánó gyors üteme mellett ebből a hibából igen nagy bajok származhatnak. Mindezek dacára mégis célszerűségi okból ebben az esetben hozzájárulok ahhoz, hogy a Matuska Szilveszterre kiszabott halálbüntetést életfogytig tartó fegyházbüntetésre átváltoztató elhatározásom hatályon kívül helyezése iránt előterjesztés ne tétessék, figyelemmel az ilyen esetben feltételes szabadonbocsátást kizáró, küszöbön álló új törvényi rendelkezésre is.”⁵¹⁴

Érdeemes a rövid indoklást is idéznünk: „ennél az elhatározásnál azok a célszerűségi szempontok vezetnek, hogy a halálbüntetésnek életfogytig tartó fegyházbüntetésre való átváltoztatására vonatkozó említett elhatározásom nem tartalmazván kifejezetten az átváltoztatásnak a nemzetközi jogi akadályoktól függő *feltételes* és így esetleg *ideiglenes* voltát, én sem kívánom megingatni a bizalmat az államfői elhatározások szilárdságában, és hogy nem is tartom ezt az ügyet eléggé jelentősnek arra, hogy az ebből kifolyólag követendő eljárásra nézve ellentét merülhessen fel köztem és a minisztérium között.”⁵¹⁵ Az ügy nem jelentős voltára utaló fordulatot bizonyára Horthy sem gondolta komolyan, hiszen az addig kifejtett erőfeszítései nyilvánvalóan az ellenkezőjére utaltak. A kormányzó válaszát gr. Teleki Pál június 27-én ismertette a minisztertanáccsal.

Matuska tehát maradt a váci országos fegyintézetben, ahonnan 1944 decemberében, a szovjet csapatok bevonulása nyomán tudott kiszabadulni, azonban 1945 elején valószínűleg

a kegyelmi elhatározás a jogerős ítélet részévé vált, míg az újabb értelmezésben a kegyelmi elhatározás a jogerős ítélet helyébe lépett. A kettő nem azonos!

⁵¹³ MNL OL K578, B.i. 1242/1. (Uo. és „Főméltóságú Kormányzó Úr” címzésű irat, összesen hat oldal.)

⁵¹⁴ MNL OL K578. Uo. (Horthy Miklós válasza, címzés és sorszám nélküli irat, 1. p.)

⁵¹⁵ MNL OL K578. Uo. (2. p.)

életét veszítette Újvidéken vagy Szabadkán, miután visszatért a szülőfalujába, Csantavérre. Állítólag. A későbbi sorsa legalább olyan rejtély, mint amilyen a személyisége volt.⁵¹⁶

Mint említettük, az 1940. május 31-i minisztertanácsi ülésre Radocsay egy törvénytervezettel is készült arra az esetre, ha a kormány végül Horthy Miklós intenciója szerint döntött volna, mivel *de iure* jogszabályi felhatalmazást kellett teremteni a már kibocsátott kegyelem megváltoztatásához. A tervezet „Az állam biztonságát és nemzetközi helyzetét veszélyeztető egyes cselekmények büntetéséről és egyes más büntetőjogi rendelkezésekről” címet viselte, a kérdéses új normákat (mondhatni: „Lex Matuska”) a 9–11. szakaszai tartalmazták (volna), mégpedig visszaható hatállyal.⁵¹⁷ A törvénytervezet további részei ellenben – az 1940. évi XVIII. tc. formájában – később jogszabállyá váltak, de a címéből az „egyes más büntetőjogi rendelkezésekről” fordulatot immár elhagyták. Ez a törvény is azok közé sorolható, amelyek a Büntető törvénykönyvön kívül tartalmaztak büntetőjogi különös részi tényállásokat.

Maradva még a kormányzó legfelsőbb elhatározásainak jogi természeténél, egy 1936. évi iratanyag szintén figyelmet érdemel. Ebben a hadügyminiszter kért állásfoglalást az államfő *hadügyi felségjogainak* alkotmányos követelményeivel összefüggésben. A válasz szerzőjének kiléte ugyan nem szerepel az iraton, de a „m. kir. igazságügy-minisztertől” kifejezés alapján feltehető, hogy Lázár Andor maga fogalmazta vagy fogalmaztatta.⁵¹⁸ Abból a tételből indult ki, miszerint a kormányzó a fegyveres erőkre vonatkozó rendelkezéseit a minisztérium (kormány) útján gyakorolta, a honvédségi ügyek intézése pedig a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozott, ebből következett, hogy a belső rend fenntartása és az ország

⁵¹⁶ E téma kutatási nehézségeiről ír RÉVÉSZ 2007, 123. p., lásd még Uő.: *Matuska 42 porosodó dossziéja*. In: Népszabadság. 2010. január 9. (Hétvége, 9. p.)

⁵¹⁷ MNL OL K27. X57. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (1867–1944), 1940. május 31.: 42. napirendi pont 2. számú melléklete. A szövege a következő:

9. § *Ha idegen állam a kiadást ahhoz a feltételhez köti, hogy vele szemben a büntetésnek valamely meghatározott neme vagy mértéke ne alkalmaztassék, a magyar büntető bíróság a büntetést ennek a kikötésnek figyelembe vételével és akként állapítja meg, hogy az neme és mértéke szerint lehetőleg megközelítse azt a büntetést, amelyet a magyar büntető törvények szerint egyébként ki kellene szabni.*

10. § *Ha az idegen állam a kiadásnak a 9. §-ban említett feltételét utóbb visszavonja – amennyiben a büntetést még nem hajtották végre –, a kir. ügyészség a büntetés kiszabására vonatkozó ítéleti rendelkezés hatályon kívül helyezését indítványozhatja. Az a bíróság, amelyik az ügyben végső fokon határozott, a kir. ügyészségnek, a vádlottnak, a védőjének nyilvános tárgyaláson való meghallgatása után dönt, és ha az indítványt helytállónak látja, az előző ítéletnek a büntetés kiszabására vonatkozó részét ítélettel hatályon kívül helyezi, és a büntetést a magyar büntető törvényeknek megfelelően állapítja meg, az ellenkező esetben az indítványt végzéssel elutasítja. A határozat ellen fellebbevitelnek nincs helye.*

Az újonnan kiszabott büntetésbe a korábban megállapított büntetésnek már kiállott részét lehetőleg be kell számítani.

Ezek a rendelkezések abban az esetben is irányadók, ha a magyar büntető bíróság a jelen törvény hatályba lépése előtt hozott ítéletet.

11. § *Ha a 10. § esetén az idegen állam a büntetés nemére vonatkozó kikötését oly ügyben vonja vissza, amelyben a kir. Kúria az 1896: XXXIII. tc. (Bp.) 499. §-a értelmében a kegyelmi kérvény elintézéséről véleményt nyilvánított, a kir. Kúriának ezt az eljárást a koronaügyész indítványára akkor is meg kell ismételni, ha a magyar büntető bíróság a kiadásnak az idegen állam által megállapított feltételét a büntetés kiszabásánál nem vette figyelembe.*

A kir. Kúriának az ügyben eljáró tanácsa a kikötés visszavonásának és esetleg az előbbi határozata óta felmerült egyéb körülményeknek figyelembe vételével, a Bp. 499. §-a rendelkezéseinek megfelelően a kegyelmezés tárgyában újabb véleményt ad, az igazságügyminiszter pedig a Bp. 500. §-a értelmében újabb felterjesztést tesz. Ez a felterjesztés újabb kegyelmi elhatározás tárgya; az elítélt javára megelőzően gyakorolt kegyelmi elhatározás hatályát veszti.

⁵¹⁸ MNL OL K578, B.i. 1175/1. (1936. október 5-én kelt irat.)

határainak megvédése (honvédelem) körében teendő intézkedések éppen olyan kormányzati és igazgatási ügyek voltak, mint a más államigazgatási ágazatba tartozók, azonban annyi eltéréssel, mely szerint a kormányzó „hármás jogkörében” kibocsátott intézkedései általában *nem igényeltek* miniszteri ellenjegyzést. Ide a nemzeti haderő vezérletére, vezényletére és a belső szervezetére vonatkozó rendelkezések tartoztak, de ezek között is létezett olykor a jogszabályok vagy az alkotmányos gyakorlat szerint kivétel. Miniszteri ellenjegyzés szükségeltetett például a tiszti kinevezésekhez és előléptetésekhez, ez pedig „a Honvédelmi Minisztérium fennállása óta követett alkotmányos gyakorlat, ami a szokásjog erejénél fogva éppen oly kötelező, mint a törvény”. A belső szervezet tekintetében a jogszabályok több intézménynél valójában elvonták az önálló döntési hatáskört a kormányzótól, tehát ezekben az ügyekben még ellenjegyzéssel sem gyakorolhatott „hadúri” jogokat; az illetmények megállapítása vagy a közszállítások szabályozása területén például.⁵¹⁹

Főszabályként helyesen tehát azt kellett felállítani, „hogy a honvédséggel kapcsolatban felmerülő minden kormányzói rendelkezéshez és intézkedéshez miniszteri ellenjegyzés szükséges, kivéve azokat, amelyek a nemzeti haderő vezérlete, vezénylete és belső szervezete körébe esnek, feltéve, hogy törvény vagy más jogszabály szerint még ezekhez a rendelkezésekhez és intézkedésekhez is miniszteri ellenjegyzés nem szükséges.” Az eredeti megkeresés nem áll rendelkezésünkre, így a benne foglalt „irányelvek” sem, amelyeket 1936. szeptember 21-én állapított meg a honvédelmi miniszter és a kormányzó egyik irodafőnöke, de utólag úgy tűnik – kissé komikusnak tetszően –, hogy tele volt alapvető jogi tévedésekkel. Nem létezett talán egyetlen pontja sem, amit az igazságügy-miniszter, bár udvariasan, ne kifogásolt volna. Például a tervezet helytelenül szembe állította a politikai és a közjogi természetű kormányzói ténykedéseket, noha valamennyi államfői jogkör gyakorlása *közjogi* természetű volt. Továbbá a törvényeket a kormányzó nem egyszerűen „aláírta”, hanem vagy a konkrét javaslat benyújtásához járult hozzá, vagy az elfogadott törvénycikk kihirdetéséhez. Újoncmegajánlás az idő szerint már nem is létezett, az éves költségvetés pedig nem a kormány, hanem a kormányfő vagy a pénzügyminiszter törvényjavaslatként került az országgyűlés elé. A tervezetből úgy tűnt, mintha a „hadúri jogköröket” nem az államfői jogkörök közé tartozónak tekintették volna, hanem egyéb, például „legfelsőbb parancsnoki” eredetűeknek.⁵²⁰

Az igazságügy-miniszter álláspontja szerint a *vezérlet* körébe tartozott háború esetén a hadműveletek megállapítása, a parancsnokok kijelölése, béke idején az esetleges hadműveleti és mozgósítási tervek irányelveinek megállapítása, valamint a fegyveres erők kiképzésének meghatározása, míg *vezényletnek* minősült a konkrét parancsok kiadása akár közvetlenül, akár közvetve mind háború, mind béke idején. A *belső szervezetet* érintő tevékenység volt a haderő „tagozatainak” és ezek egymáshoz való viszonyának, továbbá a felszerelés és kiképzés rendjének megállapítása, azontúl a fegyelmezés, a területi elhelyezés, a gazdasági szolgálat, a személyi ügyek intézése, a tiszti és altiszti kar kinevezése és beosztása, valamint a szolgálati szabályzatok által tartalmazott hasonló feladatok.

Minderre tekintettel a kormányzónak a nemzeti haderőre vonatkozó jogai *alkotmányos jogok* voltak, amelyeket csak az alkotmányos keretek között gyakorolhatott. Ebben nem különbözött a királytól. Ami a miniszteri ellenjegyzést illette, ott mutatkozott a legfontosabb megállapítás, amelyet a szóban lévő bizalmas átirat tartalmazott: a honvédelmi miniszter e joga nem pusztán formai kérdés volt, az ellenjegyzés jogintézménye tekintetében nem állt

⁵¹⁹ MNL OL K578. Uo. (1–4. p.)

⁵²⁰ MNL OL K578. Uo. (5. p.)

a kormányzóval („hadúrral”) olyan alárendeltségi viszonyban, mint amelyet az 1931. május 19-i *Szolgálati szabályzat* a honvédség kötelékébe tartozókra egyébként meghatározott.

A honvédelmi miniszter tehát az 1848. évi III. tc., valamint a parlamentáris kormányzati rendszer elvei alapján állt és viszonyult az államfőhöz, nem valamiféle szolgálati szabályzat szerint. Ezzel összefüggésben az ellenjegyzés intézménye nem gyengítette a kormányzó tekintélyét vagy hatáskörét, hanem éppen védte a méltóságát. A miniszteri ellenjegyzés itt kifejtett definícióját összegezve a „célja ugyanis az, hogy egyrészt biztosítsa az alkotmányos kormányzásnak azt a követelményét, hogy az államfő elhatározásaiban azoknak az előterjesztését, tanácsát, közreműködését vegye igénybe, akiket bizalmával megajándékozott, és akiknek a közreműködése biztosítja az összhangot az államfő és a parlament, vagyis a nemzet között, másrészt az, hogy az államfőről a közvetlen felelősséget elhárítsa, és ezzel az államfő ténykedéseiben jelentkező kormányzati iránynak és konkrét intézkedéseknek kritikáját az államfő személyétől távol tartsa.”⁵²¹

Különleges jogot biztosított viszont az 1944. augusztus 21-én kelt 2040. számú miniszterelnöki rendelet a kormányzónak,⁵²² midőn lehetővé tette, hogy némely személyeket a zsidókra vonatkozó korlátozó vagy jogfosztó normák hatálya alól mentesíthessen. Az 1941. évi XV. tc.-ben foglalt ún. fajvédelmi rendelkezéseket nem, a vagyoni jogokat pedig csak opcionálisan érintve, Horthy Miklós a kormányzó előterjesztésére a tudomány, a művészet vagy a közgazdasági élet terén, vagy az ország javára szerzett kimagasló érdemekre tekintettel, avagy más, különös méltánylást érdemlő körülmény alapján adhatott a zsidónak minősítetteknek személyre szóló mentesítést, ami ez esetben az életben maradásukat is jelenthette. A maga idején ezt egyfajta „kivételes kegyelmezési jognak” tekintették. Ebben nem az vetett fel közjogi kérdést, hogy az így hozott kormányzói aktus tekinthető-e *de jure* valódi „kegyelemnek” (egyébként nyilvánvalóan nem, hiszen nem büntetendő cselekmények miatti elítélésről volt szó az ügyekben), hanem konkrétan az az alkotmányjogi dilemma merült fel, hogy ilyen új jogkört lehetett-e kormányrendelettel létrehozni törvényi forma és az országgyűlés helyett? Ambrózy Gyula, a kormányzó tanácsadója azt az álláspontot képviselte, miszerint az országgyűlés a működésében az idegen megszállás alatt akadályozva volt, emiatt kellett a Sztójay-kormányznak a zsidóság deportálását is rendeletileg szerveznie, így az ez alóli kivételek engedélyezése szintén belefért a rendeleti szintű jogalkotás kereteibe. Az 1944. évi „zsidórendeleteket” utólag jóváhagyó törvénytervezet egyébiránt júniusban elkészült, feltehetőleg Antal István igazságügy-miniszter irányításával, de Horthy nem járult hozzá, hogy javaslatként majd az országgyűlés elé kerüljön. A mentesítések kiadása el is kezdődött, Ambrózynak a Sztójay Döme elleni népbírói perben tett későbbi tanúvallomása szerint Horthy „a lehető legliberálisabban és minden bürokratikus formáktól mentesen” törekedett (volna) elbírálni a kérelmeket.⁵²³

Itt érdemes Antal István ugyanabban az eljárásban tett vallomását is megemlíteni. A szakminiszter ugyanis eredetileg nem ezen a nézeten volt, mivel szerinte „groteszkül hatna és bizonyos jogi és esztétikai szempontokból is különösnek látszanék, hogy a minisztérium adjon ilyen [ti. kegyelmezési] jogkört” a kormányzónak, hiszen a kormányt ő

⁵²¹ MNL OL K578. Uo. (6–9. p.). Az említett szabályzat: 3000/Elnökség – 1931. számú körrendelet az A–32. a. jelzésű *Szolgálati szabályzat kiadásáról a M. Kir. Honvédség számára*. Első rész. In: Honvédelmi Közlöny. 1931:11. szám. 171. p. (Önálló kiadványként megjelent a Pallas Részvénytársaság Nyomdájában 1931-ben 551 oldalon.)

⁵²² A m. kir. minisztérium 2040/1944. M.E. számú rendelete egyes személyeknek a zsidókra vonatkozó rendelkezések hatálya alóli mentesítése tárgyában. In: Budapesti Közlöny. 1944. augusztus 22. (189. szám). 1. p.

⁵²³ KARSAI–MOLNÁR 2004, 414–415. p.

maga nevezte ki, s az végső soron neki alárendelten működik. Azonban mégis elfogadta a rendeleti szintű jogtechnikai megoldást, mivel a kérdés vizsgálata közben találtak rá egy támogató példát – ő kifejezetten precedensnek nevezte, noha igencsak eltért a tényalapja⁵²⁴ – a korábbi hazai jogalkotásban: IV. Károly a trónra lépésekor a kisebb bűncselekmények elkövetőire nézve közkegyelmet gyakorolt, ami alakilag egy 1917. évi igazságügyi s egy honvédelmi miniszteri rendeletben foglaltatott. Ugyanakkor az ország szuverenitásának részben megszüntét és az alkotmányos törvényhozás akadályoztatott voltát Antal is teljes mértékben elismerte.⁵²⁵

12. A bírósági szervezet és az ügyvédség igazságügyi felügyelete a Horthy-korszak második felében

A bírói szolgálati jogviszony tartalmi kérdéseit tárgyzó jogszabályok közül a legjelentősebb a korszakban a még 1935-ben elfogadott 1936. évi III. tc. volt,⁵²⁶ amely hatvanöt év után megújította a *fegyelmi eljárás és a nyugdíjazás* intézményeit, melyeket eredendően még 1871-ben fogadott el az országgyűlés.⁵²⁷ „Ehhez képest a törvényjavaslat külön fejezetben szabályozza a fegyelmi felelősséget – ebben a körben rendelkezik a fegyelmi felelősség alá eső személyekről, a fegyelmi vétségről, a fegyelmi büntetésekről, a fegyelmi eljárást és a fegyelmi büntetést kizáró okokról, a fegyelmi bíróságokról, az eljárásról és a felfüggesztésről – és külön fejezetben szabályozza a közszolgálat érdekében fegyelmi vétség elkövetésétől függetlenül elrendelhető áthelyezést és nyugdíjazást. [...] Az áthelyezésre vonatkozó szabályozás a közérdek szolgálata mellett gondoskodik azoknak a követelményeknek az érvényesüléséről, amelyek a bíraskodás függetlenségének alkotmányjogi értelme alapján figyelembevételre tarthatnak számot, a nyugdíjazás feltételei pedig az 1871: IX. tc.-ben, továbbá az 1912: VII. tc. 10. §-ában és az 1934: I. tc.-ben foglalt szabályozás alap gondolatának megfelelően, a bírói függetlenség alkotmányjogi elvével összhangban vannak megállapítva” – értékelte Lázár Andor igazságügy-miniszter az új jogszabályt.⁵²⁸

E törvény az *igazságügyi felügyeleti vizsgálatot* kötelezővé tette a fegyelmi eljárás esetén is, ami így a korábbi fegyelmi vizsgálatot helyettesítette. Ennek előnye, hogy a felügyeleti vizsgálatot az 1891. évi XVII. tc. szerint a járásbírók és a törvényszékek

⁵²⁴ MNL OL K 578, B.i. 425/1.; MNL CSML VII. 3, 2. d. B.i. 1916: 15. (iratok: 1916. december 17., 21., 29.), B.i. 1917: 3. [66018/1916. I.M. III. számú rendelet (1916. december 29.), 5775/1917. I.M. III. számú rendelet (1917. február 1.)], B.i. 1917: 3/311. [45412/1917. I.M. III. számú (1917. augusztus 24.) és egyéb iratok].

⁵²⁵ KARSAI–MOLNÁR 2004, 474–475. p. Valójában kétféle közkegyelemről volt szó, egyről a polgári s egy másíkról a katonai egyéneknek: a m. kir. igazságügyminiszter 1917. évi 1.521. számú rendelete a koronázás alkalmából engedélyezett kegyelemre vonatkozó legfelsőbb elhatározásról. In: MRT 1917. Budapest, 1917. 993–998. p. és a m. kir. honvédelmi miniszter 1917. évi 17.444. eln. számú körrendelete az 1917. évi augusztus 10-én kelt Legfelsőbb elhatározással engedélyezett közkegyelemről. In: MRT 1917. Budapest, 1917. 1978–1981. p.

⁵²⁶ Az 1936. évi III. törvénycikk a kir. ítélőbíráknak és a kir. ügyészség tagjainak fegyelmi felelősségéről, áthelyezéséről és nyugdíjazásáról, továbbá a kir. bírósági és kir. ügyészségi tisztviselők fegyelmi felelősségéről.

⁵²⁷ MÁTHÉ 1982, 53–62. p.; ANTAL 2003a; KOZÁRI 2012, 43–45. p.; ANTAL 2015a, 146–149. p.; HOMOKI-NAGY 2020, 210–228. p.

⁵²⁸ *Magyarország igazságügye az 1935. évben.* Kny. „A m. kir. kormány 1935. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv” című, a m. kir. miniszterelnök által az 1897: XXXV. tc. 5. §-a értelmében az országgyűlés elé terjesztett műből. Budapest, 1937. I–II. 7–8. p.

felett eleve az ítéletáblai elnökök végezték,⁵²⁹ míg a járásbírák és az első fokon ítélező törvényszéki bírák, továbbá az egyes bírósági titkárok és jegyzők feletti fegyelmi bíráskodást az ugyancsak a táblákon évente szervezett fegyelmi tanácsok útján gyakorolták. A felügyeleti vizsgálat célját ezúttal a *fegyelmi eljárás elrendelése* kérdésében szükséges ténykörülmények és bizonyítékok feltárása képezte; magát a fegyelmi eljárást is a felügyeleti hatóságnál kellett kezdeményezni.

A tábla elnöke e jogkörében, ha – akár feljelentés, akár hivatalból folytatott felügyeleti vizsgálat eredménye alapján – fegyelmi vétség megállapítására látott okot, a vizsgálat iratait s a feljelentést a megfelelő indítványtétel végett az illetékes közvádlnak (ügyésznek) küldte meg a terhelt egyidejű értesítésével; míg kisebb „hivatali rendetlenség” esetén az ügyet a saját felügyeleti hatáskörében intézhette el.⁵³⁰ Ha a fegyelmi eljárás megindítását a jogaiban sértett magánfél amiatt kérte, mert a terhelt a hivatali köteleességét gondatlanságból súlyosan vagy szándékosan megszegte, ám az ítéletábla elnöke mint törvényességi felügyeleti hatóság az ügyet indítványtétel végett nem juttatta el az illetékes közvádlnak, vagy a fegyelmi vétség megállapítására nem látott alapot, erről a magánfelet azzal a figyelmeztetéssel értesítették, hogy meghatalmazott ügyvéd által képviselve maga indítványozhatta a fegyelmi eljárás elrendelését. Ha a magánfél indítványára a fegyelmi bíróság mégis fogantette a fegyelmi eljárást, a magánvádlo jogaira és kötelességeire a közvádlnak vonatkozó rendelkezések voltak megfelelően irányadók azzal, hogy nem illették meg a királyi ügyészség közhatósági jellegéből folyó jogok. Amennyiben a fegyelmi bíróság a magánfél indítványára sem rendelte el az eljárást, erről őt értesítette; e határozat ellen nem volt jogorvoslat. A gyakorlatban az ügyvédek próbálkoztak olykor ilyen panaszokkal mintegy „fellebbezéseként” használva azokat az ügyfelük érdekében, de mivel a bírói jogértelmezés fegyelmi vétség megállapítására alapot önmagában nem adhatott, ezért rendszerint elutasították azokat.⁵³¹

Az első fokú eljárásra az a fegyelmi bíróság volt illetékes, amelynek területén az aktív terhelt a felügyeleti vizsgálat elrendelésekor, a nyugállományú pedig a nyugdíjazását közvetlenül megelőzőleg működött. A terhelt attól az időponttól kezdve, amikor a felügyeleti hatóság az iratokat indítványtétel végett a közvádlnak közölte, volt jogosítva védőt igénybe venni s a dokumentumokat megtekinteni. A tábla elnöke az eljárás alá vont személyt a hivatalából ideiglenesen felfüggeszthette, ha az ügy sürgős intézkedést kívánt; ha pedig arról győződött meg, hogy az igazságszolgáltatás érdekében s a fegyelmi eljárással kapcsolatban szükség volt a törvényességi felügyelete alatt álló bíró *áthelyezésére* is, indokolt jelentést terjesztett a táblán alakított elnöki tanács elé. E szerv hatáskörébe tartozott a véleményezés és határozathozatal minden igazságügyi igazgatási kérdésben, melyet az igazságügy-miniszter akár általános, akár egyes ügyeket érintően elébe utalt (1891: XVII. tc. 11. §). Ha az elnöki tanács az intézkedést szükségesnek tartotta, indokolt javaslatot terjesztett a főfelügyeleti hatósághoz, vagyis az igazságügy-miniszterhez; *de jure* csak ez utóbbi rendelhette el az áthelyezést.

A készülő, és az *ügyvédi kamarák* korábbi széles körű autonómiáját korlátozó – az elterjedt vélemény alapján lényegében megszüntető – új jogszabály, a későbbi 1937. évi IV. tc. tervezetéről az érintett minisztériumi osztályok véleményt nyilvánítottak. Az új rendtartás az igazságügy-miniszternek adott felügyeleti jogával és a miniszteri megbízott jogköreivel

⁵²⁹ BALOGH 2020, 7–12. p., 19–22. p.

⁵³⁰ ANTAL 2003b, 16–17. p.

⁵³¹ NAVRATIL 2014, 131. p.

szoros pénzügyi ellenőrzés és döntés-felülvizsgálatban megmutatkozó kontroll, továbbá *numerus clausus* alá vonta az autonómia mellett harcoló hazai ügyvédséget. Bár a folyamat már a kamarai képviseleti rendszert módosító 1934. évi II. tc.-kel elkezdődött, a tetőpontját a szóban lévő rendtartás jelentette.⁵³² Az Igazságügyminisztérium szakosztályai közül a IV. (büntetőjogi) ügyosztály véleményét ismerjük, amelyik 1936 februárjában készítette el az álláspontját tartalmazó részletes összefoglalót. Ebben elsősorban az ügyvédek fegyelmi eljárásával kapcsolatos, ötödik fejezet kritikája olvasható.⁵³³

A fegyelmi felelősség *definícióját* így ajánlották megváltoztatni: „Fegyelmi vétséget követ el az ügyvéd, 1. ha hivatásából folyó kötelességét szándékosan vagy gondatlanságból – utóbbi esetben súlyosan – megszegi; 2. ha magaviseletével az ügyvédi kar tekintélyét súlyosan sérti.” A fogalomból e szerint kihagyni javasolták az „életmódra” utalást, amit már a bírák fegyelmi eljárásáról szóló 1936. évi III. tc. esetében felvetettek, de eredménytelenül. Úgy vélték, az egyre súlyosabb megélhetési viszonyok között „az életmódhoz fűzött – a közszolgálati pragmaticai elemekből átvett – ez a követelmény időszerűtlen is; emellett a fegyelmi deliktum természetesen dimenzionált fogalmi elemének felesleges tágítását jelentené”. A vélemény készítője a veszélyeztető magatartásra utalással sem értett egyet, mivel a szakmai tekintély megsértésében a veszélyeztetés benne foglaltatott,⁵³⁴ a pénzbírságra nézve pedig kiemelte, miszerint azt úgy kellene szabályozni, hogy a felfüggesztésre ítélt ügyvéd a mellékkövetkezmények tekintetében se „járjon jobban”, mint a csak pénzbírsággal sújtott személy, mert ellenkező esetben a szegényebb ügyvédek hátrányos helyzetbe kerülnek.⁵³⁵

A büntetőeljárás és a fegyelmi eljárás viszonyát illetően a IV. ügyosztály az előbbi megindulása esetére az utóbbi rendszerinti felfüggesztését ajánlotta, míg a lap margójára ceruzával valaki a „nem!” glosszát jegyezte fel. A királyi ügyésznek az elsőfokú fegyelmi eljárásba történő bekapcsolását elvben helyeselte a szakvélemény, mert az ügyvédek által maguk közül kijelölt kamarai ügyészek gyakran nem kellő eréllyel képviselték a vádat, de a tervezetben nem volt kellően részletezve mindennek a módja. Különösen a királyi közbírói hatóság tudomásszerzésének klauzulái hiányoztak a szövegből, „azt azonban semmi esetre sem tartanók indokoltnak, hogy a kir. ügyésszel már a feljelentések is közöltessenek, mert ez a kir. ügyészségnek túlságos és felesleges megterhelését jelentené”.⁵³⁶ A feljelentést tevő magánfél jogállását is bővíteni igyekezte az anonim szerző, főként a tárgyaláson való terhelt meg nem jelenés esetére. Az illetékességi rendelkezéseknél lényeges észrevételként felvenni javasolta, hogy abban a helyzetben, ha a terhelt már egyik hazai ügyvédi kamarai névjegyzékben sem szerepelne, az a kamarai fegyelmi bíróság legyen illetékes, amely névjegyzékébe utoljára be volt jegyezve. Egyébként az ügyvédi rendtartásban nem szabályozott eljárási kérdésekben általában a Bünvádi perrendtartást és annak módosításait kellett alkalmazni.⁵³⁷

Kritikus pontnak tűnt az eljárás *vizsgálati szakasza*, mivel míg a bírói és ügyészi fegyelmi vizsgálatoknak stabil szervezeti háttere volt, addig az ügyvédi kamarai „ügy ennek kereteit, mint tartalmát illetőleg meglehetősen labilis intézménynek ígérkezik”. A kamara elnökének volt kötelessége automatikusan kijelölni a vizsgálóbírókat, de a keretek

⁵³² NAVRATIL 2014, 154–159. p.

⁵³³ MNL OL K578, B.i. 1182. (1936. február 8-án kelt irat.)

⁵³⁴ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 109. §-hoz.)

⁵³⁵ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 112–114. §§-hoz.)

⁵³⁶ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 118., 122. §§-hoz.)

⁵³⁷ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 123–127. §§-hoz.)

s a tartalom kitöltése az utóbbi feladata lett volna. „Nyitva marad ennek következtében az a kérdés, hogy a kamarai vizsgálat igen gyakran – a vizsgálóbiztos helytelen egyéni felfogásához képest – nem fog-e a szükséges mértéken túltengeni, különösen a törvény hatálybalépésének első idejében, amíg a fegyelmi ügyekben a fegyelmi panaszok helyes értékelésében kellően képzett vizsgálóbiztosok nem lesznek, mert ez az elsődleges értékelés sokkal kényesebb feladat, mint a fegyelmi bíróság által már elrendelt fegyelmi vizsgálatnak a teljesítése (1874: XXXIV. tc. 80., 81. §§)” – intett óvva a IV. ügyosztály lelkiismeretes tisztviselője. Azután így folytatta: „feltesszük a kérdést, nem volna-e helyesebb, ha a beérkezett fegyelmi feljelentéssel szemben a kamara elnökének bizonyos diszkrecionális jogot biztosítanánk olyan irányban, hogy – ha a feljelentés nyilván alaptalannak látszik – mielőtt kamarai vizsgálóbiztost küldene ki, azt indítványtétel végett a kamara ügyészével közölné, s ez már az ügynek ebben a stádiumában indítványt tehetne az eljárás mellőzése iránt. Sőt, megfontolás tárgya lehetne az is, vajjon nem volna-e indokolt minden feljelentést előljáróban indítványtétel végett a kamara ügyészehez tenni át. De még ezt megelőzően is: minden feljelentést írásbeli nyilatkozattétel céljából közölni kellene a feljelentett ügyvéd-
del.” Szintén e témakört érintette az az aggály, ami a biztos tervezett széles jogosítványait illette – ti. a házkutatást, személymotosztást –, mivel a kényszerintézkedések tekintetében szerencsésebb lett volna előírni, hogy inkább forduljon az illetékes bírósághoz.⁵³⁸

Ha a vizsgálat eredményét a közzévaló hiányosnak találta, akkor a kamara elnökén keresztül fordulhatott a vizsgálóhoz kiegészítést indítványozva. Itt nem volt egyértelmű, hogy az elnököt mindez *ipso facto* kötelezi, vagy mérlegelhet-e? Láthatóan szakmai bizonytalanság állt fenn a törvénytervezet készítői és a IV. ügyosztály előadója között a királyi ügyész jogállásáról: az előbbi mind a királyi, mind a kamarai ügyészt egyenrangú közzévalónak tekintette, nyilván azonos jogokkal, míg az utóbbi a kamarait inkább „magánvalónak” tartotta, bár nem mondta ki, s ehhez képest hiányosnak ítélte a kettő közti processzuális kapcsolat kidolgozottságát (valóban különösen hangzott, hogy az egyik „közzévaló” a másiktól átveheti a közzévalót, vagy egymás mellett képviselhetik azt). Ha viszont a királyi ügyész emelte vagy képviselte a vádat, akkor nélküle a tárgyalást nem lehetett megtartani.⁵³⁹

Az első fokú határozattal szembeni jogorvoslat keretében csupán a *lényeges* eljárási szabálysértések miatt találta elfogadhatónak az egész elsőfokú eljárás megsemmisítését az ügyosztályi véleményező, egyébként nem, s a Curia ügyvédi tanácsának is csak a *szükséghez képest* adta volna meg a kasszációs jogot, ami nyomatékosan kifejezésre juttatná ennek az intézkedésnek a kivételes jellegét. Az újrafelvételnek a terhelt javára történő alkalmazhatását kifejezetten hiányolta, mivel a tervezetben csak a terhére történő újrafelvétel szerepelt, bár a Bp.-re utaló klauzula alapján így is benne foglaltatott. Alaptalan feljelentés esetén, ami akár hamis vád is lehetett, a feljelentőt javasolta marasztalni az eljárási költségekben, vagy vele szemben pénzbírság alkalmazását ajánlotta megfontolásra, az ügyvédi gyakorlattól való ideiglenes felfüggesztéssel kapcsolatban pedig – a kötelező esetkörön túl – az „egyéb okból” szófordulat alá vonható körülményeket legalább példálózva kérte volna megjelölni, miként a bírói fegyelmi eljárási törvény tette a hasonló normájában.⁵⁴⁰ A Curia előtti jogorvoslat lehetőségét a kamara választmányának csupán szóbeli figyelmeztetésével szemben mellőzhetőnek találta a véleményező, mert ezzel a legfelsőbb bírói fórumot jelentéktelen intézkedések miatti eljárások alól tehermentesítették. A kettős megtorlás kérdésében oda

⁵³⁸ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 129., 131. §§-hoz.)

⁵³⁹ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 137–138. §§-hoz.)

⁵⁴⁰ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 143–147. §§-hoz.)

konkludált, hogy azt nem a tételes jogszabálynak kellene eldöntenie, hanem érdemesebb lett volna a gyakorlatra bízni. Itt ugyanis arról a kérdéstről volt szó, hogy egy büntető vagy polgári peres eljárásban majdan hozandó, feltehetőleg marasztaló ítélet kilátása ellenére lehetséges-e fegyelmi úton azonnali szankcióval sújtani a terheltet? Végül az ügyvéd által okozott „eszmei kár” és az „eszmei tárgyú haszon” végett történő elkövetés fogalmainak már szükségtelen voltára hívta fel a figyelmet, mondván, hogy az ilyen jellegű szándékos kötelességszegés a sikkasztás, csalás, hűtlen kezelés vagy hitelsértés keretében büntető-jogilag is értékelhető.⁵⁴¹

Az említett szakmai észrevételeket a IV. ügyosztály az I/B. (törvényelőkészítő) ügyosztálynak küldte meg Timkó Zoltán és Zöldy Miklós aláírásával. Az országgyűlés elé beterjesztett javaslatban több helyen látható, hogy az észrevételeket figyelembe is vették: például a bűnvádi eljárás alatt a fegyelmi eljárás felfüggesztése bekerült a szövegbe (118. §), csakúgy, mint az, hogy a kamarai vizsgálat iratait az elnök megküldi a székhelyén működő királyi ügyészségnek (129. §), így az utóbbi ügyésze a fegyelmi eljárásban a kamarai ügyész mellett önálló alanyaként vehetett részt (122. §). Ezzel a kettős közvádoló lehetősége mégis megmaradt, de a kamarai ügyész elsőbbségével (135. §). Ellenben a fellebbezés korlátozása és a terhelt javára történő újrafelvételre utalás egyáltalán nem került a törvényjavaslat szövegébe (140., 145. §§), míg a veszélyeztető magatartás mint tényállási elem benne maradt (109. §).⁵⁴²

Az Igazságügyminisztérium gyakran adott részletes szakvéleményt más minisztériumok vagy a kormányzó számára konkrét kérdésekben. Ennek keretében olykor egész monografikus terjedelmű művek készültek, amelyek messze túlmutattak a jogi szakvélemény műfaján. Erre példaként állítható az alábbi eset, ami egyben a *bírói szolgálati jogviszonyt* erő támadásokat is szemlélteti.

1941 novemberében a kormányzó kabinetirodája a következő átiratot küldte Radocsay igazságügy-miniszternek: „A Kormányzó Úr Ö Főméltósága érdeklődni méltóztatik aziránt, hogy az európai kontinens államainak jogrendszerében a bírói függetlenség biztosítása, így különösen a bírák elmozdíthatatlansága tekintetében milyen jogszabályok vannak érvényben, és különösen aziránt, hogy az említett jogrendszerek a bírói ítélkezés jóságának ellenőrzése tekintetében milyen lehetőségeket ismernek, főleg, hogy az olyan bíróval szemben, akire nézve megállapítható, hogy ítéletei következetesen alatta maradnak a jó ítélkezés szempontjából támasztható követelményeknek, és aki ilykép[p] nem nyújt kellő garanciát bírói tisztének megfelelő ellátása iránt, a felügyeleti hatóság milyen módon járhat el, illetve van-e lehetőség arra, hogy az ilyen bíró az igazságszolgáltatás gyakorlásából kizárassék, és bírói állásából eltávolítható legyen.”⁵⁴³ Nem tudni, konkrétan miért érdeklődött az államfő a bíraktól való megválás jogi lehetőségei iránt, de a történelmi korból – benne különösen a fél évvel korábbi hadba lépésből és a hazai zsidótörvények végrehajtásának tapasztalataiból – következtetve valószínűleg a kormány rendeleteivel történő esetenkénti bírói szembe helyezkedés állhatott a háttérben.

A választ 1942. május 23-i keltezéssel küldette el a miniszter a következő megjegyzéssel: „az átiratban a késedelmes válasz mentségéül elő kell adni, hogy egyfelől hosszas tanulmányt igényelt a külföldi jogrendszerek e tárgykörbe vágó rendelkezéseinek megismerése

⁵⁴¹ MNL OL K578. Uo. (Észrevételek a 151–153., 158. §§-hoz.)

⁵⁴² *Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés nyomtatványai*. Képviselőházi irományok. Budapest, 1937. VI. kötet, 285. szám, 61–95. p.

⁵⁴³ MNL OL K578, B.i. 1298. (7026/1941. számú irat)

és értékelése, másfelől pedig az ügy előadója erről a tárgyról egy jogtörténeti fejlődést is felölelő, 338 gépírással oldalnyi igen alapos és terjedelmes tanulmányt írt, amely éppen a terjedelménél fogva kevésbé felelt volna meg a megkeresés céljának, s ezért azt inkább kivonatolni kellett, s ez a kivonat készítési munka is további késedelmet okozott.”⁵⁴⁴ A nagy mű, amelyet Csánk Béla miniszteri osztálytanácsos írt, „A bírói függetlenség hazánkban és a külföldön” címet kapta, s még az évben megjelent nyomtatásban is Radocsay előszavával.⁵⁴⁵ A kivonatolt összegzés csupán 31 gépelt oldal terjedelmű volt, a szerző neve nem is szerepelt rajta; az igazságügyi levéltárban maradt fenn egy példánya. Ebből most a *bírói függetlenség áttörésével* foglalkozó megállapításokat emeljük ki, mivel Horthy kormányzó érdeklődése eredetileg arra irányult.

A bíró – a nyugat-európai demokratikus jogrendszerekben – a hivatalából fegyelmi vagy büntetőeljárás nélkül nem volt az akarata ellenére elmozdítható, az előléptetése keretében való áthelyezéséhez is a hozzájárulása szükségeltett; ez a liberális alkotmányok korai időszakától jellemezte az egyes államok vonatkozó jogszabályait. E maximák alól a 19. század második felében kialakult közép- és dél-európai nemzetállamok sem voltak kivételek általában. Két ellentétes esetkör azonban létezett: a bírósági szervezeti átalakításoké, amikor új bírói fórumok létrejötte kényszerűvé tehetette az áthelyezéseket, még a bírák szándéka ellenére is, valamint a rokoni, sógori összeférhetlenség (tiltott együttalkalmazás) feloldása. Az előbbire hazánkban jó példa az 1890–91. évi ítélőtáblai reform, amikor az addigi két királyi tábla mellé még kilenc új ítélőtáblát szervezetek Szilágyi Dezső igazságügy-miniszter szakmai és politikai vezetésével.⁵⁴⁶

Az 1942-ben irányadó magyar jogi normák a büntetőjog hatálya alá tartozó hivatalvesztés tekintetében az 1878. évi V. tc. (Büntető törvénykönyv) 55. § 1. pontja, a fegyelmi szankció esetében pedig az említett 1936. évi III. tc. 12–13. §-ai voltak. Az utóbbi törvény 15. §-a ugyanakkor egy flexibilisebb normát is tartalmazott, amikor kimondta, hogy az igazságszolgáltatás érdekében össze nem egyeztethető bírói magatartás okot adhatott áthelyezésre, de ezt a jogkövetkezményt is csak fegyelmi eljárás alá vont személlyel szemben, ítéletben lehetett alkalmazni.

Az egyik első rést a közjogi pajzson a fasiszálódó államok viszonylatában Olaszország ütötte, amidőn az 1925. december 24-én 2300. szám alatt kelt törvénye feljogosította a királyt 1926. december 31-ig arra, miszerint „ha a hivatalnok vagy bíró hivatalos működése körében vagy azon kívül tanúsított magatartása folytán nem nyújt teljes biztosítékot arra, hogy hivatali teendőit hűségesen ellátja, vagy ha a kormány általános politikai célkitűzéseivel össze nem férő magatartást tanúsít”, a fasiszta kormány előterjesztésére elbocsássa a szolgálatból, miként bármely állami tisztviselőt. Az Osztrák Köztársaságban pedig az 1934. június 16-án kelt átmeneti alkotmánytörvénnyel⁵⁴⁷ függesztették fel a bírói függetlenség garanciáját, kimondva: 1935. június 30-ig, majd december 31-ig – legvégül 1938. december 31-ig – „a bírák anélkül, hogy bírósági határozathozatal volna szükséges, hivatalukból más állomáshelyre helyezhetők, vagy pedig akár időleges, akár végleges hatállyal nyugdíjazhatók, ha szolgálati helyükön való működésük, vagy egyáltalában a bírói szolgálat körében való megmaradásuk az igazságszolgáltatás tekintélyén csorbát ütne, és különösen, ha ezáltal a

⁵⁴⁴ MNL OL K578. Uo. (1942. V. 23-án kelt, Radocsay László aláírásával ellátott irat.)

⁵⁴⁵ CSÁNK 1942. [242 p.] Még tőle: CSÁNK 1937; CSÁNK 1941.

⁵⁴⁶ ANTAL 2006, 19–169. p.

⁵⁴⁷ SZABÓ 2010, 313–319. p.

jogszolgáltatás pártatlansága nem látszanék kellőképpen biztosítva”.⁵⁴⁸ Mindez több célt szolgált: egyfelől, hogy az államműködésnek az 1934. május 1-ején proklamált új, tekintélyelvű alkotmány szerinti átalakítása ne ütközzék akadályokba, másrészt, hogy a bírói karban felerősödő, német mintájú szélsőjobboldali tendenciák megfékezhetők legyenek. A valóságban ez a provizórium az *Anschluss* utánig megmaradt.⁵⁴⁹ A félreértés elkerülése végett jelezzük, hogy a nemzeti kereszténységgel átítatott konzervatív, korporatív közjogi reform, ami egyébként nem állt távol Teleki Pál 1940-ben körvonalazott alkotmánytervétől sem, nem jelentett mindjárt totális államot. Igaz, nem a liberális demokrácia eszköze volt a hivatásrendiség, de igencsak különbözött a német nácizmustól.⁵⁵⁰

A legmesszebb ugyanis a Harmadik Birodalom merészkedett. Az 1937. január 26-án kelt birodalmi hivatalnoki (második közszolgálati) törvény (*Deutsches Beamtengezetzt*) tételestette ugyan az elmozdíthatatlanságot: az ítéelő bíró döntéseinek természete nem szolgálhatott a nyugalomba helyezésének alapjául, azonban a 71. §-a szerint a bíró – éppen úgy, mint más állami hivatalnok – nyugdíjazható volt, ha a magatartásával nem látszott „kellő biztonságát nyújtani annak, hogy magát minden fenntartás nélkül teljesen és tökéletesen azonosítja a nemzetiszocialista eszmetannal és államérdekkel”. A kifogásolt bírát egyedül csak a Führer és kancellár (Adolf Hitler) helyezhette nyugalomba egy bírói tanács előzetes állásfoglalásának kikérésével. Mivel a Führer személye s „igazságérzete” volt „a nemzeti szocialista jogrend legerősebb biztosítója”, ez lényegében bármikor megtörténhetett 1942 előtt is, de a Birodalmi Gyűlés az az évi újabb *felhatalmazási törvénnyel* Hitlernek lényegében *de jure* is korlátlan egyszemélyi hatalmat adott: „anélkül, hogy a fennálló jogszabályok előírásaihoz kötve volna, mint a nemzet vezérének, a véderő legfőbb parancsnokának, a kormány fejének és a végrehajtó hatalom legfelsőbb vezetőjének, az igazságügy legfelsőbb urának és a párt vezérének minden időben módjában kell állnia, hogy szükség esetén minden német állampolgárt, akár tiszt, akár alacsonyabb, akár magas rangú tisztviselő vagy bíró, vezető vagy alárendelt párttisztviselő, munkás vagy alkalmazott, valamely általa megfelelőnek ítélt eszközzel köteletségének teljesítésére kényszeríthessen”. Ha bárki a köteletségét megszegte, „lelkiismeretes vizsgálat után”, de a szerzett jogaira tekintet nélkül a Führer a törvényes eljárás alkalmazását mellőzve a hivatalából elmozdíthatta, állásából elbocsáthatta s rangjától megfoszthatta.⁵⁵¹

A németországi bírák jogállását egyébként az alábbiak jellemezték már egy 1936-ban tartott bírói és ügyési értekezlet megállapításai szerint is: a bírónak nem az volt a feladata, hogy a nép felett lebegő valamilyen jogi gondolatot juttasson kifejezésre, hanem sokkal inkább az, hogy megőrizze a német népies közösségi rendet, „rendezze a népközösség tagjai, a néptársak viszonyait”. A jogforrások értelmezésének alapját a nemzetiszocialista világnézet képezte a náci pártprogram és főként a Führer kinyilatkoztatásai szerint. A bírót a Führer törvény vagy rendelet alakjában tételezett döntéseivel szemben nem illette sem a bírálat, sem a felülvizsgálat joga, de kötelezők voltak az egyéb döntései is, ha azokból a jogalkotói akarat kétségtelenül kitűnt. Elvként jelölték meg, hogy „a nemzeti szocialista forradalom előtt kibocsátott törvényi rendelkezések nem alkalmazhatók az esetben, ha alkalmazásuk a most kialakult népi jogérzet arcucsapását jelentené”. Ugyanakkor mégis hozzátették azt az adott körülmények között igen nehezen értelmezhető megjegyzést,

⁵⁴⁸ MNL OL K578, B.i. 1298. (*A bírói függetlenség hazánkban és a külföldön* című gépelt irat, 8–9. p.)

⁵⁴⁹ SZABÓ 2010, 374–375. p.; BRAUNEDER 1980, 233–243. p.; KLUGE 1984, 73–87. p.

⁵⁵⁰ ABLONCZY 2005, 486–488. p.; PÜSKI 2000, 124–125. p.; WIDDER 1986, 250–254. p.

⁵⁵¹ MNL OL K578, B.i. 1298. (*A bírói függetlenség hazánkban és a külföldön* című gépelt irat, 10–11. p.)

miszerint a bírónak a német népközösséggel szemben fennálló feladatai betöltése végett függetlennek kellett lennie, ergo a Harmadik Birodalom bírái *expressis verbis* nem voltak kötve egyedi utasításokhoz.⁵⁵²

Ezekkel szemben Csánk Béla csodálattal adózott a *brit jogrendszerben* megfigyelhető bírói szabadságnak, különösen, mivel az a szigetország törvényeiben kifejezetten, a szavak szintjén, „papíron” nem volt oly messzemenően biztosítva, mint a kontinens más országai-ban. „Gyakorlatilag azonban inkább fennáll, mint bárhol másutt” – fogalmazott az előadó. A békebírák és a rendőrbírák a tiszteletbeli állásukból bármikor elmozdíthatók voltak, mivel a magyar terminológia szerint lényegében nem bírának, hanem köztisztviselőknek nevezhetők. Ezt támasztotta alá az is, hogy felettük a belügyminiszter állt, mint az elmozdításra jogosult hatóság. Az alsóbíróságok tényleges bíráit viszont csak „rossz magaviselet” s az ebből folyó méltatlanság okából, valamint a tisztségük ellátásának képtelensége miatt lehetett elbocsátani a lordkancellár által, a felsőbbíróságok bíráinál pedig – akiket jó magaviseletig (*during good behaviour; quamdiu se bene gesserint*) neveztek ki – még a képtelenség sem lehetett elbocsátási ok. Ha mégis felmerült a hivatalból való kényszerű felmentés szüksége, akkor egy parlamenti vizsgáló bizottság tehetett erről személyre szóló indítványt (feliratot) a királynak. A „rossz magaviselet” (*misbehaviour*) három esetben fordulhatott elő: hivatalos hatalommal való visszaélésnél, a hivatali köteleesség szándékos elhanyagolásánál vagy nemteljesítésénél, végül olyan infámis cselekmény miatti elítélésnél, amely a közhivatalban maradásra általában alkalmatlanná tette az érintettet. E kategóriákat az angol gyakorlat szűken értelmezte.⁵⁵³

A környező államokból Romániát emelte ki a szóban lévő szakvélemény. Az 1938. évi alkotmányának 98. cikke értelmében a bírói szolgálat csak a korhatár elérésével, munkaképtelenség miatt, avagy fegyelmi bizottság határozatával szűnhetett meg kényszerűen, továbbá meghatározott bűncselekmény elkövetése esetén, ha azt jogerős ítélet állapította meg. Ide tartozott különösen az állam közrendjét védő törvénybe ütköző magatartás, a közrend elleni izgatás, a tiltott iratok terjesztése, a jogtalan toborzás, valamint a rablás, lopás, csalás, bizalommal való visszaélés (hűtlen kezelés), vesztegetés, sikkasztás, kijárással (befolyással üzérkedés), gyűjtogatás, hamisítás büntette, illetve az erőszakoskodás (erőszakos közösülés), a kerítés és a kettős házasság.⁵⁵⁴

Az idézett szakaszokból érzékelhető, milyen alapossággal járt el Csánk Béla a kitűzött szakmai cél eléréséhez. Ez a gondosság egyébként is jellemző volt az irodalmi munkásságára. Hogy mindebből „mit tanult” a kormányzó, az már nem fog kiderülni. Ebben az időben más rendszeresen publikáló kiválóságok is dolgoztak a minisztériumban – többek között szintén szakértői feladatokat ellátva –: közéjük tartozott például id. Trócsányi László

⁵⁵² MNL OL K578. Uo. (20. p.). Megjegyzés: az 1936-ban – tehát még békeidőben – tartott, fent említett német jogászgyűlésen az egyik vezető jogászideológus, az 1939-ben megszállt lengyelországi területek későbbi fő-kormányzója, dr. Hans Frank a következőt is mondta: „Nincs törvényi függetlenség a nemzetiszocializmussal szemben. Minden egyes ítéletüknél mondják el magukban: hogyan döntene helyemben a Führer? Kérdezzék meg maguktól minden döntésüknél: összeegyeztethető-e ez a döntés a német nép nemzetiszocialista lelkiismeretével? Ekkor rendelkeznek majd önök olyan szilárd ércalappal, amely a nemzetiszocialista népi állam egységével összefüggésben és Adolf Hitler akarata örök természetének elfogadásával örök időkre felruházza az önök döntési szféráját a Harmadik Birodalom tekintélyével.” SHIRER 1996, 164. p. Vö.: EMSLEY 2007, 260–262. p.

⁵⁵³ MNL OL K578. B.i. 1298. (*A bírói függetlenség hazánkban és a külföldön* című gépelt irat, 11–12. p.)

⁵⁵⁴ MNL OL K578. Uo. (12. p.)

egyház- és közjogász, Degré Alajos, a legendás jogtörténész, valamint a jog- és morálfilozófus, későbbi emblematikus politikus Bibó István.⁵⁵⁵

13. A világháborús rendeletek revíziója

A második világháború kitörése, valamint Magyarország hadba lépése előtt a hatályos jogrendet ismét fel kellett készíteni a megváltozott nemzetközi és belső helyzetre – hasonlóan ahhoz, ami történt az első világhégest megelőző években –, miután az újabb háború iránti elkötelezettség Darányi Kálmán miniszterelnök 1938. március 5-én elmondott ún. győri beszédétől kezdve egyértelművé vált. Ebben egy öt évre szóló fegyverkezési programot hirdetett meg, amely végül 1941-ig tartott, amikor is április 11-én a magyar csapatok átlépték Jugoszlávia határát. Ausztriának az 1938. március 13-án történt zavartalan német megszállása (*Anschluss*) ugyancsak láttatta, hogy Magyarország mennyire kiszolgáltatott lehet egy, a területi revíziót is felvető nemzetközi konfliktusban. Ez utóbbi az első bécsi döntéssel még az évben bekövetkezett. A véderő fejlesztése tehát nem csak politikai szándék, hanem egyfajta létkérdés volt.⁵⁵⁶ Darányi utódainak, Imrédy Bélának és gr. Teleki Pálnak – hol nyíltan, hol diplomáciailag palástolva – a folyamatos felkészülést kellett szem előtt tartaniuk, miáltal lépésről lépésre közelebb került az ország az újabb összeurópai háborúhoz. Ugyanakkor az éra két nagy külpolitikai stratégiája: Teleki és gr. Bethlen István a nyugati és az olasz orientáció célszerűségét sem vetette el a német kényszerpálya ellenére – amíg csak lehetett.⁵⁵⁷

Az Igazságügyminisztérium megmaradt, töredékes iratai között több dokumentum utal ennek a folyamatnak az igazságügyi vetületére. Elindult az a speciális dereguláció, amely keretében, 1937 novemberében a Honvédelmi Minisztérium felhívására át kellett tekinteni, hogy az első világháborúban kibocsátott s a *Háborúval kapcsolatos törvények és rendeletek gyűjteményébe* felvett igazságügyi tárgyú jogszabályok közül „a) melyek váltak tárgytalannokká; b) melyek olyanok, amelyeknek tárgya – új háború esetén – időszerűvé válnék, s ehhez képest a szóban lévő rendelet felújítására vagy pedig az abban foglalt tárgykörnek módosított – újabb – szabályozására lenne szükség; c) végül melyek azok a rendeletek, amelyeknek nyomban, a mozgósítás idejében [történő] kibocsátására volna szükség?” Az alábbi táblázat tartalmazza az így megvizsgált 34 darab jogszabályt:⁵⁵⁸

F.sz.	Tárgy	A rendelet		Megjegyzés
		kelte	száma	
1.	Az esküdtbírók működésének felfüggesztése egyes tv.székeknel.	1914. VII. 27.	5.487/1914. M.E.	Háb. rend. gyűjt. I. kötet 472. old.
2.	Egyes bűncselekményeknek az esküdtbírók hatásköréből a kir. tv.szék hatáskörébe utalása.	„	5.486/1914. M.E.	I. 473. old.

⁵⁵⁵ *Magyarország tisztí cím- és névtára 1942.* Szerk. és kiadta a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1942. 561. p.

⁵⁵⁶ PÖLÖSKEI–GERGELY–Izsák 1995, 121–122. p.; KAPOSI 2002, 317–320. p.

⁵⁵⁷ ROMSICS 2019a, 484–486. p.; ABLONCZY 2005, 385–401. p., 425–431. p., 439–455. p.

⁵⁵⁸ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Az igazságszolgáltatás körébe tartozó háborús rendelkezések.) A táblázatot szöveghűen közöljük.

F.sz.	Tárgy	A rendelet		Megjegyzés
		kelte	száma	
3.	A hadicikkekre fel nem esketett tényleges szolgálatban álló kat. stb. egyéneknek a kat. bünt. tvkv. II. részében foglalt rendelkezések alá helyezése.	„	5.490/1914. M.E.	I. 473. old.
4.	Polgári egyéneknek katonai büntetőbíráskodás alá helyezése.	„	5.491/1914. M.E.	I. 475. old.
5.	A 4. f.sz. alatti rendelet kihirdetése.	„	12.003/1914. I.M.E.	„
6.	Az 5.735/1914. M.E. sz. rendelet 12. pontjában foglalt, fenti tárgyra vonatkozó rendelkezés kihirdetése.	1914. VIII. 1.	12.385/1914. I.M.E.	I. 485. old.
7.	A gyorsított bűnvádi eljárás szabályainak életbeléptetése.	1914. VII. 27.	5.488/1914. M.E.	I. 486. old.
8.	A gyorsított bűnvádi eljárás szabályai.	„	12.002/1914. I.M.E.	I. 489. old.
9.	Királyi kegyelem.	1913. V. 2.– 1914. X. 22.	(14.310/1914. H.M., stb.)	I. 502-525. (I.M., B.M. rend. is.)
16.	Az uzsora üldözéséről. Az esküdtképes férfiak 1916. évi névjegyzékének összeállításáról.	[1915. IV. 8.]	16.537/1915. I.M. 60.387/1915. I.M.	II. 1365. II. 1367.
18.	A Ktbtk. alkalmazása hadifoglyokra.	1915. VIII. 11.	4.272/1915. M.E.	III. 1778.
19.	A gyorsított bűnvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak életbeléptetése, ill. megállapítása.	1915. VI. 17.	2.060/1915. M.E., ill. 9.550/1915. I.M.E.	III. 1779–1784.
20.	(A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények.) A közszállításokból való kizárást megállapító ítéletek közlése a K[ereskedelmi]M[iniszter]-rel.	1915. VII. 22.	11.412/1915. I.M.E.	III. 1799.
36.	A hazaárulók vagyonának zárlat alá vételéről.	1915. IX. 25.	3.512/1915. M.E.	III. 1861.
37.	A gyorsított bűnvádi eljárás szabályainak módosítása és kiegészítése.	1915. XI. 4.	18.700/1915. I.M.E.	IV. 2530.
38.	A véderő ellen elkövetett bűncselekményekről kimutatás felterjesztése.	1915. XII. 17.	345.800/1915. H.M.	IV. 2531.
57.	Az árdragító visszaélésekről szóló törvény alá eső bűncselekmények eseteiben követendő eljárásról.	1916. I. 24.	1.000/1916. I.M.E.	IV. 2606.
58.	A gyorsított bűnvádi eljárás rendes szabályai alá tartozó bűncselekmények körének kiterjesztéséről.	1916. X. 17.	3.470/1916. M.E.	V. 3628.
77.	A Német Birodalom katonai csapataihoz tartozó egyének ellen tett büntető feljelentésekről.	1916. VIII. 8.	2.528/1916. M.E.	V. 3679.
78.	A gyorsított rendőri büntetőeljárásról.	1917. V. 21.	1.805/1917. M.E.	VI. 4784.
79.	A katonai elítélteknek adott királyi kegyelmeiről.	1916. XII. 26.	26.188/H.M. eln.	VI. 4788.

F.sz.	Tárgy	A rendelet		Megjegyzés
		kelte	száma	
116.	A hazaárulók vagyonának zárlat alá vételéről szóló 3.512/1915. M.E. számú rendelet kiegészítéséről.	1917. V. 20.	1.908/1917. M.E.	VI. 4915.
117.	A büntető eljárás során lefoglalt közszükségleti cikkek értékesítéséről.	1917. V. 15.	1.715/1917. M.E.	VI. 4917.
119.	A gyorsított bünvádi eljárás szabályainak újabb megállapításáról szóló rendelet életbeléptetéséről.	1917. VII. 30.	2.731/1917. M.E.	VII. 5731.
120.	A gyorsított bünvádi eljárás szabályainak újabb megállapításáról.	1917. VII. 30.	41.900/1917. I.M.	VII. 5736.
121.	Az 1917. évi augusztus hó 10-én kelt legfelsőbb elhatározással engedélyezett közkegyelemről.	1917. VIII. 14.	17.444/1917. B.M. eln.	VII. 5742.
130.	Kihágási ügyek tárgyalásának és az elzárásbüntetés végrehajtásának korlátozásáról.	1917. VII. 28.	8.368/1917. B.M. res.	VII. 5761.
150.	A sajtóról szóló 1914: XIV. tc. 61. §-ának módosításáról.	Kihirdetve: 1915. V. 29-én.	1915: V. tc.	II. 1086.
151.	A hazaárulók vagyoni felelősségéről.	Kihirdetve: 1915. VI. 17-én.	1915: XVIII. tc.	II. 1098.
152.	A hadviselés érdekei ellen elkövetett bűncselekmények, különösen a hadiszállítások körül elkövetett visszaélések megtorlásáról.	Kihirdetve: 1915. VI. 17-én.	1915: XIX. tc.	II. 1090.
156.	Az árdrágító visszaélésekről.	Kihirdetve: 1916. I. 24-én.	1916: IX. tc.	IV. 2076.
165.	A gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályainak újabb megállapítása tárgyában.	-	41.900/1917. I.M.	L. Bpesti Közl. 1922. VII. 28. szám.
171.	A gyorsított bünvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapítása tárgyában kibocsátott 9.550/1915. I.M.E. számú rendelet kiegészítése.	-	38.040/1919. I.M.E.	„
172.	A rögtönbíráskodás szabályainak ideiglenes módosítása.	-	42.031/1919. I.M.	„

A minisztérium I/B. (Büntetőjogi és közjogi törvényelőkészítő) ügyosztályának jelentése szerint az esküdtbíráskodásról szóló 1914. évi rendeletek (lásd: a táblázat 1., 2. pontjai) által szabályozott jogkérdések akkor tárgytalanok voltak, hiszen az esküdtszékek felfüggesztését 1919-ben határozatlan időre meghosszabbító, még Huszár Károly átmeneti kormánya által kiadott jogszabály 1937-ben is hatályban állt; a laikus bíráskodás e formája nem tért vissza a magyar jogrendszerbe.⁵⁵⁹ A hadicikkekre fel nem esketett, de ténylegesen szolgálatban

⁵⁵⁹ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Jelentés, Ad 1–2. pontok.); a magyar kormány 1919. évi 6.898. M.E. számú rendelete az esküdtbíráskodás működésének ideiglenes felfüggesztéséről. In: MRT 1919. Budapest, 1919.

álló személyeknek a katonai büntetőjog alá helyezéséről (3. pont) azonban a jövőben is rendelkezni kellett azzal, hogy a jogi háttérrel immár nem az 1912. évi törvények (XXXIII., LXIII. tc.), hanem az 1930. évi II. és III. tc.-ek (a Kbtv. és az azt életbe léptető törvény), valamint az akkor még tervezetben levő, a honvédelemről készülő – végül 1939-ben kihirdetett – törvénycikk szolgáltathatta. Az igazságügy-miniszteri rendeleteket e körben az újabb törvénycikkekre tekintettel kellett elkészíteni, csakúgy, mint a polgári egyéneknek a katonai büntetőbíráskodás hatálya alá vonásával foglalkozókat is.⁵⁶⁰

A gyorsított (polgári) *büntetőeljárás* szabályainak (7–8. pontok) ismételt megalkotását a jelentés szükségtelennek találta – szemben az 1914. évi jogi állapottal⁵⁶¹ –, mivel az első világháború után elfogadott, a Bünvádi perrendtartást érintő módosítások a „rendes” eljárás dinamikáját már úgy is eléggé felgyorsították: „az egyesbíráskodás körének kiterjesztése, a kifogási jog nagymértékben korlátozása, a perorvoslati jog megszorítása, illetőleg a kétfokú perorvoslat rendszerének térhódítása, a büntetőparancs intézményének – elvben – minden pénzbüntetéssel is megtorolható – járásbíróági hatáskörbe tartozó – vétségre és kihágásra kiterjesztése: mind megannyi elvi jelentőségű egyszerűsítés, amely a mai »rendes« bünvádi eljárást sokkal gyorsabbá teszi, mint amilyen volt a [világ]háborús »rendkívüli« büntető törvénykezési eljárás.” Az e ponthoz tartozó szövegrészt eredetileg fogalmazó tisztviselő ezután olyan megjegyzéseket fűzött a gondolatmenethez, amelyből egyértelműen kitetszik az aggodalma a jogbiztonság jövőbeni sorsával kapcsolatban, de e bekezdéseket utóbb ceruzával valaki – bizonyára az ügyosztályvezető – áthúzta. A rögtönbíráskodásra vonatkozó kitétel viszont megmaradt, ugyanis az volt az egyetlen olyan eljárástípus, amire valóban külön klauzulákkal kellett kitérni, de e célra a 9550/1915. évi I.M.E. rendelet szabályai⁵⁶² 1937-ben még hatályban álltak. Az újabb törvényeink a rögtönbíráskodás kiterjesztését szintén lehetővé tették,⁵⁶³ s a robbantószerkekkel elkövetett terrorcselekményekre a „közóhaj szerint” tervbe vett kiterjesztése is a jogalkotási napirenden volt. Az 1921. évi XXIX. tc. 13. §-a pedig általában felhatalmazást adott a kormánynak, miszerint abban az esetben, amikor a statárium törvényi feltételei beállnak, „a rögtönbíráskodási eljárási szabályok alkalmazását a gyorsított bünvádi eljárás rendes szabályainak alkalmazásba vétele nélkül is elrendelhesse”.⁵⁶⁴

A háború esetére szóló közkegyelmi elhatározás (9. pont) és a végrehajtási rendeletének előkészítése a IV. ügyosztálynál már szintén folyamatban volt a honvédelmi miniszterrel egyetértésben. Az előterjesztő a következő mondatot írta hozzá: „a kibocsátásukra nyomban a mozgósítás elrendelése után lesz szükség”.⁵⁶⁵ Az uzsora üldözéséről szóló, 1915-ben kiadott rendelet (16. pont) tárgyalanná vált az uzsoráról alkotott önálló törvény, az 1932. évi VI. tc. miatt. A nemzetközi békeértekezleteken elfogadott egyezmények becikkelyezéséről szóló 1913. évi XLIII. tc. 6. §-a értelmében „a hadifoglyok a fölöttük hatalmat gyakorló állam hadseregében hatályban lévő törvényeknek, szabályzatoknak és rendeleteknek van-

967–968. p.; BADÓ 2013, 145–146. p.; BADÓ 2020, 116. p.

⁵⁶⁰ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Jelentés, Ad 3–6. pontok.)

⁵⁶¹ Részletesen: ANTAL 2016b; ANTAL 2015a, 113–134. p.

⁵⁶² A m. kir. igazságügyminiszter 1915. évi 9.550. I.M.E. számú rendelete a gyorsított bünvádi eljárás módosított és kiegészített szabályainak megállapításáról. In: MRT 1915. Budapest, 1915. 956–971. p. (25–45. §§).

⁵⁶³ 1920: XXXVIII. tc. 1. §, 1921: III. tc. 13. §, 1921: XXIX. tc. 13. §, 1922: XVII. tc. 6. §, 1930: II. tc. 4. §, 1931: XVI. tc. 61. §.

⁵⁶⁴ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Jelentés, Ad 7., 8. pontok, továbbá ugyanez az Ad 19., 37., 58., 119., 120., 165., 171., 172. pontokra.)

⁵⁶⁵ MNL OL K578. Uo. (Ad 9., 79., 121. pontok), valamint B.i. 1166/1. (itt ma már nincsenek iratok).

nak alávetve” (*Egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól*). Ezek az első világháborúban jobbra az osztrák és magyar haderőre alkotott közös ügyi szabályokat jelentették, azonban időközben a reálunió megszűnt, és 1930-ban létrejött a magyar katonai büntető törvénykönyv (Kbtv.) – mindezekért a vonatkozó joganyagot (4272/1915. M.E.) alaposan át kellett dolgozni a Honvédelmi Minisztérium bevonásával.⁵⁶⁶

A közszállításokból való kizárások közlésére vonatkozó, a hazai iparfejlesztésről szóló 1907. évi III. tc.-en alapuló rendeletet (20. pont) változatlanul is meg lehetett tartani az ügyosztály jelentése szerint, mivel a kereskedelemügyi és az iparügyi miniszterek közti hatásköri megosztást tartalmazó 1935. évi VII. tc. a korábbi szabályozást e körben nem érintette. A hazaárulók vagyonának zár alá vételéről kibocsátott rendelet (36. pont) szövegét ellenben módosítani kellett, mivel a jogszabályra háború esetén biztosan szükség volt, azonban a büntetés-végrehajtási jogban bekövetkezett változások nem tették lehetővé az eredeti verzióban való fenntartását.⁵⁶⁷ A véderő ellen elkövetett cselekményekről szóló bűnvádi kimutatás készítésének módja (38. pont) ugyancsak új normákat igényelt. Az árdrágító visszaélésekkel kapcsolatos 1916. évi eljárási szabályok (57. pont) pedig tárgyaltanokká váltak, mivel az 1920. évi XV. tc. formájában ezekről új törvény és végrehajtási rendelet (5950/1920. M.E.) keletkezett, amelyek 1937-ben is hatályban voltak.⁵⁶⁸

A Németország csapataihoz tartozó egyének ellen tett feljelentések ügyében készült korábbi rendelettel (77. pont) összefüggésben a jelentés írója kissé naivan ezt a megjegyzést róta a papírra: „egyelőre nem lehet tudni: vajjon a jövő háborúban is a Német Birodalom csapataival fogunk-e együtt harcolni? Egyébiránt a 2528/16. M.E. számú rendeletben foglalt elvek helytállóak, és szükség lehet ilyen tartalmú rendelt kibocsátására, amelyet a [t[isztelt] IV. és t[isztelt] VII. ügyosztály kezdeményezhet.”⁵⁶⁹ A gyorsított rendőri büntetőeljárásnak 1917-ben keletkezett szabályai (78. pont) felől a belügyminiszter volt jogosult dönteni, de „tiszteletteljes nézetünk e tárgyban mégis az, hogy itten sem a régi gyorsított eljárás szabályainak felújítására van szükség, hanem inkább azt a lehetőséget kell kihasználni, hogy a II. Bn. [= Büntető novella, 1928: X. tc.] és Te. [= A törvénykezés egyszerűsítéséről, 1930: XXXIV. tc.] óta minden kihágási cselekmény pénzbüntetéssel torolható meg, és a megfelelő pénzbüntetés megállapítása büntetőparancsban is többnyire megtörténhetik” – fogalmazott a jelentő, majd hozzátette: „ha a rendőri büntető bírák ezt a törvényadta tág lehetőséget jól alkalmazzák, a tömegügyek elintézése, gyors befejezése és a kihágások megfelelő megtorlása külön »gyorsított« eljárás nélkül is sikeresen végbe mehet”. Összességében ugyanezt ajánlotta az elzárás büntetések számának mérséklése végett is (130. pont), mivel „a kisebb súlyú elzárásbüntetéseknél tömegesen és minden feltétel nélkül a háború végére elhalasztása: sem büntetőpolitikai, sem általános politikai, sem társadalomerkölcsi hatás szempontjából nem volna kívánatos”.⁵⁷⁰ Ide kapcsolódott még a büntetőeljárásban foglalat alá vont közszükségleti cikkek értékesítése kérdése (117. pont), mivel az szintén a belügyminiszterrel együttműködve volt intézendő, egyébként az 1917. évi rendelet „lényegében változatlanul használhatónak” látszott.⁵⁷¹

Az ismertetett dokumentum 1938. január 31-én kelt *pro forma* Zöldy Miklós aláírásával, aki ekkor az Igazságügyminisztériumban alkalmazott ítélőtáblai bíró és egyetemi magántanár

⁵⁶⁶ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Jelentés, Ad 16., 18. pontok.)

⁵⁶⁷ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, Ad 20., 36., 116. pontok.)

⁵⁶⁸ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, Ad 38., 57. pontok.). Az árdrágító visszaélésekről: VARGA 2020, 15–33. p.

⁵⁶⁹ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, Ad 77. pont.)

⁵⁷⁰ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, Ad 78., 130. pontok.)

⁵⁷¹ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, Ad 117. pont.)

volt, majd az év decemberében két újabb betétívet csatoltak hozzá. Az elsőben a *honvédelemről* szóló törvényjavaslat országgyűlés elé terjesztésére tekintettel fogalmaztak meg kiegészítéseket. Az e javaslatból lett jogszabály, az 1939. évi II. tc. többek között hatályon kívül helyezte a kivételes hatalomról szóló 1912. évi LXIII. tc.-et, és kiterjesztette a katonai büntetőjog alkalmazási körét azon polgári személyekre, akik a fegyveres erő mozgósított csapatainak kíséretéhez tartoztak, avagy akik akár törvény, akár szerződés alapján katonai vezetés szerint teljesítettek valamilyen szolgálatot vagy munkát, úgyszintén a légvédelmi szolgálatra igénybe vett egyénekre is. A honvédelmi munkakötelezettséget ugyancsak szabályozta.⁵⁷² „Alig képzelhető el tehát a jövő hadviselés idején olyan fel nem esketett tényleges katonai szolgálatban álló személy – ideértve a honvédelmi munkaszolgálatban állókat is –, akik a katonai büntető bíraskodás alól kiesnek”, ennél fogva a fenti táblázatos jegyzékben szereplő jogszabályok közül újabbak váltak részben vagy egészben tárgyaltanokká; a 3. pont alatt említett például teljes mértékben. A rögtönbíraskodást – elvben – immár bármilyen büntett esetén el lehetett rendelni (1939: II. tc. 221. §), nem csak előre felsorolt büntettek elkövetőivel szemben, így az ilyen tárgyú lajstromokra többé nem volt szükség. A sikeres hadviselés érdekében a jövőben nem kellett a jogszabályok hatályát kifejezetten a „mozgósítás”, „felriasztás” vagy „hadüzenet” tényéhez kötni. A hadifoglyok (túszok) továbbra is a honvédekre alkotott büntetőbíraskodás (1912: XXXIII. tc.) alá tartoztak. A hazaárulók vagyonának zár alá vételével kapcsolatban, bizonyos esetekben az elítélt egész vagyonáig terjedhető elégtétel nyújtására adott módot a honvédelmi törvény, aminek a részletszabályait végrehajtási rendeletben kellett kidolgozni. A sajtójogi normák szintén megváltoztak: a sajtórendszert feladatát a kivételes állapotban lényegében olyan keretűnek tervezték, mint amelyet a nem időszaki termékekre nézve békeidőben az 1938. évi XVIII. tc. (harmadik sajtótörvény) vonatkozó 2–3. §-ai megállapítottak, továbbá fokozottan tiltották nem csak az engedély nélküli terjesztést, hanem az ilyen kinyomást, kiadást, behozatalt is.⁵⁷³

A kibővített jelentés végkonklúziójában a következő olvasható: „tiszteletteljes nézetünk az, hogy az itten szóban levő problémák túlnyomó részét, sőt ezen felül még egyéb problémákat is, a T[örvény = honvédelmi törvény] végrehajtása tárgyában kiadásra kerülő rendeletben kell majd szabályozni. Kivéve azokat, amelyek újabb szabályozására nincs szükség (ad 16., 57., 150., 151., 152., 156. pontok), vagy az olyanokat, amelyeknek belső államigazgatási vagy [igazságügyi] főfelügyeleti hatáskörben szabályozására lesz szükség (ad 9., 18., 20., 77., 78., 79., 117., 130. pontok). Az ügyiratot addig irattárba tehetjük, amíg a T[örvény] végrehajtása tárgyában szükséges rendelettervezet előkészítésére sor kerül. A bizalmas úton idejuttatott honvédelmi minisztériumi iratokat pedig – a [iszvelt] Elnöki osztályunk útján – vitéz dr. Hetessy Miklós százados hadbíró úr kezébe kellene visszajuttatni.”⁵⁷⁴

Hetessy az iratokat 1939. április 3-án vette át, míg a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények, valamint a kivételes hatalom meghosszabbításáról és kiterjesztéséről szóló törvényi rendelkezések alapján kibocsátott vagy fenntartott, illetve a hatályon kívül helyezett rendeletek jegyzékeit az év szeptember 8-án hirdették ki.⁵⁷⁵

⁵⁷² VARGYAI 1979, 756. p., 762–763. p.

⁵⁷³ MNL OL K578, B.i. 1197/1. (Jelentés, IV. betétív.)

⁵⁷⁴ MNL OL K578. Uo. (Jelentés, V. betétív.)

⁵⁷⁵ A m. kir. minisztériumnak 8.270/1939. M.E. számú rendelete a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvények, valamint a kivételes hatalom meghosszabbításáról és kiterjesztéséről szóló törvényi rendelkezések alapján kibocsátott, illetőleg fenntartott rendeletek közzététele tárgyában. In: IK 1939:7. szám. 257–304. p.; a m. kir. minisztérium 1939. évi 8.100. M.E. számú rendelete a háború idejére, vagy az országot

Tanulságos megjegyzést közölt Vargyai Gyula a két minisztérium jogalkotási tekintetben fennálló sajátos viszonyáról, mikor ezt írta: „a végrehajtási utasítás elkészítése során fogalmazódott meg a honvédelmi tárca részéről, hogy az igazságügyminisztériumnak »az elvi, jogi szempontokon kívül más egyéb szempontból való véleménynyilvánítását mellőzni lehetne«”.⁵⁷⁶

14. A minisztérium tevékenysége 1939-ben

Gr. Teleki Pál másodszer történt miniszterelnöki kinevezése után a kormány tevékenységéről rendszeresen készültek politikai s propagandisztikus célokat egyaránt szolgáló összeállítások, az országgyűlés előtti éves beszámolókon kívül is.⁵⁷⁷ A Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, Szudy Elemér 1939. augusztus 12-én a következő sürgős átiratot intézte Tasnádi Nagy András igazságügy-miniszterhez: „a Miniszterelnök úr Önagyméltósága utasítására a lehető legrövidebb időn belül sajtó alá kerül a kormányának eddig elért eredményeit ismertető füzet. Mivel ennek a munkának a megjelentetése rövid határidőhöz van kötve, és a munka kívánt célját csak abban az esetben fogja elérni, ha abban a kormányzat minden elért eredménye, a legkisebb intézkedéstől a legnagyobb törvényalkotásig együvé foglalhatik, tisztelettel arra kérék, méltóztass elrendelni [összefoglalni], hogy a magas gondozásra bízott tárca keretén belül gróf Teleki Pál miniszterelnök úr kormányzata idején milyen elért eredmények mutathatók fel.” A beszámolót augusztus 21-ig kellett a sajtóosztályhoz elküldeni.⁵⁷⁸

Az Igazságügyminisztérium 1939. február 17. és augusztus 17. közti működéséről készült részletes dokumentumokból különleges bepillantás nyerhető az igazságügyi kormányzatnak a világháború kitérése előtti hónapokban végzett tevékenységébe. Az egyes ügyosztályok külön-külön készítettek beszámolókat, amelyekből végül az Elnöki osztályon összeállították a teljes jelentést.⁵⁷⁹

A miniszterelnök és az igazságügy-miniszter együttesen, Makkai János bizottsági előadói támogatásával nyújtotta be a zsidók gazdasági és közéleti térfoglalása korlátozásának tárgyában a későbbi 1939. évi IV. tc.-et még 1938. december 23-án, amelyet második zsidótörvényként szokás hivatkozni a történeti szakirodalomban. Az indokolását valószínűleg nem Tasnádi-Nagy beosztottai, hanem jórészt maga Teleki Pál írta.⁵⁸⁰ A további, szintén tárgyalás alatt álló *javaslatok* az árurészlet ügylet egyes kérdéseinek szabályozásáról, valamint a fizetési eszközökkel, külföldi követelésekkel és vagyontárgyak külföldre vitelével elkövetett visszaélések hatályosabb megtorlásáról szóló törvényjavaslatok voltak, ame-

közvetlenül fenyegető háborús veszély esetére megállapított kivételes hatalom hatályba lépéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1939. 1266–1267. p.

⁵⁷⁶ VARGYAI 1979, 764. p.

⁵⁷⁷ A *Nemzetpolitikai Szolgálat* kifejezetten e célból jött létre 1940-ben (MNL OL K577, L8. 1940. csomó, 44.068. számú iratok), amely egy propagandakiadvány-sorozatot indított el 1941-ben *Országépítés* címmel a hazai viszonyok mind kedvezőbb színben való feltüntetése érdekében. További adatok olvashatók a jelen fejezet 18. alpontjában!

⁵⁷⁸ MNL OL K578, B.i. 1240. (A Miniszterelnökség 7650/M.E. III. számú irata.)

⁵⁷⁹ MNL OL K578. Uo. („Az igazságügyi tárcának [...] 1939. év február hó 17. napjától az 1939. év augusztus hó 17. napjáig kifejtett működése” című dokumentum.)

⁵⁸⁰ SCHWEITZER 2016; VÉRTES 1997, 44–140. p.; ABLONCZY 2005, 402–411. p.; ROMSICS 2017, 333–348. p.

lyeket utóbb az 1939. évi XII. és XIV. tc.-ekként hirdettek ki. Előkészítés alatt állt három önálló igazságügyi törvénytervezet a következő tárgykörökben: a sajtótörvény novellája, a bűnvádi perrendtartás módosítása és a részvényjog reformja, de ezekből abban az évben nem lettek jogszabályok. Más minisztériumokkal együttműködve is folytak előmunkálatok; az Igazságügyminisztérium csaknem minden tervezet kidolgozásában részt vett, a fontosabbakat a következők képezték: a honvédelemről szóló törvény (1939: II. tc.), a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területeknek az országgal való egyesítéséről szóló törvény (1939: VI. tc.), a Horthy Miklós Nemzeti Repülő Alap létrehozásáról szóló törvény (1939: X. tc.), valamint az 1879. évi L. tc., az állampolgársági törvény kiegészítése és módosítása tárgyában benyújtott és a képviselőház által addigra már elfogadott javaslat. A kereskedés képesítéshez kötését, a kereskedők személyzetét, a kereskedelmi testületeket s ezek központjait, továbbá a mezőgazdasági legkisebb munkabérek meghatározását célzó tervezetek is e körbe tartoztak.⁵⁸¹

A Csehszlovákiával kötendő következő *nemzetközi szerződések* tárgyalásában vett részt az Igazságügyminisztérium: a büntetőbíróságok hatáskörének a felvidéki területek visszacsatolásával kapcsolatos szabályozása ügyében létrejött megállapodás; a felvidéki területekkel kapcsolatos határegyezmény; az állampolgárok vagyoni viszonyainak rendezése; a kereskedelmi, határforgalmi, vámsegélynyújtási egyezmény átdolgozása és törvénybe iktatásának előkészítése; a nemzeti kisebbségek kérdésének rendezése; végül a soronkívüli elintézészt igénylő polgári és bűnügyi iratok megküldése tárgyában kötött kétoldalú megállapodás. Csehszlovákia 1939 elején történt német megszállása és felosztása után a Cseh–Morva Védnökséggel konkludált egyezmények tárgyai az alábbiak voltak: közigazgatási és bírósági iratok kicserélése; a bírói letétek kiszolgáltatása; a tartozások és követelések rendezése; a visszacsatolt területen lévő csehszlovák államvagyon kérdései; míg a megmaradt Szlovákiával kötött kontraktus a büntetésüket töltő magyar állampolgárok, továbbá a javítónevelés alatt álló fiatalok átvételéről szólt. Görögországgal a polgári jogsegélyegyezmény, Jugoszláviával a légivonal-megállapodás, valamint a Tökölyanum, Angelineum és a Julián iskolák⁵⁸² vagyoni kérdéseinek tárgyában létrejött megállapodásokban vett részt a minisztérium, Lengyelországgal kapcsolatban pedig az átmeneti és csatlakozó vasúti forgalom közös határpályaudvarokon történő bonyolítása végett működött közre. Szintén részt vett az Olaszországgal és Romániával kialakított légivonal-megállapodások megkötésében, az utóbbival a gyámpénztárak értékeinek és a gyámhatóságok vagyonának kiszolgáltatásával kapcsolatos államközi szerződések létrehozásában is, míg a Harmadik Birodalommal összefüggésben a hullaszállítási megállapodás, az Ausztriának Németországhoz történt csatolásával felmerült jogkérdések tisztázása, a polgári jogsegélytervezet, a határforgalmi és vámjogsegély-tervezet, a hitelesítési és konzuli egyezménytervezetek előkészítése, a volt Csehszlovák Köztársaság területének felosztásával felmerült különböző kérdések, végül a német nemzetiségű felvidéki és kárpátaljai lakosok állampolgárságának tárgyában alkotandó megállapodások ügyeiben járt el.⁵⁸³

⁵⁸¹ MNL OL K578, B.i. 1240. („Az igazságügyi tárcának [...] 1939. év február hó 17. napjától az 1939. év augusztus hó 17. napjáig kifejtett működése” című dokumentum, 1–2. p.)

⁵⁸² A Tökölyanum a Tököly-Popovics Szávról elnevezett nevelőintézet volt a budapesti egyetemen tanuló szerb fiúhallgatók részére, míg a szintén szerb Angelineum leánynevelő intézetként működött. A Julián egyleti iskolák a Horvát-Szlavónia és Bosznia-Hercegovina területén élő magyar gyermekek nevelését támogatták a századfordulótól. VUJCSICS 1997, 40–50. p.

⁵⁸³ MNL OL K578, B.i. 1240. („Az igazságügyi tárcának [...] 1939. év február hó 17. napjától az 1939. év augusztus hó 17. napjáig kifejtett működése” című dokumentum, 2–4. p.)

Az igazságügy területein az alábbi általános tárgyú *miniszteri rendeleteket* bocsátották ki a vizsgált hónapokban: Pestszenterzsébeten és Putnokon egy-egy új királyi közjegyzői állás rendszeresítése,⁵⁸⁴ az ügyvédi rendtartás végrehajtási rendeletének értelmezése, az ügyvédi kamarák ügyforgalmi és tevékenységi kimutatásainak elkészítése, valamint a második zsidótörvény ügyvédségre irányuló végrehajtásának részletezése,⁵⁸⁵ az egyes honvédelmi szolgáltatások béke idején való igénybe vételével kapcsolatos kártérítési igények szabályozása,⁵⁸⁶ a büntetőeljárásban hozott határozatoknak más hatóságokkal történő közlése, illetve a rögtönbíráskodás korlátozása,⁵⁸⁷ a rendkívüli fegyvergyakorlatra bevonult személyek magánjogi kötelezettségeinek módosítása, a hites könyvvizsgálói, valamint az egységes bírói és ügyvédi szakvizsgára bocsátás feltételeinek újabb kiegészítése, az ügyvédi kamarai díjak és járulékok fizetése, a sajtókamara felállítása és szervezetének megállapítása.⁵⁸⁸

A speciális tárgykörökben aktív rendeletalkotás folyt többek között a visszacsatolt felvidéki területek és Kárpátalja vonatkozásában szükséges igazságügyi kérdésekről (bírószági szervezet és ügyvitel, közjegyzők, ügyvédek, személyi és családjog, ingatlanjog, telekkönyv, szerzői jog, bérleti és haszonbérleti jogviszony, munka- és szolgálati jogviszony, a magyar magánjog hatályának kiterjesztése, hiteljog, polgári peres és nemperes eljárások, az uzsora és a tisztességtelen gazdasági verseny tilalma, külföldi követelések érvényesítése, bünte-

⁵⁸⁴ A m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 11.280. I.M. számú rendelete Pestszenterzsébeten második kir. közjegyzői állás rendszeresítéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 715. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 18.726. I.M. számú rendelete Putnokon kir. közjegyzői állás rendszeresítéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 1075–1076. p.

⁵⁸⁵ A m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 24.800. I.M. számú rendelete az ügyvédi kamarák ügyforgalmi és tevékenységi kimutatásáról. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 1076–1081. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 8.300. I.M. számú rendelete az ügyvédi rendtartásról szóló 1937. IV. törvénycikk hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról rendelkező 25.000/1937. M.E. számú rendelet értelmezéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 140. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 23.800. I.M. számú rendelete a zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. IV. tc. 9. §-ában foglalt rendelkezések következtében az ügyvédi kamarák tekintetében szükséges részletes szabályok megállapításáról. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 1071–1074. p. Lásd még: Kovács 2016, 42–51. p.

⁵⁸⁶ A m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 34.100. I.M. számú rendelete a honvédelmi szolgáltatásoknak béke idején való igénybevitelével kapcsolatban keletkezett térítési és kártérítési követelések érvényesítéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. II. 1535–1539. p.

⁵⁸⁷ A m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 16.500. I.M. számú rendelete bűnvádi eljárás során hozott határozatoknak egyes hatóságokkal közléséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 722–723. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 12.727. I.M.E. számú rendelete a rögtönbíráskodás korlátozásáról. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 1070–1071. p.

⁵⁸⁸ A m. kir. minisztérium 1939. évi 3.480. M.E. számú rendelete a rendkívüli fegyvergyakorlatra bevonult személyek magánjogi kötelezettségei tárgyában kibocsátott 7.110/1938. M.E. sz. rendeletnek a lakásbérleti jogviszonyokra vonatkozó rendelkezései módosításáról és kiegészítéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 463–464. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 13.400. I.M. számú rendelete a rendkívüli fegyvergyakorlat következtében teljesített katonai szolgálat tartamának az egységes bírói és ügyvédi vizsgára bocsátáshoz szükséges joggyakorlat idejébe való beszámításáról. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 716. p.; a m. kir. minisztérium 1939. évi 3.580. M.E. számú rendelete a rendkívüli fegyvergyakorlatra bevonult ügyvédek ügyvédi kamarai és országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézeti járulékkötelezettségeiről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 473–474. p.; a m. kir. igazságügyminiszter 1939. évi 10.500. I.M. számú rendelete a hites könyvvizsgálói képesítővizsgára bocsátáshoz szükséges gyakorlati időre vonatkozó rendelkezések kiegészítéséről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 714–715. p.; a m. kir. minisztérium 1939. évi 3.240. M.E. számú rendelete a sajtókamara felállításával összefüggő átmeneti és végrehajtási rendelkezések módosításáról. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 449–450. p.; a m. kir. minisztérium 1939. évi 5.830. M.E. számú rendelete a sajtókamara szervezetére vonatkozó egyes rendelkezésekről. In: MRT 1939. Budapest, 1940. I. 832–835. p.

tő anyagi és eljárásjog, földmérői jogosítvány).⁵⁸⁹ Ugyancsak zajlottak a honvédelemről szóló 1939. évi II. tc. végrehajtását és a háború esetén szükséges kivételes intézkedéseket tárgyzó, továbbá a zsidók gazdasági térfoglalásáról szóló 1939. évi IV. tc. végrehajtásával kapcsolatos rendeletek munkálatai, akárcsak a tagosítási és egyéb birtokrendezési ügyekben követendő eljárás szabályainak és a kivételes telekkönyvi eljárások egységes szabályairól alkotott 1938. évi XI. tc. végrehajtási rendelkezéseinek megállapítása, valamint a helyettes ügyvédek gyám- és nyugdíjpénztári tagságáról szóló normák előkészítése.⁵⁹⁰

A más minisztériumokkal való *együtműködés keretében* elsősorban a felvidéki és a kárpátaljai területek integrációjával összefüggő munkák folytak 1939 februárja és augusztusa között: a földbirtokrendezés és annak felülvizsgálata, a gazdatorozások érvényesítése és rendezése, a fizetési forgalom szabályozása, a honvéd igazságügyi hatóságok kiadmányainak kézbesítése, az 1936. évi XIII. tc.-kel kihirdetett magyar-brit polgári jogsegélyegyezmény területi hatályának kiterjesztése, a magyar közszolgálati állások szervezése és betöltése, a biztosító tevékenységet folytató magánvállalatok állami felügyelete, az állampolgársági kérdések szabályozása, a hegyközségekre és a szőlőgazdálkodásra vonatkozó jogszabályok végrehajtása, a csehszlovák földbirtok-politika alapján lefoglalt ingatlanokból történt tulajdonszerzések és mezőgazdasági szervezeti tagságok bejelentése, a szállítóeszközöknek a honvédség részére történő ideiglenes igénybevétele, valamint az országgyűlési képviselők választása szabályainak rendezése és a zsidók országgyűlési választójogának igazolása szerepelt a jelentés lapjain. Ezek mellett eljárta az Igazságügyminisztérium olyan rendeletek kibocsátásában is, amelyek az Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Nemzeti Munkaszolgálatának szervezeti kereteivel, a második zsidótörvénynek az orvoskamari tagsággal kapcsolatos végrehajtásával, a birtoktagosítási becslési utasítással, a felvidéki vállalkozók társadalombiztosítási köztartozásaival, a kivitelre szánt barack és csemegezőlő állami ellenőrző jeggyel történő ellátásával, a vadászati tilalmi idővel, a légvédelmi riasztó szolgálat és a légtalmi elsötétítő szolgálat megszervezésével, a keményítőtermékek előállításának korlátozásával, a vadászati jog gyakorlásával, valamint a Nemzeti Önállósítási Alappal foglalkoztak.⁵⁹¹ Folyamatban volt továbbá különböző rendeletek kidolgozása a részvénytársaságok és szövetkezetek közgyűléseinek, illetve a korlátolt felelősségű társaságok taggyűléseinek megtartásáról s az éves mérlegkészítésről, a társadalombiztosítás rendezéséről, az új anyakönyvi hatósági utasításról, a honvédelmi munkakötelezettségről, az öntözőgazdálkodás előmozdításáról, a telepítéssel kapcsolatos felmérések műszaki feladatairól, a tagosítási előmunkálatokról, az osztatlan közös erdők és legelők egyénienkénti felosztásáról készített műszaki munkák felülvizsgálatáról, valamint a vasutak és csatornák felméréséhez szükséges utasításról.⁵⁹²

Az igazságügyi kormányzat részéről az alábbi „*intézkedések*” történtek: előkészítették a magyar jogi néphagyományok részletes adatainak összegyűjtését, befejezték és sajtó alá rendezték a Magyarország Magánjogi Törvénykönyvéről szóló 1928. évi javaslatnak német nyelvű fordítását, megtörtént a visszacsatolt területeken lévő igazságügyi és büntetés-végrehajtási hatóságoknak személyzettel való végleges vagy ideiglenes ellátása, a működésük elindításához szükséges intézkedések megtétele. Újra rendszeresítették a köz-

⁵⁸⁹ MNL OL K578, B.i. 1240. („Az igazságügyi tárcának [...] 1939. év február hó 17. napjától az 1939. év augusztus hó 17. napjáig kifejtett működése” című dokumentum, 5–11. p.)

⁵⁹⁰ MNL OL K578. Uo. (12. p.)

⁵⁹¹ MNL OL K578. Uo. (12–16. p.)

⁵⁹² MNL OL K578. Uo. (16–17. p.)

jegyzői állásokat Huszton (Máramaros vm.), Ilosván (Bereg vm.), Nagyszőlősön (Ugocsa vm.) és Técsőn (Máramaros vm.), míg Nagybereznán (Ung vm.), Rahón (Máramaros vm.) és Szobráncon (Ung vm.) újakat létesítettek. Megszervezték a kassai királyi közjegyzői kamarát, az ottani ügyvédi kamara területi illetékességét pedig kiterjesztették Kárpátaljára is. A bírák és királyi ügyészek állásai közül országosan ötvenet átalakítottak az eggyel magasabb fizetési csoportbeli állásra. A hitbizományok reformja keretében mintegy ezer katasztrális hold területet oldottak fel a kötöttség alól, és további hatezer hold feloldása volt folyamatban. A visszatért részekben a közigazgatás és a gazdaság újjászervezése ügyében is oldottak meg jogi kérdéseket, megtették a magyar-szlovák iratcseréhez szükséges előkészületeket, körrendeletet intéztek a telekkönyvi hatóságokhoz az ingatlan eldarabolási vázrajzok műszaki felülvizsgálatával kapcsolatban, nagyobb tatarozási és helyreállítási munkákat végeztek egyes bírósági épületeken, illetve kellő felszereléssel látták el azokat, a szlovák igazságügy-miniszterrel megállapodás született mintegy száznyolcvan rab és fogvatartott fiatalokú átvételéről; közben ténylegesen megalakult a kassai és a komáromi ügyvédi kamara, így döntés történt a felvidéki ügyvédek s jelöltjeik megfelelő kamarai névjegyzékbe való felvételéről is. Végrehajtották az addig fiúk számára fenntartott székesfehérvári javító-nevelő intézet megszüntetését; a személyzete és növendékei Kassára kerültek, míg a helyére a lányokat befogadó, hasonló célú ceglédi intézet költözött. A fiatalokú fiúk nyíregyházi országos fogházát pedig Ceglédre telepítették át az évek óta fennálló zsúfoltság költségkímélő felszámolása érdekében.⁵⁹³

15. A katonai büntetőjog a II. világháború előestéjén

Az új katonai büntetőtörvénykönyv (1930: II. tc.) hatályba léptetéséről szóló 1930. évi III. tc. 50. §-a felhatalmazást adott a kormánynak és a honvédelmi miniszternek végrehajtási jogszabályok kibocsátására. Ezek alapján többször, 1936-ból és 1940-ből is szerepelnek ügydarabok az Igazságügyminisztérium iratai között, amelyek az időközben kidolgozott rendelettervezetek jogi véleményezését tartalmazzák: 1935-ben készült tervezet a Honvédelmi Minisztériumban a hadra kelt seregek tagjaira vonatkozó büntetőeljárás gyorsítása és egyszerűsítése, ezen kívül egy szolgálati kézikönyv tárgyában is *A katonai bünvádi eljárásra vonatkozó rendelkezések háború idejére* címmel. Az utóbbi a „gyakorlati ember” részére szóló ismereteket foglalta volna össze iratmintákkal és egyéb útmutatásokkal. A harmadik pedig egy legfelsőbb (kormányzói) elhatározás terve volt az illetékes parancsnokoknak a kiszabott büntetés kegyelemből elengedése és enyhítése jogával való felruházásáról.⁵⁹⁴

Az elsőként említett rendelettervezet az alábbiakat foglalta magában:

1. § a fegyelmi megtorlás lehetőségének kiterjesztéséről;
2. § a haditörvényszék megalakításának szabályairól;
3. § az illetékes parancsnokok felhatalmazása az alájuk beosztott igazságügyi szervek egyes eljárási cselekmények elvégzésére történő feljogosításáról;
4. § az ügyáttétel mellőzéséről akkor, ha a parancsnok magát az adott ügyben illetéktelennek tartotta [szemben az 1930. évi II. tc. (Kbtv.) 139. §-ával];

⁵⁹³ MNL OL K578. Uo. (17–19. p.)

⁵⁹⁴ MNL OL K578, B.i. 1165/1. (Előadó ív, 2. p.)

5. § arról, hogy az 1912. évi XXXIII. tc. (Hbp.) 467. §-ába foglalt egyes intézkedéseket⁵⁹⁵ az eljárásban résztvevő hadbíró bocsátja ki a parancsnok helyett;

6. § a főtárgyalás határidejének rövidítéséről;

7. § a nyomozó eljárás és a büntető indítvány mellőzéséről a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. tc.-ben foglaltakhoz hasonlóan;

8. § az eljárásnak egyes vádlottak tekintetében történő elkülönítéséről;

9. § csekélyebb súlyú bűncselekményeknél az ítékezés mellőzéséről;

10. § annak megengedéséről, hogy a haditörvényszék fegyelmi intézkedés végett az illetékes parancsnoknak engedhesse át az eljárást;

11. § a főtárgyalási jegyzőkönyv mellőzéséről és az ítélet formai egyszerűsítéséről;

12. § arról, miszerint nem kötelező az ítélet megerősítésére vonatkozó elhatározás előtt, hogy az illetékes parancsnok mindig jogi véleményt szerezzen be;

13–14. §§ a botbüntetés alkalmazásáról.⁵⁹⁶

Az igazságügy-miniszter részletes véleményt küldött a tervezetekről. Sajnos maguk az eredetiek nincsenek meg, csak az említett véleményekből tudunk a tartalmukra következtetni, valamint a 2750/1941. M.E. számú kormányrendeletből, mivel ebben a tárgykörben 1935-ben s a következő években végül nem bocsátott ki sem a minisztertanács, sem a szóban lévő két minisztérium önálló jogforrást.⁵⁹⁷ A hivatkozott rendelet viszont tartalmilag pontosan a hat évvel korábban írtak szerint fogalmazta meg a szükséges intézkedéseket a botbüntetés kivételével, szó szerint tartalmazva az ajánlott javításokat is, tehát addig – a Jugoszlávia elleni hadba lépésig – az ügyirat és a levélváltás az irattárakban feküdt.

A módosító javaslatok közül a *botbüntetésre* vonatkozót emeljük ki. A még Lázár Andor idején készült igazságügy-miniszteri válaszirat a botbüntetés újbóli bevezetését tudomásul vette, csak a végrehajthatatlanság esetére vonatkozó átváltoztatást ajánlotta másként formulázni: „a 13. § negyedik bekezdésének utolsó mondatát világosabban és szabatosabban a következőképpen kellene szövegezni: »Kötél általi halálbüntetés helyett kiszabott botbüntetés esetében egy-egy botütés helyébe négy hónaptól hat hónapig, agyonlövés általi halálbüntetés helyett kiszabott botbüntetés esetében pedig két hónaptól négy hónapig terjedhető szabadságvesztésbüntetést kell megállapítani. Fegyházra az átváltoztatás csak akkor történhetik, ha a cselekményt a törvény rögtönítélő eljárás esetén kívül fegyházzal vagy oly halálbüntetéssel sújtja, amely fegyházra változtatható át; minden más esetben börtönbüntetést kell alkalmazni«”. Ugyanígy kellett volna átszövegezni a fent említett kézikönyv vonatkozó részét is.⁵⁹⁸

Az Igazságügyminisztérium 1936 márciusában nyugtázta, hogy a Honvédelmi Minisztérium a módosításokat kevés kivétellel elfogadta, majd az év júniusában „Horváth ömértósága” (Horváth Dániel osztályvezető) utasítására az egész anyag az irattárba került. A katonai büntetőbíráskodással kapcsolatos, háború idejére vonatkozó jogszabályok megvitatása csak 1940-ben folytatódott, amikor augusztus 27-én egy újabb tárcaközi értekezlet tartottak, melyen Radocsay László igazságügy-minisztert felsővezetői szinten Antal István

⁵⁹⁵ „Mindazok a rendelkezések és határozatok, amelyeket az előző fejezetek értelmében a vizsgálóbíró (bírószékvezető) ad ki, az illetékes parancsnok által vagy az ő rendelkezésére bocsátatnak ki, és kifelé azokat mint ama parancsnokság „bírószék”-től, a 458. § eseteiben mint ama parancsnokságnál levő hadseregi bíróságtól eredőket kell megjelölni, amely parancsnokság élén az illetékes parancsnok áll.”

⁵⁹⁶ MNL OL K578, B.i. 1165/1. (Előadó ív, 3. p.)

⁵⁹⁷ A m. kir. minisztérium 1941. évi 2.750. M.E. számú rendelete a hadrakelt seregbeli bűnvádi eljárás gyorsításáról és egyszerűsítéséről. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 1008–1013. p.; KELEMEN 2017, 196–198. p.

⁵⁹⁸ MNL OL K578, B.i. 1165/1. (Előadó ív, I. és II. betéti ívek.) A kézikönyv elkészültéről nincs adatunk.

államtitkár, Vladár Gábor ügyosztályvezető (mindketten későbbi igazságügy-miniszterek⁵⁹⁹) és Szabóky Jenő miniszteri titkár képviselte, míg a honvédelmi miniszter nevében Ambrózy Árpád és Schultheisz Emil⁶⁰⁰ hadbírók vettek részt.

Először a háború idejére szóló különleges büntetőjogi rendelkezések kezdő napjáról és a területi alkalmazásukról állapodtak meg, majd a polgári személyeknek a honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről készített tervezet következett, végül pedig a „hadrakelt seregbeli” büntetőeljárás gyorsításáról és az ilyen eljárásban alkalmazható büntetésekről szóló rendelet szövegezése képezte az egyeztetés tárgyát. Az utóbbival kapcsolatban adódott egy érdekes felvetés, ugyanis a Honvédelmi Minisztérium által előkészített változat továbbra is tartalmazta a botbüntetést mint lehetséges szankciót. Az igazságügyi tárca – szemben a korábbi álláspontjával – ezzel összefüggésben most törvényességi aggályai akadtak: a katonai büntetőtörvénykönyv hatályba léptetéséről szóló törvény fent említett 50. §-a ugyan kimondta, miszerint a minisztérium a rögtönítélő eljárásban halálbüntetés helyett, enyhítésképpen alkalmazható büntetési nemeket és tételeket állapíthatott meg, de e felhatalmazás helyes értelmezése alapján mindez csak a magyar büntetőjogban egyébként „ismeretes” büntetési nemekre vonatkozhatott.⁶⁰¹

Az 1871. évi LII. tc. a feudális jogban gyakori testi büntetéseket általában megszüntette, így a botbüntetés a Csemegi-kódexbe már be sem került, s egyébként az 1855-ben hatályba lépett osztrák katonai büntetőtörvény (*Militär-Strafgesetz*)⁶⁰² – ami idejétmúltsága ellenére Magyarországon 1931-ig volt alkalmazásban – sem tartalmazta. Azonban anakronisztikus módon 1920-ban mégis visszatért *vesszőbüntetés* formájában az árdragítások ellen alkotott az évi XV. tc.-ben. E rendelkezést az erkölcsiség és a személyiség hatékonyabb védelméről szóló 1920. évi XXVI. tc. két hónappal később hatályon kívül helyezte, viszont felvette a szankciók közé a botbüntetést a szemérem, az emberi élet és a közegészség elleni deliktumok, valamint egy sor vagyon és a gazdasági élet tisztasága elleni bűncselekmény vonatkozásban (ideértve a jogszerűtlen árdragítást is). A botbüntések száma felnőttre tíznél, fiatalokúra ötnél kevesebb és huszonötnél több nem lehetett. Ha a botbüntetés – tekintettel az elítélt egészségi állapotára – egészben vagy részben nem volt végrehajtható, helyébe a Büntető törvénykönyv (1878: V. tc., 1908: XXXVI. tc.) korlátai között szabadságvesztés büntetés lépett. Egy-egy botbüntetés helyébe három naptól egy hónapig terjedő szabadságvesztést kellett megállapítani. Ugyanakkor a botbüntetés alkalmazhatósága a törvény hatályba lépte után egy évvel – kifejezetten a jogszabály rendelkezése folytán (9. §) – meg is szűnt.

Az 1940. évi miniszteri értekezleten az igazságügyi tárca képviselői hangsúlyozták, hogy a botbüntetés a modern büntetőjogban más országokban sem szerepelt, mert „a velünk baráti viszonyban álló nagyhatalmak: Németországnak és Olaszországnak nemzeti szocialista, illetőleg fascista életszemlélete a tekintély elvének alapulvétele mellett az emberi méltóság elismerésén és a nagytömegek emberi öntudatának és önérzetének kifejlesztésén és megerősítésén nyugszik”. A testi jellegű, megszegényítő büntetéseknak a hazai jogrendszerbe történő újbóli felvétele az *emberi méltóságot* súlyosan sértette volna, mivel az alkalmazása a szökés vagy önkényes eltávozás egyébként halálbüntetéssel(!) sújtott egyes eseteiben kötelező volt a tervezet szerint. A súlyossági fokok vonatkozásában is ellentmondásosnak

⁵⁹⁹ RÉVÉSZ 2016; RÉVÉSZ 2015, 49. p.

⁶⁰⁰ NAGY 2020, 620–621. p.

⁶⁰¹ MNL OL K578, B.i. 1266. (Előadó ív, 1–4. p.)

⁶⁰² *Das Militär-Strafgesetzbuch über Verbrechen und Vergehen vom 15. Januar 1855 für das Kaisertum Oesterreich.* Hrsg.: Martin Damianitsch. Wien, 1855.; KARDOS 2002, 80–89. p.

ítélte az Igazságügyminisztérium a botbüntetést, mert nehezen lehetett beilleszteni az egyéb szankciók közé⁶⁰³ (pl. végrehajthatatlanság esetén komoly fegyház- vagy börtönbüntetésre kellett volna ezúttal is átváltoztatni). Az ország nemzetközi megítélését szintén féltették, mondván, a szomszédos államok ellenpropaganda céljára használhatják fel e büntetési nem bevezetését, továbbá funkcionálisan sem látták célszerűnek, hiszen az ekként szankcionált személyektől aligha várható el később a hű szolgálat.⁶⁰⁴

Így végül a harmadik tervezetből egy rövidebb jogszabály lett a botozásra vonatkozó szakaszok nélkül.⁶⁰⁵ Hogy mennyire nem volt egyértelmű a helyzet, jól mutatja, miszerint a vita feloldásaként a végső döntést a minisztertanács hozta meg. A jogszabály csak 1941. április 12-én lépett hatályba, akkor az ország egész területén, majd május 26-tól az alkalmazhatóságát a mozgósított seregekre és a katonai közigazgatás alatt álló területekre korlátozták.⁶⁰⁶ A katonai büntetőbíráskodás körében a további eljárásra az 1912. évi XXXIII. tc.-ben kihirdetett honvédségi bűnvádi perrendtartás (Hbp.) volt irányadó, valamint a szóban lévő kormányrendeletet módosító⁶⁰⁷ és egyéb rendeletek.

A fent bemutatott dokumentumokból is látható, hogy a háborúra való felkészülés nem csupán a Honvédelmi Minisztérium és a szoros értelemben vett hadvezetés feladat volt, hanem abban a többi közigazgatási ágazat is kivette részét. A háborús jogalkotás eredményei történelmi távlatból természetesen különböző megítélés alá esnek, ugyanakkor a maguk korában széleskörű kihívás elé állították a szakminisztériumok tisztviselőit, különösen az igazságügyéit, akik még ebben a szélsőséges helyzetben is törekedtek a magyar alkotmányos értékek valaminő mentésére – legalábbis az 1938 és 1941 áprilisa közötti időszakban.

16. Az Államvédelmi Központ ügyésze és az Államvédelmi Ügyészség terve

1942. április 1-jén egy új ügyészi státusz kezdte el működését: egy *kiküldött ügyész*, a zombori szolgálati helyű Meggyesy Lajos feladata lett a Délvidéken a köztisztviselők által elkövetett bűncselekmények (visszaélések) nyomozása, július 9-től pedig az illetéksége már az egész országra kiterjedt. A kiküldött ügyész jogállása a növekvő feladatok hatására hamar megváltozott: a Belügyminisztériumban frissen szervezett Államvédelmi

⁶⁰³ A szankciónemeket részletesen elemezte a már említett SCHULTHEISZ Emil a Kbtv. magyarázatában (kommentárjában). FEJES–SCHULTHEISZ 2018, 62–95. p.

⁶⁰⁴ MNL OL K578, B.i. 1266. (Előadó ív, 5–8. p.)

⁶⁰⁵ Lásd a hivatkozott 2750/1941. M.E. számú rendeletet!

⁶⁰⁶ A m. kir. minisztérium 1941. évi 3.750. M.E. számú rendelete a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések alkalmazása végső napjának meghatározásáról és az ezzel kapcsolatos intézkedésekről. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 1214–1216. p.

⁶⁰⁷ A m. kir. minisztérium 1941. évi 4.850. M.E. számú rendelete a háború idejére szóló különös büntetőjogi rendelkezések alkalmazása kezdőnapjának és területi hatályának meghatározásáról, valamint a polgári büntetőbíráskodás alá tartozó egyéneknek honvéd büntetőbíráskodás alá helyezéséről. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 1839–1840. p.; a m. kir. minisztérium 1941. évi 7.650. M.E. számú rendelete a honvéd büntetőbíráskodásban a hűtlenség büntetnének üldözésére vonatkozó egyes jogszabályok módosításáról. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 3350–3351. p.; a m. kir. minisztérium 1942. évi 6.510. M.E. számú rendelete a honvédség katonai bűnvádi perrendtartásáról szóló 1912: XXXIII. tc. 445. és 476. §-a egyes rendelkezéseinek módosításáról és kiegészítéséről. In: MRT 1942. Budapest, 1943. 2762–2763. p.

Központ⁶⁰⁸ keretében nyert elhelyezést egy augusztus 29-én kiadott igazságügy-miniszteri utasítás értelmében. Ebben megbízást kapott arra, hogy „a közigazgatási tisztviselők visszaéléseivel kapcsolatosan az ország egész területén elkövetett megvesztegetés, hivatalos hatalommal való visszaélés, árdrágítás, valamint a közellátás és a honvédelem érdekét veszélyeztető bűncselekmények miatt személyesen tehet[ett] folyamatba nyomozást, és azt a mellé beosztott csendőri nyomozó közegek igénybevételével” végezhetette. A nyomozati cselekmények eredményét és értékelését a területileg illetékes főügyésznek kellett megküldenie. Az *Államvédelmi Központ királyi ügyészenek* tevékenysége oly lényegessé vált, hogy 1944-ben a Központon belül egy önálló szervezeti egység, az Ügyészi Nyomozó Osztály alakult meg, bár ez a deportálásokkal és a gettósítással kapcsolatos feladatok következménye is lehetett.⁶⁰⁹

Ugyanakkor a speciális szolgálatot teljesítő – mai terminológiával élve – *nyomozó ügyész* jogállása nem volt mindenben egyértelmű. Lényegében három felettes hatósága volt: a belügyminiszter, az Államvédelmi Központ vezetője – és az igazságügy-miniszter. Az utóbbi annak ellenére utasítani szándékolta, hogy szervezetenként nem az Igazságügyminisztériumhoz tartozott. 1943. július 31-én Radocsay László a királyi főügyészségekhez körlevelet intézett, amelyben a szakminiszter kifogásainak adott hangot: nehezményezte ugyanis, „hogy az Államvédelmi Központ közegei által foganatosított, illetve más nyomozó hatóságok által végzett, de az Államvédelmi Központ által irányított nyomozások alapján folyamatba tett igen sok bűnügyről nem tétetett hozzám jelentés”. Felszólította ezért a főügyészeket, hogy az alájuk tartozó ügyészségek vezetőit arra utasítsák, miszerint „minden olyan ügyben, amelyben a feljelentést a királyi ügyészségnél az Államvédelmi Központ tette, illetve amelyben a nyomozati iratokat az Államvédelmi Központ tette át a királyi ügyészséghez, továbbá minden olyan ügyben, amelyben a nyomozást a nyomozó hatóságok az Államvédelmi Központ irányítása mellett folytatták, a királyi ügyészségek az ügy folyamatba tételéről a rövid tényállásra is kiterjedő tájékoztató jelentést tegyenek” hozzá. Emellett az igazságügy-miniszter a konkrét határozatok két kiadmányának felterjesztését is elrendelte, továbbá a nagyobb jelentőségűnek látszó esetekben a döntést kifejezetten az előzetes jóváhagyásához kötötte (pl. magasabb állású állami, vármegyei, városi, rendőrségi és vasúti tisztviselők ügyeiben).⁶¹⁰

Ilyen bűnüldözési előzmények, illetve körülmények nyomán keletkezett az az Igazságügyminisztérium levéltárában megmaradt, keltezés nélküli – feltehetően 1943 második feléből való – „előtervezet”, amely egy önálló Államvédelmi Ügyészség és egy ugyancsak *sui generis* Államvédelmi Bíróság létesítésének lehetséges indokait vette számba. A szerzője maga Meggyesy Lajos volt. Ebben a következő kiindulópont olvasható: „a polgári bíráskodás elé tartozó és az állam belső rendjét erősen érintő bűncselekmények a közhivatalnoki visszaélések és a közellátás érdekeit súlyosan veszélyeztető ügyek. A katonai bíráskodás

⁶⁰⁸ Az 1942. június 26-án kelt, nyilvánosan ki nem hirdetett 6290. B.M. és 1942.Eln.1/52.161. H.M. számú rendeletek szerint az Államvédelmi Központ hatáskörébe az állam belső rendje elleni szervezkedések, a termelést veszélyeztető szabotázscselekmények, a honvédelem érdekeit sértő vagy veszélyeztető, országos jellegű közellátási visszaélések elleni fellépés, valamint a kémelhárítás és a nemzetvédelem tartozott. Ebben az ügykörben a Központ irányította a bizalmas megfigyeléseket, felderítéseket és nyomozásokat. Az élére ekkor Ujszászy István vezérőrnagy került, akit 1944. április 18-án őrizetbe vettek, azután a vezetői feladatokat Kudar Lajos vette át. A szerv 1942. július 1-jétől ténylegesen 1944 decemberéig működött, amikor Kudar is az elődje sorsára jutott. Részletesebben: NÁNÁSI 2011b, 2–3. p.; Kovács 2010.

⁶⁰⁹ NÁNÁSI 2011a, 309–314. p.

⁶¹⁰ MNL OL K578, B.i. 1353/1. (Körirat 1943. július 31-i keltezéssel.)

elé tartozó[k] [a] hűtlenségi bűncselekmények és az ezzel kapcsolatos honvédelem érdekeit veszélyeztető gazdasági kapcsolatu szabotázs cselekmények. A jelenlegi megtorló eljárás lassú, a bírósági intézkedések hosszadalmasak, a megtorlás enyhe, s mindennek eredménye a nagyközönség felé demoralizáló. [...] az ügyek olyan rendszerű továbbvitelével, mint ahogyan az most folyik, a korrupcióval és az ország ellátását veszélyeztető visszaélésekkel szemben gát nem emelhető.”⁶¹¹

Az „előtervezet” fogalmazója szerint „a kir. bíróságok kevés kivétellel meg nem értést tanúsítanak különösen azokkal a súlyos közellátási bűncselekményekkel szemben, melyek kíméletlen megtorlása elsődrendű honvédelmi érdek”. Kifogásolta az alkalmazott szankciók mértékét is, rámutatva, hogy „jelentéktelen árdrágítási ügyekben” gyakran súlyos szabadságvesztéssel sújtják az elkövetőket, míg az „egész országrészek közellátási rendjét felborító cselekmények” elkövetőit csak pár ezer pengős pénzbüntetésben részesítik. Ismert volt előtte azon köztudat is, amely szerint a terheltek gyakran képesek voltak az ügyvédek által úgy befolyásolni az eljárásokat, hogy a felelősségre vonásuk ne következhesen be.⁶¹² A háborús évek egyébként is vészjóslók voltak: „különleges időket élünk, országok és népek tűnnek el máról holnapra, tehát a ma elkövetett bűncselekményeket ma kell megtorolni, mert egy későbbi megtorlásra talán nem lesz idő”. A közellátás és a honvédelem érdekét sértő cselekmények jogi megítélése egyébként bonyolult volt, külön szakértelmet kívánt. A bűnfelderítő csoportnál – itt bizonyára a Meggyesy által vezetett stábról volt szó – 1942-ben 322 köztisztviselő ellen folyt nyomozás, 1943 első félévében pedig már 472 ellen, miközben bírósági ítéletet csak néhány esetben hoztak.⁶¹³

„A legújabb időkben feldolgozott köztisztviselői bűncselekményekből világosan megállapítható, hogy bár számszerűség szempontjából a községi tisztviselői kar bűnözése vezet, a minisztériumokban és a közellátást, valamint ipari ellátást irányító szerveknél előforduló visszaélések mind nagyobb méreteket öltenek” – állapította meg a szerző, majd hozzátette, miszerint ennek hátterében a tisztviselői kar anyagi helyzetének „rosszabbodása” is állt. Ugyanez volt a helyzet a súlyos közellátási visszaélésekkel, „melyek elégtelen megtorlása miatt szinte csábítóan hatnak az elkövetőkre, akik milliós hasznokért vállalják annak kockázatát, hogy hosszú hónapok után pár ezer pengő pénzbüntetést fizessenek, s addig is és azután is folytassák üzemeiket.”⁶¹⁴ A következtetésben így konkludált Meggyesy: „szükségesnek látszik egy olyan szervezet létesítése, mely hivatva van országos viszonylatban nyomozni, vádolni és vádat képviselni mindazon ügyekben és mindazokkal szemben, akik a mai súlyos időkben a közéleti tisztaságot védő, az ország ellátását biztosító s a honvédelem, valamint a hadviselés érdekeit szolgáló törvényeket és rendelkezéseket kijátsszák és megszegik”. Szükség volt továbbá egy olyan szervre, amely az ország egész területére kiterjedő illetékességgel jogosult „azonnali és jogerős, végrehajtható megtorlást alkalmazni” azokkal szemben, akik a korrupciókban részt vettek.⁶¹⁵

„Ez a két szerv elgondolás szerint az *Államvédelmi Ügyészség (ÁVÜ)* és *Államvédelmi Bíróság (ÁVB)* volnának”. A tervezet a hatáskörükbe az egyes közéleti visszaéléseket büntető rendelkezésekről szóló 1942. évi X. tc.-be ütköző bűncselekményeket, továbbá a hivatali sikkasztást és hűtlen kezelést, illetve az árdrágítást, a közellátás, a honvédelem és

⁶¹¹ MNL OL K578. Uo. (*Államvédelmi Ügyészség és Államvédelmi Bíróság szervezetének előtervei* című irat, I–II. pontok.)

⁶¹² MNL OL K578. Uo. (III–IV. pontok)

⁶¹³ MNL OL K578. Uo. (V–VIII. pontok)

⁶¹⁴ MNL OL K578. Uo. (IX. pont)

⁶¹⁵ MNL OL K578. Uo. (XI. pont)

hadviselés érdekeit sértő magatartásokat ajánlotta utalni, ha az utóbbiak tárgyak szerint országos jelentőségűek voltak. Szintén ezen igazságszolgáltató testületek elé tartozott volna az 1921. évi III. tc.-be („Rendtörvény”) ütköző cselekmények,⁶¹⁶ valamint az egyes hűtlenségi bűncselekmények s az ezekkel halmazatba került büntettek és vétségek miatti eljárás. Összességben dualisztikus természetű: *polgári és katonai büntető fórumok* lettek volna; „a szervezet gyors és kemény működése a nyilvánosság tájékoztatása mellett elsősorban visszatartó hatást váltana ki, de ugyanakkor a legszelesebb néprétegek előtt bebizonyítaná, hogy az állam és a nagytömegek ellen elkövetett bűncselekmények, bárki legyen szereplőjük, könyörtelen megtorlást nyernek, s így a belső békét, rendet és fegyelmet s így a konstruktív erőket szolgáló hatásuk kétségtelen.”⁶¹⁷

Az elképzelés szerint az ÁVÜ és az ÁVB szervezetileg „összefüggő tartozékai” lennének a már működő Államvédelmi Központnak (ÁVK), de azzal a sajátos kitételrel, hogy az ÁVÜ nyomozási és vádemelési kérdésekben polgári vonatkozásban az igazságügy-miniszter, katonai vonatkozásban pedig a vezérkari főnök alárendeltségében működne, míg az ÁVB egy független bíróság lenne. Így az ügyészség polgári (fő)csoportjához tartozott volna a köztisztviselői visszaéléseket nyomozó csoport s a közellátási visszaéléseket nyomozó csoport az üzemanyag-ellenőrzővel együtt. Ezek inspektorai fegyelmi ellenőrzés tekintetében csendőri- és rendőrtisztek alatt álltak, míg a nyomozások elrendelése és irányítása szempontjából az ÁVÜ vezetőjének és beosztott ügyészeinek utasításával működtek volna. A katonai (fő)csoporthoz a hűtlenségi bűncselekményeket nyomozó szervek, valamint „csendőri és rendőri szervek” kerültek volna külön belső irányítással. A költségvetési kiadások a belügyi s a hadügyi tárcák büdzséjében jelenhettek meg, mint ahogy ez az ÁVK esetében addig is történt. Az országban működő összes nyomozóhatóság a köztisztviselői visszaéléseket ezután is az ÁVK-nak jelentette volna be, ami e reformmal hatékonyabban tudott volna fellépni az elkövetőkkel szemben. Hogy mennyire nem volt egységes a bűnüldöző szervek működése, jól érzékelhető az előterjesztő konklúziójából: „a már amúgy is létező, de szervezetlenül igen sokszor ellentétes irányú, egymásról nem tudó és egymás munkáját keresztező csoportok összpontosításával egy irányított, időt, munkát, energiát és pénzt megtakarító, szakavatott, gyors nyomozást lehet[ne] vezetni szerte az országban, mely nyomozások helyes irányát, aránylag kis bűnözési körben, illetve bűncselekményi körben kiképzett ügyészi kar irányítaná oly módon, hogy a nyomozás szükségessége és a megengedett, törvényadta határok betartása biztosítva volna, míg az így keletkezett nyomozási anyag azonnali ügyészi feldolgozása, tekintettel egyrészt az anyag amúgy is már ismert voltára, másrészt a minden irányú szükséges szakértelemre, sürgősen bekövetkeznék.” Mindez tehát nem csak a hatékonyság, de a törvényesség szavatolását hozhatta magával, a speciálisan képzett ügyészeket egyszersmind vizsgáló bírói hatáskörrel ruházva fel.⁶¹⁸

Maga az Államvédelmi Bíróság a tervezet szerint héttagú tanácsban járt volna el, amely szóbeli főtárgyalás után rendes perorvoslással nem támadható, jogerős ítéletet hoz. A polgári bírák többsége legalább a II. fizetési csoportból kerülhetett ki, de mindannyian csak hosszú bírói vagy ügyészi szolgálattal bíró, „szigorú felfogású és minden tekintetben kifogástalan jellemű, személy szerint kiválasztott, és e munkakörre saját kérésükre kirendelt” szakemberek lehettek. Az ÁVB katonai részénél törzs hadbírák jöhettek számításba.

⁶¹⁶ ANGYAL 1928; DRÓCSA 2017.

⁶¹⁷ MNL OL K578, B.i. 1353/1. (*Államvédelmi Ügyészség és Államvédelmi Bíróság szervezetének előtervei* című irat, XII–XIV. pontok)

⁶¹⁸ MNL OL K578. Uo. (XV–XVI. pontok)

E fórum működésének költségei az igazságügyi és a honvédelmi tárcákat terhelték volna. Az ÁVÜ polgári csoportja egy vezető és négy beosztott ügyészből, valamint négy fogalmazóból, míg az ÁVB polgári osztálya egy tanácselnökből, nyolc bíróból és szintén négy fogalmazóból, a katonai osztálya pedig egy tanácsból állt volna.⁶¹⁹

Az összesen 19 pontra tagolt Meggyesy-féle tervezet ugyan nem valósult meg, de a dokumentum beszédesen illusztrálja a korabeli korrupciós viszonyokat, egyben felhívja a figyelmet egy eddig alig említett, rövid életű orgánum és tagjai munkájára.

17. Árdragítások

Az igazságügy-miniszter által a királyi főügyészekhez küldött egyik felhívás arról tanúskodik, hogy a jogszerűtlen árdragítások elleni küzdelem nem csak az első, hanem a második világháború alatt is nagy terhet rótt az igazságszolgáltatási szervezetre. Az uszorabíráskodás gyorsítását szolgálták az 1941 szeptemberében és decemberében kibocsátott azon kormányrendeletek, amelyek a még 1920-ban megállapított eljárási szabályokat módosították. Ezek *lex specialis* alapjai az 1920. évi XV. tc., majd az 1941. évi X. tc. voltak.⁶²⁰ A növekvő mennyiségű árdragítás miatti feljelentések gyorsan emelkedő száma nagyban növelte a királyi ügyészségek ügyforgalmát, nemkülönben az egyesbíróként eljáró törvényszékekét, amely tendenciát az Igazságügyminisztérium aggodalommal figyelte. Nem változtatott az ügyhalmazódáson az sem, hogy az ügyészek a kifejezetten beszolgáltatási kötelezettséggel terhelt javakra (pl. gabona, bőr, nyersanyag) elkövetett visszaélések esetén gyakran nem a közellátás, hanem a hadviselés érdekei elleni bűncselekmények miatt emeltek vádat.⁶²¹

Az ügyészek a gyakorlatban az egyes ügyek súlyának mérlegelésénél jellemzően szigorú álláspontot foglaltak el. Minderre tekintettel az 1942. szeptember 2-án kelt utasításában a miniszter azt a nézetet vallotta, hogy „az árdragító visszaélések hatályosabb és szigorúbb üldözéséhez fűződő közérdekkel nem áll ellentétben az, ha a vádhatóságok ezek közül a bűncselekmények közül főként a súlyosabb és ennél fogva a közellátás érdekeit jelentékenyen veszélyeztető eseteket teszik eljárás tárgyává, ellenben az egészen jelentéktelen ügyekben, amelyek akár a cselekményt elkövető személyénél, akár pedig az eset körülményeinél fogva a közellátás érdekei szempontjából nem jelentenek súlyosabb veszélyt, vagy amikor attól lehet tartani, hogy a bíróság jogi vagy formai okokból az üzletszerűséget állapítaná meg, amely esetben kiszabható legkisebb büntetés, a hat hónapi börtön túl szigorú megtorlásként jelentkeznek, a vádemelést – a Te. [= a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930: XXXIV. tc.] 105. §-ának esetleges alkalmazása mellett – mellőzzék.”⁶²² A citált jogszabályi hely szerint, ha ugyanazt az egyént több bűncselekmény gyanúja terhelte, az

⁶¹⁹ MNL OL K578. Uo. (XVII–XVIII. pontok)

⁶²⁰ A m. kir. kormány 1920. évi 5.950. M.E. számú rendelete az uszorabírótság és az árdragító visszaélések esetében követendő eljárásról. In: MRT 1920. Budapest, 1920. 327–336. p.; a m. kir. minisztérium 1941. évi 7.070. M.E. számú rendelete az uszorabíróságra, valamint az árdragító visszaélések és a közellátás érdekét veszélyeztető cselekmények esetében követendő eljárásra vonatkozó rendelkezések kiegészítéséről és módosításáról. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 3225–3228. p.; a m. kir. minisztérium 1941. évi 9.060. M.E. számú rendelete az uszorabíróság eljárására vonatkozó rendelkezések újabb kiegészítéséről és módosításáról. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 3778–3781. p. Az árdragítás szankcionálásának előzményeiről ír VARGA 2020, 15–33. p.

⁶²¹ NÁNÁSI 2011a, 321–323. p.; VARGA 2020, 20–33. p.

⁶²² MNL OL K578, B.i. 1353/1. („Az árdragító visszaélések hatályosabb üldözése” tárgyú irat, 1. p.)

ügyészség mellőzhette ezek közül a vádemelést az olyan bűncselekmények miatt, amelyek figyelmen kívül hagyása a megtorlás súlyát lényegesen nem befolyásolhatta. Szintén kerülni kellett a vádemelést, ha a bűncselekmény felderítése s bírósági ítélettel való szankciója erőteljesen késleltette volna az ugyanazon terhelt ellen nagyobb jelentőségű bűncselekmény miatt folyó másik eljárás befejezését.

1943 júliusában azt kellett Radocsay Lászlónak megállapítania a statisztikai adatokból és a kegyelmi ügyek növekvő számából, hogy a *kis jelentőségű árdrágítások* tekintetében az ügyészségek nem követték a fenti irányelvet, s oly esetekben is éltek a vádemeléssel, amelyek a közellátás érdekeit még az üzletszerűség fennállása esetén sem veszélyeztették túlzott mértékben. „A jelentéktelen ügyeknek ez a nagy tömege nagymértékben veszi igénybe a kir. ügyészségeknek a nagyobb fajsúlyú és a közellátás érdekei szempontjából fontosabb bűnügyek gyors elintézésére fordítandó munkaerejét is” – tapasztalta a miniszter. A gyakorlat háttérében nyilván az húzódott, hogy az ügyészeknek általában nem volt lehetőségük saját hatáskörben megszüntetni a nyomozást akkor, ha a bizonyítékok alapján az árdrágítás gyanúja megalapozottnak mutatkozott, még ha az adott esetben csekély mértékben veszélyeztette is a közellátás érdekeit. Például előállhatott ilyen helyzet akkor, ha a magasabb beszerzési ár miatt a kereskedő – méltányos üzleti érdekből (haszonból) – szükségképpen állapított meg a hatóságit kissé meghaladó árat egy község vagy vidék áruszükségleteinek biztosítása közben, de kifejezetten szándékos haszonlesésről nem volt szó, vagy a kismérvű túlarazás „járatlanságból, alkalmoszerűleg, felkínálás folytán követtetett el”. Így innentől az igazságügy-miniszter – konkrét ügyészségi felterjesztés alapján – a nyomozati eljárást megszüntethette különösen az alábbi esetekben: ha a közellátási miniszter és az árkormánybiztos, illetve a helyi hatóság jogértelmezésében mutatkozó eltérés miatt a gyanúsított a hatósági ár tekintetében tévedésben lehetett; ha az ármegállapítási rendeletek esetleges hiánya vagy a közzétételük hiánya, avagy zavaros rendelkezésük miatt a hatósági ár vonatkozásában kétségek merülhettek fel; végül ha az ügyészségnek kételyei voltak afelől, hogy a bíróság meg fogja-e állapítani a terhelt bűnösségét. Az üzletszerűség (haszonlesés) beigazolódása esetén ugyanakkor az eljárást nem lehetett ily módon megszüntetni még kismértékű ártúllépés megvalósulásakor sem. Ha pedig a jogsértő magatartás „jelentéktelen” volta a vádemelés után derült ki, akkor az eljáró ügyész indítványozhatta pénzbüntetés vagy felfüggesztett szabadságvesztés alkalmazását végrehajtandó helyett, mivel az utóbbit a „leghatékonyabb megelőző hatósági intézkedésnek” látta a miniszter a bagatell ügyek vádlottjaival szemben.⁶²³

Az ártúllépéssel eladott áru vevője nem volt büntethető az erre vonatkozó 1920. évi XV. tc. értelmében. Ugyanakkor azok a vevők, akik rosszhiszemű magatartásukkal szándékosan járultak hozzá a magasabb ár kialakításához – például felhalmozás céljából, vagy a vásárlók ritkábban kapható termékek beszerzésekor mintegy egymást túllicitálva maguk hajtották fel az árakat –, felbujtóként már büntetőjogi felelősséggel tartoztak.

Az ügyészeknek törekedniük kellett arra is, hogy a bíróságok a törvényesen kiszabható mellékbüntetések, különösen a vagyonek kobzás alkalmazásától se zárkozzanak el, ha pedig pénzbüntetés megállapítására kerül sor, annak mértéke ne legyen kisebb, mint a büntetendő magatartással elért vagyoni előny összege. A pénzbüntetések eseteiben azt az irányelvet is megfogalmazta az igazságügy-miniszter, miszerint kiszabásukkor ne az elért vagyoni haszon összege, hanem a vádlott vagyoni és kereseti viszonyai legyenek elsősorban irányadók.⁶²⁴

⁶²³ MNL OL K578. Uo. (2–4. p.)

⁶²⁴ MNL OL K578. Uo. (5–6. p.)

Hozzá kell tennünk azonban – még mielőtt a királyi ügyészeket utólag drákói szigorral vádolnánk –, hogy a szigorúnak talált szerepfelfogás valójában szintén az igazságügy-miniszterek által kiadott rendeleteken és utasításokon alapult. Például 1939-ben a minisztérium ügyészeket irányító osztályának ide vonatkozó rendelkezése akként szólt, hogy ők „úgy a vádemelés kérdésében, mint a vádnak a főtárgyaláson való képviselőleténél a legerélyesebben járjanak el”.⁶²⁵ A vádhatóság mindezt következetesen végrehajtotta.

18. A második világháború időszakában

A bécsi döntések (1938, 1940) következtében, hivatalos néven: *a Magyar Szent Koronához visszatért területeken az igazságszolgáltatást részben fenn kellett tartani, részben a magyar állami törvénykezést ismét meg kellett szervezni, ami az Igazságügyminisztérium és a kormány feladata volt. Az első ideilleszkedő rendelet 1938. október 28-án lépett életbe.*⁶²⁶ Az érintett felvidéki, kárpátaljai és erdélyi területeken a visszacsatolásukkor – pontosabban 1939. január 1-jén, június 27-én s 1940. november 26-án – hatályos ottani magánjogi, polgári peres és nem peres eljárási jogszabályok általában fennmaradtak, míg a büntetőjog tekintetében a csonka-magyarországi jogot kellett alkalmazni. A magyar bíróságok működésének megkezdésével a folyamatban lévő határidők megszakadtak és újrakezdődtek, az elévülés határidejébe pedig a csehszlovák és román bíróságok megszűnése s a magyar fórumok működésének kezdete közötti intervallum nem számított be. A kassai ítélőtáblát 1938-ban, a kolozsvárit, a nagyváradi és a marosvásárhelyit 1940-ben állították fel ismét.⁶²⁷ A szervezés jobbára rendeleti szinten történt a gyorsaságra s az 1939 szeptemberétől deklarált különleges közjogi állapotra tekintettel,⁶²⁸ de a jogszabályok oly nagyszámúak, hogy csupán a felsorolásuk meghaladná a jelen mű kereteit. Ezek analógiájára történt az 1941-ben megszállt délvidéki (szerbiai) területek igazságügyi integrációja is.⁶²⁹

Az országhoz átmenetileg visszacsatolt régiókba sokan áthelyezni kérték magukat. Például tudhatjuk, hogy Oroszi Ferenc kassai ítélőtáblai bíró 1941-ben kérelmet intézett az igazságügy-miniszterhez avégből, hogy a szabadkai, az újvidéki vagy a zombori törvényszék újraszervezésével éppen őt bízzák meg, mivel a Délvidékről származott, egy

⁶²⁵ NÁNÁSI 2011a, 323. p.

⁶²⁶ A m. kir. minisztériumnak 7.780/1938. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszacsatolt területekre vonatkozó igazságügyi rendelkezések tárgyában. In: IK 1938:10. szám. 305. p.

⁶²⁷ A m. kir. minisztériumnak 9.600/1938. M.E. számú rendelete a felvidéki területeknek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásával kapcsolatos igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1938:12. szám. 340–345. p.; a m. kir. minisztériumnak 5.800/1939. M.E. számú rendelete a Magyar Szent Koronához visszatért kárpátaljai területekre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1939:6. szám. 135–138. p.; a m. kir. minisztériumnak 7.810/1940. M.E. számú rendelete a keleti és erdélyi országrésznek a Magyar Szent Koronához visszacsatolásával kapcsolatos igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1940:11. szám. 249–253. p. Lásd különösen a hivatkozott 9.600/1938. M.E. rendelet 2–7. §-ait és a 7.810/1940. M.E. rendelet 2–6. §-ait!

⁶²⁸ VARGYAI 1979; NÁNÁSI 2011a, 292–297. p., 328–330. p.

⁶²⁹ A m. kir. minisztériumnak 5.470/1941. M.E. számú rendelete a visszafoglalt délvidéki területre vonatkozó igazságügyi szervezeti rendelkezések tárgyában. In: IK 1941:7. szám. 267–270. p. A délvidéki bevonulás alkotmányjogi háttéréről ír: SZENTE 2016, 1379–1381. p., 1387–1390. p.

nagykanizsai törvényszéki irodai főtiszt pedig másokkal együtt az Erdélybe való áthelyezését szorgalmazta az előző évben.⁶³⁰

A miniszterelnökségen 1940-ben megszervezték a *Nemzetpolitikai Szolgálatot*. A Teleki Pál elnökölte minisztertanács novemberben 400 ezer pengő rendkívüli előirányzatot szavazott meg az új szerv induló költségeire. A kultuszminisztériummal egyeztetett népművelési propaganda mellett a Szolgálat jelentette meg a „Nemzeti Könyvtár” füzetes regényeit, s vándorkönyvtárakat működtetett. Tulajdonképpen illegális munkát is végzett, amikor postai úton, tömegesen terjesztett nyilasellenes röplapokat, amelyeket titokban egy magánlakáson berendezett nyomdában állítottak elő, így bizonyos szempontból Teleki nyilasokkal szembeni programjának „fedőszerveként” értelmezhető. Harminc alkalmazottja működött a fővárosban és tizenkét összekötője vidéken, az irányítók Kovrig Béla és Alföldi Alajos voltak.⁶³¹

1940 utóján az a több mint kérés érkezett a minisztériumokhoz, hogy a vezetőik „minden olyan intézkedésről, amely közvetve vagy közvetlenül a nemzet bármely társadalmi rétegének anyagi vagy erkölcsi javát mozdítja elő”, havonként kétszer tájékoztatást küldjenek. A közölt anyagot a Nemzetpolitikai Szolgálat az állami, törvényhatósági és az ezek felügyelete alatt álló hivatalok s intézmények tevékenységét tartalmazó, havonta szintén kétszer megjelenő tájékoztatóban kívánta közreadni. Az értesítő „a magyar társadalom széles köreinek kíván felvilágosítást és tájékoztatást nyújtani a kormány működéséről, és ezzel akarja elősegíteni a helyes közfelfogás kialakulását” – fogalmazott az elérni szándékolt célról Radocsay László igazságügy-miniszter, ezért 1940 decemberében elrendelte, hogy minden ügyosztály vezetője a tárgyhónap 1. és 16. napjáig az Elnöki osztállyal írásban tudassa a közlendőket, melyeket az utóbbi vezetője továbbított a Nemzetpolitikai Szolgálatnak.⁶³² A propagandakiadvány *Országépítés* címmel jelent meg 1941 januárjától kezdve.

Szintén 1941 első havában történt, hogy Teleki Pál miniszterelnök a következő, szigorúan bizalmas felhívást intézte Radocsayhoz: „a M. Kir. Ministerelnökség keretében közvetlen irányításom alatt működő IV. osztály külföldi tájékoztató munkájának hathatós támogatása céljából szükség van arra, hogy az egyes ministeriumok és más szervek rendszeresen ellássák az osztályt mindazokkal az adatokkal, amelyek megfelelő formában feldolgozva kedvező tájékoztatást nyújthatnak a külföldnek Magyarországról, az ország belső helyzetéről, külpolitikájáról, fejlődéséről, nemzetiségi politikájáról, gazdasági és technikai vívmányairól, a termelés fokozását előmozdító intézkedésekről, stb.” Kívánatosnak tartotta Teleki azt is, ha a tájékoztató osztállyal az Igazságügyminisztérium rendszeresen, lehetőleg hetente közölné a saját hatáskörében kibocsátott „idevágó rendeleteket és az általa foganatosított mindazon politikai, kulturális, gazdasági stb. vonatkozású intézkedéseket, amelyek egyrészt Magyarország előrehaladottságát és állandó fejlődését bizonyítják, másrészt, amelyek a magyar nemzetiségi politikát kedvező színben tüntethetik fel.” Szükségesnek találta továbbá, hogy a nemzetiségek, az ezekhez tartozó személyek s a vezetőik azon nyilatkozatait, „amelyekből kitűnik, hogy a magyarországi állapotok és a magyar kormány intézkedései elismerést és baráti érzelmeket váltanak ki kisebbségeink körében”, szintén rendszeresen közölnék a miniszterelnökséggel. Mindezek végett egy minisztériumi előadót kellett megbízni a közvetlen kapcsolattartással, a Nemzetpolitikai Szolgálat részére készített összeállításokat pedig a miniszterelnökséghez ugyancsak el

⁶³⁰ MLN OL K577, B.5. 1941. csomó, 1–5. f.; B.7. 1941. csomó, 1–14. f.; B.8. 1941–1944. csomó, 1–66. f.

⁶³¹ ABLONCZY 2005, 484. p.; BARTHA 2019, 356. p.

⁶³² MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, 44.068. irattári sz. okiratok.

kellett küldeni.⁶³³ Végrehajtás céljából Radocsay nyomban továbbította az utasítást dr. Lutilszky Jenőnek, az Elnöki osztály akkori vezetőjének, megjelölve benne a kötelező dátumokat (szintén a hónap 1. és 16. napja).

De megkereste őt közvetlenül a Nemzetpolitikai Szolgálat vezetője, Alföldi Alajos is, aki kiemelte: „különösen hasznosnak ígérkezik az [...] elrendelt beruházások, létesítmények és az ezekre fordított vagy előirányzott költségek összegszerű közlése, hogy ekként az állam munkásságának a nyilvánosság előtt kevésbé ismert, de érdeklődésre számot tartó közületi tevékenysége is publicitást kapjon.” Nyíltan utalt arra, miszerint a cél annak látszatát kelteni, hogy a háborús viszonyok ellenére az országban „az anyagi és erkölcsi értéktermelés üteme változatlanul élénk, és ellentétben bármely más continentalis állammal, az életszínvonal, illetve az elsődrendű közszükségleti cikkek megszerzésének lehetősége alig csökkent.” A jelentéseket úgy kellett beküldeni, hogy az adatok minden hónap 4. és 19. napján már a Szolgálat rendelkezésére álljanak.⁶³⁴ Az Igazságügyminisztérium V. (gazdasági, büntönügyi) ügyosztálya például mindjárt arról számolt be, milyen változások voltak a bírósági fogházak személyzetének hivatalos elnevezésében, milyen beruházások történtek a váci és a rákospalotai büntetés-végrehajtási intézetekben, illetve miként szervezték meg a szamosújvári és a kolozsvári bv. intézeteket az Erdélyből visszacsatolt területek részére.⁶³⁵

Az Igazságügyminisztérium II/a. (családjogi) ügyosztálya 1941. január 3-án készítette el az első jelentését. Ebben Staud Miklós osztályvezető többek között e radikális metaforával fogalmazott: „a családi jog területén a kormányzatot annak az alapvető államtudományi tételnek a határozott felismerése, sőt biztos tudata vezérli, hogy az államnak az alapsejtje a komoly erkölcsi tartalommal, próbaálló szilárdsággal és természetes szaporasággal megáldott házasságon alapuló család. [...] A nőtlenül maradó férfit, a komoly, állandó házasságtól idegenkedő nőt csak fehér vértestnek tekintheti és annak megfelelően kezelheti is az állam a kormányzás szempontjából, amely fehér vértestnek a megsokasodása az államnak elsősorban erkölcsi, de a mellett még gazdasági, sőt végső eredményben fizikai megbetegedését és kihalását is okozná; de a gyermektelen vagy egy gyermekes házaspárokat sem nézheti másnak, mint bár pirosuló, de az életre képtelen, kihaló és az egész szervezet kihalására vezető vértestnek.” Ezzel magyarázta az előterjesztő ama kormányzati törekvést, hogy a jog terén is rendezni kellett a „fonák vagy szégyenletes” családi viszonyokat, s elő akarta mozdítani az egészséges „állami vértestképződést”. Erre tekintettel a minisztérium a házassági akadályok alóli felmentési kérelmek elbírálásakor oly módon szokott volt mérlegelni, hogy csak akkor javasolta megtagadni az engedélyt, ha annak kibocsátása súlyos erkölcsi vagy közegészségügyi problémát vetne fel, avagy „ha a házasság csak ürügyül vagy alkalmul szolgálna olyan idegen személyeknek az országba településére, akiknek betelepülése a közérdekkel ellenkezik”. Az igazságügyi kormányzat jogi útbaigazításokkal, valamint az örökbefogadás intézményének „meleg felkarolásával” is támogatta a családalapítást, továbbá törekedett a „jogilag kitaszítottokról”: a törvénytelen gyermekekről államfői kegyelem kieszközlésével gondoskodni.⁶³⁶ A jelentés azonban jellemzően hallgatott a zsidóságot sújtó jogszabályoknak az említett célokkal való szembenállásáról.

Az igazságügy történetének szomorú fejezetei közé tartozik a második világháború alatt a zsidóságot érintő jogalkotásban és végrehajtásban történő közreműködés. Ennek forrása-

⁶³³ MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, B.43/1941. sz. irat.

⁶³⁴ MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, számozatlan irat (1940. dec. 5.).

⁶³⁵ MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, 67.818/1940., 468 és 469/1941. I.M.V. sz. és számozatlan iratok.

⁶³⁶ MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, szám nélküli irat.

iból a minisztérium megmaradt kevés iratai között az 1942. évi XV. tc.-kel összefüggően található dokumentumok, amikből kiderül, hogy a hivatkozott törvény alapján az izraelitáktól elveendő mezőgazdasági ingatlanok felhasználása iránt a magyar földművelésügyi miniszternek kellett intézkednie. Ehhez a birtokszerzők kijelölésére *tárgyalóbizottságokat* alakított 1943-ban, melyek elnökei az igazságügy-miniszter által átengedett bírák vagy tisztviselők lehettek. Figyelemmel „azokra a szempontokra, amelyek ahhoz fűződnek, hogy a tárgyalóbizottság elnöke telegkönyvi ügyekben és tárgyalás vezetésében is megfelelően jártas legyen”, az agártárca vezetője elsősorban bírákat szándékozott beosztani összesen negyven bizottságba, ezért ugyanennyi bírát kért sürgősen hozzá berendelni úgy, hogy ők az 1943. szeptember 15. utáni napokban a munkát elkezdhessék. Mivel azonban eleve bíróhiány volt, a honvédelmi miniszter ezzel párhuzamosan kénytelen volt az átengedett létszámnak megfelelő, a háborúban szolgálatot teljesítő bírát a hadi szolgálat alól felmenteni. Ez utóbbi ellenben nem mindig történt meg; a szegedi törvényszékről igénybe vett két bírót például 1944 januárjában sem pótolták. A bizottságok egyébként még Budinszky László idején is működtek.⁶³⁷

Foglalkozott az izraelitákkal az a – talán 1941. február 24-én érkezett – tanulságos anonim irat is, amely a „zsidótörvények” következtében elbocsátott vagy elbocsátandó magánalkalmazottak felmondási és hasonló természetű illetményeinek szabályozásáról szóló kormányrendeletet⁶³⁸ kommentálta. A kiadását azzal indokolta, miszerint a foglalkoztatásból kizárt, *de jure* „zsidónak” minősülő személyek részére sorra nagy összegű végkielégítéseket fizettek az érintett gazdasági társaságok, amit a minisztertanács igencsak sérelmezett, miután kötelezővé tette bejelenteni az így kifizetett járandóságokat: „a valóságban az történt, hogy sok vállalat inkább hajlandó volt megkockáztatni az összeomlást, a termelésből való kikapcsolódást, de az elbocsátott zsidókat egész életükre busásan ki akarta elégíteni”. Az ingó tőke „megóvása” érdekében a kormány intézkedéseket tett: korlátozta a végkielégítéseket, a jutalmakat s a magánnyugdíjak mértékét. Evégből a már hamarabb létrehozott *Közérdekeltségek Felügyelő Hatóságát* jogosította fel arra, hogy az ilyenképpen jogszerűtlenné váló kifizetéseket akár hivatalból és visszamenőleg korrigálja a megengedett mértékre, illetve, hogy a túlfizető vállalatok vezetőit szankcionálja. A rendelet hatálya a havi ötszáz pengőt el nem érő bérral foglalkoztatottakra nem terjedt ki, mindezt cinikusan a szociális szempontok figyelembevételének minősítve.⁶³⁹ E röviden vázolt irat egyértelműen csak jogszabálykivonat volt, de érzékletesen engedi látnunk, miként terebélyesedett az antiszemitizmus jogi és gazdasági kivetülése, s miként törekedett a társadalom egy része a saját eszközeivel mindennek ellenállni az ország hadba lépését megelőzően. Egyébként a második zsidótörvény s a végrehajtási rendeletei nyomán országosan 28 bírát és egy ügyészt helyeztek nyugalomba már 1939 végével, valamint négy bírósági fogalmazó esett e törvény rendelkezései alá.⁶⁴⁰

A Horthy-korszak utolsó, a kormányzó által még saját akaratából kinevezett igazságügy-minisztere a Lakatos Géza kormányában működött Vladár Gábor volt 1944. augusztus

⁶³⁷ MNL OL K577, A1. 1943. csomó, 352–360. f., 431–434. f.

⁶³⁸ A m. kir. minisztérium 1941. évi 1.500. M.E. számú rendelete a magánalkalmazottak szolgálati jogviszonyának megszűnése esetére járó illetményekről. In: MRT 1941. Budapest, 1942. 166–173. p.

⁶³⁹ MNL OL K577, L.8. 1940. csomó, szám nélküli irat.

⁶⁴⁰ *Magyarország igazságügye az 1939. évben*. Különnyomat „A m. kir. kormány 1939. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv” című, a m. kir. miniszterelnök által az 1897: XXXV. tc. 5. §-a értelmében az országgyűlés elé terjesztett műből. Budapest, 1942. I–II. 8. p. Neveket is közöl: SCHWEITZER 2016, 75–79. p.

29. és október 16. között. A nyilvánosan közzétett *rendeletei* mellett továbbiak is készültek: a minisztertanácsi jegyzőkönyvekből megtudható, hogy a hitbizományokhoz tartozó vagyontárgyak egy részének hitbizományi kötöttség alóli feloldásáról megfogalmaztak egy igazságügyi rendelettervezetet, ám ténylegesen nem vált jogszabállyá.⁶⁴¹ Egyéb forrásokból ismert, hogy Vladár személyesen, valamint a nemzetközi kapcsolatokért felelős ügyosztályvezetője, Lupkovics György közben jöttével járt el október 9. és 11. között több, a német biztosító rendőrség által Magyarország területén internált politikai fogoly – országgyűlési képviselő vagy felsőházi tag (Bajcsy-Zsilinszky Endre, Baranyai Lipót, Laky Dezső, Makkai János, Nagy Ferenc, ifj. Tildy Zoltán, Huszár Aladár) –, továbbá a németországi Mautenhausenben fogva tartottak (Csekonits Iván, gr. Apponyi György, Fellner Frigyes, Keresztes-Fischer Ferenc, Keresztes-Fischer Lajos, gr. Sigray Antal, Rassay Károly, Somogyváry Gyula) szabadon bocsátása érdekében. A budapesti ügyészség végül 14-én hozta meg az itthoniak szabadlábra helyezésétől szóló végzést, addig az érintetteket átmenetileg egy gyűjtőfogházban őrizték. A helyzetet hűen szemlélteti az a telefonbeszélgetés, melyet Vladár folytatott idősebb Tildy Zoltánnal október 15-én hajnalban: „most én vagyok a miniszter, de hogy még délután is az leszek-e, azt nem tudom. Elrendeltem a foglyok szabadon bocsátását. Azonnal gondoskodjatok az elszállításukról, ameddig még megtehetitek!”⁶⁴²

A szovjet csapatok előrenyomulásával szeptember 2-tól az ország újabb részeit nyilvánították hadművelleti területekké, amelyeken aztán különleges közigazgatási normák érvényesültek és kormánybiztosok tevékenykedtek. Ennek egyik elemeként a szakminiszterek a kormánybiztosokra ruházhatták az őket megillető „ügyintézési hatásköröket”, akár a másodfokúakat is. Vladár azonban akként foglalt állást, hogy egyelőre ilyen hatáskör-átruházásra az igazságügyi igazgatásban és főfelügyeletben nem kerül sor, kivéve, ha a minisztérium és a hadművelleti terület között az összeköttetés megszakad. Október elején viszont az igazságügyi alkalmazottak elhagyni kényszerültek a déli és a keleti vármegyéket, Szegedről például Enyingre vezényelték őket.⁶⁴³

A minisztertanács szeptember 27-i ülésén a kereskedelmi és közlekedésügyi miniszterrel egyetértésben szintén Vladár adta elő a zsidók üzleti, üzemi áru- és anyagkészleteinek, valamint más vagyontárgyainak felhasználása céljából fogalmazott rendelettervezetet, amelyet a kormány tagja elfogadtak: 3.520/1944. M.E. számon jelent meg.⁶⁴⁴ A szeptember 13-i ülésen pedig számos igazságügyi személyi kérdésben: bírói, ügyészi állások betöltésében született döntés.⁶⁴⁵ Ezek végrehajtása *de facto* valószínűleg nem történt meg.

Vladár megbízatása idején az Igazságügyminisztérium is súlyos *költségvetési hiánnyal* küzdött: a szeptemberben tartott minisztertanácsi üléseken felmerült a póthitel igénylésének szükségessége. A részletes indokolás szerint a minisztériuma folyó évi költségtervezetének a „büntetőbírói határozatok végrehajtása” című alfejezetébe kérte 347.000 pengő utólagos felvételét, mivel a szegedi királyi kerületi börtönben működő kenderfeldolgozó üzem részére 1943-ban és 1944-ben beszerzett korszerű fonógépek árának kifizetése után a tárca költségvetése „csaknem teljesen kimerült”. A kormány hozzájárult a kért összeghez, ami egyébként megegyezett az említett berendezések vételárával.⁶⁴⁶

⁶⁴¹ MNL OL K27. X57. Minisztertanácsi jkv., 1944. szeptember 6.: 6. pont.

⁶⁴² RÉVÉSZ 2015, 121–126. p.; BARTHA 2019, 456–457. p. Vö.: VLADÁR 1997, 234–235. p.

⁶⁴³ MNL CSML VII. 3., B.i. 1944: 5/2. és 31.712/1944. I.M.E. számú rendelet.

⁶⁴⁴ MNL OL K27. X57. Mt. jkv., 1944. szeptember 27.: 35. pont; IK 1944:9. szám. 326. p

⁶⁴⁵ MNL OL K27. X57. Mt. jkv., 1944. szeptember 13.: 5. pont.

⁶⁴⁶ MNL OL K27. X57. Mt. jkv., 1944. szeptember 6.: 7. pont, szeptember 27.: 34. pont.

Megtörtént a szélsőjobboldali sajtó betiltása és a baloldali sajtó engedélyezése végett alkotott rendelet kidolgozása is, mely a „kiugrási kísérlet” előtti utolsó, október 14-i kormányülés napirendjén szerepelt. Noha már a szeptember 1-jei minisztertanácsban Vladár kifejezetten hangoztatta, miszerint a kormány céljainak elérése érdekében lényeges volt „a hivatali kötelességteljesítés fokozása, a közhivatali rend és fegyelem legmesszebbmenő megtartása”,⁶⁴⁷ a Harmadik Birodalommal való szembefordulás október 15-én – jórészt a német titkosszolgálat hatékony hírszerzése, valamint a magyar vezérkar némely tisztjeinek árulása miatt – mégis teljes kudarccal végződött.⁶⁴⁸

A nyilas hatalomátvétel után és a „kettős minisztérium” idején Budinszky László tölthette be a „magyar királyi” igazságügy-miniszteri tisztséget, míg az ország keleti részében, Debrecen székhellyel 1944. december 22-én az ideiglenes nemzeti kormány kezdte meg a munkáját; ez utóbbiban a nemzetgyűlésbe Szegedről delegált Valentiny Ágoston (SZDP) lett az igazságügyi tárca első vezetője.⁶⁴⁹

Budinszky előbb Budapesten, majd Szombathelyen működő minisztériumában a következő *struktúra* öltött testet: létezett egy Elnöki személyzeti s egy Elnöki gazdasági ügyosztály, valamint több szakigazgatási főosztály, úgymint: az *I.* törvényelőkészítő, *II.* családjogi, *III.* birtokrendezési és telekkönyvi, *IV.* büntető, *V.* gazdasági, *VI.* fiatalkorúakkal és börtönüggyel foglalkozó, *VII.* nemzetközi jogi, *VIII.* felügyeleti, *IX.* magánjogi és közigazgatási ügyosztályok. A politikai államtitkár státuszát Nagy László foglalta el, míg a minisztérium számvevőségének igazgatását Arany János látta el. A személyi ügyek kormánybiztosának az igazságügy-miniszter mellé rendelt megbízottja Szathmári Béla volt. Budinszkynek a nyilasok és a németek melletti elkötelezettsége közismert. A német megszállást követően már Sztójay Döme is felajánlotta neki az igazságügy-miniszteri tárcát, amit arra hivatkozva utasított vissza, hogy a nyilaskeresztes pártot nem vonták be a kormányzásba, így ő sem vállalhatott pozíciót. A népbírói perében felhozott legsúlyosabb vádpont szerint a fogházakban tartott politikai foglyokat – összesen negyvenhetet – 1944 novemberében kiszolgáltatta a német biztonsági szolgálatnak. Ő készítette el a nemzetvezetői intézményre vonatkozó törvény (1944: X. tc.) javaslatát is. Az igazságügyi igazgatás terén végzett tevékenységét leginkább annak a látszatnak a fenntartása jellemezte, hogy a minisztérium bárhol is telepedjen meg, úgy teszi a dolgát, mintha el sem hagyta volna Budapestet. Ugyanakkor a nyilasok által a minisztériumába delegált pártmegbízottal nézeteltérése támadt; nem azért, mert a közvetlen pártellenőrzést kifogásolta volna, hanem, mert Szathmárit nem tartotta alkalmasnak a feladatra. A Szálasi-kormány tagjai végül 1945. március 28-án hagyták el az országot, a külföldi működésüket a szakirodalom szerint április 18-án fejezték be.⁶⁵⁰ Budinszky Lászlót a budapesti népbírói és a Népbírói Országos Tanácsának ítéletei alapján 1946. március 9-én kötél által végezték ki.⁶⁵¹

⁶⁴⁷ MNL OL K27. X57. Mt. jkv., 1944. szeptember 1.: 26. pont.

⁶⁴⁸ VLADÁR 1997, 235–245. p.

⁶⁴⁹ BLAZOVICH 2005, 188–189. p.; CSIZMADIA 1976, 530. p.

⁶⁵⁰ RÉVÉSZ 2018, 25–27. p., valamint Melléklet a 646/1945. I.M.E. számhoz (passim).

⁶⁵¹ *Budinszky László*. In: ÚMÉL 1. 966. p.

IV. ÖSSZEZEGÉS

Wilhelm Dilthey ismert mondása szerint a történelmi tudás gyarapodása feltételezi, hogy „a megélés új mélységekbe hatoljon előre, hogy a megértés a történelmi élet megnyilvánulásainak tágabb körére terjedjen ki, addig ismeretlen történelmi források nyíljanak meg, vagy nagy tapasztalattömeg emelkedjék fel új történelmi helyzetben”.⁶⁵² Mások, mint Jürgen Habermas, arra is rámutattak, hogy emellett a történelmi szellemtudományok alapja szükségképpen hermeneutikus marad, tehát mindig függ valamilyen mértékben a szemlélő szubjektumától.⁶⁵³ A 21. században is egyetérthetünk e nézetekkel. „A valódi történetírás a »sine ira et studio« szellemében tárja fel és örökíti meg a múltat” – írta Nánási László egy néhány évvel ezelőtt közzétett recenziójában, majd joghistorikus ars poeticáját ekként folytatta: „márpedig a múlt tényeinek megismerése és a belőlük való következtetések, tanulságok levonása megköveteli az alapos forrásfeltárást, s ezek alapján a történetek hiteles megörökítését, magyarázatát.”⁶⁵⁴ A jelen könyv megírását ugyanezen elv kísérette útján annak érdekében, hogy megfelelhessen a modern alkotmánytörténeti követelményeknek, egyszersmind – a hermeneutika megismerési korlátai között – informatív módon egészítse ki a már rendelkezésre álló tudáskincset a magyarországi polgári kor igazságügyi igazgatásával és intézményeivel kapcsolatban.

A munka elkezdésekor két szakmai alapkérdés vetődött fel, amelyek egyben tudományos téziseket is jelentettek: 1. megírható-e érdemben a volt Magyar Királyi Igazságügyminisztérium közigazgatás-története a kiegyezéstől (1867) a debreceni ideiglenes nemzetgyűlés megalakulásáig (1944. december 21.) a rendelkezésre álló fragmentált országos levéltári forrásanyag alapján (K 577., 578. állagok); 2. ha igen, milyen következtetések vonhatók az igazságügyi szaktárcának és mindenkori vezetőinek az alkotmányos közjogi keretek között elfoglalt helyéről és kifejtett igazgatási, jogpolitikai tevékenységéről, különös tekintettel a polgári kori parlamentarizmus és jogállamiság követelményeire?

1. Az első kérdés azért vetődött fel és lebegett mindig a szerzői horizont felett, mert az 1956. évi forradalom és szabadságharc alatt az akkori Magyar Országos Levéltár súlyos veszteségeket szenvedett a budai várnegyed támadásakor, több gyűjteménye gyakorlatilag teljesen megsemmisült – köztük az igazságügyi levéltár archívumának túlnyomó része is elégett. Ez viszonylag széles körben ismert tény. A bevezetésben megjelölt két állagban mégis maradtak meg iratok, amelyek azonban igencsak eshetőlegesek, töredékesek, és ezért klasszikus kronologikus feldolgozásra nem alkalmasak. Ennek ellenére meg kellett és lehetett kísérlni a mozaikok összerakását annyira, hogy a hiányok közepette is felvázolható legyen a minisztérium működésének vezérfonala, méghozzá generális megállapítások helyett konkrét adatokkal, kiegészítve más szerzők műveivel és az egykorú kiadványok ismeretanyagával.

A módszertan ennek megfelelően abban öltött testet, hogy a forrásfeltárás során törekedtünk a témájukban hasonló vagy összefüggésbe hozható, közigazgatás-történetileg is releváns iratokat kiemelni, egymás mellé helyezni, ezzel a hiányzó kronologikus rendszert *konceptiózus rendszerrel* pótolni, különösen a monográfia III. részében. A kialakított téma-

⁶⁵² DILTHEY 1974, 531. p.

⁶⁵³ HABERMAS 1990, 167–168. p.

⁶⁵⁴ NÁNÁSI 2015, 62. p.

köröket ennek megfelelően nem csak a szándékolt szakmai választás, hanem a rendelkezésre álló iratok tartalmához történő kényszerű igazodás hozta létre, míg ugyanezen okból számos kérdéskör nem kerülhetett a fejezetek közé, mivel nem találtunk hozzájuk megfelelő kútfőket. Olykor a törvénykezési szervezet történetét érintő kutatásainkat is segítségül hívtuk a hézagok kitöltéséhez, hiszen a kettő többször szervesen kapcsolódott egymáshoz. A kidolgozást természetesen a terjedelmi keretek szintén behatárolták. Mindezekre figyelemmel alakítottuk ki a belső struktúrát, amely így elsősorban tematikus rendszerű, nem pedig a hézagmentes folytonosságon alapszik. Az első kérdésre tehát olyan választ adhatunk, miszerint egyfajta szakszerű feldolgozás lehetséges volt a szükségszerűen adódó – hol pótolható, hol megmaradó – hiányosságokkal. Ezek kitöltése további munkálkodást igényel, mivel a minisztertanácsi, illetve bírósági és ügyészégi levéltári dokumentumokból még bizonyára számos primer adat gyűjthető össze a jövőben.

2. A második kérdésre, több pontba rendezve, az alábbi válaszokat fogalmazhatjuk meg.

a) A vizsgált történelmi periódust „polgári kornak” nevezve gyakran egy érának törekszünk felfogni, mégsem nevezhetjük homogénnek, noha éppen az alkotmánytörténet az a perspektivikus rendező elv, amely összekapcsolja a belső korszakokat. Az 1918. november 16-tól számított egy esztendő, a forradalmak éve kivételével ugyanis a magyar történelmi/történelmi alkotmány folytonossága jellemezte a szóban forgó évtizedeket, amelyek ezzel egy sajátos periódussá forrtak össze. Ennek a kontinuitásnak a hangsúlyozása és tudatosítása lépten-nyomon áthatotta a többségi politikai és a jogi rendet, még a nyilvánvaló eltérések ellenére is. Az utóbbi fő oka természetesen az elveszített első világháború és a trianoni békeszerződés által okozott történelmi trauma, illetve kényszerpálya volt: a fénykorában lévő *közép-európai kettős monarchia*, vagyis egy európai léptékű birodalom egyik államaként kezdte Magyarország a „nagy háborút”, ámde mire az befejeződött, egy területében megcsonkított, méltóságában megalázott, gazdaságában megtört köztársasággá változott át. Mindez egy teljesen új helyzetet teremtett: az ország az államforma (királyság) helyreállítása után sem volt birodalom, nem voltak szövetségesei, vagy ha igen, azok is a létezésükért küzdöttek (főként Lengyelországot érte ezalatt⁶⁵⁵), és az egységes politikai nemzet korábban konzekvensen képviselt tana, mint az egyik legfőbb 19. századi államszervező maxima, a magyarság számára éppen a visszájára fordult a Kárpát-medencében. Tehát ami a dualizmust a közjogi provizórium huszonöt évével összekapcsolta, az leginkább a konstans jogrendszer volt, bár nem abszolút értelemben, hiszen az 1920-tól megindult jogalkotás számos vonatkozásban eltért, el kellett térjen az addigi irányoktól. Az igazságügyre ebben a helyzetben különösen nagy felelősség hárult: nemzeti létkérdés volt egyben tartani ezt a jogrendszert, ami mögött a társadalmi, gazdasági, belpolitikai és külügyi viszonyok, nemkülönben a középtávú célok radikálisan megváltoztak.

b) A kettősség az igazságügy-miniszterek személyére is nagyban kihatott. A dualizmus időszakát döntően „jogtudós” miniszterek jellemezték és az általuk vezetett, időben nem elhamarkodott, ma talán lassúnak tetsző kodifikációk, amelyek megteremtették azokat a szilárd pilléreket, melyek a magyar jogrendszer timpanonját tartották még a világegés alatt is. A mester és tanítvány kapcsolatán keresztül egyféle konzekvenség volt megfigyelhető: például Horvát Boldizsár vitte a minisztériumba a fiatal Szilágyi Dezsőt, húsz évvel később már Szilágyi hívta oda Erdély Sándort, Plósz Sándort és Balogh Jenőt, akik követték a miniszteri székben is. *A nagy nemzedék*: Szilágyi, Erdély, Plósz és Balogh – kisebb megszakításokkal – negyed századig vezette a magyar igazságügyet, mialatt a polgári törvénykönyv

⁶⁵⁵ TOPOLSKI 1989, 308–313. p.

kivételével minden nagyobb horderejű kodifikáció révbe ért. Ez a fajta szisztematikus alkotómunka a Horthy-korszakban már nem jellemezte az Igazságügyminisztériumot sem, az átgondolt alkotást a gyorsan változó viszonyok jogi mederben tartása váltotta fel, ezért sokkal inkább „politikus” igazságügy-miniszterekre volt szükségük a kormányfőknek. A dualizmus társadalma ugyanakkor lehetőséget adott arra is, hogy széles körből csatornázódhasson be a tehetség, a szakértelem a minisztériumok személyi állományába. Nem csak arisztokraták, volt köznemesek (dzsentrik) vagy honoráciorok, hanem a talentumos polgárság tagjai is felemelkedhettek a miniszteri, államtitkári magaslatokig, de még arra is adódott példa, hogy nem keresztény jogászból lehessen igazságügy-miniszter. Vázsonyi Vilmos ugyanis izraelita volt, s bár kedvezőtlen történelmi időben, de miniszterévé nevezte ki az utolsó uralkodó. Vázsonyi legitimista politikai nézetét később is következetesen megőrizte, polgári demokrata hitvallását még élete árán is kifejezésre juttatta gr. Bethlen Istvánnal és a nemzetgyűlési többséggel szemben 1926-ban.⁶⁵⁶

c) A világháborúk alatt és közöttük, a Horthy-korszak politikai stratégiát támogatva, az Igazságügyminisztériumnak olyan kihívásokkal kellett szembe néznie, amelyek korábban nem merültek fel. A békeszerződés utáni konszolidáció nem csupán gazdasági és politikai jellegű volt, hanem a jogrendszer működését is újra kellett szervezni, meghagyva az alkotmányosság említett kontinuitását. Mivel a területi revízió elsődleges kormányzati célkitűzés volt, a joganyag széles körű cseréje egyébként sem mutatkozott célszerűnek. A fundamentális pillérek maradtak. Az igazságügy-miniszterek inkább folytatták a kivételes hatalom alapján még 1914-ben elkezdett rendeletalkotási dömpinget, vagyis azt a módszert, hogy a hagyományosan – az alkotmányos szokásjog alapján – törvényi szintű jogalkotást is kormány- vagy miniszteri rendeleti keretekben oldották meg. Ennek talán legismertebb példája az 1922. évi 2200. M.E. számú választójogi kormányrendelet, de az általunk bemutatott, a kisebbségi jogokról szóló 1923. évi jogszabályok szintén ide tartoznak. Valójában mindez sajátossága volt már a 19. század végének is, de még nem ilyen terjedelemben és tartamban, hiszen a kivételes jogállapot végül 1923-ban szűnt meg hazánkban, tehát öt évvel a világháború után. Kezdetben megkívánták azt is, hogy a sürgősen szükségessé vált törvénypótló rendeletek tárgyában a legiszlátiva elé mennél hamarabb törvényjavaslatot terjesszen a kormány ún. utánszabályozás végett, de az 1880-as években lassan megváltozott ez az úzus, ami a 20. században utóbb teljes követésre talált.⁶⁵⁷ A hivatkozott két tárgykörben ugyan megtörtént a becikkelyezés, de ezek inkább kivételnek számítottak. A munkaügyi vagy a jövedéki kihágási bíráskodást lehet olyan ellenpéldákként citálni, amelyek szabályozása a Horthy-korszakban megmaradt rendeleti szinten, avagy a gyülekezési jogét, noha törvénybe kívánták volna. Mindez a mai logikánk szerint talán különösnek hat, külföldi szerzők is felfigyeltek rá,⁶⁵⁸ de a miniszteri felelősség fennállta miatt a maga idején közjogilag igazolható volt.

d) A felelősség kérdése további figyelmet érdemel. A közjogi és a politikai felelősség egyaránt létezett, az előbbi *de iure*, az utóbbi az országgyűlési gyakorlat alapján: a plénum általi különböző ellenőrző intézmények s az ellenzéki aktivitás, olykor egyenesen obstrukció formájában. A miniszteri/miniszterelnöki felelősség a jogállam létezésének egyik legfontosabb garanciája, de a polgári korban még nem feltétlenül jelentette ugyanazt, mint ma. Elsősorban a szélsőséges anomáliákat kellett elhárítania, ami különböző történelmi

⁶⁵⁶ L. NAGY 1994; ROMSICS 2017, 133. p.

⁶⁵⁷ MÁTHÉ 2021, 86–87. p.

⁶⁵⁸ RADY 2016, 15–17. p.

érakban különbözök voltak. A damoklészi kard azonban mindig ott lebegett a fejek felett, legalábbis az igazságügy-miniszterek ezzel tisztában voltak. Bár a népi demokratikus történetírás még az 1980-as években is kötelezően használta a „Horthy-fasizmus” sommás kifejezést, a mai irodalmak már *korlátozott parlamentarizmusról* írnak,⁶⁵⁹ amelyben a 19. századi liberális intézmények öröksége és a 20. századi autoriter államkoncepció jegyei keveredtek. Ennek megfelelően a felelősség kérdése még reálisan felvethető volt, legalábbis 1939-ig, amikor az utolsó országgyűlési választásokat tartották. Jó példa erre a bemutatott 1931. évi gazdasági válságkezelés, amely során Zsitvay Tibor határozottan a kormány közjogi felelősségét hangsúlyozta figyelemre méltó módon, illetve példák az igazságügy-miniszterek által más kormánytagoknak vagy éppen a kormányzónak adott jogértelmezések, amelyekben határozottan felhívták a figyelmet az alkotmányos kritériumokkal szembeni rendelet- és határozattervezetek tarthatatlanságára. Legalábbis békeidőben. A szóban lévő minisztérium tehát többször sikeresen törekedett fellépni a felelősségi kérdést felvető politikai elképzelésekkel szemben a jogállamiság védelmében. Persze, az ellenkezőjére is hozható példa, főleg a visszaható hatály alkalmazása (pl. Károlyi-per, állam elleni bűncselekmények szankcionálása) vagy a második világháborús, illetve azt közvetlenül megelőző jogi antiszemitizmus területén.

e) Az igazságügyi igazgatás tartalmi bővülését a minisztérium szervezetének ismeretetésével törekedtünk érzékeltetni. A száraz felsorolások mögött ugyanis kirajzolódik mindazon tevékenységi kör, amelyet az igazságügy jelentett. Ez a századfordulóig néhány ügyosztállyal ellátható volt, a 20. század elejétől, különösen az első világháborútól azonban az ügyosztályok száma megemelkedett, a struktúra lényegesen bonyolultabbá vált, aminek a legfőbb oka a megnövekedett mennyiségű és minőségű igazgatási feladat, amelyből a klasszikus törvény-előkészítés csupán egy típus volt. A béketárgyalásokat övező, valamint a területvesztés, majd -gyarapodást kísérő jogi, végrehajtási kihívások csak a megnövelt számú ügyosztályok segítségével voltak teljesíthetők. Tehát a minisztérium belső adminisztrációját az állandóság mellett a változásra való képesség is jellemezte, s nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, mely szerint a mindenkori Igazságügyminisztérium a hivatalban lévő kormánytól, az pedig az aktuális miniszterelnöktől, ő meg a kormányzótól és az országgyűléstől (nemzetgyűléstől) függött, így a szakmai munkát igazítani kellett a politikai igényekhez (lásd pl. a nemzetiségi nyelvkérdést). A tisztviselők ennek ellenére vagy ezek mellett láthatóan törekedtek az alkotmányosság elveinek érvényre juttatására a különböző tervezetek megfogalmazásakor és bírálatokor, ami kifelé, a végeredményben hol meglátszott, hol nem. Mindenesetre a hazai „zsidótörvények” elfogadása előtti évtizedekben a szakmai szempontok legtöbbször előtérben álltak az autoriter kormányzást vagy hivatásrendiséget célul tűző politika ellen vívott harcban, s érződött az ennek fenntartására irányuló folytonos küzdelem a más minisztériumokkal fennálló kapcsolatokban is.

f) A múltbeli események értékelését mindenkor a párhuzamos történelmi környezet értékrendjének figyelembe vételével kell elvégezni, mert a későbbi princípiumok – ide értve a jogállamiság változó tartalmú fogalmát is⁶⁶⁰ – és a társadalomontológiai ideológiák

⁶⁵⁹ ROMSICS 2017, 396–399. p.; PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK 1995, 73. p.; L. NAGY 1995, 103–106. p.

⁶⁶⁰ A jogállam bár az egyik legfontosabb modern jogi fenomenon, a tartalma a 19. és a 20. század fordulójától folyamatosan változik, így biztonsággal csak az definiálható, hogy honnan indult ki, illetve mi a mindenkori célja. A korai jogállam-fogalom a politikai liberalizmus kívánságainak összegzése volt; ezek a kívánalmak a következők: „az uralkodó alárendelése a pozitív jognak (a *princeps legibus solutus* »évszázados dilemmájának« lezárása), az állami tevékenység joghoz kötése, s végül, de nem utolsósorban a jogalkotás és végrehajtás

visszavetítése komoly torzításokat okozhat. Erre iskolapélda az 1950-es évek történetírása, amely a Horthy-rendszerben mindenhol az ellenséget kereste a fasizmus fogalmának végletes kiterjesztésével. Nem csupán teoretikusan tette ezt, hanem a fizikai valóságra is kihatott: a volt igazságügy-miniszterek közül Nagy Emilnek, Lázár Andornak, Vladár Gábornak és Mikecz Ödönnek is a kitelepítés jutott osztályrészül Rákosi Mátyás miniszterelnöksége idején, Zsitvay Tibor pedig inkább az emigrációt választotta. Bizonyára Pesthy Pálra ugyanezek vagy hasonlóak vártak volna, ha nem távozott volna az élők közül 1952-ben. Tasnádi-Nagy András halálra, majd kegyelemmel élethosszig tartó szabadságvesztésre ítélték a nyilas hatalomátvétel után kétségkívül (bár nem miniszterként) kifejtett szélső jobboldali tevékenysége miatt. Arra a kérdésre: Radocsay Lászlót miért hagyták ki a népbírói felelősségre vonásból, még nincs pontos válasz, de köze lehetett hozzá annak a vitatott ténynek, hogy Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszterrel együtt a Szovjetunióval szembeni hadiállapot kinyilvánításáról döntő minisztertanácsi határozat ellen (tehát kisebbségben) foglalt állást közvetlenül Kassa bombázása után – legalábbis az egyik jegyzőkönyvverzió szerint.⁶⁶¹

3. Az Igazságügyminisztérium múltjának kutatása lényegesen túlmutat önmagán: árnyalhatja azt a képet, amelyet az elmúlt háromnegyed évszázad kialakított a polgári korról, különösen az 1919 és 1945 közötti periódusról. A megfogalmazott tényszerű kritikák jogosságát el nem vitatva, arra a következtetésre juthatunk, hogy szakmai és aktuálpolitikai munka egyaránt jellemezte a szerv működését. Az előbbiben a historikus folytonosság megőrzése és a jobbítási szándék, az utóbbiban a szükségszerű és vállalható kompromisszumok keresése ismerhető fel, ami a dualizmus idején éppúgy megfigyelhető, mint a közjogi provizórium időszakában. Ez alól csak a forradalmak éve jelentett kivételt, bár az 1918–19. évi hatalmi fordulatokban egyáltalán nem e minisztérium volt a zászlóvivő, valamint az izraelita állampolgárok jogfosztásának beengedése a hazai jogrendszerbe. Talán nem túlzott azon megállapításunk, hogy összességében a hőskor, legalábbis a témánk vonatkozásában, a *kodifikációk korát* jelentette, amikor a szabadelvű igazságügy vezette a nemzetet; ugyan nem a látható frontvonalban, de ott állt a kormányzat minden rezdülése mögött. Ezzel pedig megfelelt a jogállamiság akkori közép-európai ideájának.

formális lehetőségeit ne használják fel a polgárok alapvető jogaiba történő jogellenes beavatkozásokra. Ez egy olyan politikai szervezeti formát követelt, amely involválta a hatalommegosztást, a bírói függetlenséget, valamint az egyének egyenlőségét, a polgári szabadságot. Ezért a kialakuló új államban kompromisszum született a formális állam javára” – fogalmazott Johann Gustav Droysen és Friedrich Julius Stahl nyomán Máthé Gábor. (MÁTHÉ 2021, 83. p.) Ezzel szemben később, már a két világháború között is a jogállam eszméje eltávolodott az államelmélettől, és „vehemenciával átugrott a közigazgatási jogra s a közigazgatás-tudományra” – állapította meg Werner Ogris, utalva a közigazgatási jogvédelem modern intézményeire. (OGRIS 2010, 21–23. p.) Hasonló következtetésre jutott Szabadfalvi József is. (SZABADFALVI 2020, 50–54. p.)

⁶⁶¹ SZAKÁLY 1991, 33–35. p.; SZENTE 2016, 1382–1385. p., 1390–1403. p.

HISTORY OF THE ROYAL HUNGARIAN MINISTRY OF JUSTICE (1867–1944/45)

Upon starting the present book, two basic professional questions arose, which at the same time meant scholarly theses: 1. whether the history of public administration of the former Royal Hungarian Ministry of Justice from the Austro-Hungarian Compromise (1867) until the formation of the Provisional National Assembly in Debrecen (21st December, 1944) can be written in all detail based on the fragmented sources available in the National Archives; 2. if so, what conclusions can be drawn about the position of the Ministry of Justice and its contemporary leaders within the framework of constitutional public law and the administrative and legal policy activities they carried out, with special regard to the requirements of parliamentarism and the rule of law in the bourgeois era?

1. The *first question* arose and continuously overshadowed the author's horizon because during the 1956 revolution and war of independence, the then Hungarian National Archives suffered serious losses during the attack on the Buda castle district, several of its collections were practically completely destroyed – among them, the vast majority of the documents of the Royal Ministry of Justice were also lost in the fire. This is a relatively widely known fact. Nevertheless, some documents were preserved in two collections (K 577, 578), which, however, are quite contingent, fragmentary, and therefore not suitable for classical chronological processing. Yet, it was necessary and possible to attempt to put the mosaics together to the extent that the guidelines of the ministry's activities could be outlined even in the midst of the shortcomings – with specific data instead of general statements – supplemented by other authors' work and the material of contemporary publications.

Accordingly, the methodology was embodied in the fact that during the exploration of the sources I tried to focus on and juxtapose documents that are similar or related in their subject matter and are also relevant for the history of public administration, thus supplementing the missing chronological system by a *conceptual system*, particularly in Part III of the monograph. Accordingly, the topics discussed were chosen not only for the intended professional reasons, but also due to the constraint posed by the content of the available documents, while for the same reason several issues could not be included in the chapters because of the lack of appropriate sources. On occasion, our research into the history of legislature was also called upon to fill in the gaps, as several times the two were intrinsically linked. Needless to say, elaboration was also limited by lack of space. The internal structure was developed in view of all this, thus being based primarily on a thematic system rather than on seamless continuity. The *answer to the first question* can therefore be that some kind of professional processing was possible with inevitable deficiencies, which either could be remedied or remained. Further work is required to fill these gaps, as a number of primary data can certainly be collected in the future from the archival documents of the Council of Ministers, the courts and the public prosecutors' offices.

2. As for the *second question*, the following answers can be given, arranged in several points.

a) The historical period in question is often regarded as one era called “bourgeois era”, yet it cannot be considered homogeneous, although it is constitutional history which is

the perspective organizing principle that connects the internal periods. With the exception of one year from 16th November, 1918, the year of the revolutions, the continuity of the Hungarian historical constitution characterized the decades in question, which thus merged into a special period. The emphasis on and the awareness of this continuity permeated the majority political and legal system at every step, even despite the obvious differences. Naturally, the main reason for the latter was the historical trauma, and thereafter the inescapable course, caused by the lost First World War and the Treaty of Trianon: Hungary entered the “Great War” as a state in the *Central European dual monarchy* in its prime, an empire on a European scale, however, by the end of the war, it was transformed into a republic mutilated in its territory, humiliated in its dignity, broken in its economy. All this created a completely new situation: the country was not an empire even after the restoration of the form of state (kingdom), it had no allies or, if so, they also struggled for their existence (especially Poland), and the doctrine of the unified political nation, which had been represented consistently before as a principal maxim for the organization of state in the 19th century, was reversed for the Hungarians in the Carpathian Basin. So what connected dualism with the twenty-five years of the provisional state of public law was mostly the constant legal system, although not in an absolute sense, since the legislation that started in 1920 had to and did indeed depart from the previous directions in many respects. The judiciary had a particularly great responsibility in this situation: it was a matter of national existence to keep this legal system together, behind which social, economic, domestic and foreign relations, as well as the medium-term goals, had changed radically.

b) The historical duality also had a major impact on the persons of the ministers of justice. The period of dualism was mostly characterized by “jurist” ministers and the codifications led by them, which were not hasty and might seem slow today, which created the solid pillars that supported the tympanum of the Hungarian legal system even during the world war. Through the master and student relationship, a kind of consistency could be observed: for instance, Boldizsár Horvát took the young Dezső Szilágyi to the ministry, twenty years later it was Szilágyi who invited Sándor Erdély, Sándor Plósz and Jenő Balogh, who also followed him in the ministerial post. The *great generation*: Szilágyi, Erdély, Plósz and Balogh – with minor interruptions – led Hungarian justice for a quarter of a century, during which time all the codifications of great importance, with the exception of the civil code, were completed successfully. This kind of systematic creative work could no longer characterize the Ministry of Justice in the Horthy era, carefully thought-out creative work was replaced by efforts to keep the fast-changing conditions within a legal frame, thus the heads of government had a much greater need for “political” ministers of justice. At the same time, the society of dualism also provided an opportunity to channel talent and expertise into the personnel of the ministries from a wide range. Not only aristocrats, people formerly of high social class (gentries) or non-noble intellectuals, but also members of the talented bourgeoisie could rise to the position of minister or state secretary, and there was even an example of a non-Christian jurist becoming a minister of justice. Vilmos Vázsonyi was an Israelite, and although in an adverse historical period, he was appointed minister by the last King.

c) During and between the world wars, in support of the political strategists of the Horthy era, the Ministry of Justice had to face challenges that had not arisen before. The consolidation after the peace treaty was not only of an economic and political nature, but the functioning of the legal system had to be reorganized as well, while preserving the aforementioned continuity of constitutionality. As territorial revision was a primary

government objective, extensive changes in legislation did not seem expedient anyway. The fundamental pillars remained. Rather, ministers of justice continued the dumping of decrees started back in 1914 on the basis of the emergency, which meant that legislation traditionally – based on constitutional customary law – to be made on the level of law was accomplished within the framework of government or ministerial decrees. Perhaps the best known example of this is Government Decree 2200 M.E. of 1922 on electoral law, but the 1923 rules of law on minority rights presented in the book also belong here. Actually, all this was typical already at the end of the 19th century, but not yet to such an extent and duration, as the emergency legal state came to an end in Hungary in 1923, i.e. five years after the World War. Initially, it was also required that the government submit a bill to the legislature as soon as possible on the urgently needed law-replacing decrees for so-called post-regulation, but this early practice slowly changed in the 1880s, and was later fully adopted in the 20th century. Although enactment was carried out in the two matters mentioned, they were more of an exception. Labour law or excise violation jurisdiction can be cited as counter-examples which continued to be regulated on decree level in the Horthy era, or the right of public meeting, even though they should have been regulated in law. All this may seem strange with our logic today, it caught foreign authors' attention as well, but at the time it was justifiable in terms of public law due to the existence of ministerial responsibility.

d) The issue of responsibility deserves further attention. Both public law and political responsibility existed, the former *de jure*, the latter on the basis of parliamentary practice: through various control institutions by the plenary assembly and the activity of the opposition, which sometimes took the form of outright obstruction. Ministerial/prime ministerial responsibility is one of the most important guarantees for the rule of law, but in the bourgeois era it did not necessarily mean the same as it does today. First of all, extreme anomalies had to be dealt with, which were different in different historical eras. However, the sword of Damocles always hung over their heads, at least the ministers of justice were aware of this. Although the succinct term “Horthy fascism” was in obligatory use in people’s democratic historiography even in the 1980s, today’s literature writes about *limited parliamentarism*, which blended the legacy of the 19th century liberal institutions with the features of the 20th century authoritarian concepts of the state. Accordingly, the question of responsibility could still be realistically raised, at least until 1939, when the last parliamentary elections were held. A good example of this was the management of the economic crisis of 1931, during which Tibor Zsitvay strongly emphasized the public law responsibility of the government in a remarkable way, and further examples are the interpretations of law given by the ministers of justice to other members of the government or to the governor, in which attention was drawn to the untenability of draft decrees and resolutions against the constitutional criteria. At least in peacetime. Thus, the ministry in question repeatedly strove to defend the rule of law against political ideas raising the issue of responsibility. Naturally, there are also examples for the opposite, especially the application of retroactive effect (e.g. the Károlyi-trial, the sanctioning of crimes against the state) or the legal anti-Semitism in the Second World War and immediately before it.

e) I tried to illustrate the expansion of the content of the administration of justice by describing the organization of the ministry. The reason for this is that all the activities that the administration of justice meant are outlined behind the dry lists. Until the turn of the century, this could be handled by a few departments, but from the beginning of the 20th century, especially from the First World War, the number of departments increased, the

structure became much more complicated, mainly due to the increased quantity and quality of administrative tasks, among which classical law-making was only one type. The legal and implementation challenges associated with the peace talks, the loss and then growth of state territory could only be met with the help of an increased number of departments. Thus, besides permanence, the internal administration of the ministry was also characterized by the ability to change. We cannot ignore the fact that at all times the Ministry of Justice depended on the government in office, which in turn on the prime minister, who on the governor and the parliament (national assembly), so professional work had to be adapted to political needs (see, for example, the issue of ethnic minorities' language). In spite of or besides this, the officials apparently sought to enforce the principles of constitutionality when formulating and criticizing various drafts, which could either be seen or not outwardly in the final result. In any case, during the decades before the adoption of the Hungarian "Jewish laws", professional considerations were most often in the forefront in the fight against the policy aiming at authoritarian rule, and the constant struggle to maintain this was also felt in the relations with other ministries.

f) The events of the past must always be assessed in the light of the values of the parallel historical environment because the backward projection of later principles – including the changing concept of the rule of law – and social ontological ideologies may cause serious distortions. A textbook example of this is the historiography of the 1950s, which sought enemies everywhere in the Horthy system through the extension of the concept of fascism. This was done not only theoretically, but it also affected physical reality: from among former ministers of justice, Emil Nagy, Andor Lázár, Gábor Vladár and Ödön Mikecz were deported during Mátyás Rákosi's premiership, while Tibor Zsitvay chose to emigrate. Surely, Pál Pesthy would have suffered the same or similar fate if he had not departed his life in 1952. András Tasnádi-Nagy was sentenced to death and then to life imprisonment by pardon for the extreme right-wing activities that he indisputably engaged in (although not as a minister) after the takeover of power by the Arrow Cross Party. There is yet no exact answer to the question why László Radocsay escaped prosecution in People's Court after the end of the Second World War.

3. The research of the past of the Ministry of Justice goes far beyond itself: it may nuance the image that the last three-quarters of a century have formed about the bourgeois era, especially about the period between 1919 and 1945. Without disputing the legitimacy of the factual criticisms made, we can conclude that the activity of this organ was characterized both by *professional and contemporary political* work. The former was driven by the preservation of historical continuity and the intention to improve, the latter by the search for necessary and acceptable compromises, which could be observed in the era of dualism as well as in the period of the provisional state of public law. The only exceptions to this were the year of the revolutions, although in the coups of power of 1918–19 this ministry was not the standard-bearer at all, and the inclusion of the deprivation of the rights of Israelite citizens in the national legal system. Perhaps it is not an exaggeration to state that, overall, the heroic age, at least regarding our subject, was the *age of codifications*, when the liberal administration of justice led the nation; although not visible in the frontline, it stood behind the acts and measures of the parliament and the government. In doing so, it was in line with the then Central European idea of the rule of law.

RÖVIDÍTÉSEK

A többször hivatkozott periodikák és lexikonok jegyzéke

IK = *Igazságügyi Közlöny* (1892–1944).

MÉL = *Magyar Életrajzi Lexikon*, 1–3. kötet. Főszerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, 1967–1981.

MRT = *Magyarországi rendeletek tára* (1867–1944).

ÖBL = *Österreichisches Biographisches Lexikon, 1815–1950*. Bd. 1–15. Hrsg.: Österreichische Akademie der Wissenschaften. Wien, 1957–2015.

ÚMÉL = *Új Magyar Életrajzi Lexikon*, 1–6. kötet. Szerk.: Markó László. Budapest, 2001–2007.

Levéltári rövidítések

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár (Budapest)

OL = Országos Levéltár (Budapest)
K 577, 578. (igazságügyminisztériumi archívum)

CSML = Csongrád Megyei Levéltár (Szeged)
VII. 3. (a Szegedi Királyi Főügyészség iratai)

B.i. = Bizalmas iratok

IRODALOMJEGYZÉK

- ABLONCZY 2005 = ABLONCZY BALÁZS: *Teleki Pál*. Budapest, 2005.
- ABLONCZY 2008 = ABLONCZY BALÁZS: *A frankhamisítás. Hálók, személyek, döntések*. In: *Múltunk*. 2008:1. szám. 29–56. p.
- ANGYAL 1928 = ANGYAL PÁL: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921: III. t.-c. = A magyar büntetőjog kézikönyve 4*. Budapest, 1928.
- ANTAL 2003a = ANTAL TAMÁS: *A bírák nyugdíjazása Magyarországon (1867–1945)*. In: *Magyar Jog*. 2003:12. szám. 723–728. p.
- ANTAL 2003b = ANTAL TAMÁS: *A bírói jogviszony reformja Magyarországon a dualizmus korában (1891)*. In: *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Publicationes Doctorandorum Juridicorum. Tom. III. Szeged, 2003. 5–32. p.
- ANTAL 2005 = ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső igazságügyi reformjairól (1890–1900)*. In: *Jogtörténeti Tanulmányok VIII.* (Szerk.: Kajtár István, Béli Gábor, Szekeres Róbert) Pécs, 2005. 9–28. p.
- ANTAL 2006 = ANTAL TAMÁS: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900). Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. = Dél-alföldi évszázadok 23. Szeged, 2006.
- ANTAL 2010 = ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter emlékezete*. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2010:6. szám. 318–320. p.
- ANTAL 2013 = ANTAL TAMÁS: *A községi bíráskodás és az 1911. évi Polgári perrendtartás*. In: *A polgári peres eljárás történeti fejlődése Magyarországon*. (V. Szegedi Jogtörténeti Napok.) Szerk.: Homoki-Nagy Mária. Szeged, 2013. 9–19. p.
- ANTAL 2014 = ANTAL TAMÁS: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1890 és 1914 között*. = *Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből I*. Budapest–Szeged, 2014.
- ANTAL 2015a = ANTAL TAMÁS: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1914 és 1921 között*. = *Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből II*. Budapest–Szeged, 2015.
- ANTAL 2015b = ANTAL TAMÁS: *A 19. századi brit laikus bíráskodás magyar szemmel: Szilágyi Dezső az angol esküdtszékről*. In: *Acta Jur. et Pol.* Szeged. Tomus LXXVII. [LXXVIII.] = *Ünnepi kötet Dr. Tóth Károly címzetes egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szerk.: Tóth Judit. Szeged, 2015. 339–353. p.
- ANTAL 2016a = ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső és műve*. = *Jogtörténeti Tár 4*. (Alapította: Ruszoly József.) Szeged, 2016.
- ANTAL 2016b = ANTAL TAMÁS: *A büntetőeljárás jogszabályi forrásai Magyarországon a polgári korban*. In: *Jogtudományi Közlöny*. 2016:12. szám. 611–618. p.
- ANTAL 2016c = ANTAL TAMÁS: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium Vladár Gábor megbízatása idején*. In: *Jogalkotás és kodifikátorok*. (Vladár Gábor emlékülés) Szerk.: Révész Béla. = *Lectiones Iuridicae 15*. Szeged, 2016. 47–54. p.

- ANTAL 2016d = ANTAL TAMÁS: *A munkaiügyi bíráskodás történetének kezdetei Szegeden (1918–1920)*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus LXXIX. = Ünnepi kötet Dr. Czúcz Ottó egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Hajdú József. Szeged, 2016. 13–19. p.
- ANTAL 2017 = ANTAL TAMÁS: *A Szegedi Királyi Ítéltábla története 1921 és 1938 között*. = Bíróságtörténeti könyvek. Fejezetek a Szegedi Ítéltábla történetéből III. Budapest–Szeged, 2017.
- ÁMÁN 2021 = ÁMÁN ILDIKÓ: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi oktatás köréből*. Szeged, 2021.
- BADÓ 2013 = BADÓ ATTILA: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 47., Szeged, 2013.
- BADÓ 2016 = BADÓ ATTILA: *Ártatlanok vagy bűnösök? Az Egyesült Államok esküdtzékeinek vitatott döntései*. Szeged, 2016.
- BADÓ 2020 = BADÓ ATTILA: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 79. Szeged, 2020.
- BALOGH 2005 = BALOGH ELEMÉR: *A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata*. In: Balogh Elemér, Sarnyai Csaba Máté (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára, 1. Szeged, 2005. 187–197. p.
- BALOGH 2006 = BALOGH JUDIT: *A közigazgatási és a jogalkotási szervezet egymásra hatása a magánjogi kodifikációs folyamatokban*. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Mezey Barna, Révész T. Mihály. Budapest, 2006. 55–76. p.
- BALOGH 2010 = ELEMÉR BALOGH: *Die ungarische Strafrechtskodifikation im 19. Jahrhundert*. = Rechtsgeschichte und Rechtsgeschehen 12. Berlin–Zürich, 2010.
- BALOGH 2017 = BALOGH JUDIT: *A felsőbíráskodás megszervezése Debrecenben*. In: Jogtörténeti Szemle. 2017:1–2. szám. 57–63. p.
- BALOGH 2018 = BALOGH JUDIT: *A Hatásköri Bíróság (1907–1949)*. In: Jogtörténeti Szemle. 2018:1–2. szám. 55–59. p.
- BALOGH 2020 = BALOGH JUDIT: *A felügyeleti vizsgálatok funkciója és módja a két világháború közötti magyar igazságszolgáltatásban*. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): Jogok és lehetőségek a társadalomban. Komárno, 2020. 7–24. p.
- BARTHA 2019 = BARTHA ÁKOS: *Bajcsy-Zsilinszky Endre. Életút és utóélet*. /Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes/ Budapest, 2019.
- BATÓ 2018 = BATÓ SZILVIA: *„a használt erőszak miatt valakinek halála következett”. Az élet és testi épség elleni cselekmények szabályozási rendszere Csatskó Imre tervezetében (1868–1869)*. In: FORVM. Acta Jur. et Pol. Szeged. 2018:2. szám. 65–77. p.
- BELLÉR 1983a = BELLÉR JUDIT: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1871–1875)*. In: Jogpolitika. 1983:2. szám. 13. p.
- BELLÉR 1983b = BELLÉR JUDIT: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1890–1899)*. In: Jogpolitika. 1983:4. szám. 15. p.

- BELLÉR 1984 = BELLÉR JUDIT: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1914–1918)*. In: Jogpolitika. 1984:2. szám. 11. p.
- BERECZ 2020 = BERECZ ÁGOSTON: *Nyelvi jogok a dualista Magyarország igazságszolgáltatásában*. In: Múltunk. 2020:3. szám. 91–124. p.
- BÍRÓ 2014 = BÍRÓ AURÉL: *A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Budapest, 2014.
- BLAZOVICH 2005 = BLAZOVICH LÁSZLÓ: *Szeged rövid története*. = Dél-alföldi évszázadok 21. Szeged, 2005.
- BLUTMAN 2017 = BLUTMAN LÁSZLÓ: *A rejtélyes tiszzaeszlári per*. Budapest, 2017.
- BÓDINÉ 2015 = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *Günther Antal, a „szürke ember”? (1847–1920)*. In: Uő. (szerk.): *A Kúria és elnökei III*. Budapest, 2015. 46–143. p.
- BÓDINÉ 2016a = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *Balogh Jenő életútja*. In: Jogtörténeti Szemle. 2016:1. szám. 1–9. p.
- BÓDINÉ 2016b = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *Tőry Gusztáv – kodifikátor és kúriai elnök (1857–1925)*. In: Uő. (szerk.): *A Kúriai és elnökei IV*. Budapest, 2016. 11–51. p.
- BÓDINÉ 2017 = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *120 éves az Igazságügyi Palota*. In: Jogtörténeti Szemle. 2017:1–2. szám. 71–87. p.
- BÓDINÉ 2018 = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *„Hogy a minimumra legyen szállítva bíróhoz való hozzáférhetőség esélye” – A bírói fizetésrendezés és a bírók anyagi függetlensége, 1869–1920*. In: Állam- és Jogtudomány. 2018:2. szám. 3–35. p.
- BÓDINÉ 2020 = BÓDINÉ BELIZNAI KINGA: *Hivatás és függetlenség. A M. Kir. Kúria elnökei, 1869–1937*. = Jogtörténeti Értekezések 48. Budapest, 2020.
- BÓNIS–DEGRÉ–VARGA 1996 = BÓNIS GYÖRGY, DEGRÉ ALAJOS, VARGA ENDRE: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996.
- BORSÁNYI 1979 = BORSÁNYI GYÖRGY: *Kun Béla. Politikai életrajz*. Budapest, 1979.
- BOTH 2009 = BOTH ÖDÖN: *Küzdelem az esküdtbíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet*. In: Uő.: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből, 1790–1849*. Antal Tamás közreműködésével közreadja Ruszoly József. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 26. Szeged, 2009. 83–131. p.
- BRAUNEDER 1980 = WILHELM BRAUNEDER: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. Wien, 1980.
- BRAUNEDER 1987 = WILHELM BRAUNEDER (Hrg.): *Juristen in Österreich, 1200–1980*. Wien, 1987.
- BUZA 1921 = BUZA [LÁSZLÓ]: *Alaptörvény a békeszerződésben*. In: Magyar Jogi Szemle. 1921. január 1. (1. szám) 74–75. p.
- CARTER 1944 = A.T. CARTER: *A History of the English Courts*. London, 1944.
- ČEPULO 2002 = DALIBOR ČEPULO: *The Press and Jury Trial Legislation of the Croatian Diet 1875–1907: Liberalism, Fear of Democracy and Croatian Autonomy*. In: *Parliaments, Estates and Representation*. 2002:1. Issue. 169–192. p.

- ČEPULO 2012 = DALIBOR ČEPULO: *Trial by Jury in Croatia 1849–1918: Transfer and the Context*. In: Zoran Pokrovac (editor): *Rechtsprechung in Osteuropa: Studien zum 19. und frühen 20. Jahrhundert*. Frankfurt am Main, 2012. 1–111. p.
- ČEPULO 2017 = DALIBOR ČEPULO: *Organisation und Unabhängigkeit des Gerichtswesens in Kroatien und Slawonien 1848–1918*. In: *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*. 2017:1. Heft. 5–41. p.
- CLARK 2015 = CHRISTOPHER CLARK: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé*. Budapest, 2015.
- CSÁNK 1937 = DR. CSÁNK BÉLA: *Adalékok az angol törvénykezési joghoz*. Budapest, 1937.
- CSÁNK 1941 = DR. CSÁNK BÉLA: *Jogászai hivatások a Harmadik Birodalomban*. = A M. Kir. Pázmány Péter Tudományegyetem Polgári Törvénykezési Jogi Szemináriumának kiadványai 4. Budapest, 1941.
- CSÁNK 1942 = DR. CSÁNK BÉLA: *A bírói függetlenség hazánkban és a külföldön*. Budapest, 1942.
- CSEMEGI 1904 = CSEMEGI KÁROLY művei, I–II. Sajtó alá rendezte és az előszót írta: Edvi Illés Károly, Gyomai Zsigmond. Budapest, 1904.
- CSIZMADIA 1976 = CSIZMADIA ANDOR: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*. Budapest, 1976.
- CSÁNK 1983 = CSIZMADIA ANDOR: *A kormányzás egyes kérdései a felszabadulás előtt*. (A XI. fejezet, valamint kimutatások anyagának levéltári kutatása és feldolgozása Kajtár István tanársegéd munkája.) Budapest, 1983.
- DEMETER 2013 = DEMETER M. ATTILA: *Balogh Artúr és a kisebbségi jogok liberális igazolása*. In: Batiz Enikő, Nagy László, Soós Anna (szerk.): *140 éves a kolozsvári magyar nyelvű egyetemi oktatás*. Kolozsvár, 2013. 151–160. p.
- DEMMERLE 2015 = EVA DEMMERLE: *Das Haus Habsburg*. h.n., 2015.
- DILTHEY 1974 = WILHELM DILTHEY: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. (Részletek. Ford.: Erdélyi Ágnes) In: Uő.: *A történelmi világ felépítése a szellemtudományokban*. Tanulmányok. Budapest, 1974. 495–542. p.
- DRÓCSA 2017 = DRÓCSA IZABELLA: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. III. törvénycikk elhelyezése a XX. századi magyar büntetőjogi rendszerben*. In: *Iustum Aequum Salutare*. 2017:2. szám. 215–231. p.
- DRÓCSA 2020 = DRÓCSA IZABELLA: *Köztársasági elnökből politikai elitélt: a Károlyi Mihállyal szemben lefolytatott büntetőeljárások a két világháború között, különös tekintettel a nemzetragalmazási perekre*. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2020:1. szám. 33–42. p.
- ECKHART 2000 = ECKHART FERENC: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. (Szerk.: Mezey Barna). Budapest, 2000.
- EGYED 1921 = EGYED ISTVÁN: *A békeszerződés mint magyar jogforrás*. In: *Magyar Jogi Szemle*. 1921. június 1. (6. szám) 337–344. p.
- EMMER 1885 = EMMER KORNÉL: *Törvényjavaslat a szóbeliség, közvetlenség és nyilvánosság elvein alapuló polgári törvénykezési rendtartás tárgyában*. Budapest, 1885.

- EMSLEY 2007 = CLIVE EMSLEY: *Crime, Police, and Penal Policy: European Experiences 1750–1940*. Oxford, 2007.
- ERDEI 2001 = ERDEI ÁRPÁD: *Csemegi Károly, a büntetőeljárás jog művelője*. In: A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899). Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 2001. 37–45. p.
- F. KISS 1987 = F. KISS ERZSÉBET: *Az 1848–1849-es magyar minisztériumok*. = A Magyar Országos Levéltár kiadványai. Hatóság- és hivataltörténet 7. Budapest, 1987.
- FEDINEC 2002 = FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918–1944*. = Nostra tempora 7. Galánta–Dunaszerdahely, 2002.
- FEGYVERESI 2018 = FEGYVERESI ZSOLT: *Közjogi berendezkedés. Erdély közjogi integrálása és a két világháború közötti demokratikus berendezkedés (1918–1937)*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Budapest, 2018. 369–383. p.
- FEJES–SCHULTHEISZ 2018 = FEJES ERIK: *Schultheisz Emil katonai büntetőjogi értekezései*. Budapest, 2018.
- FINKEY 1916 = FINKEY FERENC: *A magyar büntető perjog tankönyve*. Budapest, 1916.
- FINKEY 1948 = FINKEY FERENC: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromszázados fejlődéstörténete, 1619–1914*. Sárospatak, 1948 (2000).
- FRÁTER 1999 = FRÁTER OLIVÉR: *Erdély román megszállása, 1918–1919*. Tóthfalu, 1999.
- GÁBRIŠ 2018 = TOMÁŠ GÁBRIŠ: *Prolegomena to Legal History of East-Central Europe*. Prague, 2018.
- GERGELY–GLATZ–PÖLÖSKEI 2003 = GERGELY JENŐ, GLATZ FERENC, PÖLÖSKEI FERENC (szerk.): *Magyarországi pártprogramok, 1919–1944*. Budapest, 2003.
- GÖRÖG STAUB–PATAY 2011 = GÖRÖG STAUB KÁROLY, PATAY GÉZA: *Wekerle Sándor*. Budapest, 2011.
- HABERMAS 1990 = JÜRGEN HABERMAS: *A szellemtudományok önreflexiója: a történettudományi értelemkritika*. In: Bacsó Béla, Laki János, Mezei György (szerk. és ford.): *Filozófiai hermeneutika. (Szöveggyűjtemény)* = A Filozófiai Figyelő Kiskönyvtára 4. Budapest, 1990. 147–169. p.
- HAJDU 1964 = HAJDU TIBOR: *A nemzeti kérdés és az 1918–1919-es forradalmak. A dualizmus nemzeti politikájának csődje és a Monarchia felbomlása*. In: A magyar nacionalizmus kialakulása és története. Szerk.: Andics Erzsébet. Budapest, 1964. 232–279. p.
- HAJDU 1969 = HAJDU TIBOR: *A Magyarországi Tanácsköztársaság*. Budapest, 1969.
- HAJDU 1978 = HAJDU TIBOR: *Károlyi Mihály. Politikai életrajz*. Budapest, 1978.
- HAJDU 2012 = HAJDU TIBOR: *Ki volt Károlyi Mihály?* Budapest, 2012.
- HALÁSZ–KOVÁCS–PESCHKA 1959 = HALÁSZ PÁL, KOVÁCS ISTVÁN, PESCHKA VILMOS (szerk.): *A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása*. Budapest, 1959. (A bevezető tanulmányt SZABÓ IMRE írta.)
- HAMZA 2013 = HAMZA GÁBOR: *Jogharmonizáció és a római jogi hagyomány*. In: Uő.: *A római jog és hatása a modern jogok fejlődésére*. Budapest, 2013. 229–258. p.

- HAMZA 2016 = HAMZA GÁBOR: *Emlékezés Szladits Károlyra (1871–1956) halálának évfordulója alkalmából*. In: Jogtörténeti Szemle. 2016:2. szám. 86–89. p.
- HARGITAI 2005 = HARGITAI JÓZSEF: *A diplomáciai és konzuli kapcsolatok joga*. Aula Kiadó, h.n., 2005.
- HEGEDŰS 1970 = HEGEDŰS SÁNDOR: *Az utolsó trónfosztás*. Budapest, 1970.
- HEKA 2005 = HEKA LÁSZLÓ: *Szerbia állam- és jogtörténete*. Szeged, 2005.
- HEKA 2008 = HEKA LÁSZLÓ: *A szláv államok jogrendszerei*. Szeged, 2008.
- HERGERNÉ 2001 = HERGER CSABÁNÉ: *A házassági köteléki jog modernizációja az 1894. évi XXXI. tc.-ben. Ítélezési gyakorlat Baranyában 1895–97-ben*. In: Jogtörténeti Tanulmányok VII. (Szerk.: Kajtár István, Szekeres Róbert) Pécs, 2001. 169–204. p.
- HERGERNÉ 2005 = HERGER CSABÁNÉ: *Jogátvétel vagy európai szellemű jogalkotás? Az 1894. évi XXXI. tc. megalkotása az európai jogfejlődés tükrében*. In: Jogtörténeti Tanulmányok VIII. (Szerk.: Kajtár István, Béli Gábor, Szekeres Róbert) Pécs, 2005. 169–188. p.
- HERGERNÉ 2017 = HERGER CSABÁNÉ: *A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében*. Passau, 2017.
- HOMOKI-NAGY 2015 = HOMOKI-NAGY MÁRIA (szerk.): *Szemelvények a Szegedi Törvényszék bírójának életéből*. = A Szegedi Törvényszék története II. Szeged, 2015.
- HOMOKI-NAGY 2017 = HOMOKI-NAGY MÁRIA: *Magánjogi törvényeink hatálya a neoabszolutizmus korában*. In: 65. Studia in honorem István Stipta. Szerk.: Balogh Judit, Szabó István, etc. = De iuris peritorum meritis 10. Budapest, 2017. 160–169. p.
- HOMOKI-NAGY 2020 = HOMOKI-NAGY MÁRIA: *A bírói felelősség kérdésének megítélése a gyakorlatban*. In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás. 2020:3. szám. 208–237. p.
- HOMOKI-NAGY–KRUSKÓCZKI–PÉTERVÁRI 2017 = HOMOKI-NAGY MÁRIA, KRUSKÓCZKI BENECSE, PÉTERVÁRI MÁTÉ: *Fejezetek a Szegedi Törvényszék magánjogi gyakorlatából*. = A Szegedi Törvényszék története III. Szeged, 2017.
- HORÁNSZKY 1994 = HORÁNSZKY LAJOS: *Tisza István és kora*. Sajtó alá rendezte Horánszky Nándor. Budapest, é.n. [1994]
- HORVÁTH–CIEGER–MATOLCSI 2021 = HORVÁTH BOLDIZSÁR: *Emléktöredékek köz- és magánéletéből*. Sajtó alá rendezte: CIEGER ANDRÁS, MATOLCSI RÉKA. = Jogtörténeti Értekezések 52. Budapest, 2021.
- HÖNICH–NAGY 2020 = HÖNICH HENRIK, NAGY ÁGOSTON: *A mérsékelt magyar nemzetiségi politika motívuma Székfü Gyula Iratok a magyar államnyelv kérdésének történetéhez című munkájának narratívájában*. In: Barna Attila (szerk.): Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma. Budapest, 2020. 191–214. p.
- HUSSEIN 2020 = HUSSEIN JASMINE: *Zehery Lajos*. In: FORVM Szeged. Acta Universitatis Szegediensis. (Acta Jur. et Pol. Szeged) 2020:1. szám. 787–799. p.
- IMRE–SZÜCS 1986 = IMRE MAGDA, SZÜCS LÁSZLÓ (szerk.): *A Forradalmi Kormányzótanács jegyzőkönyvei 1919*. Budapest, 1986.

- IVÁNYI 1960 = IVÁNYI EMMA (szerk.): *Magyar minisztertanácsi jegyzőkönyvek az első világháború korából (1914–1918)*. = Magyar Országos Levéltár kiadványai. Forráskiadványok 8. Budapest, 1960.
- JÁSZI 1982 = JÁSZI OSZKÁR: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Budapest, 1982.
- KAJTÁR 2003 = KAJTÁR ISTVÁN: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa – haladás – Magyarország*. Budapest–Pécs, 2003.
- KAPOSI 2002 = KAPOSI ZOLTÁN: *Magyarország gazdaságtörténete, 1700–2000*. Budapest–Pécs, 2002.
- KARDOS 2002 = KARDOS SÁNDOR: *A magyar katonai büntetőjog rövid története*. Debrecen, 2002.
- KÁROLYI 1968 = KÁROLYI MIHÁLY: *Az új Magyarországért. Válogatott írások és beszédek, 1908–1919*. Szerk.: Litván György. Budapest, 1968.
- KARSAI–MOLNÁR 2004 = KARSAI LÁSZLÓ, MOLNÁR JUDIT (szerk.): *A magyar Quisling-kormány. Sztójay Döme és társai a népbíróság előtt*. Budapest, 2004.
- KAUTZ 1887 = KAUTZ GYULA: *Emlékbeszéd Pauler Tivadar akadémiai másodelnök felett*. In: A Magy. Tud. Akadémia évkönyvei XVII. kötetének V. darabja. Budapest, 1887. 21–39. p.
- KELEMEN 2017 = KELEMEN ROLAND: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon, 1867–1949*. Budapest, 2017.
- KENGYEL 1993 = KENGYEL MIKLÓS: *Az 1893. évi sommás eljárásról szóló törvény*. In: Magyar Jog, 1993:10. szám. 608–611. p.
- KENGYEL 2004 = KENGYEL MIKLÓS: *Plósz Sándor és az 1911. évi Polgári perrendtartás keletkezésének hosszú története*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 153–160. p.
- KENGYEL 2011 = KENGYEL MIKLÓS: *A magyar polgári perjog száz éve – az 1911. évi Polgári perrendtartás*. In: Magyar Jog, 2011:6. szám. 321–329. p.
- KENGYEL 2014 = KENGYEL MIKLÓS: *Plósz Sándor (1846–1925)*. In: Hamza Gábor, Siklósi Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok IV*. Budapest, 2014. 21–32. p.
- KENGYEL 2017 = KENGYEL MIKLÓS: *A magyar bírósági szervezet a két világháború között*. In: 65. Studia in honorem István Stipta. = De iuris peritorum meritis 10. Szerk.: Balogh Judit, Szabó István, etc. Budapest, 2017. 195–207. p.
- KIRÁLY 2000 = KIRÁLY TIBOR: *Az 1896. évi XXXIII. tc. a bünvádi perrendtartásról*. In: Gergely Jenő, Csapó Csaba, Dobszay Tamás, Zeidler Miklós (szerk.): *A hosszú tizenkilencedik és a rövid huszadik század. Tanulmányok Pölöskei Ferenc köszöntésére*. Budapest, 2000. 247–258. p.
- KLUGE 1984 = ULRICH KLUGE: *Der österreichische Ständestaat, 1934–1938. Entstehung und Scheitern*. München, 1984.
- KONCZ 2017 = KONCZ IBOLYA KATALIN: *A Hatásköri Bíróság Magyarországon*. In: Jogtörténeti Szemle, 2017:1–2. szám. 96–103. p.

- KOVÁCS 2010 = KOVÁCS TAMÁS: *Államvédelmi Központ 1942 – Az első kísérlet az egységes magyar állambiztonsági csúcsszerv kialakítására*. In: Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XI. Szerk.: Gaál Gyula, Hautzinger Zoltán. Pécs, 2010. 339–348. p.
- KOVÁCS 2016 = KOVÁCS M. MÁRIA: *A holokauszt és az ügyvédség*. In: Kései főhajtás. A holokauszt jogász áldozatai. Szerk.: Kovács M. Mária. Budapest, 2016. 21–67. p.
- KOZÁRI 2012 = KOZÁRI MONIKA: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*. Budapest, 2012.
- L. NAGY 1994 = L. NAGY ZSUZSA: *Vázsonyi Vilmos életútja*. In: História. 1994:5–6. szám. 59–61. p.
- L. NAGY 1995 = L. NAGY ZSUZSA: *Magyarország története, 1918–1945*. = Történelmi Figyelő Könyvek 3. Debrecen, 1995.
- LADÁNYI 1994 = LADÁNYI SÁNDOR: *Bevezetés Lázár György: „Emlékezés Lázár Andorra” című munkája elé*. In: Confessio. A Magyarországi Református Egyház figyelője. 1994:4. szám. 51–56. p.
- LAKY 2004 = LAKY FERENC: *Horvát Boldizsár, a polgári jogfejlődés katalizátora*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában. Pécs, 2004. 89–99. p.
- LÁZÁR 1994 = LÁZÁR GYÖRGY: *Emlékezés Lázár Andorra*. In: Confessio. A Magyarországi Református Egyház figyelője. 1994:4. szám. 56–71. p.
- LOSONCZY 1941 = LOSONCZY ISTVÁN: *A nemzetiségi érzület büntetőjogi védelméről szóló 1941: V. törvénycikk büntetőjogi vonatkozásai*. Különnyomat a „Kisebbségi Körlevél” 1941. évi szeptemberi számából. Budapest, 1941.
- LÖW 1880 = LÖW TOBIÁS (szerk.): *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétésekről és teljes anyaggyűjteménye*. Budapest, 1880.
- LUKÁCS 1987 = LUKÁCS TIBOR: *Arcképvázlat a szabad Magyarország első igazságügy-miniszteréről, I–II*. In: Jogpolitika. 1987:3. szám. 15–16. p., 1987:4. szám. 16–17. p.
- MAITLAND 1908 = F.W. MAITLAND: *The Constitutional History of England*. Oxford, 1908.
- MALÝ 1968 = KAREL MALÝ: *Megjegyzések a sajtószabadság érvényesüléséről a dualizmus korában*. In: Jogtörténeti Tanulmányok II. (Szerk.: Both Ödön, Csizmadia Andor) Budapest, 1968. 205–212. p.
- MANZINGER 2020 = MANZINGER KRISZTIÁN: *A kisebbségi kérdés geopolitikája az I. világháború utáni Közép-Európában*. In: Barna Attila (szerk.): Trianon 100. Tanulmányok a békeszerződés centenáriuma. Budapest, 2020. 227–244. p.
- MARJANUCZ 2005 = MARJANUCZ LÁSZLÓ: *Deák és a parlamentáris kormányzat kérdése 1848-ban*. In: Balogh Elemér, Sarnyai Csaba Máté (szerk.): Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára, 1. Szeged, 2005. 209–215. p.
- MARTONYI 2021 = MARTONYI JÁNOS: *Nemzet és Európa. Emlékirat helyett*. Budapest, 2021.
- MÁTHÉ 1982a = MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása, 1867–1875*. Budapest, 1982.

- MÁTHÉ 1982b = MÁTHÉ GÁBOR: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1867–1871), I–II*. In: Jogpolitika. 1982:3. szám. 12. p., 1982:4. szám. 15. p.
- MÁTHÉ 2007 = MÁTHÉ GÁBOR: *Közjogi argumentáció. Gondolatok a Lustkandl–Deák vitához*. In: Jogtörténeti Szemle. 2007:3. szám. 58–63. p.
- MÁTHÉ 2017 = MÁTHÉ GÁBOR: *Az „igazságügyi átrendezés” – reorganizáció – epuráció a fúzió idején*. In: 65. Studia in honorem István Stipta. Szerk.: Balogh Judit, Koncz Ibolya Katalin, et al. = De iuris peritorum meritis 10. Budapest, 2017. 259–267. p.
- MÁTHÉ 2020 = MÁTHÉ GÁBOR: *A kihágás egységes anyagi jogi intézmény*. In: Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás. 2020:3. szám. 98–107. p.
- MÁTHÉ 2021 = MÁTHÉ GÁBOR: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század*. = Jogtörténeti Értekezések 51. Budapest, 2021.
- MATÚZ 2010 = MATÚZ GYÖRGY: *Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése*. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. Tomus LXXIII. = Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: Homoki-Nagy Mária, Balogh Elemér. Szeged, 2010. 511–536. p.
- MEGYERI-PÁLFFI 2017 = MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: *Az igazságügyi szervezet a fizikai valóságában: a Kúria épülete*. In: Jogtörténeti Szemle. 2017:1–2. szám. 87–96. p.
- MEGYERI-PÁLFFI 2018 = MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: *Wagner Gyula törvényszéki fogházai*. In: Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: Gosztonyi Gergely, Révész T. Mihály. Budapest, 2018. 205–210. p.
- MEGYERI-PÁLFFI 2019 = MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: *Epizódok a Pestvidéki Királyi Törvényszék történetéből, 1872–1944*. Budapest, 2019.
- MEGYERI-PÁLFFI 2021 = MEGYERI-PÁLFFI ZOLTÁN: *Gondolatok a jog(szolgáltatás) ábrázolhatóságáról, térigényéről és a hatalom architektúrájáról*. In: Uő. (szerk.): *Ábrázolt és épített jog*. = Jogtörténeti Értekezések 53. Budapest, 2021. 11–25. p.
- MÉSZÁROS 1932 = MÉSZÁROS LAJOS: *Az Országos Birói és Ügyészi Egyesület huszonöt éves története (1907–1932)*. Budapest, 1932.
- MEZEY 1982 = MEZEY BARNA: *Az első magyar igazságügyminisztérium létrehozása 1848–49-ben*. In: Jogpolitika. 1982:2. szám. 11–12. p.
- MEZEY 1983 = MEZEY BARNA: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1905–1913)*. In: Jogpolitika. 1983:6. szám. 11. p.
- MEZEY 2001 = MEZEY BARNA: *Egy jogászkarrier a 19. században. Csemegi Károly (1826–1899)*. In: Uő. (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékezete (1826–1899)*. Budapest, 2001. 9–23. p.
- MEZEY 2004a = MEZEY BARNA: *Deák Ferenc és Horvát Boldizsár*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 73–88. p.
- MEZEY 2004b = MEZEY BARNA: *Fayer László és az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye*. In: Fayer László: *Az 1843. évi javaslatok anyaggyűjteménye I*. Budapest, 2004. III–XIV. p.

- MEZEY 2007 = MEZEY BARNA: *A kiegyezés jogpolitikájának kialakítása. Horvát Boldizsár igazságügyi miniszter reformprogramja*. In: Jogtörténeti Szemle. 2007:3. szám. 31–42. p.
- MEZNERICS–TORDAY 1937 = MEZNERICS IVÁN – TORDAY LAJOS: *A magyar közigazgatás szervei, 1867–1937*. = Magyar Közigazgatástudományi Intézet 21. Budapest, 1937.
- MOLNÁR 2010 = MOLNÁR TIBOR: *A Zentai Népfelszabadító Bizottság tevékenysége 1944 októberében*. In: Biernacki Karol, Fodor István (szerk.): *Impériumváltás a Vajdaságban (1944)*. = Dél-alföldi évszázadok 28. Szeged–Zenta, 2010. 65–87. p.
- NAGY 1995 = NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog, valamint Magyarország külkapcsolatainak története*. Lakitelek, 1995.
- NAGY 1999 = NAGY KÁROLY: *A nemzetközi jog*. Budapest, 1999.
- NAGY 2013 = NAGY FERENC: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Budapest, 2013.
- NAGY 2020 = NAGY FERENC: *Schultheisz Emil (1899–1983)*. In: FORVM Szeged. Acta Universitatis Szegediensis. (Acta Jur. et Pol. Szeged) 2020:1. szám. 619–637. p.
- NÁNÁSI 2011a = NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A magyar királyi ügyészség története, 1871–1945*. Budapest, 2011.
- NÁNÁSI 2011b = NÁNÁSI LÁSZLÓ: *Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)*. In: Betekintő. 2011:2. szám. 1–10. p.
- NÁNÁSI 2011c = NÁNÁSI LÁSZLÓ: *Az I. világháború hatása és következményei a magyar igazságügyi impériumra*. In: Jogtörténeti Szemle. 2011:1. szám. 27–42. p.
- NÁNÁSI 2015a = NÁNÁSI LÁSZLÓ: *A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése, 1875–1953*. Budapest, 2015.
- NÁNÁSI 2015b = NÁNÁSI LÁSZLÓ: *Tanulmány és forrásgyűjtemény az első magyar proletárdiktatúráról*. In: Jogtörténeti Szemle. 2015:4. szám. 62–63. p.
- NAVRATIL 2014 = NAVRATIL SZONJA: *A jogászi hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. = ELTE Jogi kari tudomány 25. Budapest, 2014.
- NEMES 1941 = NEMES ISTVÁN: *A magyar királyi igazságügyminisztérium elhelyezésének története, különös tekintettel a minisztérium palotájának építésére*. Budapest, 1941.
- NEMES 1959 = NEMES DEZSŐ (szerk.): *Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon, 1924–1926*. = Iratok az ellenforradalom történetéhez, 1919–1945, III. kötet. (A forrásanyagot válogatta: Karsai Elek.) Budapest, 1959.
- NEMES 1981 = NEMES DEZSŐ: *A biatorbágyi merénylet és ami mögötte van...* Budapest, 1981.
- NÉMETH 2020 = NÉMETH GYÖRGY ATTILA: *Heller Erik*. In: FORVM Szeged. Acta Universitatis Szegediensis. (Acta Jur. et Pol. Szeged) 2020:1. szám. 279–300. p.
- NESCHWARA 2005 = CHRISTIAN NESCHWARA: *Parlament und Verfassungsgerichtsbarkeit in der österreichischen Monarchie*. In: *Parliaments, Estates and Representation*. Vol. 25, No. 2005:1. 167–182. p.
- NESCHWARA 2007 = CHRISTIAN NESCHWARA: *Az osztrák jog Magyarországon*. In: Jogtörténeti Szemle. 2007:3. szám. 42–46. p.

- NESCHWARA 2008 = CHRISTIAN NESCHWARA: *Österreichs Recht in Ungarn – Geltung und Wirkung vor und nach dem Ausgleich*. In: Barna Mezey (Hrsg.): *Die österreichisch-ungarische Ausgleich 1867. = Rechtsgeschichtliche Verträge 52*. Budapest, 2008. 104–112. p.
- OGRIS 2010 = WERNER OGRIS: *Der Rechtsstaat – eine Einführung*. In: Gábor Máthé, Werner Ogris (Hrsg.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010. 15–31. p.
- OLECHOWSKI 2010 = THOMAS OLECHOWSKI: *Lawmaking Procedure under the Rule of the February Patent: The Austrian Press Act 1862 between the House of Lords and the House of Deputies*. In: *Actes du 57e congrès de la CIHAE: Assemblées et parlements dans le monde, du Moyen-Age à nos jours*. Sous la direction de Jean Garrigues, Eric Anceau et al. Assemblée Nationale, Paris, 2010. 581–590. p.
- OLECHOWSKI 2019 = THOMAS OLECHOWSKI: *Die österreichische Dezemberverfassung 1867: Konstitutionalismus – Grundrechte – Gerichtsbarkeit des öffentlichen Rechts*. In: *Diké*. 2019:1. szám. 3–15. p.
- ÖDÖNFI 1903 = ÖDÖNFI MIKSA: *Sajtóeljárásunk és annak fejlődése*. Budapest, 1903.
- P. MIKLÓS 2004 = P. MIKLÓS TAMÁS: *Ferenc József „kedvenc minisztere”: Pauler Tivadar (1816–1886) élete és pályafutása*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 100–124. p.
- PAPP 2017 = PAPP LÁSZLÓ: *A szabadalmi bíráskodás szervezeti kérdései*. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2017:1–2. szám. 104–110. p.
- PAULER 1864–65 = PAULER TIVADAR: *Büntetőjogtan*. Pest, 1864–1865.
- PÉTERVÁRI 2021a = PÉTERVÁRI MÁTÉ: *A járások kialakítása Magyarországon az 1870:XLII. tc. alapján*. Szeged, 2021.
- PÉTERVÁRI 2021b = PÉTERVÁRI MÁTÉ: *A kereskedelmi csőd a második magyar csődtörvényben*. In: Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. = Jogtörténeti Értekezések 50*. Budapest, 2021. 271–281. p.
- PLÓSZ 1885 = PLÓSZ SÁNDOR: *A magyar polgári perrendtartás tervezete*. Budapest, 1885.
- POLNER 2008 = POLNER ÖDÖN: *Emlékeim*. Szerk.: HAVASS MIKLÓS. Budapest, 2008.
- POMOGYI 1983 = POMOGYI LÁSZLÓ: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1900–1905)*. In: *Jogpolitika*. 1983:5. szám. 14–15. p.
- PÖLÖSKEI–GERGELY–IZSÁK 1995 = PÖLÖSKEI FERENC, GERGELY JENŐ, IZSÁK LAJOS (szerk.): *Magyarország története, 1918–1990*. Budapest, é.n. [1995]
- PÜSKI 2000 = PÜSKI LEVENTE: *A magyar Felsőház története, 1927–1945*. Budapest, 2000.
- RADY 2016 = MARTYN RADY: *Nonnisi in sensu legum? Decree and Rendelet in Hungary (1790–1914)*. In: *Hungarian Historical Review*. 2016, No. 1, 5–21. p.
- RÉSŐ 1867 = RÉSŐ ENSEL SÁNDOR: *Az esküdtszék Magyarországon*. Pest, 1867.
- RÉVÉSZ 1983 = RÉVÉSZ TAMÁS: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből (1875–1890)*. In: *Jogpolitika*. 1983:3. szám. 15. p.

- RÉVÉSZ 1986 = RÉVÉSZ T. MIHÁLY: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon, 1867–1875*. Budapest, 1986.
- RÉVÉSZ 2007 = RÉVÉSZ BÉLA: *A titkosszolgálatok a politikában és a politológiában*. = Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. LXX. Fasc. 13. (Szeged, 2007.)
- RÉVÉSZ 2015 = RÉVÉSZ BÉLA (szerk.): *Vladár Gábor emlékkötet (1881–1972)*. Budapest, 2015.
- RÉVÉSZ 2016 = RÉVÉSZ BÉLA: *Egy többször újrakezdet élet – Vladár Gábor*. In: Jogalkotás és kodifikátorok. (Vladár Gábor emlékülés.) Szerk.: Révész Béla. = *Lectiones Iuridicae* 15. Szeged, 2016. 61–68. p.
- RÉVÉSZ 2018 = RÉVÉSZ BÉLA: *Az Igazságügyi Minisztérium története (1944–1990). A pártirányítás évtizedei*. = *Az Igazságügyi Minisztérium története 1867–1990*. II. Budapest, 2018.
- ROKOLYA 2010 = ROKOLYA GÁBOR: *A polgári közjegyzőség emlékezete, 1875–1949*. Budapest, 2010.
- ROMSICS 2004 = ROMSICS GERGELY: *Mitosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában*. Budapest, 2004.
- ROMSICS 2017 = ROMSICS IGNÁC: *A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2017.
- ROMSICS 2019a = ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 2019.
- ROMSICS 2019b = ROMSICS IGNÁC: *Magyar rebellisek*. Budapest, 2019.
- RUMPLER–HEINDL 1970 = HELMUT RUMPLER, WALTRAUD HEINDL: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867. Einleitungsband*. Wien, 1970.
- RUSZOLY 1999 = RUSZOLY JÓZSEF: *Az 1849. július 28-i nemzetiségi törvény (határozat) létrejöttéhez*. In: *Jogtudományi Közlöny*. 1999:7–8. szám. 285–292. p.
- RUSZOLY 2002a = RUSZOLY JÓZSEF: „Egy új alkotmány Magyarországnak”: az 1848: III. tc. létrejötte. In: *Uő.: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 7–25. p.
- RUSZOLY 2002b = RUSZOLY JÓZSEF: *Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején*. In: *Uő.: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 207–263. p.
- RUSZOLY 2002c = RUSZOLY JÓZSEF: *Az első nemzetgyűlési választások előzményeihez*. In: *Uő.: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 188–203. p.
- RUSZOLY 2002d = RUSZOLY JÓZSEF: *A nemzetgyűlési választások ügye a Friedrich-kormány előtt 1919 augusztusában*. In: *Uő.: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 204–206. p.
- RUSZOLY 2002e = RUSZOLY JÓZSEF: *Frankfurt–Kremsier–Szeged: adalékok az első közép-európai nemzetiségi jogi alapvetési kísérletekhez, 1848–1849*. In: *Uő.: Újabb magyar alkotmánytörténet, 1848–1949. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2002. 106–119. p.

- RUSZOLY 2011 = RUSZOLY JÓZSEF: *Európai jog- és alkotmánytörténelem.* = Pólay Elemér Alapítvány. Opera Iurisprudentiae 1. Szeged, 2011.
- RUSZOLY 2015 = RUSZOLY JÓZSEF: *A választási bíráskodás története Magyarországon.* = Jogtörténeti Tár 3. Szeged, 2015.
- RUSZOLY 2016 = RUSZOLY JÓZSEF: *Választójog és választási rendszer Magyarországon. Tizenegy tanulmány 1848-iki törvényeink gyakorlatához.* = Jogtörténeti Tár 2/4. Szeged, 2016. 345–364. p.
- ŠARKIĆ 2020a = SRĐAN ŠARKIĆ: *Az alkalmazásban maradt magyar jogszabályok a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságban (Jugoszláviában).* In: Várady Tibor (szerk.): Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok. A Monarchiától a titói korszak végéig. Újvidék, 2020. 171–205. p.
- ŠARKIĆ 2020b = SRĐAN ŠARKIĆ: *A magyar jog alkalmazása Bánátban a német megszállás alatt (1941–1944).* In: Várady Tibor (szerk.): Délvidéki (vajdasági) magyar jogászok. A Monarchiától a titói korszak végéig. Újvidék, 2020. 263–276. p.
- SARLÓS 1968 = SARLÓS BÉLA: *A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai.* In: Jogtörténeti Tanulmányok II. (Szerk.: Both Ödön, Csizmadia Andor) Budapest, 1968. 193–204. p.
- SARLÓS 1970 = SARLÓS BÉLA: *Deák és Vukovics. Két igazságügy-miniszter.* = Értekezések a történeti tudományok köréből 54. Budapest, 1970.
- SCHÖNWALD 1985 = SCHÖNWALD PÁL: *A Károlyi-per.* Budapest, 1985.
- SCHÖNWALD 1986 = SCHÖNWALD PÁL: *Az Igazságügyi Minisztérium történetéből: Két forradalom sodrában (I.), Igazságügyi népbiztosság a Tanácsköztársaság idején (II.).* In: Jogpolitika. 1986:2. szám. 11. p., 1986:4. szám. 11. p.
- SCHULTZ 2020 = SCHULTZ MÁRTON: *Balás P. Elemér.* In: FORVM Szeged. Acta Universitatis Szegediensis. (Acta Jur. et Pol. Szeged) 2020:1. szám. 7–20. p.
- SCHWEITZER 2016 = SCHWEITZER GÁBOR: *„Búcsú a magyar zsidó bíraktól”. Az 1939. évi IV. tc. és ami utána következett.* In: Kései főhajítás. A holokauszt jogász áldozatai. Szerk.: Kovács M. Mária. Budapest, 2016. 69–83. p.
- SHIRER 1996 = WILLIAM L. SHIRER: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története.* h.n., 1996.
- SIKLÓS 1976 = SIKLÓS ANDRÁS: *A népköztársaság.* In: Magyarország története, 1918–1919, 1919–1945. Szerk.: Ránki György, Hajdu Tibor, Tilkovszky Loránt. Budapest, 1976. 85–177. p.
- SOMOGYI 1936 = SOMOGYI ISTVÁN: *Hartensteintől Funchalig. Egy királydráma története hiteles adatok nyomán.* Budapest, 1936.
- SOÓS 1971 = SOÓS KATALIN: *Burgenland az európai politikában (1918–1921).* Budapest, 1971.
- STIPTA 1998 = STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története.* Debrecen, 1998.

- STIPTA 2004 = STIPTA ISTVÁN: *Szilágyi Dezső és az igazságügyi modernizáció*. In: Csibi Norbert et al. (szerk.): *Deák és utódai. Magyar igazságügyi miniszterek 1848/49-ben és a dualizmus korában*. Pécs, 2004. 137–152. p.
- STIPTA 2012 = STIPTA ISTVÁN: *A tiszaezlári per és a korabeli büntető eljárásjog*. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2012:4. szám. 22–35. p.
- STIPTA 2015 = STIPTA ISTVÁN: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. = A Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 57. Szeged, 2015.
- STIPTA 2016 = STIPTA ISTVÁN: *Balogh Jenő és a büntető perjog*. In: *Jogtörténeti Szemle*. 2016:1. szám. 31–40. p.
- STIPTA 2020 = STIPTA ISTVÁN: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. = *Jogtörténeti Értekezések* 44. Budapest, 2020.
- SZABADFALVI 2015 = SZABADFALVI JÓZSEF: *Pauler Tivadar (1816–1886)*. In: Hamza Gábor, Siklósi Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok V*. Budapest, 2015. 35–46. p.
- SZABADFALVI 2020 = SZABADFALVI JÓZSEF: *„A jogállam a jogeszmé megvalósítását célzó intézmény” – Adalékok a magyar jogállam-fogalom kialakulásához*. In: *Jog–Állam–Politika*. 2020:4. szám. 39–57. p.
- SZABÓ 2005 = SZABÓ ISTVÁN: *Az 1921. évi trónfosztás közjogi jellegzetességei*. In: *Jogtörténeti Tanulmányok VIII*. (Szerk.: Kajtár István, Béli Gábor, Szekeres Róbert) Pécs, 2005. 519–531. p.
- SZABÓ 2006 = SZABÓ ISTVÁN: *Az államforma kérdése 1919/1920 fordulóján*. In: *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Mezey Barna, Révész T. Mihály. Budapest, 2006. 585–597. p.
- SZABÓ 2010 = SZABÓ ISTVÁN: *Ausztria államszervezete, 1918–1955*. = PPKE Jog- és Államtudományi Karának könyvei, *Jogtudományi Monográfiák* 2. Budapest, 2010.
- SZABÓ 2013 = SZABÓ ISTVÁN: *A választási rendszer az 1920-as nemzetgyűlési választásokon*. In: *Jogtörténeti Parerga* 1. *Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Máthé Gábor, Révész T. Mihály, Gosztonyi Gergely. Budapest, 2013. 348–355. p.
- SZABÓ 2017 = SZABÓ ISTVÁN: *Néhány gondolat a miniszterek jogi felelősségéről a Lajtán innen és túl*. In: 65. *Studia in honorem István Stipta*. Szerk.: Balogh Judit, Szabó István, etc. = *De iuris peritorum meritis* 10. Budapest, 2017. 417–428. p.
- SZABÓ 2018 = SZABÓ ISTVÁN: *Decentralizált egységállam – szövetségi állam – államszövetség*. In: *Jogtörténeti Parerga* 2. *Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk.: Gosztonyi Gergely, Révész T. Mihály. Budapest, 2018. 255–261. p.
- SZABÓ 2021 = SZABÓ SZILÁRD: *Az Osztrák-Magyar Monarchia fogalom előzményei, kialakulása és jelentése*. In: Mezey Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. = *Jogtörténeti Értekezések* 50. Budapest, 2021. 309–315. p.
- SZAKÁLY 1991 = SZAKÁLY SÁNDOR: *„...Magyarország és a Szovjet-Unió között a hadiállapot beállott”. Egy döntés politikai hátteréről*. In: *Hadtörténeti Közlemények*. 1991:2. szám. 27–44. p.

- SZARKA 2015 = SZARKA LÁSZLÓ: *Nemzetfejlődés és kisebbségpolitika Közép-Európa multietnikus államaiban. A versailles-i békerendszer első évei*. In: Az első világháború következményei Magyarországon. Szerk.: Tomka Béla. Budapest, 2015. 283–310. p.
- SZENTE 2016 = SZENTE ZOLTÁN: *Magyarország második világháborús hadba lépésének alkotmányosságáról*. In: Századok. 2016:6. szám. 1371–1406. p.
- SZÉKELY 2021 = SZÉKELY MÁRTON: *Igazságügyi épületeket tervpályázatai Magyarországon 1903–1916 között*. In: Megyeri-Pálffy Zoltán (szerk.): *Ábrázolt és épített jog. = Jogtörténeti Értekezések* 53. Budapest, 2021. 48–66. p.
- SZILÁGYI 1898 = SZILÁGYI DEZSŐ: *Horvát Boldizsár ravatalánál*. In: Akadémiai Értesítő. 1898. november 15. (11. füzet) 541–544. p.
- SZIVÓS 2020 = SZIVÓS KRISTÓF: *Plósz Sándor*. In: FORVM Szeged. Acta Universitatis Szegediensis. (Acta Jur. et Pol. Szeged) 2020:1. szám. 551–567. p.
- SZLADITS 1925 = SZLADITS KÁROLY: *Plósz Sándor*. In: Jogtudományi Közlöny. 1925:12. szám. 89–90. p.
- SZLADITS 1939–42 = SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar magánjog, I–VI*. Budapest, 1939–1942.
- TAMÁSI 2020 = TAMÁSI ANNA ÉVA: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben (1850–1920)*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 74. Szeged, 2020.
- TOPOLSKY 1989 = JERZY TOPOLSKI: *Lengyelország története*. Budapest, 1989.
- UEDA 2017 = RIEKO UEDA: *A brief description of Sándor Plósz: The drafter of the Hungarian civil procedural law under the Austro-Hungarian Dual Monarchy*. In: Memoirs of the Faculty of Education, Kumamoto University, December 2017 (Vol. 66), 25–31. p.
- UEDA 2019 = RIEKO UEDA: *Austrian and Hungarian Civil Procedure Codes from the Perspective of Japanese Lawyers: A Focus on Taisho Period Revisions of the Civil Procedure Code (1926)*. In: Law, Rights and Social Values in Japan and Hungary: Studies on the Cultural Base and Historical-Theoretical Contexts of the Law. Editors: Tamio Mitoma, Jenő Szmodis. Aichi, 2019. 123–137. p.
- UEDA–KAWANO–IKEDA 2016 = RIEKO UEDA (et al.): *Plósz, Alexander: Die Prozeßleitung des Gerichts nach der neuen ungarischen Zivilprozeßordnung 1912* (Übersetzt von RIEKO UEDA, KENICHIRO KAWANO und MEGUMI IKEDA). In: Kumamoto Law Review, 2016 (No. 137), 23–35. p.
- VARGA 2012 = VARGA NORBERT: *A magyar állampolgársági jog a 19. században. /In: Értekezések a jogtudomány köréből/* Budapest, 2012.
- VARGA 2020 = Varga Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931:XX. tc. kodifikációja és gyakorlata*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 83. Szeged, 2020.
- VARGYAI 1979 = VARGYAI GYULA: *A kivételes hatalom és az államszervezet militarizálásának néhány kérdése Magyarországon a második világháború előestéjén*. In: Jogtudományi Közlöny. 1979:11. szám. 756–764. p.
- VASS 1976 = VASS HENRIK et al. (szerk.): *Munkásmozgalom-történeti lexikon*. Budapest, ²1976.

- VAVRIK 1908 = VAVRIK BÉLA: *Beszéd Szilágyi Dezső síremlékének leleplezése alkalmából.* (1908. október 18.) In: Magyar Jogászegyleti Értekezések 289. Budapest, 1908. 3–8. p.
- VERESS 2018 = VERESS EMÖD: *Erdély magánjogi integrálása (1918–1945).* In: Veress Emőd (szerk.): Erdély jogtörténete. Kolozsvár, 2018. 457–469. p.
- VERESS 2020 = VERESS EMÖD (szerk.): *Erdélyi jogászok.* = Jogásziportrék I. Kolozsvár, 2020. (A Ládai Istvánról hivatkozott fejezet NÁNÁSI LÁSZLÓ és KOKOLY ZSOLT munkája.)
- VÉRTES 1997 = VÉRTES RÓBERT (szerk.): *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945.* Budapest, 1997.
- VINCZE 2006 = VINCZE GÁBOR: *A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919–1921).* Szeged, 2006.
- VIZI 2021 = VIZI LÁSZLÓ TAMÁS: *Az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország között 1921-ben megkötött békeszerződés.* In: Illik Péter, Vizi László Tamás (szerk.): A trianoni békediktátum ratifikációja külföldön. = A Magyarországi Intézet Kiadványai 24. Budapest, 2021. 203–222. p.
- VLADÁR 1943/44 = VLADÁR GÁBOR: *A magyar magánjog fejlődésének iránya az elmúlt negyedszázadban.* (Budapest, 1943/44). In: Révész Béla (szerk.): Jogalkotás és kodifikátorok. (Vladár Gábor emlékülés) = *Lectiones Iuridicae* 15. Szeged, 2016. 215–231. p.
- VLADÁR 1965 = VLADÁR GÁBOR (szerk.): *Az Igazságügyminisztérium története tervezett megírásával kapcsolatos eddigi munkák anyaga.* Kézirat, 1965. (Az Igazságügyi Minisztérium Szakkönyvtárában)
- VLADÁR 1997 = VLADÁR GÁBOR: *Visszaemlékezéseim.* Budapest, 1997.
- VUJICSICS 1997 = VUJICSICS SZTOJÁN: *Szerbek Pest-Budán.* Budapest, 1997.
- WIDDER 1986 = HELMUT WIDDER: *Die Entstehung und Entwicklung des Parlamentarismus der Republik Österreich.* In: Österreichs Parlamentarismus. Werden und System. Hrsg.: Herbert Schambeck. Berlin, 1986. 225–259. p.
- ZEIDLER 2017 = ZEIDLER MIKLÓS: *A magyar béke delegáció tevékenysége.* In: Uő.: A magyar békeküldöttség naplója. Neuilly – Versailles – Budapest (1920). Budapest, 2017. 13–44. p.
- ZINNER 2015 = ZINNER TIBOR: *Dr. Törek Gyéza, a mindenkori hatalom őre?* In: A Kúria és elnökei II. Szerk.: Bódiné Beliznai Kinga. Budapest, 2015. 57–109. p.
- ZSIGA 1989 = ZSIGA TIBOR: *Horthy ellen, a királyért.* Budapest, 1989.
- ZSITVAY-SIPOS 1999 = ZSITVAY TIBOR *emlékiratai. Magyarország 1921–1941.* Szerk. és a bevezető tanulmányt írta: SIPOS PÉTER. /Korok és dokumentumok/ Budapest, 1999.

FÜGGELÉK

Magyarország igazságügy-miniszterei 1848 és 1944/45 között

Deák Ferenc	1848. április 7.	1848. szeptember 11.
Ghyczy Kálmán <i>(mb.)</i>	1848. szeptember 12.	1848. december 31.
Szemere Bertalan <i>(mb.)</i>	1848. november 28.	1848. december 13.
Nagy Károly <i>(mb.)</i>	1849. január 3.	1849. május 1.
Vukovics Sebő	1849. május 2.	1849. augusztus 11.
Horvát Boldizsár	1867. február 20.	1871. június 5.
Bittó István	1871. június 5.	1872. szeptember 4.
Pauler Tivadar	1872. szeptember 4.	1875. március 2.
Perczel Béla	1875. március 2.	1878. június 30.
Pauler Tivadar	1878. június 30.	1886. április 30.
Fabiny Teofil	1886. május 15.	1889. április 9.
Szilágyi Dezső	1889. április 9.	1895. január 15.
Erdély Sándor	1895. január 15.	1899. február 26.
Plósz Sándor	1899. február 26.	1905. június 18.
Lányi Bertalan	1905. június 18.	1906. április 2.
Gegus Gusztáv	1906. április 2.	1906. április 8.
Polónyi Géza	1906. április 8.	1907. február 2.
Günther Antal	1907. február 2.	1909. szeptember 23.
Wekerle Sándor	1909. szeptember 23.	1910. január 17.
Székely Ferenc	1910. január 17.	1913. január 4.
Balogh Jenő	1913. január 4.	1917. június 15.
Vázsonyi Vilmos	1917. június 15.	1917. augusztus 18.
Grecsák Károly	1917. augusztus 18.	1918. január 25.
Vázsonyi Vilmos	1918. január 25.	1918. május 8.
Tőry Gusztáv	1918. május 8.	1918. október 31.
Buza Barna	1918. október 31.	1918. november 4.
Berinkei Dénes	1918. november 4.	1919. január 24.
Juhász Nagy Sándor	1919. január 25.	1919. március 21.
Rónai Zoltán	1919. március 21.	1919. június 24.
Láday István	1919. április 3.	1919. június 24.
Ágoston Péter	1919. június 24.	1919. augusztus 6.
(Garami Ernő)	(1919. augusztus 1.)	(1919. augusztus 6.)

Szászy Béla (<i>mb.</i>)	1919. augusztus 7.	1919. augusztus 15.
Baloghy György	1919. augusztus 15.	1919. szeptember 17.
Zoltán Béla	1919. szeptember 22.	1919. november 24.
Bárczy István	1919. november 24.	1920. március 15.
Ferdinandy Gyula	1920. március 15.	1920. július 19.
Tomcsányi Vilmos Pál	1920. július 19.	1922. június 16.
Daruváry Géza	1922. június 16.	1923. június 11.
Nagy Emil	1923. június 11.	1924. február 21.
Bethlen István, gr.	1924. február 21.	1924. március 13.
Pesthy Pál	1924. március 13.	1929. január 8.
Bethlen István, gr.	1929. január 8.	1929. február 4.
Zsitvay Tibor	1929. február 4.	1932. október 1.
Lázár Andor	1932. október 1.	1938. március 9.
Mikecz Ödön	1938. március 9.	1938. november 15.
Tasnádi Nagy András	1938. november 15.	1939. november 9.
Radocsay László	1939. november 9.	1944. március 22.
Antal István	1944. március 22.	1944. augusztus 29.
Vladár Gábor	1944. augusztus 29.	1944. október 16.
Budinszky László	1944. október 16.	1945. március 28.
Valentiny Ágoston	1944. december 22.	1945. július 21.

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

- Ablonczy Balázs 41, 132, 137, 148, 150,
 156, 170, 187
 Adolf Sebestyén 39
 Agárdy Jenő 101
 Agorasztó Péter 39
 Albert János 104
 Alföldi Alajos 170, 171
 Ambrózy Árpád 162
 Ambrózy Gyula 141
 Anceau, Eric 197
 Andics Erzsébet 191
 Andrásy Gyula, gr. 29
 Angyal Pál 166, 187
 Antal István 131, 141, 142, 161, 204
 Antal Tamás 7, 11, 14, 23, 31, 33, 39, 42,
 44, 51, 52, 56, 62, 65, 66, 70, 75, 78,
 79, 82, 84, 86, 122, 128, 142, 143,
 147, 153, 187, 188, 189
 Apáthy István 67
 Apponyi Albert, gr. 30
 Apponyi György, gr. 173
 Arany János 174
 Asztalos Jenő 136
 Ádám András 67
 Ágoston Péter 95, 96, 203
 Ámán Ildikó 78, 188
 Bach, Alexander 13
 Bacsó Béla 191
 Badó Attila 39, 83, 153, 188
 Bajcsy-Zsilinszky Endre 173, 188
 Balás P. Elemér 98, 102, 199
 Balla Jakab 99
 Balogh Artúr 190
 Balogh Elemér (bíró) 98
 Balogh Elemér (szerző) 10, 60, 98, 188,
 194, 195
 Balogh György 80
 Balogh Jenő 32, 65, 68, 80, 85, 86, 87, 90,
 106, 176, 182, 189, 200, 203
 Balogh Judit 51, 67, 68, 78, 143, 188, 192,
 193, 195, 200
 Baloghy György 39, 204
 Bánffy Dezső 30, 31, 86
 Bánffy Miklós, gr. 117, 135
 Baranyai Lipót 173
 Bárczy István 204
 Bárdossy László 37, 130
 Barna Attila 192, 194
 Baróti Ede 39
 Barta József 98
 Bartha Ákos 170, 173, 188
 Bartha Richárd 67, 97, 99, 100, 133
 Bartheldy István 39
 Batiz Enikő 190
 Bató Szilvia 60, 188
 Batthyány Lajos, gr. 10
 Batthyány Tivadar 106
 Battlay Imre 65
 Békey István 9
 Béli Gábor 187, 192, 200
 Belitska Sándor 118
 Bellér Judit 7, 31, 188, 189
 Benárd Emil 98
 Beöthy Lajos 9
 Berczelly Jenő 101, 111, 120, 121
 Berecz Ágoston 125, 189
 Berinkey Dénes 74, 93, 96, 100, 101, 203
 Bernáth István 39
 Berzeviczy Albert 39
 Bethlen István, gr. 34, 35, 36, 41, 42, 46, 48,
 82, 83, 108, 109, 119, 123, 124, 125,
 126, 133, 135, 150, 177, 198, 204
 Bibó István 150
 Biernacki Karol 196
 Bíró Aurél 96, 189
 Bittó István 30, 60, 63, 203
 Blastik József 104
 Blazovich László 75, 123, 174, 189
 Blutman László 64, 189
 Bódiné Beliznai Kinga 32, 34, 68, 77, 189,
 202
 Bónis György 51, 70, 71, 189
 Bónis Sámuel 9, 60
 Borsányi György 74, 189
 Bothos Gyula 39
 Both Ödön 9, 10, 62, 183, 189, 194, 199

Böröcz József 45
 Brauner, Wilhelm 13, 38, 70, 74, 148, 189
 Budinszky László 172, 174, 204
 Bukovsky Viktor 45
 Buza Barna 203
 Buza László 118, 189
 Carnot, Francois Sadi 84, 85
 Carter, A.T. 37, 189
 Čepulo, Dalibor 63, 189, 190
 Chorin Ferenc 65
 Cieger András 12, 29, 192
 Clark, Christopher 88, 190
 Concha Győző 38
 Czúcz Ottó 188
 Csáky Imre 115
 Csanády Frigyes 39
 Csánk Béla 147, 149, 190
 Csapó Csaba 193
 Csatskó Imre 60, 188
 Csekonits Iván 173
 Csemegi Károly 30, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 162, 190, 191, 195
 Csengery Antal 30
 Csibi Norbert 193, 194, 195, 197, 200
 Cszinzszky Ágost 39
 Cszizmadia Andor 9, 14, 46, 47, 48, 52, 174, 190, 194, 199
 Csizmás József 45
 Csopey Dénes 97, 100, 116
 Dániel Lajos 39
 Darányi Ignác 39, 76
 Darányi Kálmán 36, 150
 Daruváry Géza 109, 204
 Deák Ferenc 9, 10, 12, 29, 30, 42, 109, 188, 193, 194, 195, 197, 199, 200, 203
 Deák Péter 39, 99
 Degré Alajos 51, 70, 71, 150, 189
 Degré Miklós 44
 Demeter M. Attila 125, 190
 Demmerle, Eva 108, 190
 Dessewffy Aurél gr. 39
 Dicsófi Sándor 39
 Dietz Károly 100, 101
 Dilthey, Wilhelm 175, 190
 Dobszay Tamás 193
 Drócsa Izabella 123, 166, 190
 Droysen, Johann Gustav 179
 Dubraviczky Simon 9
 Dubravszky Róbert 39
 Eckhart Ferenc 121, 190
 Edvi Illés Károly 190
 Egyed István 111, 113, 118, 126, 129, 190
 Emmer Kornél 70, 190
 Emsley, Clive 86, 149, 191
 Entz Ferenc 97, 100
 Eötvös József, br. 29
 Erdei Árpád 64, 191
 Erdélyi Ágnes 190
 Erdély Sándor 15, 31, 65, 67, 68, 85, 176, 182, 203
 Erzsébet királyné 84
 Esterházy László, gr. 39
 Esterházy Miklós, hg. 34
 Esterházy Pál, hg. 34
 Fabiny Ferenc 79
 Fabiny Teofil 60, 64, 65, 67, 203
 Fabiny Tihamér 98, 99
 Falk Miksa 30
 Farkas Ágoston 9
 Farnos Dezső 98, 102
 Fayer László 195
 Fedinec Csilla 34, 191
 Fegyveresi Zsolt 74, 191
 Fehér Kristóf 91
 Fejes Erik 163, 191
 Fekete Jenő 98
 Fellner Frigyes 173
 Fellner Sándor 76, 104
 Ferdinánd, V. 37
 Ferdinandy Gejza = Ferdinandy Géza 109
 Ferdinandy Gyula 112, 114, 204
 Ferenc József, I. 10, 37, 197
 Finkey Ferenc 30, 32, 65, 191
 F. Kiss Erzsébet 9, 10, 191
 Flohr (román tiszt) 115
 Fodor Ármin 15, 98
 Fodor István 196
 Fogler Béla 98
 Fouchet (francia főmegbízott) 116
 Frâncu, Amos 116
 Frank, Hans 149
 Fráter Olivér 74, 191
 Friedrich István 38, 75, 96, 103, 133

Funták Sándor 60
 Füzesséry Tibor 39
 Gaál Gyula 194
 Gaál Jenő 39
 Gábriš, Tomáš 69, 70, 191
 Gajáry Béla 79
 Garami Ernő 203
 Garbai Sándor 74
 Garrigues, Jean 197
 Gebhardt Károly 98
 Gegus Gusztáv 203
 Gergely Jenő 48, 74, 130, 150, 178, 191,
 193, 197
 Ghyczy Kálmán 9, 203
 Glaser, Julius 13
 Glatz Ferenc 48, 191
 Glunek, Anton Freiherr Hye von 13
 Gombos Katalin 72
 Gosztonyi Gergely 195, 200
 Gömbös Gyula 36
 Görög Staub Károly 74, 108, 191
 Grecsák Károly 104, 122, 203
 Grosschmid Béni 39
 Gullya László 39
 Günther Antal 33, 34, 71, 76, 99, 189, 203
 Gyomai Zsigmond 190
 Győry Elek 67
 Gyurkovich László 39
 Habermas, Jürgen 175, 191
 Habietinek, Karl 13
 Habsburg Birodalom 198
 Habsburg-család 73, 106, 108, 109, 110,
 111, 112, 190, 193, 197
 Hadik János 106, 107
 Hadzsics János 9
 Hajdú József 188
 Hajdu Tibor 74, 96, 121, 123, 191, 199
 Halász Lajos 100
 Halász Pál 74, 95, 191
 Halla Aurél 97, 99, 100
 Halmossy Endre 67
 Hamza Gábor 68, 69, 191, 192, 193, 200
 Hamza Géza 79, 128
 Hanauer A. István 39
 Hargitai József 23, 90, 192
 Harmsworth, Sidney Harold = Lord Rot-
 hermere 35
 Harsányi Elemér 89, 90
 Hauszmann Alajos 77
 Hautzinger Zoltán 194
 Havass Miklós 197
 Hegedűs Lóránt 121
 Hegedűs Sándor 108, 192
 Heindl, Waltraud 13, 198
 Hein, Franz 13
 Heka László 74, 192
 Heller Erik 98, 102, 196
 Hentaller Imre 99
 Herbst, Eduard 13
 Herczegh Mihály 34
 Herger Csabáné 67, 69, 192
 Hetessy Miklós 155
 Himmel Károly 45
 Hitler, Adolf 148, 149
 Hodzsa Milán 93
 Hoffman Pál 67
 Homoki-Nagy Mária 67, 69, 72, 96, 128,
 142, 187, 192, 195
 Horánszky Lajos 71, 74, 106, 113, 192
 Horánszky Nándor 192
 Horthy Miklós 8, 23, 36, 37, 41, 42, 66, 70,
 75, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142,
 147, 157, 172, 177, 178, 179, 182,
 183, 184, 198, 202
 Horvát Boldizsár = Horváth Boldizsár 12,
 13, 29, 30, 51, 60, 62, 69, 176, 182,
 192, 194, 195, 196, 201, 203
 Horváth Dániel 100, 102, 161
 Horváth Géza 39
 Horváth Lajos 60
 Hőnich Henrik 129, 192
 Hrusztek Lajos 98
 Huber, Eugen 68
 Hussein Jasmine 103, 192
 Huszár Aladár 173
 Huszár Károly 25, 38, 152
 Ikeda, Megumi 32, 201
 Illés József 67
 Illik Péter 202
 Imling Konrád 15, 67
 Imrédy Béla 150
 Imre Magda 95, 96, 192
 Irányi Dániel 9
 Istvánffy Lajos 39

István nádor 9
 Iványi Emma 11, 46, 193
 Izsák Lajos 74, 130, 150, 178, 197
 Jászi Oszkár 74, 125, 193
 Jekel Péter 97
 Jékey Dániel 39
 József főherceg 106
 József, II. 109
 Juhász Andor 39, 80
 Juhász Nagy Sándor 101, 203
 Kaas Albert 46
 Kádár L. Levente 98
 Kajtár István 32, 43, 51, 66, 187, 190, 192,
 193, 200
 Kállay Miklós 37, 130, 131
 Kállay Tibor 48, 49
 Kánya Kálmán 116
 Kaposi Zoltán 41, 48, 49, 150, 193
 Karap Cyrill 94
 Kardos Sándor 162, 193
 Karlovitz János Tibor 188
 Kármán Elemér 98
 Károlyi Gyula, gr. 36, 75, 114
 Károlyi Mihály, gr. 40, 41, 74, 75, 93, 101,
 103, 104, 106, 107, 113, 114, 121,
 122, 123, 178, 183, 190, 191, 193,
 199
 Károly, IV. 37, 104, 106, 108, 109, 110, 111,
 142
 Karsai Elek 196
 Karsai László 142, 193
 Kartsoke Alajos 98
 Kaszás Gyula 45
 Kautz Gyula 30, 193
 Kawano, Kenichro 32, 201
 Kelemen Roland 161, 193
 Kéler Gyula 39
 Kendelényi Ferenc 9
 Kengyel Miklós 32, 55, 59, 70, 71, 118, 193
 Keresztes-Fischer Ferenc 173, 179
 Keresztes-Fischer Lajos 173
 Khuen-Héderváry Károly 32
 Király Tibor 65, 193
 Kis Lajos 9
 Kiss István 109
 Kiszely Gyula 124
 Klebelsberg Kunó, gr. 41
 Klein, Franz 70
 Kluge, Ulrich 148, 193
 Kokoly Zsolt 202
 Kolosváry Bálint 67
 Kolowrat-Liebsteinsky, Franz Anton von
 10
 Koncz Ibolya Katalin 51, 193, 195
 Korbuly Imre 109
 Kossalka János 39
 Kovács György 72
 Kovács István 74, 95, 191
 Kovács M. Mária 158, 194, 199
 Kovács Tamás 164, 194
 Kováts Gyula 67
 Kovrig Béla 170
 Kozári Monika 142, 194
 Kozma Sándor 60
 Kövess György 67
 Krajnik Imre 9
 Králik Lajos 67
 Krauß, Karl Ritter von 13
 Kruskóczki Bence 69, 192
 Kudar Lajos 164
 Kun Béla 74, 96, 189
 Kun Béla (államtitkár) 101, 111
 Kürthy Lajos, br. 39
 Ladányi Sándor 36, 194
 Ládai István 95, 96, 98, 202, 203
 Lakatos Géza 33, 172
 Laki János 191
 Laky Dezső 173
 Laky Ferenc 12, 194
 Lampel Hugó 39
 Lányi Bertalan 15, 67, 203
 Lázár Andor 36, 84, 139, 142, 161, 179,
 184, 194, 204
 Lázár György 36, 194
 Lechner Ágoston 109
 LeFevre Dezső 39
 Légrády Testvérek 15, 16
 Lengyel Aurél 97, 98, 100, 101, 102, 103
 Lindenbach, Emanuel Heinrich Komers
 von 13
 Litván György 193
 L. Nagy Zsuzsa 74, 177, 178, 194
 Lónyay Menyhért 30
 Losonczy István 130, 194

Löw Tobiás 60, 61, 194
 Lukács Jenő 123
 Lukács Tibor 7, 10, 194
 Lupkovics György 110, 173
 Lustkandl, Wenzel 195
 Lutilszky Jenő 171
 Magyar István 39
 Maitland, F.W. 37, 194
 Majzik Viktor 39
 Makkai János 156, 173
 Malý, Karel 63, 194
 Manzinger Krisztián 124, 194
 Marczinka János 45
 Mária Terézia 77, 109, 194
 Marinovich Imre 122
 Marjanucz László 9, 194
 Martonyi János 112, 194
 Máthé Gábor 7, 9, 11, 12, 13, 29, 51, 61,
 69, 73, 142, 177, 179, 188, 194, 195,
 197, 200
 Matolcsi Réka 12, 29, 192
 Matuska Szilveszter 136, 137, 138, 139
 Matúz György 55, 70, 195
 Megyeri-Pálffi Zoltán 76, 77, 195, 201
 Megyery István 98, 101, 102
 Meggyesy Lajos 163, 164, 165, 167
 Mészáros Lajos 84, 195
 Meszlényi Artúr 69
 Mezei György 191
 Mezey Barna 7, 9, 12, 29, 60, 188, 190, 191,
 195, 196, 197, 200
 Meznerics Iván 52, 196
 Mikecz Ödön 179, 184, 204
 Mikes János, gr. 38
 Mikó Ferenc 101
 Mitis, Georg von 13
 Mitoma, Tamio 201
 Mocsai István 99
 Módly Béla 39
 Moldoványi István 101
 Molnár Judit 141, 142, 193
 Molnár Tibor 59, 196
 Nádasdy, Franz Graf 13
 Nagy Ágoston 129, 192
 Nagy Béla 100
 Nagy Emil 34, 35, 81, 82, 119, 179, 184,
 204
 Nagy Ernő 39, 109
 Nagy Ferenc (politikus) 67, 103, 173
 Nagy Ferenc (szerző) 30, 32, 39, 60, 61,
 162, 196
 Nagy Károly 9, 203
 Nagy Károly (szerző) 73, 109, 118, 196
 Nagy László 174, 190
 Nagy Ödön 39
 Nagy Vince 102
 Nánási László 10, 51, 61, 65, 74, 75, 84, 85,
 87, 88, 90, 93, 94, 96, 118, 123, 133,
 135, 164, 167, 169, 175, 196, 202
 Navratil Szonja 44, 82, 84, 143, 144, 196
 Nemes Dezső 41, 136, 196
 Nemes István 9, 12, 76, 196
 Nemes Lajos 98
 Németh György Attila 103, 196
 Németh István 39
 Néray László 45
 Neschwara, Christian 38, 67, 196, 197
 Neumann Ármin 67
 Nyirő Géza 94
 Oberschall Adolf 67
 Ogris, Werner 73, 179, 197
 Olchváry Zoltán 39
 Olechowski, Thomas 38, 63, 197
 Oroszi Ferenc 169
 Ottó főherceg (Habsburg Ottó) 108, 112
 Ödönfi Miksa 63, 197
 Öry István 9
 P. Ábrahám Dezső 75
 Palmerston, Henry John Temple 37
 Pap Antal 9
 Pap Elek 39
 Papp László 51, 197
 Paraszka Gyula 83
 Patay Géza 74, 108, 191
 Pauler Ákos 29
 Pauler Gyula 29
 Pauler Tivadar 29, 30, 51, 60, 63, 67, 70,
 193, 197, 200, 203
 Peidl Gyula 96
 Perczel Béla 60, 203
 Peschka Vilmos 74, 95, 191
 Pesthy Pál 35, 46, 47, 48, 68, 129, 179, 184,
 204
 Pétervári Máté 12, 56, 69, 192, 197

- Petri Elek 39
 Pillersdorf, Franz von 10
 Pippig Rezső 94
 Plósz Sándor 31, 32, 70, 71, 76, 176, 182, 193, 197, 201, 203
 P. Miklós Tamás 30, 197
 Pokrovac, Zoran 190
 Polgár István 93
 Polner Ödön 39, 93, 197
 Polónyi Géza 76, 203
 Pomogyi László 7, 32, 197
 Pongrácz Jenő 102
 Popescu 116
 Popovics Sándor 39
 Pölöskei Ferenc 48, 74, 130, 150, 191, 193, 197
 Pratobevera-Weisborn, Adolph Freiherr von 13
 Püski Levente 41, 148, 197
 Quisling, Vidkun 193
 Radocsay László 37, 132, 137, 138, 139, 146, 147, 161, 164, 168, 170, 171, 179, 184, 204
 Radovits Lajos 98
 Rady, Martyn 177, 197
 Raffay Sándor 38
 Rakonitz Dezső 98
 Rákosi Mátyás 179, 184
 Rakovszky István 135
 Ránki György 199
 Rassay Károly 173
 Ráth Ágoston 93
 Ráth Mór 63, 64
 Réső Ensel Sándor 10, 62, 197
 Révész Béla 33, 77, 139, 162, 173, 174, 187, 198, 202
 Révész Tamás = Révész T. Mihály 7, 11, 62, 188, 195, 197, 198, 200
 Réz Mihály 39
 Rokolya Gábor 118, 198
 Romsics Gergely 74, 125, 198
 Romsics Ignác 41, 42, 48, 96, 108, 150, 156, 177, 178, 198
 Rónai Zoltán 95, 96, 98, 203
 Rosnyai Dávid 92, 98
 Röck Szilárd 21
 Rötth László 39
 Ruber [?] József 98
 Rumpler, Helmut 13, 198
 Ruszoly József 9, 11, 38, 51, 71, 74, 75, 112, 121, 125, 187, 189, 195, 198, 199
 Rusztek Lajos 102
 Sággy Gyula 67
 Sárffy Andor 111
 Sárffy Guidó 39
 Sárkány József 60
 Šarkić, Srđan 58, 199
 Sarlós Béla 10, 63, 199
 Sarnyai Csaba Máté 188, 194
 Schambeck, Herbert 202
 Schedius Lajos 15, 65
 Schier Árpád 45
 Schmerling, Anton Ritter von 13
 Scholtz Géza 98
 Scholtz János 99
 Schönborn, Friedrich Carl Franz von 13
 Schönwald Pál 7, 123, 199
 Schultheisz Emil 162, 163, 191, 196
 Schultz Márton 103, 199
 Schwarz Gusztáv 67
 Schweitzer Gábor 156, 172, 199
 Sebest Dénes 39
 Sélley Sándor 85, 86
 Séthi Antal 98
 Shirer, William L. 149, 199
 Sigray Antal, gr. 135, 173
 Siklós András 74, 199
 Siklósi Iván 193, 200
 Simon Béla 98
 Simonyi-Semadam Sándor 114
 Sipos Péter 36, 41, 42, 69, 202
 Sipőcz László 67
 Sólyom Andor 90
 Sommaruga, Franz Freiherr von 13
 Somogyi István 108, 199
 Somogyváry Gyula 173
 Somssich László, gr. 39
 Soós Katalin 74, 117, 199
 Stahl, Friedrich Julius 179
 Staud Miklós 45, 171
 Sipta István 9, 10, 15, 31, 32, 33, 51, 64, 67, 72, 192, 193, 195, 199, 200
 Stolpa József 98
 Strausz István 99

Suszter Béla 90
 Szabadfalvi József 30, 179, 200
 Szabó Imre 191
 Szabó István 37, 38, 41, 72, 73, 74, 75, 108,
 136, 147, 148, 192, 193, 200
 Szabóky Jenő 162
 Szabó Szilárd 73, 200
 Szakály Sándor 179, 200
 Szálasi Ferenc 174
 Szalay László 9
 Szarka László 125, 201
 Szász Béla 39
 Szász Béla 47, 68, 111, 134, 204
 Szathmári Béla 174
 Széchenyi Bertalan, gr. 39
 Székács Aladár 39
 Székely Ferenc 71, 203
 Székely Márton 77, 201
 Szekeres Róbert 187, 192, 200
 Szekfű Gyula 192
 Szeless László 39
 Széll Kálmán 32, 86
 Szemere Bertalan 10, 203
 Szente Zoltán 169, 179, 201
 Szentkirályi Béla 100
 Szilágyi Dezső 13, 14, 29, 30, 31, 32, 44,
 51, 60, 65, 67, 70, 77, 78, 85, 86, 147,
 176, 182, 187, 200, 201, 202, 203
 Szilassy Aladár 38
 Szily János 77
 Szinyei-Merse József 39
 Szivós Kristóf 32, 71, 201
 Szladits Károly 32, 67, 69, 192, 201
 Szláv József 30
 Szmodis Jenő 201
 Sztérényi József 108
 Sztójay Döme 37, 131, 132, 137, 141, 174,
 193
 Szudy Elemér 156
 Szűcs László 95, 96, 192
 Taaffe, Eduard 10
 Taaffe, Ludwig Patrick Johannes 10, 13
 Tamási Anna Éva 67, 201
 Tarnai János 64
 Tasnádi Nagy András 136, 137, 156, 179,
 184, 204
 Tauffer Emil 27
 Teleki Pál, gr. 34, 37, 114, 116, 132, 138,
 148, 150, 156, 170, 187
 Teleszky István 15, 67
 Térfy Dezső 44
 Térfy Gyula 98
 Téry Tivadar 101
 Thirring Lajos 67, 68
 Tildy Zoltán, id. 173
 Tildy Zoltán, ifj. 173
 Tilkovszky Loránt 199
 Timkó Zoltán 135, 136, 146
 Tisza István, gr. 32, 104, 106, 192
 Tisza Kálmán, gr. 30
 Tomcsányi Móric 34
 Tomcsányi Vilmos Pál 34, 80, 81, 92, 103,
 104, 108, 114, 115, 116, 117, 118,
 121, 123, 124, 125, 133, 135, 204
 Tomka Béla 201
 Topolski, Jerzy 74, 176, 201
 Torday Lajos 52, 196
 Tóth Judit 187
 Tóth Károly 187
 Tóth Lőrinc 9
 Töreky Géza 137, 202
 Tőry Gusztáv 38, 68, 76, 80, 81, 91, 105,
 106, 107, 108, 189, 203
 Trócsányi László, id. 149
 Trócsányi László, ifj. 7
 Tschabuschnigg, Adolf Ignaz von 13
 Tury Sándor Kornél 98
 Ueda, Rieko 32, 70, 201
 Ujszász István 164
 Urbik Ferenc 83
 Uzonyi Imre 97, 100
 Valentiny Ágoston 174, 204
 Vámbéry Rusztem 101
 Várady József 39
 Várady Tibor 199
 Varga 73, 154, 167
 Varga Endre 51, 70, 71, 189
 Varga Norbert 51, 72, 73, 201
 Vargha Ferenc 39, 65, 99
 Vargyai Gyula 155, 156, 169, 201
 Váry Albert 100, 101, 133, 135, 196
 Vass Henrik 96, 201
 Vass József 94
 Vavrik Béla 15, 31, 67, 202

Vázsonyi Vilmos 104, 177, 182, 194, 203
Végh József 39
Veress Emőd 58, 96, 191, 202
Vértés Róbert 156, 202
Vidiczky János 98
Vincze Gábor 78, 202
Vizi László Tamás 119, 202
Vladár Gábor 23, 28, 33, 69, 111, 162, 172,
173, 174, 179, 184, 187, 198, 202,
204
Vujicsics Sztoján 157, 202
Vukovics Sebő 10, 199, 203
Wagner Gyula 77, 195
Waisz József 17, 21
Wanie Rezső 90
Wekerle Sándor 34, 67, 85, 104, 106, 108,
191, 203
Wenckheim Béla, br. 42
Werbőczy István 69
Widder, Helmut 74, 148, 202
Wlassics Gyula 64, 65
Zádor Béla 98
Zehery Lajos 102, 192
Zeidler Miklós 118, 193, 202
Zilahi László 98
Zinner Tibor 137, 202
Zollheim, Joseph Lasser Ritter von 13
Zoltán Béla 99, 204
Zöldy Miklós 146, 154
Zsiga Tibor 108, 202
Zsigmondy Jenő 39
Zsitvay Tibor 35, 36, 41, 42, 46, 68, 69, 72,
82, 83, 111, 178, 179, 183, 184, 202,
204
Zsögöd Benő = Grosschmid Béni 67

A PÓLAY ELEMÉR ALAPÍTVÁNY KÖNYVTÁRA

Sorozatszerkesztő: Balogh Elemér egyetemi tanár

1. Balogh Elemér és Sarnyai Csaba Máté (szerk.): *Deák Ferenc és a polgári átalakulás Magyarországon*. Szeged, 2004.
2. Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Mezővárosaink jogélete a 18–19. században*. Szeged, 2010.
3. Eric Blin (réd.): *Mécanisme de décisions dans une Europe élargie*. Szeged, 2004.
4. Hajdú József: *A munkavállalók személyiségi jogai*. Szeged, 2005.
5. Eike von Repgow: *A Szász tükör*. Szeged, 2005.
6. Balogh Elemér (Hg.): *Ungarn auf der Schwelle in die EU. Herausforderungen und Aufgaben für Wirtschaft und Gesellschaft*. Szeged, 2006.
7. Karsai Krisztina (szerk.): *Keresztmetszet. Tanulmányok fiatal büntetőjogászok tollából*. Szeged, 2005.
8. Papp Tekla: *A koncesszió*. Szeged, 2006.
9. Hajdú József: *A japán munkaügyi kapcsolatok sajátosságai a kezdetektől 1995-ig*. Szeged, 2006.
10. Szajbély Katalin és Traser Julianna Sára (szerk.): *Képünk az Unióról, helyünk az Unióban*. Szeged, 2006.
11. Nagy Ferenc (szerk.): *Bűnügyi mozaik. Tanulmányok Vida Mihály 70. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2006.
12. Rúzs Molnár Krisztina: *Mediáció a munkajogban*. Szeged, 2007.
13. Nagy Ferenc (szerk.): *Ad futuram memoriam. Tanulmányok Cséka Ervin 85. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2007.
14. Szondi Ildikó: *Nemzetiségi demográfiai viszonyok a déli szláv országokban*. Szeged, 2007.
15. Nagy Ferenc (szerk.): *Büntetőjog és humánium. Emlékkötet Fonyó Antal halálának 25. évfordulójára*. Szeged, 2007.
16. Nagy Tamás és Nagy Zsolt (szerk.): *Jogelmélet és önreflexió*. Szeged, 2007.
17. *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*. Szeged, 2007.
18. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók első konferenciája*. Szeged, 2007.
19. Nagy Zsolt: *A jogi oktatás fejlődése és aktuális kérdései*. Szeged, 2007.
20. Gellén Klára: *A színlelt szerződés*. Szeged, 2008.
21. Karsai Krisztina (Hg.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland. Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. Szeged, 2008.
22. Görög Márta: *A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés*. Szeged, 2008.
23. Szabó Imre (szerk.): *Ius et legitimitas. Tanulmányok Szilbereky Jenő 90. születésnapja tiszteletére*. Szeged, 2008.
24. Csink Lóránt: *Az államfő jogállása Európában és Magyarországon*. Szeged, 2008.
25. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 2. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók második konferenciája*. Szeged, 2008.
26. Both Ödön: *Reform és forradalom. Egybegyűjtött írások Magyarország alkotmány- és jogtörténetéből 1790–1849*. Szeged, 2009.
27. Soós Edit – Fejes Zsuzsanna: *Határon átnyúló együttműködések Magyarországon*. Szeged, 2009.

28. Bobvos Pál (szerk.): *Reformator iuris cooperandi. Tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére.* Szeged, 2009.
29. Bató Szilvia: *A „büntetési rendszer” átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844).* Szeged, 2010.
30. Juhász Zsuzsanna: *A börtön-egészségügy „gócpontjai” és ártalomcsökkentő kezdeményezések külföldön.* Szeged, 2010.
31. Lőrincsikné Lajkó Dóra (szerk.): *Opuscula Szegediensia 3. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók harmadik konferenciája Szeged.* Szeged, 2010.
32. Hegedűs Andrea: *Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében.* Szeged, 2010.
33. Berki Gabriella (szerk.): *Opuscula Szegediensia 4. A Munkajogi és Szociális Jogi Doktoranduszok és Pályakezdő Oktatók negyedik konferenciája Szeged.* Szeged, 2011.
34. Horesnyi Julianna Csilla: *Bérgarancia. A magyar szabályozás és annak gyakorlata.* Szeged, 2011.
35. Blazovich László és Schmidt József (közreadják): *A Sváb tükör.* Szeged, 2011.
36. Antal Tamás: *Város és népképviselő. Az 1848:XXIII. tc. és intézményei Debrecenben (1848–1872).* Szeged, 2011.
37. Trócsányi László (szerk.): *Dikaiosz logosz. Tanulmányok Kovács István emlékére.* Szeged, 2012.
38. Nagy Zsolt: *Metszetek a jogásztársadalomról.* Szeged, 2012.
39. Merkovity Norbert: *Bevezetés a hagyományos és az új politikai kommunikáció elméletébe.* Szeged, 2012.
40. Császár Mátyás: *Az Európai Unió intézményi jogi aktusai.* Szeged, 2013.
41. Ember Alex: *Az üzemi baleset.* Szeged, 2013.
42. Szalai Anikó: *A fegyveres összeütközések hatása a nemzetközi szerződésekre.* Szeged, 2013.
43. József Hajdú: *Social Protection of the Unemployed.* Szeged, 2013.
44. Molnár Imre: *A locatio conductio a klasszikus kori római jogban.* Szeged, 2013.
45. Molnár Imre: *Ius criminale Romanum. Tanulmányok a római jog köréből.* Szeged, 2013.
46. Jakab Éva: *Humanizmus és jogtudomány. Brissonius szerződési formulái I.* Szeged, 2013.
47. Badó Attila: *Az igazságszolgáltató hatalom függetlensége és a tisztességes eljárás.* Szeged, 2013.
48. Téglási András: *A tulajdonhoz való jog alkotmányos védelme.* Szeged, 2013.
49. Soós Edit: *A mélyülő európai integráció.* Szeged, 2013.
50. Révész Béla (szerk.): *„Most megint Európában vagyunk...” Szabó József emlékkönyv.* Szeged, 2014.
51. Bóka János: *Tradíció és modernitás a kínai jogrendszerben. A szerződési jog útja a császárkori gyökerektől a modern szintézisig.* Szeged, 2015.
52. Sulyok Tamás: *Az ügyvédi hivatás alkotmányjogi helyzete.* Szeged, 2015.
53. Juhász Krisztina: *Az Európai Unió biztonság- és védelempolitikája, az EU válságkezelési tevékenysége.* Szeged, 2015.
54. Homoki-Nagy Mária: *„A ministerium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni (...) Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjogra.* [Előkészületben.]
55. Karsai Krisztina: *Alapelvei (r)evolúció az európai büntetőjogban.* Szeged, 2015.
56. Szomora Zsolt: *Alkotmány és anyagi büntetőjog. A büntetőjog-alkalmazás alkotmányosságának egyes kérdései.* Szeged, 2015.
57. Stipta István: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve.* Szeged, 2015.

58. Balogh Elemér – Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Tripartitum trium professorum. Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100., Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján.* Szeged, 2017.
59. Gácsai Anett: *A jogellenesen megszerzett bizonyítékok értékelése a büntetőeljáráásban.* Szeged, 2016.
60. Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczoly Péter 60. születésnapja tiszteletére.* Szeged, 2016.
61. Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára.* Szeged, 2016.
62. Pákozdi Zita: *A jogerő tárgyi terjedelme a polgári perben.* Szeged, 2017.
63. Juhász Andrea Erika: *A kínzás, az embertelen, a megalázó bánásmód tilalma a fogvatartottakkal szemben.* 2019.
64. Gellén Klára (szerk.): *Honori et virtuti. Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára.* Szeged, 2017.
65. Gellén Klára – Görög Márta: *Lege et fide. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjára.* Szeged, 2016.
66. Pozsonyi Norbert: *Dologi hitelbiztosítékok az ügyleti gyakorlatban. Kauteláris praxis a preklasszikus és a klasszikus korszakban.* Szeged, 2017.
67. Révész Béla (szerk.): *A szegedi jogbölcseleti iskola alapítója. Horváth Barna emlékkönyv.* Szeged, 2017.
68. Görög Márta – Hegedüs Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia. Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára.* Szeged, 2017.
69. Legeza Dénes: *A kiadói szerződés története. A reformkortól 1952-ig.* Szeged, 2018.
70. Martonyi János: *Nyitás és identitás. Geopolitika, világkereskedelelem, Európa.* Szeged, 2018.
71. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *A szellemi tulajdonvédelem és a szabadkereskedelelem aktuális kérdései.* Szeged, 2018.
72. Deák Zoltán: *Az erőszak, a fenyegetés és a kényszer büntetőjogi fogalmai.* Szeged, 2018.
73. Dúl János: *A társasági jog és az öröklési jog kapcsolódási pontjai osztrák jogi fragmentumokkal.* Szeged, 2018.
74. Tamási Anna Éva: *A veszprémi és a székesfehérvári szentszékek törvénykezési gyakorlata házassági perekben (1850–1920).* [Előkészületben.]
75. Juhász Krisztina (szerk.): *Az első 25 év. A szegedi Politológiai Tanszék jubileumi tanulmánykötete.* Szeged, 2018.
76. Gál Andor: *A jogos védelem teleologikus megközelítésben.* Szeged, 2019.
77. Csatlós Erzsébet: *A konzuli védelem európai közigazgatása. Az együttműködések szervezeti és eljárásjoga az uniós polgár konzuli védelemhez való jogának tükrében.* Szeged, 2019.
78. Rokolya Gábor: *Az államosított közjegyzőség története.* Szeged, 2019.
79. Badó Attila: *A bírói függetlenség egyes garanciális elemeinek összehasonlító vizsgálata.* Szeged, 2020.
80. Görög Márta – Mezei Péter (szerk.): *Innovatív társadalom – innovatív szellemi tulajdonvédelem.* Szeged, 2020.
81. Siket Judit: *A helyi, önkormányzatok közigazgatási autonómiája Magyarországon. Az autonómia egyes tárgykörei intézménytörténeti és nemzetközi kitekintéssel, figyelemmel a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájára.* Szeged, 2020.
82. Szakály Zsuzsa: *Az alkotmány stabilitását védő garanciák.* Szeged, 2020.

83. Varga Norbert: *A kartellfelügyelet bevezetése Magyarországon. Az 1931:XX. tc. kodifikációja és gyakorlata.* Szeged, 2020.
84. Molnár Erzsébet: *A gazdálkodó szervezet vezetőjének speciális büntetőjogi felelőssége.* Szeged, 2020.
85. Jakab Éva: *Iustitia mérlege. Polgárok és peregrinusok a helytartó bírói fóruma előtt.* Szeged, 2020.
86. *Communicative Space – Political Space. 11th Central and Eastern European Communication and Media Conference, 2018.* Szeged, 2020.
87. Harkai István: *Az internet hatása a többszörözési és a nyilvánossághoz közvetítési jogra.* Szeged, 2021.
88. Gyémánt Richárd: *A Koronák Uniójától az egyesülési törvényekig. Anglia és Skócia történelme a 17. században.* Szeged, 2021.
89. Tribl Norbert: *Az alkotmányos identitás funkciója és alkalmazhatósága a szupranacionális térben.* Szeged, 2021.
90. Adrienn Lukács: *Employees' Right to Privacy and Right to Data Protection on Social Network Sites, with Special Regard to France and Hungary.* Szeged, 2021.
91. Samantha Joy Cheesman: *A comparative analysis of plea bargaining. The pursuit of Justice.* Szeged, 2021.
92. Pongó Tamás: *A cyberbullying és a diákok véleménynyilvánítási szabadsága, különös tekintettel az USA jogrendszerére.* Szeged, 2021.
93. Sziebig Orsolya Johanna: *Vadvilág végveszélyben. A vadvilággal kapcsolatos büntetendő cselekmények nemzetközi és uniós jogi vonatkozásai.* Szeged, 2021.
94. Antal Tamás: *A Magyar Királyi Igazságügyminisztérium története (1867–1944/45).* Szeged, 2021
95. Révész Béla: *Az igazság ügye és az állampárt. Az igazságügy politikai környezetének változásai Magyarországon 1944–1989.* [Előkészületben]